
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**ВИПУСК 120
(частина II)**

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

КИЇВ – 2014

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 120 (частина II).

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
Інститут міжнародних відносин, 2014. – 191 с.

У Збірнику розглянуто актуальні питання розвитку сучасних міжнародних відносин,
міжнародного права, міжнародних економічних відносин.

Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макєєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дец Йоахім, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кашкин С. Ю., доктор юридичних наук, професор, Московський державний юридичний університет ім. О. Є. Кутафіна (м. Москва, Російська Федерація).

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремон Марізі, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Мальгін А. В., доктор політичних наук, професор, Московський державний інститут міжнародних відносин (Університет) (м. Москва, Російська Федерація).

Манжоло В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пахомов Ю. М., доктор економічних наук, професор, академік НАН України.

Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).

Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.

Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин, тел. 483-11-25.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних, політичних і економічних наук.

Постанова президії ВАК України № 1-05/8 від 22. 12. 2010 р.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2014.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

POLAND'S MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN UNION AND THE POLISH-UKRAINIAN RELATIONS

Andrzej Szeptycki

Ph.D. in political science, Doctor of Letters, associate professor at the Institute of International Relations of the University of Warsaw, member of the Polish-Ukrainian Partnership Forum under the Ministries of Foreign Affairs of the Republic of Poland and Ukraine.

Abstract. *The membership in the European Union and the relations with Ukraine are two important directions of Polish foreign policy. The membership in the EU is perceived as a confirmation of the success of Poland's transformation and the crucial factor of its transformation. At the same time it considerably influences Poland on political, economic, legal and cultural levels. Ukraine is the main partner of Poland in the Eastern neighbourhood. Poland hopes to successfully conclude the process of historical reconciliation, bring Ukraine closer to the Western community, and develop stronger economic and social ties between the two countries.*

Those two directions of Polish foreign policy are interdependent, although this interdependence is not always positive. Poland aims at developing the cooperation between Ukraine and the EU; at the same time it hopes that an active Polish Eastern policy will strengthen Poland's position within the European Union. It can rely on several instruments in order to realize this policy such as Polish think-tanks, Polish deputies to the European Parliament or the experience of Polish transformation.

Among the positive aspects of the already mentioned interdependence we should mention the recognition by Ukraine of Poland as its «advocate» in the EU, the establishment of the Eastern Partnership initiative, the engagement of Poland and EU in the resolution of the political crises in Ukraine in 2004 and 2013-2014.

Among the negative aspects are: problems related EU law (introduction of the Schengen visa for the Ukrainian citizens), lack of reforms in Ukraine, the «Ukrainian fatigue» in the EU, lack of understanding for Poland's pro-Ukrainian policy in the major EU capitals and its negative influence on the Polish-Russian relations.

To conclude, it should be said that Poland is currently a border country within the EU. It wants to change this situation by pulling Ukraine towards the EU. However, this policy is largely ineffective which negatively influences Poland's relations with Ukraine and its position within the Union.

Key words: *Poland, Ukraine, European Union, Eastern Partnership, Polish-Ukrainian relations, membership in the European Union.*

Poland and the European Union. Since the beginning of political and economic transformation in 1989 one of the crucial elements of Polish foreign policy was «the return to Europe», in particular the integration with the European Communities (since 1993 the European Union). In December 1991 Poland signed the association agreement with the European Communities. In

1994, as this agreement entered in force, Poland officially postulated to become a member of the EU. After four year of negotiations (1998-2002) it became the member of the Union on May 1st 2004 [1].

The membership in the EU is perceived in Poland as the confirmation of success of the Polish transformation initiated by the «Round Table» agreement in 1989 and the «shock therapy» implemented the same year by the deputy prime minister in the first Polish non-communist government Leszek Balcerowicz. Poland is considered to have chosen the right path of development in the contrary to Ukraine, which did not implement a coherent programs of reforms and in consequence remained outside the EU [2, 3]. The membership is also perceived as a confirmation of Poland's status as a truly «European» or more largely «Western» country. Poland is no more part of Eastern (communist, Russia or Soviet-dominated) Europe, it is no more a part of the «grey zone» between the unstable CIS region and the prosperous West, but is has become an integral part of the latter.

Poland is one of the six big EU countries, together with Germany, France, Great Britain, Italy and Spain. It aspires to be one of the leading nations within the Union, as informal leader of the Central European countries (Visegrad Group) and the member of the Weimar Triangle (Germany, France, Poland).

Membership in the European Union contributes in a considerable was to the development of the Polish economy. In the years 2007-2013 Poland was assigned some 67 billion euro from the EU budget, in 2014-2020 it is to get 100 billion euro, which makes it the biggest recipient country among the 28 members of the EU. Two areas which particularly benefit from the EU are agriculture (Common Agricultural Policy) and the infrastructure (Cohesion Policy). It is uncertain however if the externally driven growth resulting from the EU aid will continue as the flow of European funds for Poland diminishes after 2020.

The membership in the EU changes Poland not only on the economic level the process of «Europeanisation» affects Polish legal system, Polish internal and external policies, in certain way even Polish identity [4]. Some 60% of the laws currently in force in Poland have been adopted not in Warsaw, by the Polish parliament, but in Brussels and Strasbourg, by the European Parliament and the Council. The membership in the EU became an important factor in the political discourse on the internal and external policies. Being a «European» (meaning an EU) country supposes a certain behaviour, a certain stance on certain politically sensitive issues, such as gender equality or the rights of sexual minorities. The membership in the Union, as the Polish minister of foreign affairs put it bluntly in 2009, defines more and more often who is Poland's friend and ally [5].

Poland and Ukraine. Ukraine is by its geographic position, size, demographic potential and pro-European orientation the most important neighbour and the strategic partner for Poland in Eastern Europe. If the relations with Russia and Belarus have difficult these last twenty years, Poland counts strongly counts on the development of cooperation with Ukraine.

Poland's policy towards Ukraine focuses on four main elements [6]. First, Poland is vitally interested in the adoption by its eastern neighbors of European standards (democracy, human rights, rule of law, free-market economy, respect for minority rights, etc), wishes to develop cooperation between these countries and the Euro-Atlantic structures and – in the long run – to expand those institutions, and finally, seems to be seeking to weaken Russia's position in the region. Such actions stem from a desire to stabilize the countries of East-ern Europe and the South Caucasus and to counter the challenges arising from the fact that Poland is now a frontline state, located at the crossroads of the EU/NATO and the CIS region.

Second, the long-standing historical ties between Poland and its eastern neighbors, especially the Polish presence in these lands, pose a dual challenge. On one hand, Poland and East-

ern Europe are still divided by history; on the other, the Polish minority in those countries can be the subject of conflicts. In the Polish-Ukrainian context the main problem is history. For a long time both sides could not agree on the restoration of the Polish Commentary of the Defenders of Lviv (*Cmentarz Orląt Lwowskich*); this issue was solved in 2005. Currently the biggest challenge remain the conflict in Volhynia in the 1940s, which claimed some 70,000–100,000 Polish and 10,000–20,000 Ukrainian lives [7].

Third, Ukraine is a potentially economic partner for Poland, however the reality of the economic cooperation does not correspond to the expectations of both sides. Poland's export to Ukraine accounts for 2,8% of its total export, import – for 1,1% (2013) [8]. In the previous decade Poland became one of main directions for the Ukrainian exporters, in particular thanks to the investments of the Industrial Union of Donbas (ISD), however these investments proved to be at least partially motivated by the political factors (as in the case of the Gdańsk Shipyard) which caused some problems for the Ukrainian investors. Finally, both countries would like to limit their energy dependence vis-à-vis Russia, however concrete projects are still missing (as in the case of unrealized pipeline connection Odessa – Brody – Płock).

Forth, the people-to-people contacts play an import role between the two countries. In 2010-2012 some 168 thousand Ukrainians worked in Poland [9]. In the academic year 2013/2014 some 15 thousand Ukrainians studied in Poland [10]; Ukrainians are by far the largest foreign community at the Polish universities. Since the beginning of the Russian aggression against Ukrainians more and more Ukrainian seek the status of refugees in Poland, however their demands are rejected by the Polish authorities, who claim that those people may safely remain in Ukraine, outside Crimea and Donbas.

The aims of Poland. The two vectors of Polish foreign policy described above are interdependent, although this interdependence is not always positive. As it was said, Poland aims at bringing Ukraine closer to the EU. These last ten years it focused on four issues. First, the increase of the EU help for Ukraine, in particular a more balanced approach of EU towards its Eastern and Southern neighbourhood and the need of economic help for Ukraine in crisis after the «revolution of dignity» in 2014. Second, the liberalization of the EU visa regime for the Ukrainians. Third, the recognition of the membership perspective in the European Union for Ukraine. Forth, the adoption of the association agreement between Ukraine and the EU.

Poland hopes also that its Eastern (in particular its Ukrainian policy) will contribute to the strengthening of its position within the European Union. It wants to be recognized as one of the main EU players correspondingly to its geographic and demographic potential and as the main contributor (or maybe the main author) of the European Union policy towards the Eastern neighbourhood. We could say that the Eastern policy is to become the «trade-mark», the «flagship product» of Poland in the EU.

Main political forces in Poland – the Civic Platform of the president Bronisław Komorowski and the prime minister Ewa Kopacz, as well as the leading opposition «Law and Justice» party basically recognize the need of lobbying the Ukrainian interests in the EU. Some lesser political forces are more skeptic about that claiming that the pro-Ukrainian Polish policy weakens Poland's policy within the EU and/or is contrary to its interests. In the context of the conflict between Russia and Ukraine, most of the Polish population is favorable to the Polish support for Ukraine, but only in cooperation with other countries, probably including the EU states [11].

The instruments of Polish policy. Poland disposes of several instruments to realize this policy. Besides the traditional, governmental diplomacy and the Polish diplomatic network, we should mention here, the Polish presence in the EU institutions, Polish think tanks engaged in the development of the Polish and European policies, and finally the Polish soft power related to the experience of successful transformation after 1989.

Poland is represented in the EU by more than 50 deputies to the European Parliament. During its previous terms (2004-2009, 2009-2014) several of them were deeply engaged in the EU – Ukraine dialogue or more broadly in the development of EU Eastern policy. We should mention here former deputy minister of foreign affairs of Poland Paweł Kowal, who chaired the European Delegation to the EU-Ukraine Parliamentary Cooperation Committee (2009-2014) and co-authored several resolutions on the situation in Ukraine since the beginning of the Russian aggression, Paweł Zalewski, who was the member of the above mentioned committee, rapporteur on the proposal for an EU regulation on the unilateral reduction of customs duties on goods originating in Ukraine and for co-chairs the Polish-Ukrainian Partnership Forum under the Ministries of Foreign Affairs of Poland and Ukraine or Marek Siwiec, chair of the Delegation to the EU-Ukraine Parliamentary Cooperation Committee (2004-2007) and member of board of the Yalta European Strategy launched by the Ukrainian oligarch Victor Pinchuk [12; 13]. Unfortunately for different reasons, most of Polish EU deputies involved in cooperation with Ukraine did not get re-elected in 2014. Currently this issue is followed in Strasbourg mainly by Jacek Sariusz-Wolski. Besides the above mentioned deputies, we should mention the Polish diplomat and former representative to EU Jan Tombiński, who is currently the head of EU delegation to Ukraine and last but not least Donald Tusk, former prime minister of Poland and the new president of the European Council. Tusk will certainly not represent within this institution either Poland, or Ukraine, however it is to be expected that he will cautiously promote their interests.

Several Polish think-tanks have realized projects related to EU – Ukraine relations, in particular EU Eastern policy (Polish Institute of International Affairs, PISM), visa regime (Batory Fund), Ukrainian immigration to the EU countries (Institute of Public Affairs, ISP). A special attention here should be paid to the Centre for Eastern Studies (OSW), which specializes in the analysis of the post-Soviet space. In 2011-2012 the former deputy director of CES Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz was a special envoy of CES to Brussels; in 2012 she became the deputy minister of foreign affairs responsible in particular for the Eastern policy.

Last but not least, there is the Polish experience of successful transformation after 1989, which led to the accession to the EU in 2004. Poland is largely convinced that its experience may be useful for the post-Soviet countries, in particular Ukraine [14]. Generally speaking this idea is not wrong, however two comments need to be done. First, the transformation of Ukraine in 1991-2014 differs from the Polish one, so it would be impossible to automatically apply the Polish model to the Ukrainian reality, although there are certainly some Polish ideas the Ukrainian might profit from (for example the introduction and the functioning of the local self-government). Second, the EU neighbourhood policy does not adequately take into account the experience of the new Central European countries, prioritizing the export of the EU *acquis communautaire* [15].

Positive aspects. Since its accession to the EU (or even earlier) Poland has significantly contributed to the development of the European Union policy towards Ukraine [16].

In November-December 2004, during the «Orange Revolution», the president of Poland Aleksander Kwaśniewski, close partner of Leonid Kuchma, took part in the Round Table talks which led to the peaceful resolution of the crisis. What is however important, is that Kwaśniewski convinced the European partners of the need of the EU engagement in Ukraine. The talks in Kyiv involved also the president of Lithuania Valdas Adamkus, as well as the High Representative for the Common Foreign and Security Policy of the EU Javier Solana. The EU involvement certainly contributed to the resolution of the crisis and limited the freedom of movement of the Ukrainian authorities and their Russian partners [17].

In 2008 Poland and Sweden presented a project of a new EU initiative addressed to the six post-Soviet neighbours (Ukraine, Belarus, Moldova, Georgia, Armenia, Azerbaijan) – the East-

ern Partnership. This proposal was adopted by the EU and formally launched in 2009. It makes little doubt that from the point of view of Poland the main target-country of this initiative was Ukraine. Poland knew quite well that the recognition of the membership perspective for Ukraine was, for political reasons, impossible. That is why it devised an instrument, which without implying any binding decision of the future of the EU – Ukraine relations was to bring closer Ukraine (and other EaP) countries to the Union through association agreement, Deep and Comprehensive Free Trade Area, dialogue on visa free regime and energy cooperation. The adoption of the Polish-Swedish initiative was an important success of Poland's diplomacy, however the EaP proved to be of limited effectiveness and, in particular in case of Ukraine, had only a narrow added value, as Ukraine had been engaged in negotiation on the new agreement and the establishment of the DCFTA already before the establishment of the EaP.

In 2011 the EU adopted another Polish proposal addressed in particular to the Eastern neighbourhood – the creation of the European Endowment for Democracy, a new EU instrument which is to support democratic transformation in the Eastern Europe, South Caucasus and the Mediterranean region, mainly through the support for young pro-democracy leaders, independent media outlets, journalists, bloggers and NGOs. An experienced Polish diplomat Jerzy Pomianowski became the first executive director of the EED [18].

The role of Poland has been recognized by both Ukraine and the EU. During the period of bloodiest clashes in Kyiv, in February 2014, Catherine Ashton, the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy asked the ministers of foreign affairs of Germany, France and Poland to go to Ukraine [19]. This mission resulted in the unimplemented agreement between the president Victor Yanukovych and the opposition on the resolution of the political crisis in Ukraine.

Three diplomats to go to Kyiv, as the situation there deteriorated, and consulted them regularly during their stay in Ukraine. In May of the same year Petro Poroshenko, the future president of Ukraine, during his visit to Warsaw called Poland the «advocate» of Ukraine in the EU [20].

Negative aspects. The membership in the EU gives Poland new opportunities for its Eastern policy, but also limits its freedom of movement. One of the most striking examples is the visa policy. Since the early nineties Polish and Ukrainian citizens could travel to the other country without visas. This situation however changed due to the accession of Poland to the EU (2004) and to the Schengen zone (2007). Poland had to comply with the rules of EU visa policy, which stipulate in particular that Ukrainian citizens need visas to enter EU. Poland did consider neither postponing its accession to the Schengen zone, nor negotiating any kind of transition period for the implementation of Schengen acquis. Already in 2003 Poland introduced visas for the Ukrainians; at the beginning they were free – in exchange Poles could still travel to Ukraine without visas. In 2007 Poland had to introduce Schengen visas for the Ukrainian citizens, which were no more free and more difficult to obtain. In consequence the number of Ukrainians visiting Poland felt considerably especially during the first years after Poland's accession to the Schengen zone [21]. Currently the situation has become more stable, however obtaining the Polish (Schengen) visa remains one the important barriers in the people-to-peoples contact between the two countries.

Polish policy towards Ukraine, especially within the EU, is largely hampered by the internal situation in Ukraine. Under Kuchma, despite pro-European declarations, Ukraine slighted into soft authoritarianism. After the «Orange Revolution» it return to democracy; however the country remained largely unreformed. Since 2005 Ukraine entered into almost continuous political crisis and in 2008-2009 it was heavily struck by the international financial crisis. Under

Yanukovych Ukraine successfully completed negotiations on the association agreement, however the internal situation prevented the signature of the agreement both in 2011 and in 2013, which ended in the «Euromaidan». It is for the moment too early to judge the new team, which came to power after the «revolution of dignity», however Polish experts and policy-makers already complain about the weakness of reforms implemented by Petro Poroshenko and Arseniy Yatseniuk.

On the other side, the EU remains critical about Ukraine. Despite the provisions of the Treaty on the European Union which stipulates that any European country which respects the values of the EU (respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights) may apply to join the Union [22], the EU has never recognized Ukraine as a potential candidate. The association agreement recognizes only the «European identity of Ukraine» [23]. The attitude of the EU is motivated by the «enlargement fatigue» due to the «Big Bang» in 2004-2007, economic problems resulting largely from the irresponsible financial policies of the Southern members states and the international economic crisis, and finally the importance of relations with Russia. After the beginning of the Russian aggression against Ukraine, the EU introduced progressively political and economic sanctions against the Russian Federation. However it remains vulnerable to its political and economic pressure. It accepted in particular to postpone till the end of the 2015 the temporary implementation of the association agreement signed and ratified by Ukraine and the European Parliament in March-September 2014.

Polish engagement in favor of Ukraine (both within and outside the EU) is also negatively perceived in Russia and contributes to the degradation of bilateral relations. This was visible after the «Orange Revolution» when Russia in particular imposed a ban on the import of the Polish meat, as well as after the annexation of Crimea and the beginning of the war in Eastern Ukraine. The Russian «counter-sanctions» against the EU largely hit the Polish economy, in particular, once again, the agricultural sector (apple producers).

Conclusions. Since 2004 Poland is a border country within EU and more broadly the Western community. This position does not correspond to its interests, because it exposes it to the external threats coming mainly from the post-Soviet space. That is even before the accession to the European Union Poland aimed at strengthening the ties between the EU and its Eastern neighbours. This policy in a certain way mirrored the German policy from the 1990s, when Germany aimed at moving EU and NATO towards the East to overcome its then border status. If the German policy however proved to be successful, the Polish one encountered serious problems due to instability and underdevelopment of Ukraine, lack of interest of the EU in the Eastern neighbourhood, active Russian policy aiming at keeping Ukraine within its zone of influence, and finally a relative weakness of Poland, which was unable to overcome these problems in order to successfully realize its aims. Poland's partners – both in Ukraine and in the EU – are aware of the limits encountered by the Polish foreign policy. That is why, especially now, they prefer to deal directly, without the participation of Poland, as in the case of the so called «Norman quartet» (Ukraine, Russia, Germany, France), which in summer 2014 unsuccessfully tempted to solve the conflict in Eastern Ukraine. Polish participation in this group would not have been a guarantee of success in anyway, however it would give a more balanced approach of the conflict, less prone to the «Russia first» policy often adopted by France and Germany.

References

1. On Poland's accession to the EU see for example Jerzy Hausner [et al.], *Accession or integration? : Poland's road to the European Union*, Warsaw: Friedrich-Ebert Foundation, Erich Brost Foundation, 1998; Jan Barcz (ed.), *Negotiations on Poland's accession to the Euro-*

- pean Union: selected issues. Collection of materials from the conference, Warsaw: Ministry of Foreign Affairs, 2002; Władysław Czapliński (ed.), Poland's way to the European Union: legal aspects, Warsaw: Scholar Publishing House, 2002.
2. Dariusz Milczarek, Olga Barburska (eds.) Poland in the European Union: first experiences selected political, legal and social aspects, Warsaw: Centre for Europe – University of Warsaw, Małgorzata Kałużyńska, Katarzyna Smyk, Jakub Wiśniewski (eds.), 2008; 5 years of Poland in the European Union, Warsaw : Office of the Committee for European Integration, 2009.
  3. Andrzej Olechowski, W drodze z peryferii do centrum, (in) Wojciech Borodziej, Sławomir Dębski (eds.), Modernizacja, centrum, peryferie, Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, 2009, pp. 321-324.
  4. Małgorzata Klatt, Poland and Europeanization 2004-2010, Warsaw : Scholar Publishing House, 2012.
  5. Radosław Sikorski, 1 września – lekcja historii, «Gazeta Wyborcza», August 28th 2009.
  6. Andrzej Szeptycki, A new phase of the Polish messianism in the East, w: Stanisław Bieleń (ed.), Poland's Foreign Policy in the 21st Century, Warsaw: Difin, 2011, pp. 292-316.
  7. Grzegorz Motyka, Ukraińska partyzantka 1942–1960: Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii, Warsaw: Oficyna Wydawnicza Rytm, 2006, p. 411.
  8. Yearbook of Foreign Trade Statistics of Poland 2014, Warsaw : Statistical Publishing Establishment 2014, p. 120.
  9. Marta Jaroszewicz, Poland more attractive for Ukrainian economic immigrants, «Analyses», 12. 06. 2013. – <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-06-12/polandmore-attractive-ukrainian-economic-immigrants>.
  10. Rząd sfinansuje roczne studia dla Ukraińców na polskich uczelniach, 27. 08. 2014, <http://www.nauka.gov.pl/aktualnosci-ministerstwo/polski-erasmus-dla-ukrainy.html>.
  11. Katarzyna Kowalczyk, Polacy o sytuacji na Krymie w czasie kryzysu ukraińskiego, March 2014, No 35, p. 4, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_035_14.PDF.
  12. Report on the proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council on the reduction or elimination of customs duties on goods originating in Ukraine, 24. 03. 2014, (COM(2014)0166 – C7-0103/2014 – 2014/0090 (COD), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2014-0238+0+DOC+XML+V0//EN&language=en>).
  13. On the activities of Polish MPs to the European Parliament, especially concerning the EU Eastern policy see Przemysław Biskup, Rola polskich posłów w kształtowaniu Europejskiej Polityki Sąsiedztwa oraz wymiaru wschodniego UE, (in) Franciszek Gołębski (ed.), Rola polskich posłów do Parlamentu Europejskiego w kształtowaniu wybranych polityk UE 2004-2009, Warszawa: ASPRA-JR 2010, pp. 165-208; Melchior Szczepanik, Jacek Kucharczyk (eds.), Nie tylko polityka zagraniczna, Warszawa : Instytut Spraw Publicznych, 2012.
  14. Artur Adamczyk, Kamil Zajączkowski (eds.), Poland in the European Union : adjustment and modernization: lessons for Ukraine, Warsaw: Centre for Europe – University of Warsaw; Lviv : Faculty of International Relations – Ivan Franko National University, 2012.
  15. Katarzyna Wolczuk, Simon Lightfoot, Balazs Szent-Ivanyi Univ, Mesmerised by Enlargement: The New Member States and EU's 'Transformative Power' in the Eastern Neighbourhood, paper presented at the European Consortium for Political Research 2014 General Conference in Glasgow, 6-9 September 2014.
  16. Jan Borkowski (ed.), Rola Polski w kształtowaniu polityki wschodniej Unii Europejskiej na przykładzie Ukrainy, Warszawa: Centrum Europejskiego UW 2006.

17. On the Polish engagement into the resolution of the crisis in Ukraine see Marek Menkiszak, L'engagement polonais en Ukraine au cours de la «Révolution orange», «Défense nationale», October 2005, no. 10, pp. 128-138; Minton F. Goldman, Polish-Russian Relations and the 2004 Ukrainian Presidential Elections, «East European Quarterly» 2006, vol. XL, no. 4, pp. 409-428.
18. Jerzy Pomianowski named Executive Director of the European Endowment for Democracy, 09. 01. 2013, http://www.msz.gov.pl/en/news/jerzy_pomianowski_named_executive_director_of_the_european_endowment_for_democracy.
19. Remarks by EU High Representative Catherine Ashton upon arrival to the extraordinary Foreign Affairs Council on Ukraine, 20.02.2014, http://www.eeas.europa.eu/statements/docs/2014/140220_02_en.pdf.
20. Порошенко: Польща завжди була і залишається адвокатом України в ЄС, 09. 05. 2014, <http://www.unian.ua/politics/916383-poroshenko-polscha-zavjdi-bula-i-zalishaetsya-advokatom-ukrajini-v-es.html>.
21. Olga Wasilewska, Analysis of the visa policies of the Visegrad countries. Relative openness. Polish visa policy towards Belarus, Moldova, Russia and Ukraine, May 2009, http://www.batory.org.pl/doc/Poland_visas.pdf.
22. Consolidated version of the Treaty on European Union, «Official Journal of the European Community», 2010, No. C 83, pp.17, 43.
23. EU-Ukraine Association Agreement – the complete texts, p. 5, http://eeas.europa.eu/ukraine/pdf/1_ua_preamble_en.pdf.

ЧЛЕНСТВО ПОЛЬЩІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ ТА ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ

Анджей Шептицький

Доктор політичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Варшавського університету, член Польсько-Українського Форуму Партнерства при Міністерствах закордонних справ Республіки Польща та України.

Анотація. Членство в Європейському Союзі і відносини з Україною є двома важливими напрямками зовнішньої політики Польщі. Членство в ЄС сприймається як підтвердження успіху реформ у Польщі та важливий фактор її трансформації. Водночас воно значно впливає на Польщу на політичному, економічному, юридичному і культурному рівнях. Україна є головним партнером Польщі в Східній Європі. Польща сподівається успішно завершити процес історичного примирення, наблизити Україну до західного співтовариства, і розвивати більш тісні економічні та соціальні зв'язки між двома країнами.

Ці два напрямки польської зовнішньої політики взаємозалежні, хоча ця взаємозалежність не завжди позитивна. Польща націлена на розвиток співробітництва між Україною та ЄС; а також сподівається, що активна польська східна політика зміцнить позицію Польщі в рамках Європейського Союзу. Вона може розраховувати на декілька інструментів, щоб реалізувати цю політику, наприклад: польські аналітичні центри, польські депутати у Європейському парламенті та досвід польської трансформації.

Серед позитивних аспектів вже згадуваної взаємозалежності треба згадати визнання Польщі Україною як її «адвоката» в ЄС, створення ініціативи Східного партнерства, залучення Польщі та ЄС в урегулюванні політичних криз в Україні в 2004 році і 2013-2014 роках.

Серед негативних аспектів є: проблеми пов'язані з законодавством ЄС (введення шенгенських віз для громадян України), відсутність реформ в Україні, «стомлення Україною»

в ЄС, незрозуміння про-української політики Польщі в основних столицях ЄС і її негативний вплив на польсько-російські відносини.

На закінчення, слід сказати, що Польща є в даний час «кордонною країною» в ЄС. Вона хоче, щоб змінити цю ситуацію, потягнувши Україну до ЄС. Однак ця політика значною мірою є неефективною, що негативно впливає на відносини Польщі з Україною та її позицію в Союзі.

Ключові слова: Польща, Україна, Європейський союз, Східне партнерство, польсько-українські відносини, членство в Європейському союзі.

ЧЛЕНСТВО ПОЛЬШИ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Анджей Шептицкий

Доктор политических наук, профессор Института международных отношений Варшавского университета, член Польско-Украинского Форума партнерства при Министерствах иностранных дел Республики Польша и Украина.

Аннотация. Членство в Европейском Союзе и отношения с Украиной являются двумя важными направлениями внешней политики Польши. Членство в ЕС воспринимается как подтверждение успеха реформ в Польше и важный фактор ее трансформации. В то же время оно значительно влияет на Польшу на политическом, экономическом, юридическом и культурном уровнях. Украина является главным партнером Польши в Восточной Европе. Польша надеется успешно завершить процесс исторического примирения, приблизить Украину к западному сообществу, и развивать более тесные экономические и социальные связи между двумя странами.

Эти два направления польской внешней политики взаимосвязаны, хотя эта взаимозависимость не всегда положительная. Польша нацелена на развитие сотрудничества между Украиной и ЕС; а также надеется, что активная польская восточная политика укрепит позиции Польши в рамках Европейского Союза. Она может рассчитывать на несколько инструментов, чтобы реализовать эту политику, например: польские аналитические центры, польские депутаты в Европейском парламенте и опыт польской трансформации.

Среди положительных аспектов уже упоминавшейся взаимозависимости надо помнить признание Польши Украиной как ее «адвоката» в ЕС, создание инициативы Восточного партнерства, привлечение Польши и ЕС в урегулировании политических кризисов в Украине в 2004 году и 2013-2014 годах.

Среди негативных аспектов является: проблемы связанные с законодательством ЕС (введение шенгенских виз для граждан Украины), отсутствие реформ в Украине, «утомление Украины» в ЕС, непонимание про-украинской политики Польши в основных столицах ЕС и его негативное влияние на польско-росийские отношения.

В заключение, следует сказать, что Польша является в настоящее время «граничной страной» в ЕС. Она хочет, изменить эту ситуацию, потянув Украину в ЕС. Однако эта политика в значительной степени неэффективна, что негативно влияет на отношения Польши с Украиной и ее позицию в Союзе.

Ключевые слова: Польша, Украина, Европейский союз, Восточное партнерство, польско-украинские отношения, членство в Европейском союзе

УДК 327(43) «200»

ВІДНОСИНИ РЕСПУБЛІКИ СЕРБІЯ І ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В 2006-2009 РОКАХ

Козлітін В. Д.

Доктор історичних наук, професор.

Анотація. У статті проаналізовано відносини між Республікою Сербія (РС) та Європейським Союзом (ЄС), основні тенденції соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку Сербії, її міжнародне становище та зовнішню політику впродовж 2006-2009 рр. У період із травня 2006 р. до літа 2008 р. економіка Сербії розвивалася по висхідній лінії, за умов відсутності стабільної проєвропейської парламентської більшості тривала боротьба політичних сил із ключових питань внутрішньої та зовнішньої політики, зберігалась напруга у відносинах із ЄС аж до повного їх розриву в березні 2008 р. Основною проблемою у відносинах між РС та ЄС була проблема співпраці сербського уряду з Міжнародним трибуналом з колишньої Югославії (МТКЮ). Важливими подіями в розвитку цих відносин стало укладення Угоди про лібералізацію візового режиму 2007 р., Угоди про стабілізацію та асоціацію й Тимчасової торговельної угоди 2008 р.

Перемога проєвропейських політичних сил на парламентських виборах у травні 2008 р., формування коаліційного уряду М. Цветковича, зміцнення позицій проєвропейски налаштованого президента Б. Тадича сприяли активізації співпраці РС з ЄС, поглибленню й розширенню проєвропейських реформ в країні. Модернізація Сербії та її зближення з ЄС у 2008-2009 рр. ускладнювалася світовою фінансово-економічною кризою та невизначеністю статусу Косова, загальною відсталістю Сербії порівняно з провідними країнами-членами ЄС, поширеними націоналістичними настроями в суспільстві, корумпованістю та криміналізацією тощо.

У статті висвітлено внутрішньополітичну боротьбу в Сербії за вибір нею зовнішньоекономічної й зовнішньополітичної орієнтації, розглянуто основні перепони на шляху Сербії до Євросоюзу, розкрито перебіг модернізаційних реформ у напрямі наближення до стандартів ЄС, простежено еволюцію політики ЄС щодо Сербії.

Ключові слова: Республіка Сербія, Європейський Союз (ЄС), відносини, співпраця.

Постановка проблеми. Республіка Сербія як одна з найбільших, найвпливовіших і водночас найпроблемніших країн Західних Балкан відіграє важливу роль у структурі зовнішньої політики Європейського Союзу, США та Російської Федерації. Багато в чому від ситуації в Сербії, її зовнішньої політики залежить стабільність як у регіоні, так і на європейському просторі загалом. Модернізаційні проєвропейські реформи в Сербії, її зближення з Європейським Союзом є фактором внутрішньої стабільності й стабілізації в Південно-Східній Європі. Наукове дослідження досвіду Сербії в реалізації цього курсу є важливим й актуальним для українського суспільства.

Мета статті полягає у спробі стисло проаналізувати відносини Республіки Сербія та ЄС у 2006-2009 рр., висвітлити внутрішньо-політичну боротьбу в Сербії за вибір нею зовнішньоекономічної й зовнішньополітичної орієнтації, розглянути основні перепони на шляху Сербії до Євросоюзу, розкрити перебіг модернізаційних реформ у напрямі наближення до стандартів ЄС, простежити еволюцію політики ЄС щодо Сербії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відносини Республіки Сербія з ЄС досліджуються у Сербії, Росії та деяких країнах-членах ЄС [14; 15; 17; 22]. Однак, як у зарубіжній, так і у вітчизняній історіографії немає спеціальних наукових досліджень, присвячених комплексному вивченню відносин Республіки Сербія та ЄС, процесу європейської інтеграції Сербії у 2006-2009 рр. Українські вчені зробили лише перші кроки в наукових дослідженнях цієї теми [6].

Джерельну базу статті становлять міжнародно-правові акти євроінтеграційного змісту; документи Європейського Союзу щодо відносин із Сербією; документи парламенту та уряду Сербії. Значну частину з них розміщено на офіційних сайтах у Всесвітній мережі (Інтернет). Важлива інформація міститься в сербській, російській та українській періодиці.

У статті досліджуються події з травня 2006 р. до грудня 2009 р. (від розпаду Державного союзу Сербії і Чорногорії («СіЧ») й проголошення окремої повноправної Республіки Сербія 5 червня 2006 р. до офіційної заяви Республіки Сербія щодо вступу до Європейського Союзу 22 грудня 2009 р.).

Основні результати дослідження. Упродовж 2000-2006 рр. Сербія спільно з Чорногорією здійснила надзвичайно важливу трансформацію від авторитаризму до демократії, одержавленої адміністративно-командної системи до ринкової з утвердженням ідеологічного плюралізму. Значну роль у цьому відіграла співпраця з Європейським Союзом, що стимулювала глибокі внутрішні реформи. У затвердженій у червні 2005 р. Національній стратегії розвитку Сербії її членство в Європейському Союзі визначено як головний пріоритет і довгострокова перспектива. Цим документом передбачалися заходи, необхідні для набуття Сербією членства в ЄС до 2012 р. У жовтні 2005 р. розпочались офіційні перемовини про підписання Угоди щодо стабілізації та асоціації між Державним союзом «СіЧ» та Європейським Союзом. Однак сербський уряд через внутрішні обставини не виконував деякі взяті на себе зобов'язання перед ЄС. 3 травня 2006 р. Європейський Союз припинив ці перемовини. Рішення було мотивоване тим, що співпраця сербської влади з Міжнародним трибуналом з колишньої Югославії (МТКЮ) в Гаазі була визнана незадовільною (офіційний Брюссель вимагав від Белграда видачі до Гаазького трибуналу головних обвинувачених у воєнних злочинах, здійснених під час війни в колишній Югославії). Погіршення відносин між ЄС і «СіЧ», особливо Сербією, значною мірою сприяло остаточному розпаду державної співдружності, виходу Чорногорії з її складу й проголошення незалежної Республіки Сербія.

Формально найбільш суперечливими проблемами у відносинах між Республікою Сербія та ЄС на той час були співпраця сербської влади з МТКЮ і визначення статусу Косова. У своєму ставленні до зазначених проблем сербське суспільство розкололось на прагматичну й націоналістичну частини. Позицію прагматиків обстоював президент Борис Тадич (лідер Демократичної партії): він пропонував уважати інтеграцію в ЄС національним пріоритетом для сербів і заради цієї прагматичної мети закликав віднаходити компроміси з ЄС, МТКЮ й косоварами. Прем'єр-міністр Воїслав Коштуніца (лідер Демократичної партії Сербії), не заперечуючи важливості для Сербії подальшого зближення з ЄС, уважав найважливішими національними пріоритетами збереження територіальної цілісності держави (Косово – частина Сербії) і внутрішньої єдності суспільства, заради якої пропонував усіляко затягувати видачу сербів до Гаазького трибуналу. Позицію прем'єра підтримували сербські націоналісти, які виступали проти європейської й передусім євроатлантичної інтеграції республіки. Найрадикальніші з них загалом виступали проти прийняття вимог ЄС і розглядали їх як спробу тиску на свою державу, певне приниження честі Сер-

бії та замах на сербську ідентичність. Найвпливовішою націоналістичною партією була Сербська радикальна партія (СРП) (Воїслав Шешель, Томислав Николич), що боролася за об'єднання всього сербського народу та створення Великої Сербії в межах власне Сербії (включно з Косовим і Метохією), Чорногорії, Республіки Сербської й Республіки Сербської Країни. Згідно з партійною програмою СРП, Велика Сербія має стати демократичною державою з ліберальною ринковою економікою, сучасною правовою системою, розвинутим соціальним захистом [10, с. 5]. Програмою Сербської радикальної партії передбачається боротьба проти корупції, зниження рівня безробіття й бідності. СРП виступала проти зближення Сербії та ЄС, за інтеграцію з Росією і країнами СНД, співпрацю з Китаєм і Рухом неприєднання.

Двозначної позиції дотримувалася Соціалістична партія Сербії (СПС), рішеннями якої на VII партійному з'їзді у грудні 2006 р., було задекларовано, що метою діяльності партії є побудова демократичного соціалізму та інтеграція до ЄС. У документах з'їзду зазначалося, що «боротьба за Косово і Метохію – найважливіше державне й національне завдання», при цьому містилося запевнення щодо прагнення мирного врегулювання косівської проблеми на основі надання автономії краю при збереженні суверенітету та державної цілісності Сербії на підставі Резолюції РБ ООН № 1244 [13].

У другій половині 2006 р. співпраця Республіки Сербія з ЄС тривала на державному, регіональному й місцевому рівнях із безпосереднім залученням відповідних міністерств. Сербський уряд розробив та узгодив з ЄС План дій щодо співпраці з МТКЮ. Проте внутрішньополітичні процеси систематично ставали на заваді послідовному і рішучому втіленню задекларованого зовнішньополітичного курсу. ЄС докладав зусиль для переконання Белграда в тому, що процес європейської інтеграції для Сербії не втрачає перспектив. Важливою подією у відносинах Сербії з ЄС було укладення 29 червня 2006 р. Угоди про єдиний авіаційний простір (т. зв. «Відкрите небо»), ратифіковану сербським парламентом 13 травня 2009 р. Згідно з нею Сербія залучалася до загальноєвропейського авіаційного простору без національних кордонів. Реалізація Угоди призвела до скасування повітряних бар'єрів між Сербією та ЄС, запровадженням рейсів бюджетних авіакомпаній у Сербії.

Сербський уряд продовжував надавати значну увагу налагодженню регіональної співпраці. 19 грудня 2006 р. Сербія уклала угоду про вільну торгівлю на Балканах із Центрально-європейською асоціацією вільної торгівлі, до складу якої входили країни Південно-Східної Європи, що не були членами ЄС (Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Македонія, Молдова, Румунія, Хорватія, Чорногорія та Тимчасова місія ООН у Косові (від імені Косова).

8 листопада 2006 р. Комісія ЄС надала щорічний звіт стосовно прогресу Сербії у реформуванні країни, її наближенні до європейських стандартів. Загалом проведені реформи характеризувалися позитивно. Негативно оцінено стан боротьби проти корупції, співпраця Сербії з Гаазьким трибуналом, її позиція у перемовинах щодо статусу Косова і Метохії тощо [2; 6, с. 82-83].

21 січня 2007 р. на перших парламентських виборах згідно з новою Конституцією 2006 р. у Республіці Сербія найбільшу кількість голосів виборців отримала націоналістична Сербська радикальна партія (28,6% голосів виборців, 81 мандат). Демократична партія (Б. Тадич) посіла друге місце – 22,7% голосів, 64 мандати. Коаліція Демократичної партії Сербії (В. Коштуніца) і партії «Нова Сербія» (міністр інфраструктури В. Ілич) посіла третє місце – 16,55% і 47 мандатів. «Група 17+» (міністр фінансів М. Динкич) отримала 6,8% і 19 мандатів; Соціалістична партія Сербії (І. Дачич) посіла п'яте місце – 5,6% 16 мандатів [4, с. 94-96].

Тривалий час парламентські фракції не могли утворити більшості та сформувати уряду. Лише 15 травня 2007 р. вдалося подолати політичну кризу й керівну коаліцію сформували Демократична партія, Демократична партія Сербії, партії «Нова Сербія» і «Група 17 +». СРП і СПС опинилися в опозиції. Уряд знову очолив В. Коштуніца. За умов відсутності стабільної проєвропейської парламентської більшості уряд здійснював політику обмеженої співпраці з МТКЮ, основну ж увагу уряд приділяв боротьбі за Косово.

Одразу після виборів Рада ЄС знову підтвердила європейську перспективу Сербії та висловила готовність співпрацювати з новим урядом на шляху до цієї мети [16]. Однак у ключових партнерів по урядовій коаліції були дещо відмінні погляди на європейське майбутнє Сербії. Демократична партія була найбільш послідовним прихильником політики зближення з ЄС. Вона мала підтримку партії «Група 17+». Демократична партія Сербії та її ідеологічний союзник партія «Нова Сербія», були менш зацікавлені взяти на себе зобов'язання інтеграції в ЄС. Ці дві партії схильні були підтримувати традиційні, націоналістичні настрої серед населення. Однак в офіційній урядовій заяві декларувалось, що Європейський Союз є ключовим партнером Сербії в процесі пошуку міжнародної підтримки демократичних та економічних реформ у країні. Вступ Сербії до ЄС декларувався як першочергова і довгострокова стратегічна мета. Короткостроковою метою проголошувалося підписання Угоди про стабілізацію та асоціацію (УСА) з ЄС. Середньостроковою метою на кінець 2008 р., або на початок 2009 р., декларувалось отримання статусу кандидата на вступ до ЄС [22, р. 25].

Важливим внутрішнім фактором, що впливав на відносини Сербії з ЄС, перебіг реформ в країні був розвиток економіки і соціальної галузі. Згідно з офіційними даними реальне зростання валового внутрішнього продукту становило 2003 року – 2,4%, 2004 року – 9,3, 2005 р. – 6,5, 2006 року – 5,8%; валовий внутрішній продукт на душу населення становив 2003 року – 2,5 тис. дол., 2004 року – 2,8 тис., 2005 року – майже 3 тис., 2006 року – 4 тис. дол. Експорт збільшився з 2,8 млн дол. 2003 року до 6,4 млн дол. 2006 року, імпорт – із 7,5 млн дол. до 13,2 млн дол. США. Середня заробітна платня в динарах збільшилась майже втричі, а в євро – удвічі. Прискореними темпами відбувалися структурні реформи в економіці. Розширювались масштаби приватизації, доходи від неї збільшились у 2003-2006 рр. із 33 до 163 млрд. динарів [23].

Економічне становище Сербії у 2007 р. характеризувалося стабілізацією основних показників. Темпи росту ВВП порівняно з 2006 р. досягли 7,5%. Промислове виробництво збільшилось на 4,6%. Через посуху обсяг сільськогосподарського виробництва скоротився приблизно на 8%. Інфляція досягла 10,1%. Золотовалютні резерви Сербії збільшились і досягли 16,1 млрд. дол. Збільшився зовнішньоторговельний обіг, він становив майже 25 млрд. дол. (експорт – 8 млрд., імпорт – 16 млрд.). Основними зовнішньоторговельними партнерами були такі держави: Німеччина – 2,78 млрд. дол., Росія – 2,71 млрд., Італія – 2,59 млрд., Боснія і Герцеговина – 1,41 млрд., Китай – 1,22 млрд. Частка ЄС становила 57% експорту і 55% імпорту країни (порівняно з 53% і 49% 2006 року). Сербія продавала в основному сільськогосподарську продукцію, шини, залізо, сталь та обладнання в ЄС, у той час як основними товарами, купленими в ЄС, були автомобілі, дизельне паливо й медикаменти. Чисті прямі іноземні інвестиції з країн ЄС у Сербії 2007 року становили майже 2,3 млрд. євро. Однак загалом соціально-економічна ситуація залишалася складною. Масове безробіття було однією з найбільших проблем Сербії. Кількість безробітних сягала 1 млн. осіб або 29% економічно активного населення. Збільшення заробітної платні становило 23%але її середній обсяг (майже 485 євро) відставав від середньої вартості споживчого кошика (525 євро). Поза межею бідності проживало майже 500 тис. осіб [8].

Уряд В. Коштуніці 2007 року, уживши низку непопулярних заходів і запровадивши режим суворої економії, стабілізував бюджет. Значну роль у цьому відіграла міжнародна фінансова допомога, що 2006 року становила 567 млн. євро. Починаючи з 2007 р., Європейський Союз щороку надавав фінансову допомогу Сербії, в основному, за спеціальною програмою Європейської комісії «Інструмент допомоги попереднього вступу» (IPA) [23, р. 12]. У 2007-2013 рр. Сербія отримала від ЄС понад 1,2 млрд. євро на модернізацію адміністративної й судової систем, правову реформу, боротьбу проти корупції, людські права й захист меншин, стимулювання євроінтеграційних заходів, сприяння регіональній і транскордонній співпраці, регіональний розвиток, розвиток людських ресурсів, села й сільського господарства [17, р. 15].

У 2006-2007 рр. в Сербії тривали економічні реформи, правова реформа, якою мали за мету гармонізацію національних законів із законодавством Європейського Союзу, судова та інші реформи. Європеїзаційні реформи поступово охоплювали всі аспекти суспільного життя й позитивно позначались на повсякденному житті сербів, що переконувало їх у необхідності подальшого поглиблення співпраці, активного зближення з європейським співтовариством.

Постійний економічний прогрес Сербії в 2003-2007 рр. у сербському суспільстві викликав ілюзію у спроможності самостійно розв'язувати соціально-економічні проблеми країни. Однак при цьому складна внутрішня ситуація в країні, нестабільність її міжнародного становища, загроза світової фінансової кризи, політика країн Заходу щодо Сербії переконували її уряд у неможливості ігнорування вимог Гаазького трибуналу та Європейського Союзу. У травні 2007 р. після завершення формування нового уряду активізувалася співпраця Сербії з МТКЮ щодо видання воєнних злочинців, насамперед Р. Караджича, Г. Хаджича і Р. Младича. 31 травня було заарештовано й видано Гаазькому трибуналу З. Толімира – одного з наближених генерала Р. Младича, якого звинувачували у розправі над мусульманами в Сребреніце 1995 року.

Воднораз ЄС демонстрував готовність до співпраці. 13 червня 2007 р., після позитивного оцінювання співпраці сербського уряду з МТКЮ, відновлено технічні перемовини щодо укладення Угоди про стабілізацію та асоціацію між новим урядом В. Коштуніці та ЄС. Їх було присвячено переважно питанням лібералізації торгівлі.

Ще в листопаді 2006 р. Рада ЄС ухвалила рішення про початок перемовин із Сербією стосовно угоди про спрощення візового режиму та про реадмісію як перший крок у скасуванні віз. 18 вересня 2007 р. представники сербського уряду та Європейської комісії в Брюсселі підписали угоди про спрощення візового режиму й реадмісію. За першою угодою спрощувалася процедура і скорочувалися витрати на видачу віз, визначалося, які категорії населення мають право на отримання візи на більш тривалий термін, а також категорії, які мали право на безкоштовні візи. Метою Угоди про реадмісію було створення швидких та ефективних процедур для ідентифікації й безпечного повернення осіб, які не зможуть виконати умов для в'їзду, перебування або проживання на території будь-якого члена Європейського Союзу чи Сербії. Ці угоди набули чинності з 1 січня 2008 р. [25]. Укладення угод стало першим кроком до створення безвізового режиму.

Упродовж 2007 р. представники Сербії й Косова не могли домовитися щодо питання статусу краю. Перемовини було перервано 15 жовтня. Етнічні албанці, які мали підтримку США й більшості країн ЄС, прагнули міжнародного визнання їхньої повної незалежності. Сербія ж, яку підтримувала Росія, пропонувала автономію для Косова. Із осені 2007 р. косівська проблема ставала для Сербії все більш і більш кричущою.

Незважаючи на безкомпромісну позицію Сербії щодо Косова, 7 листопада 2007 р. ЄС парафував Угоду про стабілізацію й асоціацію з Сербією, що означало завершення перемовин й офіційне затвердження тексту угоди.

Наприкінці 2007 р. – на початку 2008 р. Комісія ЄС зазначила відчутний поступ Сербії в реалізації чинних домовленостей щодо проведення реформ в адміністративній, судовій, економічній галузях. Однак представники окремих країн-членів ЄС (наприклад, Нідерланди) наполягали на тому, що умовою ратифікації Угоди про асоціацію із Сербією має стати попередня видача до Гаазького трибуналу головних сербських воєнних злочинців.

За умов погіршення відносин із ЄС уряд В. Коштуніци шукав нові можливості зближення з Росією. У січні 2008 р. під час візиту президента Б. Тадича до Москви Росія й Сербія уклали міжурядову угоду на 30 років із можливістю її продовження. Угодою передбачалося будівництво російським «Газпромом» труби в південних районах Сербії, створення підземного газового сховища в північній провінції Воєводина, а також купівлю «Газпромом» контрольного пакету акцій сербської державної нафтової компанії «Нафтова індустрія Сербії». Це була перемога досить впливового в Сербії промосковського енергетичного лобі, у наслідок чого посилилась енергетична залежність Сербії від Росії.

Із 20 січня до 3 лютого 2008 р. в Сербії відбулися президентські вибори. За президентське крісло боролися чинний президент Б. Тадич і лідер СРП Т. Николич. Перший виступав за подальшу прискорену інтеграцію в європейське співтовариство, співпрацю з Гаазьким трибуналом у частині видачі воєнних злочинців. Другий був відомий своїми проросійськими поглядами. Обидва кандидати виступали проти надання незалежності Косову. За підсумками другого туру президентських виборів 3 лютого 2008 р. переміг Б. Тадич – 51% голосів. Його було обрано на другий термін. Результат його суперника з Радикальної партії

Т. Николича (майже 48% голосів) став показником того, що позиції націоналістів у Сербії залишались міцними. Однак більшість сербів виступала за євроінтеграцію країни.

Згідно з конституцією Сербії, до її складу входили два автономних краї: Воєводина й Косово та Метохія. Косово з 1999 р., згідно з резолюцією Ради Безпеки ООН № 1244, було під протекторатом ООН і владою Сербії не контролювалось. 17 лютого 2008 р. інститути тимчасового місцевого самоврядування, у яких албанці становили більшість, в односторонньому порядку проголосили незалежність краю. До вересня 2008 р. незалежність Республіки Косово визнали 85 держав-членів ООН, включно з 21 країною-членом ЄС. ЄС відрядив «наглядову місію» до Косова. Проти визнання незалежності краю виступили зокрема Росія, Китай, Іспанія, Румунія та Кіпр. Водночас сербський уряд закликав міжнародне співтовариство анулювати як незаконні всі акти, пов'язані з одностороннім проголошенням незалежності Косова.

Підтримка ЄС акту одностороннього проголошення незалежності Косова 17 лютого 2008 р. спричинила нову кризу у відносинах Сербії з ЄС. 20 лютого 2008 р. офіційно розпочалась робота місії ЄС в Косово. У відповідь на визнання низкою країн світу, серед них і з Євросоюзу, нового статусу Косова уряд Сербії відкликав послів із Австрії, Болгарії, Чехії, Фінляндії, Франції, Голландії, Італії, Угорщини, Німеччини, Словенії та Швеції – країн ЄС, що офіційно визнали незалежність Косова. В інших країнах ЄС, що визнали незалежність Косова, у Сербії або не було дипломатичних представництв (Естонія, Ірландія, Латвія, Литва та Люксембург), або не призначені послы (Бельгія, Данія, Польща і Велика Британія). Відкликання сербських послів із країн ЄС та США, які визнали незалежність Косова, ускладнило реалізацію перспективи налагодження відносин Сербії з ЄС.

Усередині країни погляди на ймовірну реакцію уряду Сербії на цю подію розділились. Сербські націоналісти вдалися до нападів на посольства західних держав у Белграді. Прем'єр-міністр В. Коштуніца закликав відмовитися від ідеї вступу Сербії до ЄС, орієнтуватись на свого традиційного союзника – Росію, виступав за більш жорстку політику щодо самопроголошеної держави. Один із лідерів радикалів Т. Николич, зі свого боку, запропонував розірвати дипломатичні відносини зі США. Президент Б. Тадич дотримувався більш поміркованої позиції. Ці події спровокували політичний конфлікт у парламенті й чергову політичну кризу в країні. У березні 2008 р. парламент Сербії за ініціативи Радикальної партії ухвалив резолюцію про припинення всіх контактів із ЄС доти, доки ЄС не відмовиться від підтримки незалежності Косова. У резолюції висувалася вимога до ЄС «беззаперечно й категорично» підтвердити цілісність території Сербії. Зазначений документ підтримали прем'єр-міністр В. Коштуніца й Соціалістична партія. Президент Сербії Б. Тадич виступив «категорично проти резолюції». Уряд Сербії відкликав своїх послів із країн ЄС. Криза у відносинах із ЄС ще більше загострилась. В. Коштуніці та його прихильникам не вдалося переконати прозахідних міністрів припинити перемовини про вступ до ЄС на знак протесту проти визнання незалежності Косова більшістю країн ЄС. Він звинуватив низку міністрів у прозахідній позиції з питання незалежності Косова, що перешкоджало зусиллям прем'єра зберегти край у складі Сербії. Компромісу досягти не вдалось, і 8 березня 2008 р. В. Коштуніца оголосив про фактичний розпад керівної коаліції та відставку коаліційного уряду. Причиною такого кроку він назвав нерозв'язані розбіжності у складі провладної коаліції з питання про Косово [7]. Це був фактичний крах політики В. Коштуніци. Сербська політична еліта ще більше розкололась на націоналістичну та прагматичну частини. Символом цього розколу стала суперечка між президентом Б. Тадичем і прем'єр-міністром В. Коштуніцею. Тадич пропонував визнати наявну історичну реальність, негайно підписати угоду про асоціацію з ЄС. В. Коштуніца був проти Угоди, тому що тим самим Сербія визнавала б підтримку ЄС незалежності Косова. Президент Тадич уважав, що поміркованість Сербії в «косівському питанні» сприятиме інтеграції до ЄС. У віддаленій історичній перспективі після вступу до ЄС Сербії косівське питання, на думку Тадича, буде вирішене на основі спільних європейських цінностей. Натомість В. Коштуніца закликав не робити жодних поступок ЄС.

У пошуках виходу з політичної кризи в березні 2008 р. президент Сербії Б. Тадич розпустив парламент і призначив дострокові парламентські вибори на 11 травня 2008 р.

У 2006-2009 рр. тривало налагодження співпраці Сербії з між-народними організаціями. Із 2005 р. Сербія перебувала у стадії перемовного процесу стосовно вступу до Світової організації торгівлі. Сербія пристосувала свою енергетичну систему до внутрішнього енергетичного ринку ЄС. 2009 року Республіка Сербія стала членом Міжнародного агентства з відновлювальної енергії, основною метою якого є впровадження технологій виробництва енергії завдяки відновлювальним джерелам.

29 квітня 2008 р. після проведення трирічних перемовин, кількох років реформування всіх сфер суспільного життя Сербія уклала з Євросоюзом Угоду про стабілізацію й асоціацію [24]. Документом зокрема передбачалась підтримка Республіки Сербія в посиленні демократії й побудові правової держави, сприяння політичній, економічній та інституційній стабільності в країні й регіоні, підтримку інституційного розвитку Республіки Сербія та адаптації її законодавства до стандартів ЄС, підтримку в переорієнтації до ринкової економіки. Окрім цього, угодою Сербію зобов'язали визначити терміни адаптації національного законодавства до стандартів ЄС. Угода надала новий поштовх до нагальних реформ для наближення сербського правового порядку до європейського досвіду в галузі

демократії, правової держави та прав людини. Угодою за Сербією остаточно закріплювався статус держави-кандидата на членство в ЄС.

Водночас було укладено Тимчасову торговельну угоду (ТТУ), якою передбачалося створення зони вільної торгівлі між Сербією та ЄС упродовж перехідного періоду в шість років. За цей період Сербія зобов'язалася завершити економічні реформи, підвищити конкурентоздатність своєї економіки та скасувати мито на товари з країн Європейського Союзу. ЄС підтвердив свою готовність дозволити вільний доступ товарів із Сербії на свій ринок [19]. За рішенням ЄС реалізація ТТУ мала розпочатись лише після спеціального рішення Ради ЄС. 16 жовтня 2008 р. Сербія ухвалила рішення про односторонню реалізацію ТТУ з 1 січня 2009 року.

Підписання та реалізація УСА та ТТУ надавала можливість активізації й розширення економічної, політичної та культурної співпраці Сербії з ЄС. Для набуття чинності УСА між Європейським Союзом та Сербією вона мала бути ратифікована сербським парламентом, парламентом ЄС і парламентами всіх 27 країн-членів ЄС. Через тодішні проблеми співпраці Сербії з МТКЮ, Європейський парламент ратифікував Угоду про стабілізацію та асоціацію аж у січні 2011 р., а до вересня того ж року угоду в поодинокому режимі ратифікувало 20 держав ЄС.

7 травня 2008 р. сербський уряд затвердив Дорожню карту щодо лібералізації візового режиму, створеної для досягнення безвізового режиму для громадян Сербії, які бажали поїхати в країни Шенгенської зони.

Незалежність Косова, проголошена в лютому 2008 р., викликала в Сербії посилення націоналістичних настроїв і протестів проти інтеграції в ЄС. Однак усупереч сподіванням багатьох політичних аналітиків, на дострокових парламентських виборах у Сербії 11 травня 2008 р., переміг із великим відривом від своїх конкурентів ліберальний блок «За європейську Сербію» (Демократична партія, партія «Група 17+»), сформований навколо Демократичної партії президента Б. Тадича (38,4% голосів, 102 мандати). Сербська радикальна партія Т. Николича отримала 29,5% голосів і 78 мандатів. Блок «Демократична партія Сербії – Нова Сербія», очолюваний прем'єр-міністром В. Коштуницею, отримав 11,6% голосів і 30 мандатів. Блок соціалістів («Соціалістична партія Сербії – Партія об'єднаних пенсіонерів – Єдина Сербія») (Івіца Дачич) – 7,6% голосів, 20 мандатів; Ліберально-демократична партія (Чедомир Йованович) – єдина партія, що підтримала незалежність Косова, – 5,2% голосів, 13 мандатів [1]. Рада Європи визнала ці вибори як такі, що відповідають нормам Ради Європи в межах демократичних виборів. За результатами парламентських виборів 2012 року можна дійти висновку, що більшість сербських громадян свідомо зробили свій вибір за європейську інтеграцію, переміг пропрезидентський блок «За європейську Сербію».

Після тривалих перемовин 13 травня 2008 р. євродемократи створили проєвропейську парламентську коаліцію, до складу якої ввійшли Демократична партія, партія «Група 17+», Соціалістична партія Сербії, Партія об'єднаних пенсіонерів Сербії (ПОПС) і партії національних меншин. Коаліція мала понад 50% місць у парламенті. Сербська радикальна партія спільно з Демократичною партією Сербії опинилися в опозиції.

7 липня 2008 р. коаліція сформувала уряд Сербії, очолюваний Мірко Цветковичем, який перебував на цьому посту до 27 липня 2012 р. Сам прем'єр-міністр був безпартійним, уважався прихильником ліберальних економічних реформ і європейської інтеграції Сербії, до липня 2008 р. працював міністром фінансів у попередньому уряді В. Коштуниці. Новообрана Народна скупщина затвердила склад уряду 8 липня 2008 р. (127 голосів із 250). Уряд оголосив європейську інтеграцію Сербії як ключовий пріоритет, визначив стра-

тегічними зовнішньополітичними завданнями прискорення вступу до ЄС, розширення стратегічної газової співпраці з Росією, започаткування нових перемовин про статус Косова. Новий уряд став відновлювати дипломатичні відносини з більш ніж із 40 країнами, що визнали незалежність Косова.

Сербське суспільство поклало великі надії на новий уряд, тому що в останні роки реформи в країні призупинились. Новий прем'єр пообіцяв прискорити економічні та інші реформи, передбачені угодою з ЄС. Водночас із євроінтеграцією серед інших завдань уряд назвав і збереження територіальної цілісності країни (тобто невизнання незалежності Косова), ініціювання нових перемовин про статус краю, співпрацю в галузі енергетики з Росією та плідні контакти з МТКЮ в Гаазі. Вочевидь, ці завдання, із погляду «проєвропейської орієнтації», певною мірою суперечили одне одному.

Зі створенням і початком практичної діяльності уряду М. Цветковича у квітні 2008 р. розпочався новий період у відносинах Сербії та ЄС. Однак на перешкоді планам нового уряду стала світова фінансово-економічна криза, негативні наслідки якої Сербія відчула на собі у другій половині 2008 р. У країні розпочався економічний спад. Показником цього стали дані національної статистики Республіки Сербії за 2008-2009 рр.

Таблиця 1.
Основні макроекономічні показники Республіки Сербії за 2008-2009 рр.

Показник	2008 р.	2009 р.
ВВП (млрд дол.)	47,7	40,3
Збільшення ВВП (%)	3,8	-3,5
ВВП на душу населення (дол.)	6498,0	5485,0
Індекс промислового виробництва	41640,0	-12,6
Індекс виробництва продукції сільського господарства	109,0	102,5
Індекс споживчих цін	41888,0	7,7
Рівень безробіття (%)	13,6	16,1
Дефіцит бюджету (% ВВП)	21,6	7,2
Курс національної валюти до дол. США	55,7	67,5
Державний борг (млрд. дол.)	41740,0	41863,0
Державний борг (в % ВВП)	23,9	31,8
Експорт (млрд дол.)	10,9	8,3
Імпорт (млрд дол.)	23,0	15,6
Інвестиції в Республіку Сербію (млрд. дол.)	2,4	1,8

Джерело: [11].

Однак навіть економічна криза не зупинила подальших проєвропейських реформ у Сербії. У межах нової стратегії соціально-економічного розвитку стимулювався розвиток приватного бізнесу, реалізовувалися спеціальні програми фінансової допомоги приватним регіональним підприємствам, значна увага приділялась розвитку інфраструктури країни (будівництво й реконструкція доріг, медичних, освітніх і спортивних споруд). У 2008-2010 рр. завершувалася привати-зація. Розгорталось реформування державного апарату, тривала податкова реформа. Перші 100 днів прем'єрства М. Цветковича ознаменувалися низкою конституційних заходів для забезпечення прозорості й відпо-відальності

влади перед народом. Після ухвалення нової Конституції Республіки Сербія 2006 року Народна Скупщина затвердила Національний план реформи правосуддя для визнання верховенства закону, щоб повернути втрачене довір'я в правосуддя, а також привести законодавство відповідно до європейських стандартів. 2008 року ухвалено нові закони про судоустрій, що запроваджували нову, більш сучасну, судову систему. Однак реформами не подолали корупції в правосудді, не було гласності в роботі Вищої ради суддів тощо [9]. Реформи сприяли зміцненню демократичних інституцій, активізації боротьби проти злочинності й корупції. Модернізувалася соціальна політика. Улітку 2008 р. пенсії підвищились на 18%.

Після парламентських виборів і формування уряду М. Цветковича політичне протистояння в сербському суспільстві з питання Косова та ЄС тривало. Однак загалом у країні позначилася відносна політична стабільність. Створювалися сприятливі умови для розширення демократії, розширення й зміцнення прав людини й верховенства права

У зовнішній політиці уряд М. Цветковича прагнув співпрацювати як із країнами Заходу, так і Російською Федерацією. Восени 2008 р. сербський уряд активізував торговельно-економічні відносини з Росією. 9 вересня 2008 р. парламент Сербії ратифікував угоду про нафтогазову співпрацю з Росією, підписану 25 січня в Москві. 21 грудня 2008 р. росіяни викупили 51% акцій сербської компанії «Нафтова індустрія Сербії». Водночас було укладено угоди щодо будівництва ділянки газопроводу «Південний потік» і підземного сховища газу. Між Сербією та Росією діяла угода про вільну торгівлю, за якою до 90% номенклатури товарів, що реалізувалися в межах двосторонніх експортно-імпорتنих операцій, не обкладалися митними зборами.

Водночас важливі кроки було зроблено на шляху до політичної співпраці й подальшого зближення з ЄС. Однією з головних умов на цьому шляху залишалась повномасштабна співпраця Белграда з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії. На прохання уряду Королівства Нідерланди, згідно з рішенням Ради міністрів, ЄС вирішив не розпочинати ратифікацію УСА і впровадження в життя зони вільної торгівлі до того часу, поки Республіка Сербія не досягне повної співпраці з МТКЮ.

На початку липня 2008 р. було заарештовано і передано до Гаазького трибуналу колишнього лідера боснійських сербів Р. Караджича, звинуваченого у воєнних злочинах під час боснійської війни 1992-1995 рр., який перебував у розшуку від 1997 р. На волі залишилися ще дві людини, видачі яких вимагав Гаазький трибунал. Це колишній командувач армії боснійських сербів Р. Младич і лідер сербських повстанців у Хорватії Г. Хаджич, яких звинувачували у воєнних злочинах, скоєних під час громадянської війни на початку 1990-х років.

15 липня 2008 р. Європейська комісія запропонувала розпочати практичну лібералізацію візового режиму з Сербією. 24 липня 2008 р. Кабінет Міністрів Сербії ухвалив рішення повернути до країн ЄС, що визнали незалежність Косова, 11 своїх відізнаних раніше послів і висловив надію, що це допоможе країні в її спробах стати офіційним кандидатом на вступ до Європейського Союзу.

Уже 9 жовтня 2008 р. сербський уряд ухвалив Національну програму інтеграції (НПІ) Республіки Сербія з Європейським Союзом, якою передбачалися законодавчі та адміністративні заходи, що мали за мету виконання більшості зобов'язань, необхідних для членства Сербії в ЄС до кінця 2012 р. [21]. До кінця 2009 р. сербський уряд виконав понад 80% запланованих заходів. Основна увага приділялась гармонізації сербського законодавства з законодавством ЄС. Уряд Сербії домігся подальшого прогресу в галузі застосування та забезпечення дотримання законодавства ЄС. Поряд з процесом побудови демо-

кратичного суспільства, реалізації політичних, правових та інституційних реформ, тривали економічні реформи, які призводили до поліпшення рівня життя громадян.

У країні розгорнулася масштабна інформаційна кампанія про ЄС, заходи урядової політики, спрямовані на підготовку країни до вступу в ЄС, інформування сербських громадян про функціонування ЄС, переваги, які може надати Сербії членство в ЄС. У результаті цієї кампанії поширилась обізнаність громадян Сербії щодо плюсів і мінусів членства Сербії в ЄС, можливі зміни в повсякденному житті пересічних сербів. Соціологічні опитування стали показником того, що більшість опитаних усвідомлювали можливі свої особисті втрати, пов'язані зі вступом в ЄС, однак при цьому постійно збільшувалася кількість людей, які позитивно сприймали інтеграцію Сербії в ЄС і вважали, що країна й суспільство отримають вигоду від членства в ЄС.

У вересні 2008 р. відбувся розкол СРП: Т. Николич подав у відставку з поста заступника голови СРП через розбіжності з однопартійцями з питання голосування в Скупщині за ратифікацію Угоди про стабілізацію та асоціацію. Він виступав за більш помірковану політику в національному питанні й пропонував перенести акцент цієї політики із захисту територіальної цілісності Сербії на соціально-економічні проблеми країни, практично погодившись зі зближенням Сербії з ЄС. 21 жовтня Т. Николич створив свою партію – Сербську прогресивну партію (СПП) – і став її лідером. В основу партійної ідеології покладено ідеї націонал-консерватизму, прогресизму, євроінтеграції. Розкол у СРП послабив радикальні настрої в сербському суспільстві. Проведені восени 2008 р. соціологічні дослідження стали підставою для свідчення, що ДП підтримували 29% виборців, СПП – 21% СРП – лише 7,2%. За вступ Сербії до ЄС висловилися 75% виборців, проти лише 11% від загальної кількості виборців. Громадяни Сербії основною проблемою в країні вважали безробіття – 56%, низьку заробітну платню й пенсії – 37% і корупцію – 24%. Відтак називалися проблеми Косова, злочинності, економіки й охорони здоров'я [5].

9 вересня 2008 р. Народна Скупщина Сербії ратифікувала УСА і ТТУ з ЄС. Після цього восени 2008 р. розпочався найбільш інтенсивний період відносин між Сербією та ЄС. Із 1 січня 2009 р. Сербія, демонструючи свою прихильність процесам європейської інтеграції, односторонньо (не очікуючи завершення процесу ратифікації угоди всіма державами-членами ЄС) запровадила в дію ТТУ. ЄС до кінця 2009 р. відмовлявся втілювати в життя договір про вільну торгівлю. Лише 7 грудня 2009 р. ЄС ухвалив рішення про набуття чинності ТТУ між Сербією та ЄС.

Для досягнення національного консенсусу щодо вступу в ЄС, у Сербії ще з 2002 р. при уряді як консультативний орган діяла Рада з європейської інтеграції. У її складі були парламентарі, міністри уряду, науковці, представники профспілок, спілки роботодавців, національних меншин, релігійних громад, неурядового сектора та університетів. На своєму сьомому засіданні в червні 2009 р. Рада схвалила попередні зусилля сербського уряду в підготовці вступу Сербії до ЄС і запропонувала йому вжити всі необхідні заходи для активізації процесу європейської інтеграції країни.

У 2007-2009 рр. для запровадження безвізового режиму з ЄС Сербія здійснила низку реформ.

По-перше, для зміцнення безпеки особистих документів Сербія забезпечила ідентифікаційні документи відповідними технічними стандартами, запровадила новий стандарт прав водія, що підлягав машинному зчитуванню.

По-друге, реформувала міграційне законодавство для наближення його до стандартів ЄС.

По-третє, для посилення правопорядку в країні, зміцнила охорону своїх кордонів, активізувала боротьбу проти торгівлі людьми, транскордонної злочинності, контрабанди тощо.

По-четверте, реформувала систему зміцнення й охорони фундаментальних прав громадян, ужила заходів щодо ліквідації дискримінації меншин.

Наприкінці 2009 р. Сербія отримала найбільш відчутні для пересічних громадян результати на шляху інтеграції до ЄС. 19 грудня 2009 р. за рішенням Ради Європейського Союзу набув чинності безвізовий режим із ЄС для громадян Сербії. Це дало можливість громадянам Сербії, за винятком тих, хто проживав у межах Косова й Метохії («Республіки Косово»), здійснювати короткотермінові поїздки (90 днів упродовж шести місяців) до країн Шенгенської зони без віз [18]. Це право надавалось лише тим громадянам Сербії, які мали нові біометричні паспорти.

Бажаючи привернути сербів на свій бік, Росія теж лібералізувала візовий режим для Сербії. До 10 червня 2009 р. для громадян Росії безвізовий термін у Сербії становив 90 днів (правило діяло з березня 2008 р.), але сербам для прибуття в Росію необхідно було мати візу [12]. Від 10 червня 2009 р. між Сербією й Росією запроваджено безвізовий режим на 30 днів для громадян обох держав.

Отже, із грудня 2009 р. Сербія мала безвізовий режим як із Росією, так і Євросоюзом.

Розширення й поглиблення співпраці Сербії з ЄС 2009 року активізували проросійські сили. У Сербії розгорнулася проросійська кампанія «Ні Європейському Союзу – за державний союз Сербії й Росії».

Її мета полягала в демонстрації негативної позиції громадян Сербії щодо «європейської інтеграції» та позитивне ставлення до ідеї державного союзу Сербії й Росії.

Водночас із лібералізацією візового режиму, на початку грудня 2009 р. Нідерланди переглянули свою позицію й розблокували перехідну торговельну угоду між ЄС і Сербією. 7 грудня 2009 р. Рада міністрів ЄС, на підставі позитивного відгуку Головного прокурора МТКЮ про досягнутий рівень співпраці з Республікою Сербія, ухвалила рішення «розморозити» ІРА, що набула чинності 1 лютого 2010 р. Окрім цього, 23 грудня 2009 р. Євросоюз надав Сербії 75 млн. дол. у межах першого траншу стабілізаційного фонду в 300 млн. дол.

У жовтні 2009 р. було опубліковано доповідь Європейської комісії Європейському парламенту щодо становища в Республіці Сербія, у якому зазначалось, що у 2008-2009 рр. Сербія досягла найбільшого прогресу у виконанні умов членства з початку процесу європейської інтеграції цієї країни і довела свою прихильність регіональному співробітництву шляхом активної участі в численних регіональних ініціативах та організаціях [3].

22 грудня 2009 р. керівництво Сербії зробило важливий політичний крок – офіційно подало заяву на вступ до ЄС [20]. У відносинах між Сербією та ЄС розпочався новий період. Однак, як відомо, вступна процедура є досить тривалою. Традиційно перемовини з країною-кандидатом на вступ до ЄС за дорученням його Ради здійснює Європейська комісія. Лише через рік після подачі Сербією заяви на членство в ЄС 25 жовтня 2010 р. на засіданні Ради ЄС на рівні міністрів закордонних справ європейських держав-членів союзу було ухвалено рішення направити заяву Сербії на членство Європейській комісії для обговорення. Під час цього підготовчого періоду Сербія мала продовжувати реформи для того щоб наблизитися до стандартів ЄС в усіх ланках суспільного життя.

Висновки. Отже, упродовж 2006-2009 рр. розвиток Республіки Сербія та її відносини з Європейським Союзом були нестабільними. Період із травня 2006 р. до літа 2008 р. економіка Сербії розвивалася по висхідній лінії, за умов відсутності стабільної проєвропей-

ської парламентської більшості тривала боротьба політичних сил із ключових питань внутрішньої й зовнішньої політики, зберігалась напруга у відносинах із ЄС аж до повного їх розриву в березні 2008 р. Однак співпраця Сербії з ЄС тривала, основною проблемою у відносинах між ними була проблема співпраці сербського уряду з МТКЮ. (Під тиском націоналістів сербська влада не завжди своєчасно виконувала взяті на себе зобов'язання перед ЄС). Важливими подіями в розвитку цих відносин стало укладення Угоди про лібералізацію візового режиму 18 вересня 2007 р., Угоди про стабілізацію та асоціацію та Тимчасової торговельної угоди від 29 квітня 2008 р. Перемога проєвропейських політичних сил на парламентських виборах 11 травня 2008 р., формування коаліційного уряду М. Цветковича 7 липня 2008 р., зміцнення позицій проєвропейськи налаштованого президента Б. Тадича сприяли активізації співпраці Республіки Сербія з ЄС, поглибленню й розширенню проєвропейських реформ в країні, що наближали Сербію до відповідності Копенгагенських критеріїв та європейських стандартів.

Свідченням прогресу у виконанні Сербією умов членства в ЄС стали президентські й парламентські вибори 2008 р., організовані й проведені відповідно до загальноприйнятих стандартів Євросоюзу. Результати виборів стали показником посилення позицій прихильників про-європейської орієнтації Сербії.

Модернізація Сербії та її зближення з ЄС у 2008-2009 рр. ускладнювалося світовою фінансово-економічною кризою та невизначеністю статусу Косова, загальною відсталістю Сербії порівняно з провідними країнами-членами ЄС, поширеними націоналістичними настроями в суспільстві, корумпованістю та криміналізацією тощо. Долаючи ці та інші труднощі, Сербія продовжувала зближення з ЄС.

22 грудня 2009 р. сербський уряд подав офіційну заяву на вступ до ЄС, яку було прийнято. Однак залишилося ще багато зусиль, що мала докласти Республіка Сербія на шляху до членства в ЄС.

Список використаної літератури

1. Избирательная комиссия Сербии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
2. Извештај о напретку Републике Србије у 2006 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaj_ek_srbija_2006_sr.pdf.
3. Извештај о напретку Србије за 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaj_sa_statistickim_aneksom_2009_cir.pdf.
4. Ковтунець В. Парламентські вибори у Сербії: [дострокові вибори] / В. Ковтунець // Вибори та демократія. – 2007. – № 1. – С. 94-96.
5. Марьянович С. Николич в шаге от Демократической Партии / С. Марьянович // Српска.ру. 9.10.2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.srpska.ru/artikle.php?nid=9698crynt=>.
6. Мовчанюк Л. В. Сербія на шляху до членства в Європейському Союзі: нові виклики та перспективи / Л. В. Мовчанюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 77 (частина 1). – К. : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2008. – С. 80-84.
7. Новини ЄС (УНІАН). – 7-14 березня, 2008 р., № 010 (055).
8. Общие сведения о Республике Сербия. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vneshmarket.ru/content/document_r_75A233D3-9EFD-4A65-9C42-5CB2BD6A1247.html.

9. Петкович И. Влияние судебной реформы на состояние коррупции в Республике Сербия / И. Петкович. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nauka-pravo.org/blogs/entry>.
10. Програм Српске Радикалне странке. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf>.
11. Республіканський статистичний комітет Сербії (березень 2013 р.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/rs/about_rs/eco_rs.
12. Сербия. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Сербия>.
13. Социјалистичка партија Србије. Историја. [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://sps.org.rs/stranica/istorija>.
14. Язькова А. Республика Сербия: долгий путь в Евросоюз / Алла Язькова // Вестник Европы XXI век. – 11. 05. 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vesnikevropy.com/all-articles/2011/5/11/5600380255736.html>.
15. Acin Cingulinski S., Acin D. Serbia and European Union – waiting for Godot. [Electronic resource]. – Mode of access: ssrn.com/abstract=2236698.
16. Commission Staff Working Paper. Serbia 2007. Progress. Report. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/serbia_progress_reports_en.pdf.
17. Drazovic A. EU external economic relations with Serbia (legal, trade and economic aspects) / A. Drazovic. – Thessaloniki: University of Macedonia, 2011. – 78 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14747/6/DrazovicAleksandraMsc2011.pdf>.
18. First Serbian citizens travelling to the EU without visas will land in Brussels. [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1971_en.htm?locale=en.
19. Interim agreement on trade and trade-related matters between the European Community, of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part. – Belgrad, 2008. – 811 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/interim_agreement_trade_en.pdf.
20. Memorandum of the Government of the Republic of Serbia in Relation to the Application of the Republic of Serbia for European Union membership Belgrade, December 2009. – 6 p. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-49346.pdf>.
21. National programme for integration with the European Union (NPI). – Belgrade, October 2008. – 909 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/NPI/mpi_2009-0_incl_annexes_eng.pdf.
22. Relations between Serbia and the European Union. History and Prospects. – Budapest, 2008. – 85 p. [Electronic resource]. – Mode of access: www.fefa.edu.rs/sveska02RelationsBetween.
23. Report on international assistance to the Republic of Serbia in 2006. Ministry of International Economic Relations. – Belgrade, 2007. – 89 p. [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/dacu/izvestaji_o_medjunarodnoj_pomoci/annual_report_2006.pdf.
24. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part. [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf.

25. The Agreement on Visa Facilitation and the Agreement on Readmission. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/agreements-with-eu.221.html>.

RELATIONS BETWEEN THE REPUBLIC OF SERBIA AND EUROPEAN UNION IN 2006-2009

Kozliti V. D.

Doctor of History, Professor.

Abstract. *The paper analyzes the relations between the Republic of Serbia (RS) and the European Union (EU). The main stages and trends of socio-economic and socio-political development of Serbia and its international position and foreign policy during 2006-2009 have been researched. In the period from May 2006 until the summer 2008 Serbia's economy developed ascendantly, in the absence of a stable parliamentary majority pro-European political forces have struggled for the key issues of domestic and foreign policy, kept tensions with the EU up until the break in March 2008. The main problem in relations between RS and the EU had a problem Serbian government cooperation with the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). An important event in the development of these relations was the signing of the Agreement on visa liberalization in 2007, the Agreement on Stabilization and Association Agreement and the Interim Trade Agreement in 2008.*

The victory of the pro-European political parties in parliamentary elections in May 2008, forming a coalition government Tsvetkovycha M., strengthening the position of pro-European President Boris Tadic led to increased cooperation with the EU, deepening and expanding of pro-European reforms in the country. Modernization of Serbia and its convergence with the EU in 2008-2009 years complicated by the global financial and economic crisis and the uncertainty of the status of Kosovo, Serbia's overall backwardness compared with the leading EU member states, widespread nationalist sentiment in society, corruption and criminalization of others.

The paper deals with internal struggle in Serbia on the choice of foreign trade and foreign policy orientation of the country, main obstacles on the path of Serbia into the European Union. It reveals the progress of modernization reforms in the direction of EU standards, examines the evolution of EU policy towards Serbia.

Key words: *Republic of Serbia, the European Union (EU), relation, collaboration.*

Referances

1. Izbiratel'naya komissiya Serbii. [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
2. Извештај о напретку Републике Србије у 2006 год. [Elektronni resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaj_ek_sr_bija_2006_sr.pdf.
3. Извештај о напретку Србије за 2009. [Elektronni resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godisnji_izvestaj_sa_statistickim_aneksom_2009_cir.pdf.
4. Kovtunets V. Parlamentski wybory u Serbii: [dostrokovi wybory] / V. Kovtunets // Wybory ta demokratiia. – 2007. – № 1. – S. 94–96.
5. Marjanovych S. Nykolych v shaghe ot Demokratycheskoj Partyy // Srpska.ru. 9.10.2008. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: [nets // Vykratiia. – 2007. – № 1. – S. 94-96. http://www.srpska.ru/artikle.php?nid=9698](http://www.srpska.ru/artikle.php?nid=9698) crynt.
6. Movchanjuk L.V. Serbija na shljakhu do chlenstva v Jevropejskomu Sojuzi: novi vyklyky ta perspektyvy. L.V. Movchanjuk // Aktualjni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zbirnyk naukovykh pracj. Vypusk 77 (chastyna 1). – K. : Kyiv. nac. un-t imeni Tarasa Shevchenka, Instytut mizhnarodnykh vidnosyn, 2008. – S. 80-84.
7. Novyny JeS (UNIAN). – 7–14 bereznja, 2008, № 010 (055).

8. Obshchie svedeniya o Respublike Serbiya. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.vneshmarket.ru/content/document_r_75A233D3-9 EFD-4A65-9C42-5CB2BD6A1247.html.
9. Petkovich I. Vliyanie sulebnoy reformy na sostoyanie korruptsii v respublike Serbiya. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.nauka-pravo.org/blogs/entry>.
10. Програм Српске Радикалне странке. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.srpskaradikalnas-tranka.org.rs/pdf/misc/20091023-program.pdf>.
11. Respublikanskyj statystichnyj komitet Serbiji (berezenj 2013 r.). [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/rs/about_rs/eco_rs/.
12. Serbiya. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Serbiya>.
13. Социјалистичка партија Србије. Историја. [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://sps.org.rs/stranica/istorija>.
14. Yaz'kova A. Respublika Serbiya: dolgij put' v Evrosoyuz. / Alla Yaz'kova // Vestnik Evropy XXI vek. – 11. 05. 2011. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.vesnikevropy.com/all-articles/2011/5/11/5600380255736.html>.
15. Acin Cingulinski S., Acin D. Serbia and European Union – waiting for Godot. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: ssrn.com/abstract=2236698.
16. Commission Staff Working Paper. Serbia 2007 Progress Report. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/serbia_progress_reports_en.pdf.
17. Drazovic A. EU external economic relations with Serbia (legal, trade and economic aspects) / A. Drazovic. – Thessaloniki: University of Macedonia, 2011. – 78 p. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: <http://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/14747/6/DrazovicAleksandraMsc2011.pdf>.
18. First Serbian citizens travelling to the EU without visas will land in Brussels. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1971_en.htm?locale=en.
19. Interim agreement on trade and trade-related matters between the European Community, of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part. – Belgrad, 2008. – 811 p. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/interim_agreement_trade_en.pdf.
20. Memorandum of the Government of the Republic of Serbia in Relation to the Application of the Republic of Serbia for European Union membership Belgrade, December 2009. – 6 p. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-49346.pdf>.
21. National programme for integration with the European Union (NPI). – Belgrade, October 2008. – 909 p. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/NPI/npi_2009-0_incl_annexes_eng.pdf.
22. Relations between Serbia and the European Union. History and Prospects. – Budapest, 2008. – 85 p. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: www.fefa.edu.rs/sveska02RelationsBetween.
23. Report on international assistance to the Republic of Serbia in 2006. Ministry of International Economic Relations Belgrade, 2007. – 89 p. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: http://www.seio.gov.rs/upload/documents/dacu/izvestaji_o_medjunarodnoj_pomoci/annual_report_2006.pdf.
24. Stabilisation and Association Agreement between the European Communities and their Member States of the one part, and the Republic of Serbia, of the other part. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/serbia/key_document/saa_en.pdf.
25. The Agreement on Visa Facilitation and the Agreement on Readmission. [Elektronnyi resurs]. – Mode of access: <http://www.seio.gov.rs/documents/agreements-with-eu.221.html>.

ОТНОШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ СЕРБИЯ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В 2006-2009 ГОДАХ

Козлитин В. Д.

Доктор исторических наук, профессор.

Аннотация. В статье анализируются отношения между Республикой Сербия и Европейским Союзом, основные тенденции социально-экономического и общественно-политического развития Сербии, ее международное положение и внешняя политика в 2006-2009 гг. В период с мая 2006 г. до лета 2008 г. экономика Сербии развивалась по восходящей линии, в условиях отсутствия стабильного проевропейского парламентского большинства продолжалась борьба политических сил по ключевым вопросам внут-

ренней и внешней политики, сохранялось напряжение в отношениях с ЕС, вплоть до полного их разрыва в марте 2008 г. Основной проблемой в отношениях между РС и ЕС была проблема сотрудничества сербского правительства с Международным трибуналом по бывшей Югославии (МТБЮ). Важными событиями в развитии этих отношений стало подписание Соглашения о либерализации визового режима 2007 г., Соглашения о стабилизации и ассоциации, а также Временного торгового соглашения 2008 г.

Победа проевропейских политических сил на парламентских выборах в мае 2008 г., формирование коалиционного правительства М. Цветковича, укрепление позиций проевропейски ориентированного президента Б. Тадича способствовали активизации сотрудничества РС с ЕС, углублению и расширению проевропейских реформ в стране. Модернизация Сербии и ее сближение с ЕС в 2008-2009 гг. усложнялись мировым финансово-экономическим кризисом и неопределенностью статуса Косово, общей отсталостью Сербии по сравнению с ведущими странами-членами ЕС, распространенными националистическими настроениями в обществе, корумпированностью и криминализацией.

Освещается внутривнутриполитическая борьба в Сербии по вопросу выбора внешнеэкономической и внешнеполитической ориентации страны. Рассматриваются основные преграды на пути Сербии к Евросоюзу. Раскрывается процесс модернизационных реформ в приближении к стандартам ЕС. Прослеживается эволюция политики ЕС в отношении Сербии.

Ключевые слова: Республика Сербия, Европейский Союз (ЕС), отношения, сотрудничество.

УДК 81'272:323(477)«20»: 327

МОВНА ПОЛІТИКА: ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Савойська С. В.

Доктор наук в галузі політології, кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних наук Київського національного університету будівництва і архітектури.

Анотація. У статті проаналізовано позитивні і негативні аспекти мовної політики закордонних держав, де двомовність, багатомовність і мультикультуралізм створюють багато проблем. Зазначено, що мовні конфлікти в Україні мають політичне забарвлення і пов'язані із внутрішніми і зовнішніми чинниками, до розв'язання яких доцільно залучити досвід закордонних держав, який передбачає створення таких інституцій, які відповідатимуть за ефективне здійснення мовної політики у державі, поширення української мови в усіх регіонах держави, розвиток мов національних меншин і тих мов і культур, що знаходяться на стадії зникнення.

Ключові слова: закордонні держави, конструктивний, деструктивний, Євросоюз, мовна політика, Росія, світовий досвід, сучасна Україна, комунікативний.

Постановка проблеми. Комунікативний аспект мовної політики закордонних держав відіграє важливу роль в інтегративній діяльності гуманітарної сфери, яка передбачає створення єдиного інформаційного простору у Європі. Тобто, усі позитивні і негативні аспекти мовної політики закордонних держав так чи інакше пов'язані із мовним питанням, яке в окремих країнах має загрозливий характер. Якщо воно успішно розв'язується, то у державі панує спокій, якщо не вирішується, – країна знаходиться у стані прихованого чи відкритого мовно-політичного конфлікту. У багатьох державах мовні проблеми мають не лише внутрішній характер, а й зовнішній, який пов'язано із подоланням лінгвістичних бар'єрів між народами. У цьому плані не є винятком і сучасна Україна, яка намагається знайти вихід із того мовно-політичного становища, у яке вона потрапила. Закордонні країни у порівнянні із сучасною Українською державою мають набагато більший досвід демократичного державотворення, що спонукає її до вивчення досвіду у плані попередження, розв'язання і подолання мовно-політичних конфліктів. Варто зазначити, що певний досвід в освітній галузі молода Українська держава уже запозичує через співпрацю із західними країнами в освітній та іншій галузях, провідними навчальними закладами світу та завдяки обміну студентами, які мають можливість знайомитися із західними технологіями та отримувати якісну освіту.

Мета статті полягає у вивченні та запозиченні мовного досвіду у розвинених демократичних держав, щоб запобігти подальший розвиток та ескалацію мовно-політичних конфліктів на теренах сучасної України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що вся історія людства переповнена конфліктами, що відбуваються на мовно-політичному ґрунті, які нерідко закінчуються розколом країни, сепаратизмом та іредентизмом. Це стосується у першу чергу тих країн, що складаються із окремих земель, кожна з яких має власну культуру, мову та історію виникнення, які у минулому були у колоніальній залежності від інших країн та успадкували від них культуру, спосіб життя і мову. Не є винятком і Україна, якій за період

колоніальної залежності від інших держав була нав'язана польська, російська, угорська, румунська та інші мови і культури, наслідки від яких відчутні ще й досі.

Джерельну базу статті становлять закони України про функціонування мов у державі, наукові статті, монографії, збірники, автореферати, що стосуються вивчення та аналізу мовно-політичного досвіду європейських та інших закордонних держав.

У статті досліджується мовна політика європейських та інших зарубіжних держав на сучасному етапі, а також мовно-політичні проблеми у сучасній Україні, які тісно пов'язані із мовною, інформаційною, освітньою, релігійною політикою Росії на території України.

Основні результати дослідження. Не зважаючи на те, що Україна стала суверенною державою, вона ще й досі не позбулася мовно-політичного тиску з боку Росії та інших колишніх метрополій. За роки мовної політики лінгвоциду, що здійснювався в СРСР, зникло більш, ніж дев'яносто мов національних меншин. Щоб розв'язати мовну проблему, зберегти українську мову як єдину державну, а сучасну Україну незалежною, унітарною і соборною, необхідно ознайомитися, ґрунтовно осмислити, а, можливо, і запозичити мовний досвід деяких закордонних країн. Мовна геополітика України на четвертому етапі державотворення активізується у зв'язку із посиленням позицій мовно-політичного радикалізму і російського націоналізму, що ставить під загрозу існування українського народу, його мови, культури, незалежності і соборності. Важливими кроками на цьому шляху є об'єктивний аналіз і розв'язання гострих мовно-політичних суперечностей, що продукують ворожнечу в українському полікультурному суспільстві у зв'язку із розбіжностями у поглядах на те, як мають функціонувати українська мова та мови національних меншин, і як має діяти українська влада у контексті тріади: політична нація – українська мова як єдина державна – унітарна, суверенна і соборна Українська держава, яка визнає мовне розмаїття і гарантує йому культурні, політичні, інформаційно-комунікаційні, нормативно-правові, освітні, духовні та інші права [17]. Не зважаючи на це, Українська держава уже на першому етапі державотворення зіткнулася із мовно-політичними труднощами у побудові такої системи використання української мови та мов національних меншин, яка б задовольняла усіх її представників, і водночас сприяла усвідомленню ними власної єдності через вживання української мови як єдиної державної / офіційної, що означає, як уже з'ясовано в одному із попередніх розділів, одне і те саме [22].

Опираючись на мовну політику закордонних держав, ми ставимо завдання вивчити їх мовний досвід, а, можливо, дещо запозичити для попередження та розв'язання мовно-політичних конфліктів у сучасній Україні, і таким чином розвіяти численні міфи про те, що усі дво- і багатомовні держави є безпроблемними і безконфліктними щодо мовного питання. Окремі аспекти цієї проблеми розглядали як зарубіжні (Белла Котик-Фридгут, Ю. Райхель, N. Chernov, D. Graver, Y. Masuda, A. Mehrabian), так і вітчизняні учені, зокрема І. Больман, В. Бурдяк, В. Бушанський, К. Вітман, С. Востриков, С. Дрожжина, А. Корж, В. Кремень, О. Кузь, І. Ломака, І. Марушкіна, В. Москалюк, В. Хесли, В. Чернишук, С. Шевченко, Н. Шульга та ін. Учені розглядають мовну політику закордонних держав як моноетнічну (одна офіційна / державна мова) і поліетнічну (дві і більше офіційних / державних, регіональних мов). Вони аналізують причини державної багатомовності і намагаються з'ясувати, як дві чи більше державних / офіційних або регіональних мов співіснують в одній державі [14]. Учені і політики упевнені, що багатомовність є глобальною проблемою, яка має місце у багатьох країнах світу, зокрема там, де статус державних / офіційних або регіональних мають дві або більше мов. На думку В. Яворівського, М. Матіос та І. Фаріон, спроби запровадження офіційної багатомовності на національному рівні всупереч Конституції України і встановленій конституційній процедурі є діями, спря-

мованими на розпалювання міжетнічної ворожнечі, мовний розкол країни, порушення конституційного ладу і територіальної цілісності України [4].

Відтак, у зв'язку із цим ми спробуємо спростувати міфи, які свідчать про те, що двомовність або багатомовність не створює ніяких проблем, а офіційні мови мирно співіснують в одній країні; регіональні мови використовуються як робочі в усіх сферах і галузях суспільно-політичного життя держави і це не створює ніяких незручностей на території будь-якої дво- і багатомовної країни; багатомовність мирно співіснує у якості регіональних або офіційних мов і не вимагає великих затрат, приміром, у таких багатомовних країнах, як Швейцарія, Канада, Бельгія, Індія, Іспанія та багато інших. Кожна із цих та інших держав має власну історію багатомовності і схожі проблеми, що виникають на ґрунті мовного розмаїття, і які перебувають, у кращому випадку, у замороженому стані. Щоб попередити або розв'язати конфлікти, які нерідко відбуваються у розвинутих закордонних демократичних державах на сучасному етапі (референдум у Шотландії щодо відокремлення від Великобританії), вітчизняний учений Т. Скубашевська пропонує власне бачення вирішення цієї проблеми, – це діалог культур, який вона визначає «як процес спілкування культур, у ході якого відбувається їх взаємна трансформація» [16, с. 7] або домінування сильної культури над слабкою, що і відбулося у Великобританії, тому Шотландія поки що залишилася у її складі. Можливе, на слушну думку Т. Скубашевської, також і «синтезування культур у нову культуру без збереження цих культур», як це було у колишньому СРСР, а також їх синтезування зі збереженням усіх мов і культур, як пропонує сучасна Українська держава, де до політизації української мови, а також мов національних меншин, вони безконфліктно співіснували і розвивалися.

Отже, більшість із вчених вважає, що жодний із зарубіжних досвідів не можна застосувати у сучасній Україні, оскільки вона має не схожу з іншими країнами історію та унікальну ситуацію, коли мовні проблеми мають не етнічний, а політичний характер, коли вони активізуються антиукраїнськими політичними силами, які не зацікавлені у конструктивному їх розв'язанні, а головне – у збереженні цілісності, соборності і самостійності сучасної Української держави. А що стосується мовно-політичних конфліктів, то вони формуються і виникають, на думку І. Ломаки, на основі «глобалістської політики найрозвиненіших країн, що аж ніяк не пом'якшує напруженості у відносинах між державами та всередині країн між різними верствами населення» [10, с. 1]. Це спонукає до мовно-культурної гомогенізації народу, який стає на захист власної самобутності, мови і культури, і нерідко призводить до війн, революцій та військових вторгнень. У зв'язку із цим моноетнічні держави перетворювалися на поліетнічні, тому учені схильні вважати, що одномовних держав практично не існує. Але існують такі держави, які швидше можна назвати одномовними, ніж багатомовними. Особливої актуальності у цьому контексті набуває проблема підтримання у суспільстві та політикумі соціально-політичної інтеграції і стабільності, які б забезпечували взаєморозуміння, усували загрозу руйнівних конфліктів, зокрема і мовно-політичних. У зв'язку із цим «перспективнішим напрямом зовнішньої політики для України, на думку В. Пасічника, є поглиблення співробітництва та інтеграції із країнами Західної і Центрально-Східної Європи» [12, с. 13]. Реалізація цієї стратегії має врахувати національну специфіку, яка має бути спрямована на перетворення України в інформаційно-індустріальну державу, поєднання західної модернізації з українською національною культурою, використання досягнень Заходу, зокрема мовно-політичного досвіду, для реалізації етико-гуманістичного ідеалу на засадах християнства і демократії [18]. Наприклад, на думку К. Вітмана, мовна політика Угорщини орієнтована на стандарти Євросоюзу, тому піклується про рідну мову і національну культуру меншин

та забезпечує їх представництво в органах влади, чого не можна сказати про становище цієї категорії громадян у Румунії. Мовна ситуація у цій країні, за словами ученого, далека від демократичної. Забезпечення прав національних мов і культур не визнається у державі суспільною цінністю, а радше навпаки – вони розглядаються як загроза суверенітету [3, с. 14-15]. Що стосується мовної політики Македонії, то вона спрямована на розв'язання мовно-політичних конфліктів, які час від часу виникають між македонцями і албанцями, які не згідні зі статусом національної меншини. У той же час мовно-політична і міжкультурна ситуація наладилася після того, як статус державотворчої нації поряд із македонцями отримали й інші національні меншини, зокрема албанці, турки, серби, боснійці та інші. І як наслідок, албанська мова стала другою офіційною мовою у тих населених пунктах, де мешкає понад 20% албанців [3, с. 17]. Якщо відкинути політичну складову цього питання, то можна сказати, що такий мовний досвід міг би підійти і Україні, де мешкає 17,3% етнічних росіян. Але при цьому російськомовних етнічних українців, пращурів яких були вимушено асимільовані російською і радянською імперіями, яких Росія називає росіянами, до уваги брати не варто.

Прикладом конструктивної мовної політики, як вважає А. Корж, може бути Швейцарія, де статус офіційної надано усім мовам автохтонного населення. Але не варто забувати, що Швейцарія, на відміну від України, яка не поєднує окремі території, складається з декількох самостійних земель, які здавна заселені автохтонним народом із власною мовою, культурою та історією. Варто пам'ятати ще один фактор, що у кожному регіоні Швейцарії функціонує власна офіційна/державна мова, і якщо мешканець з іншого регіону забажає навчатися або працювати в іншому регіоні, то йому необхідно буде вивчити мову цього регіону [8, с. 316]. На мовно-політичному ґрунті у цій державі часто трапляються конфлікти різного роду, наприклад, із-за незнання мов може трапитися аварія на залізниці та інші неподобства.

Деструктивною, за словами А. Корж, була мовна політика Російської імперії, що була спрямована на придушення прагнення національних меншин до власної державності, насильницьку русифікацію, вилучення мов різних народів з ділової, освітньої, культурної та релігійної сфер [5, с. 11]. На думку більшості зарубіжних і вітчизняних учених, багатомовність, як правило, ставить під сумнів цілісність держави, провокує дезінтеграційні процеси, під виглядом яких нерідко тією чи іншою владою планується проводити у життя елементи регіоналізації чи федералізації. Так, досвід закордонних країн підказує, що чим більше мов у державі, тим менше консенсусу можна досягти між її мовниками [15, с. 201]. Зокрема, європейці не завжди розуміють, чому Українська держава, на відміну від багатьох інших, зокрема Франції, які не ухвалили «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин», маючи такі мовно-політичні проблеми, ратифікувала цей документ повністю. Закордонні учені не розуміють, чому українська мова як державна / офіційна недостатньо широко представлена в усіх сферах і галузях життєдіяльності країни, чому законно обрана влада, не зважаючи на протести учителів і батьків, закриває українськомовні школи у російськомовних регіонах, мізерна кількість яких і так не може забезпечити усіх бажаючих навчатися українською мовою; чому влада в Україні ігнорує дії рейдерів, які захоплюють книгарні, видавництва та Українські православні церкви Київського Патріархату; чому Українській державі важко проводити реформи; чому депутати Верховної Ради, порушуючи процедуру ухвалення рішень, ухвалюють закони, не обговорюючи їх та не радячись із опозицією, що представляє значний відсоток виборців, які можуть мати іншу думку з того чи іншого питання? На ці та інші запитання ми намагатимемося дати відповідь, опираючись на мовно-політичний досвід окремих зарубіжних країн, який, як відомо,

має і негативні, і позитивні сторони. Наприклад, прихильники одномовності, на думку В. Кулика, замовчують не лише недемократичну сутність одномовної асиміляційної політики Франції, а й її конфліктний потенціал. У той же час захисники двомовності замовчують одномовність швейцарських кантонів, які пропонують вивчити місцеву мову і т. п. [9, с. 300-301]. Використовуючи контакти із західноєвропейськими та іншими державами, вітчизняні учені, зокрема В. Кулик, А. Погрібний, О. Максимова та інші, намагаються осмислити їх мовну політику, можливо, й запозичити їх мовний досвід щодо кваліфікованого розв'язання мовних проблем в Україні, розбудови та збереження державної незалежності, соборності та консолідації українського полікультурної спільноти [20].

Відтак, і позитивні, і негативні приклади мовної політики мають місце у будь-якій багатомовній державі, яка багато робить для того, аби зберегти власний суверенітет і цілісність. Приміром, у Канаді існує дві державні мови, кожна із яких обслуговує певну націю – франкомовну або англomовну. Вони прийшли на канадську землю як колоністи, де утвердили своє панування і власні мови, які стали державними. Ці національні спільноти і до цього часу змагаються за мовне домінування у державі: франкомовні канадці, які мешкають у провінції Квебек, прагнуть створити свою державу. Французькі націоналісти Квебеку послуговуються лише власною мовою, а англійської мови навіть і чути не бажають. Вони борються із тим, щоб навіть ніяких написів цією мовою не існувало. Водночас вітаються, прощаються і дякують публіці, перед якою виступають, англійською мовою, а промову здійснюють французькою. Тобто, після запровадження двомовності вивчення французької мови в англomовних школах Канади не стало обов'язковим. У той же час, 58% канадців ідентифікують себе з Квебеком, де протягом тривалого часу посилювалися релігійні, мовні і соціально-політичні конфлікти, що дуже нагадує мовно-політичні протистояння в Україні, регіони якої довгий період часу знаходилися під мовно-культурним і політичним тиском інших держав. Варто нагадати, що у 1997 році не вистачило лише одного відсотка голосів, щоб Квебек вийшов зі складу Канади та перетворився на самостійну державу [13, с. 40, 41]. Українській владі до такої демократії ще довго треба буде дотягуватися, оскільки вона ще не навчилася тонкощам демократичного поводження. Свідченням цього є приклади потаємного підписання харківської угоди Росією та Україною, це поспішне та без будь-якого обговорення ухвалення закону «Про засади державної мовної політики», це таємне голосування президентських нормативно-правових актів про особливий статус Донецької і Луганської областей та ін. Не зважаючи на те, що Канада, на відміну від України, де мешкає 78,7% етнічних українців на власній території, складається з окремих земель і націй, ми маємо можливість розвіяти один із міфів, який свідчить, що дві офіційні / державні мови в одній країні не можуть бути однаково рівними та однаково поширеними. Тобто, якщо у сучасній Україні буде запроваджено дві і більше офіційних / державних мов, то вони не будуть однаково рівними та однаково поширеними. Особливо, коли це буде стосуватися української і російської мов. Чи такий досвід бажають запозичити у Канади ті антиукраїнські політичні сили, які активізують питання надання російській мові статусу офіційної / другої державної.

Що стосується мовно-політичного досвіду Бельгії, то у цій державі до Першої світової війни французька мова була, по суті, єдиною мовою держави. Офіційна двомовність у цій державі, де у шести комунах використовується одна або дві офіційні мови, обернулася протистоянням на мовно-політичному ґрунті. Причиною суперечностей і конфліктів, що відбуваються на федеральному рівні Бельгії, є багатомовність, яка передбачає не зовсім рівні права суб'єктів мовлення [7]. Однією зі сфер, де існують суперечності, є шкільна освіта. У принципі фламандськомовні школи приймають усіх учнів із шести муніципалі-

тетів із пільгами та поза ними. Натомість доступ до місцевих франкомовних шкіл обмежений лише місцевими франкомовними мешканцями, туди не приймають учнів із сусіднього двомовного Брюссельського округу, оскільки у регіонально розділеній за мовною ознакою Бельгії багато людей і досі не бажають вивчати мову іншого регіону [6, с. 282]. У цьому випадку можна провести паралель з Україною та уявити ситуацію, коли мешканці Галичини, Закарпаття, Чернівців не матимуть доступу до шкіл Донецька, Луганська, Харкова, Дніпропетровська, Запоріжжя, Одеси і навпаки. Така мовна ситуація спростовує ще один міф, який свідчить, що всі офіційні і регіональні мови, які функціонують в одній країні, є однаково поширені і вживані в усіх регіонах країни. Важко уявити ситуацію, коли русини, які не вважають себе українцями, а окремою нацією, гагаузи, угорці, румуни, кримські татари та ін. забажають, аби у судах, школах, медичних установах, адміністративних центрах із ними послуговувалися русинською, кримськотатарською, угорською, румунською, польською та іншими мовами нацменшин і корінних етносів. Етнічний рух фламандців сформувався у другій половині XIX століття під гаслами боротьби, яка була спрямована проти вилучення їх мови із державного життя й поступово домігся права її використання у північних регіонах поряд із французькою. Під час Першої світової війни німецька окупаційна влада, щоб здобути лояльність фламандських націоналістів, запровадила адміністративний поділ Бельгії на Фландрію і Валлонію й обов'язкове використання у першій фламандської мови. Після скасування цього поділу мовна градація не лише збереглася, а й утвердилася. За кожним із цих регіонів було закріплено одну державну мову, яка мала діяти в усіх сферах суспільно-політичного життя держави, зокрема і в армії. Це змусило бельгійську владу постійно стежити за функціонуванням мов та підтримувати цілісність держави, якій загрожує мовно-політичний сепаратизм через наявність Франції і Нідерландів [11, с. 258]. Також існує ряд суперечностей у сфері культури. Згідно із директивою фламандського парламенту, громадські бібліотеки отримують субсидію за умови, якщо 75% усіх книжок у бібліотеці будуть голландською мовою. Місцеві мережі кабельного телебачення також відключили кілька телепередач, які транслювалися із Франції. Важко навіть уявити, що це може бути у сучасній Україні. Хоча і в Україні практика закриття телеканалів і телепрограм, які вели трансляцію українською мовою, існувала і наразі існує на Сході держави, де російські військові відключають українське телебачення та підключають суто російське. Але це відбувається не у мирний час, а під час російського військового вторгнення в Україну. Спираючись на рішення Арбітражного суду від 10 березня 1998 р., французька громада Бельгії стверджує, що голландською зобов'язаний говорити лише бургомістр і депутати, але аж ніяк не незалежні радники [1]. Така мовна ситуація у Бельгії пов'язана із захистом власного інформаційно-комунікаційного простору від впливу та поширення французької мови [21]. Це нагадує протистояння, які відбуваються у Верховній Раді України між полярними політичними силами із приводу функціонування російської мови в Україні у статусі регіональної, офіційної або другої державної та обов'язковості послуговування українською мовою як державною і її поширення в усіх регіонах держави. Зокрема, федералізація Бельгійської держави призвела до подальшого поділу бельгійських інституцій через відсутність контактів між людьми по обидва боки мовного кордону і бажання вивчати і спілкуватися «іншою» мовою, особливо серед франкомовних мешканців [2].

Таким чином, мовна політика Бельгії спростовує ще один український міф, який запевняє, що федералізація країни – це благо, яке об'єднує спільноту і її регіони, та усуває ті мовно-політичні конфлікти, які існують у державі. Якщо в Україні буде запроваджено федеративний устрій, а російська мова набуде статусу офіційної / державної, то мовно-по-

літичний сепаратизм буде й надалі загрожувати Україні через наявність Росії. Тоді на державному рівні має бути створено інституцію, наприклад, комісію мовного контролю, яка буде розглядати скарги за порушення мовного законодавства індивідом, спільнотою, регіонами, політичними силами України тощо. Але така інституція може успішно функціонувати лише у демократичній державі із певними культурними традиціями. Слабким моментом бельгійської федеральності є факт, що кандидати до Федерального Парламенту та уряду обираються виборцями лише від їх мовної спільноти, а не усіма бельгійцями, як мало б бути, і лише у певному регіоні. Це уже нагадує український досвід, коли до Верховної Ради і місцевих рад обиралися кандидати від двох субрегіонів – південно-східного (російськомовного), з одного боку, і центрально-західного (україномовного), з іншого. І так продовжувалося аж до дочасних президентських виборів 2014 року, які, по суті, уперше об'єднали усі регіони, весь електорат і державу у цілому. А це означає, що кандидати до цієї важливої інституції відстоюють на федеральному рівні політичні питання лише своєї спільноти, а не діють на благо усіх бельгійців, що є деструктивним досвідом для України. Це спричинило розкол у державі, який нині переживає Бельгія. Ахіллесовою п'ятою Бельгії є відсутність національного електорату на федеральних виборах, і не виключено, що завтра на місці нинішньої федерації з'явиться конфедерація, яка через певний час розпадеться на дві держави [2]. Це, по суті, переживала й Україна протягом усіх років незалежності. Якщо нинішня влада запровадить до проекту нової Конституції положення про багатомовність, яка буде регулюватись певними спільнотами на місцях, то цим самим вона посія в українському суспільстві розбрат. У цьому випадку мовна ситуація може вийти із-під контролю влади і її мовна політика буде обслуговувати, як у Бельгії, конкретний регіон, а не усю територію України, як це є наразі [19]. У Бельгії і досі триває мовно-політична криза, яка викликана парламентськими виборами, що відбулися у 2010 р. Вона підсилила державну, економічну, культурну та мовно-політичну нестабільності і виявила, що соціальні і політичні розбіжності, які існують між тими частинами населення, котрі спілкуються голландською (Фландрія), і тими, що послуговуються французькою (Валлонія), є набагато глибшими, ніж вважали доти. Така ситуація має місце тому, що у Бельгії поширене уявлення про загрозу з боку французької мови, що антагонізує носіїв фламандської [8, с. 308].

Висновки. Отже, сучасна Бельгія виявилася неспроможною покласти край мовно-політичним суперечностям між двома основними спільнотами і забезпечити мовні права кожному бельгійцю, незалежно від його рідної мови. Не зважаючи на досягнуті певні успіхи, мовно-політичні проблеми у Бельгії до цього часу призводять до ескалації напруженості між двома головними спільнотами країни. Такий мовно-політичний, конструктивний і у той же час прагматичний досвід Бельгії, до якого так часто апелюють проросійські політичні сили України, у більшості українських учених викликає великі сумніви і навряд чи буде корисний для України. На відміну від багатьох зарубіжних держав, зокрема і Бельгії, що мають великі проблеми з дво- і багатомовністю та усіляко намагаються позбутися цієї проблеми, то уже нинішня українська влада, навпаки, її активізує і намагається на юридичному рівні перетворити українську спільноту з одномовної на дво- та багатомовну. Цю ірраціональну практику розпочала проросійська влада, а нинішня намагається її повністю провести у життя. У той же час, більшість українських учених не схвалюють таку мовну політику сучасної влади і вважають, що вона розколює країну, загрожує соборності та незалежності. Так, найстабільнішою є мовна ситуація у тих країнах, де на державному рівні використовується лише одна офіційна мова, а усі інші мають статус регіональних або їх немає узагалі. Найбільше мовно-політичних проблем у тих держав, які

складаються із двох або більше автономних суб'єктів мовлення, – самостійних територіальних одиниць, країв, областей, кантонів, федеральних округів тощо. Аналіз схиляє до думки: чим більше держава надає прав автономним суб'єктам мовлення, тим більше вони вимагають самостійності або навіть відділення. У такому випадку держава стає заручником тієї ситуації, яку сама і створює. Тут доречно пригадати досвід Бельгії, Іспанії, Індії, Канади та деяких інших багатомовних держав. Аналіз проблеми засвідчує, що практично усі багатомовні держави мають схожі мовні проблеми, – це багатомовність та відсутність єдиної національної мови, яка б могла об'єднати усі регіони держави, а також не бажання вивчати усі мови, які панують у державі, територіальна залежність, відсутність свобод або навпаки. А власне методи розв'язання цих проблем у чомусь схожі, а у чомусь кардинально різні. Вони залежать від форми правління у державі, політичного устрою, виконання / не виконання законів, загального розвитку держави та багатьох інших факторів. Кожна держава, автономна її частина, республіка тощо бажать бути незалежними, соборними та унітарними, а будь-яка залежність сприймається як тимчасова. Великому ризику піддаються ті держави, які складаються із декількох націй та окремих територіальних одиниць, зокрема Канада, Іспанія, Бельгія, Великобританія та ін., які, по суті, знаходяться на межі розпаду. Свідченням цього є мовно-політичні конфлікти, коли нації борються за відокремлення, повернення раніше втраченої території, об'єднання за мовними, культурними та релігійними ознаками тощо. Мовна політика вищезазначених держав свідчить, що загальнонаціональну єдність і територіальну цілісність федерацій розхитують внутрішньодержавні інституції і суб'єкти федеральної влади – автономії, республіки, краї, кантони тощо. У зв'язку із цим Українській державі треба берегти свою унітарність, самостійність і соборність. Децентралізація, що нав'язується проросійськими політичними силами і сучасною владою, є також небезпечною для внутрішньодержавної єдності, незалежності і соборності, оскільки вона сприймається в Україні більшістю мешканців як розкол і сепаратизм. Це стосується насамперед тих політичних сил, які усе роблять для того, аби довести, що федералізація – це благо для України, яка зміцнить регіони, зробить їх багатими, а українську націю заможною. У цілому, у демократичних зарубіжних державах комунікативний вимір мовної політики є основою, на якій базується загальнонаціональна єдність, що досягається між владою і народом, національними меншинами, політиками, лідерами політичних сил, владою та опозицією і регіонами країни. Усе це базується, за деякими винятками, на засадах толерантності, взаєморозуміння, дружніх взаємовідносин і консенсусі, до чого прагне більшість держав пострадянського простору. Практична кожна із колишніх держав пострадянського простору заражена «мовно-політичним вірусом», який лікується у кожній державі різними методами. Це ми будемо розглядати у наступному підрозділі цього розділу як можливий досвід щодо розв'язання мовної проблеми в Україні.

Список використаної літератури

1. Ажнюк Б. Мовна ситуація в Україні і зарубіжний досвід мовного планування / Б. Ажнюк // Українознавство. – К., № 1. – 2007. – С. 176-181.
2. Віллі Фотре. Бельгія: невдала політика у сфері мовного розмаїття / Віллі Фотре [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovidiskusiyi/belgiya-nevdala-politika-u-sferi-movnogo-rozmayittya>.
3. Вітман К. Політико-правові засади етнонаціональної політики постсоціалістичних країн [Текст]: автореф. дис. ... докт. політ. наук: 23.00.05 / Вітман К.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2008. – 36 с.

4. Закон України «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45410.
5. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний у-т імені Ю. Федьковича. – Чернівці, 2004. – 20 с.
6. Котигоренко В. Ризики альтернативних версій мовної політики в Україні / В. Котигоренко // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
7. Криза в Бельгії (2007-2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.analitik.org.ua/ukr/current-comment/ext/473adf0b166f5>.
8. Кулик В. Закордонний досвід розв'язання мовних проблем та можливість його застосування в Україні / В. Кулик // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
9. Кулик В. Мовний компроміс – запорука безконфліктного розвитку країни / В. Кулик // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К. : ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
10. Ломака І. Політологічний аналіз інтеграційної ролі релігії в умовах модернізації українського суспільства: Автореф. дис....канд. політ. наук: 23.00.02 / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006. – 20 с.
11. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 398 с.
12. Пасічник В. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.05 / Львівський національний у-т імені І. Франка. – Львів, 2004. – 20 с.
13. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії: Інститут відкритої політики / А. Погрібний. – Київ, «Медобори» (ПП Мошак М. І.). – 2003. – 72 с.
14. Радевич-Винницький Я. Рідна мова у ситуації двомовності (українські реалії) / Я. Радевич-Винницький // Українознавство. – К., 2007. – № 3. – С. 166-173.
15. Савойська С. Мовно-комунікативна політика як специфічна область державної політики в поліетнічному соціумі: теоретико-історіологічний аналіз: Монографія / С. В. Савойська. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2013. – 424 с.
16. Скубашевська Т. Мовні стратегії у формуванні міжкультурного діалогу у європейському просторі (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.10 / Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. – Київ, 2005. – 19 с.
17. Соснін О. Про право громадян на інформацію в сучасному суспільстві / О. Соснін // Освіта і наука в Україні. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 21-22 червня 2013 р., м. Дніпропетровськ. Частина I. / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Роял Принт, 2013. – С. 7-9.
18. Chernov N. Transformation of media advertising picture of peace in the era of post-industrial society / N. Chernov // European Science and Technology [Text]: materials of the V international research and practice conference, Vol. II, Munich, October 3rd – 4th, 2013 / publishing office Vela Verlag Waldkraiburg – Munich – Germany, 2013. – P. 277-280. – 472 p.
19. Graver D. Verbal behavior and politics / D. Graver. – Chicago, 1986. – 206p.

20. Maksimova O. Formation of the ethno – political culture a factor of interethnic tension // European Science and Technology [Text]: materials of the V international research and practice conference, Vol. II, Munich, October 3rd – 4th, 2013 / publishing office Vela Verlag Waldkraiburg – Munich – Germany, 2013. – P. 261-267.
21. Masuda Y. The information society as post-industrial society Text / Y. Masuda. – Washington: World – Future Society. 1983. – 448 p.
22. Mehrabian A. Nonverbal Communication / A. Mehrabian. – Chicago : Aldine-Atherton, 1992. – 310 p.

LANGUAGE POLICY: FOREIGN EXPERIENCE FOR UKRAINE

Savoyska S. V.

Doctorate in Political Science, Ph.D., Associate Professor of Political Science at the Kyiv National University of Construction and Architecture.

Abstract. *The article analyzes the positive and negative aspects of the language policy of the foreign countries where bilingualism, multilingualism and multiculturalism pose many problems. Indicated that language conflicts in Ukraine have political overtones and related internal and external factors to the decision which should encompass the experience of foreign countries, which involves the creation of institutions that are responsible for the effective implementation of language policy in the country, the spread of Ukrainian language in all regions of the state, the development of minority languages and those languages and cultures which are under extinction.*

Key words: *foreign state, constructive, destructive, European Union, language policy, Russia, international experience, modern Ukraine, communicative.*

Referances

1. Azhnyuk B. The language situation in Ukraine and foreign experience in language planning / B. Azhnyuk // Ukrainian Studies. – K., № 1. – 2007 – P.176-181.
2. Willie Fautre. Belgium: failed policies in linguistic diversity / Willie Fautre [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/svitovi-diskusiyi/belgiya-nevdala-politika-u-sferi-movnogo-rozmayitya>.
3. Whitman C. Political and legal principles ethnic policy post-socialist countries [Text] Abstract. Thesis. ... Doctor. flight. sciences: 23.00.05 / K Whitman; Institute of State and Law. VM Koretsky NAS Ukraine. – K., 2008 – 36p.
4. Law of Ukraine «On the functioning of the Ukrainian language as the state and procedure for the use of other languages in Ukraine» [electronic resource]. – Mode of access: http://www.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?Pf3511=45410.
5. Korzh A. The language factor of social transformation in Ukraine: Author. Thesis. ... Candidate. flight. Science: 23.00.02 / Chernivtsi National in – so named Fedkovych. – Chernivtsi, 2004. – 20 p.
6. Kotyhorenko V. Risks alternative versions of the language policy in Ukraine / V. Kotyhorenko // Language situation in Ukraine: between conflict and consensus. – K. : IPIEND name IF Kuras NAS of Ukraine, 2008. – 398 p.
7. The crisis in Belgium (2007-2011) [electronic resource]. – Mode of access: <http://www.analitik.org.ua/ukr/current-comment/ext/473adf0b166f5>.
8. Kulik V. International experience solving language problems and the possibility of its application in Ukraine / V. Kulik // Language situation in Ukraine: between conflict and consensus. – K. : IPIEND name IF Kuras NAS of Ukraine, 2008 – 398 p.
9. Kulik V. Language compromise – the key to conflict-free development / V. Kulik // Language situation in Ukraine: between conflict and consensus. – K. : IPIEND name I. F. Kurasa NAS of Ukraine, 2008. – 398 p.
10. Lomako I. Political Science analysis integrational role of religion in the modernization of Ukrainian society: Author. Thesis .... candidate. flight. sciences: 23.00.02 / Lviv National Ivan Franko University. – Lviv, 2006. – 20 p.

11. The language situation in Ukraine: between conflict and consensus. – K. : IPIEND after Ivan Kuras NAS of Ukraine, 2008. – 398 p.
12. Beekeeper V. The national idea in the context of Ukrainian-Russian relations: Author. Thesis. ... Candidate. flight. Science: 23 00. 05 / Lviv National in – I. Franko. – Lviv, 2004. – 20 p.
13. Pogrebnoy A. World linguistic experience and Ukrainian realities: the Open Policy / A. Pogrebnoy. – Kyiv, «Medobory» (PE Moshak MI), 2003. – 72p.
14. Radevich-Vynnytskyi Ya Mother tongue in a situation of bilingualism (Ukrainian Realities) / Ya Radevich-Vynnytskyi // Ukrainian Studies. – C., 2007. – № 3. – P. 166-173.
15. Savoyska S. Linguistic and communicative policy as a specific area of public policy in multiethnic society: theoretical analysis istoriolohichnyy Monograph / S. Savoyska. – Type K. : Center «Education», 2013. – 424 p.
16. Skubashevskaya T. Language strategies in the formation of intercultural dialogue in Europe (socio-philosophical analysis): Author. Thesis. ... Candidate. philosopher. sciences 09.00.10 / Higher Education Institute of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2005. – 19 p.
17. Sosnin A. On the right of citizens to information in today's society / A. Sosnin // Education and Science in Ukraine. Of All-Ukrainian Conference. 21-22 June 2013, m. Dnipropetrovsk. Part I. / Science. eds. O. Vysotsky. – Dnepropetrovsk: Royal Print, 2013. – P. 7-9.
18. Chernov N. Transformation of media advertising picture of peace in the era of post-industrial society / N. Chernov // European Science and Technology [Text]: materials of the V international research and practice conference, Vol. II, Munich, October 3rd – 4th, 2013 / publishing office Vela Verlag Waldkraiburg – Munich – Germany, 2013. – P. 277-280.
19. Graver D. Verbal behavior and politics / D. Graver. – Chicago, 1986. – 206 p.
20. Maksimova O. Formation of the ethno – political culture a factor of interethnic tension / O. Maksimova // European Science and Technology [Text]: materials of the V international research and practice conference, Vol. II, Munich, October 3rd – 4th, 2013 / publishing office Vela Verlag Waldkraiburg – Munich – Germany, 2013. – P. 261-267.
21. Masuda Y. The information society as post-industrial society Text / Y. Masuda. – Washington: World – Future Society. 1983. – 448 p.
22. Mehrabian A. Nonverbal Communication / A. Mehrabian – Chicago: Aldine-Atherton, 1992. – 310 p.

ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ДЛЯ УКРАИНЫ

Савойская С. В.

Доктор наук в отрасли политологии, кандидат исторических наук, доцент кафедры политических наук Киевского национального университета строительства и архитектуры.

Аннотация. *В статье проанализировано позитивные и негативные аспекты языковой политики зарубежных государств, где двуязычность, многоязычность и мультикультурализм создают много проблем. Определено, что языковые конфликты в Украине имеют политическую окраску и связаны с внутренними и внешними причинами, к разрешению которых было бы целесообразно позаимствовать опыт зарубежных государств, который предусматривает создание таких институций, которые будут отвечать за эффективное проведение языковой политики в государстве, расширение украинского языка во всех регионах страны, развитие языков национальных меньшинств и тех языков и культур, которые находятся на стадии исчезновения.*

Ключевые слова: *зарубежные государства, конструктивный, деструктивный, Евросоюз, языковая политика, Россия, мировой опыт, современная Украина, коммуникативный.*

УДК 94:(571+477)

ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ САНКЦІЙ У ВРЕГУЛЮВАННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Кондратенко О. Ю.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету.

Анотація. *Розкрито сутність українсько-російського конфлікту у контексті трансформації світового порядку. Розпочавши приховану агресію проти України, Росія прагне в односторонньому порядку змінити світовий порядок, який склався після закінчення холодної війни. Після анексії Криму, Кремль обрав тактику підтримки створення на пострадянському просторі чергових маріонеткових державних утворень – так званих Донецької та Луганської народних республік. Такі «республіки» покликані перетворитися на своєрідну буферну зону стримування НАТО, а також засіб попередження вступу України до Альянсу та ЄС. Задля подальшої дестабілізації ситуації, Росія окрім підігрівання сепаратизму та експорту екстремізму до України, активно провадить інформаційну війну. З метою стримування агресивної політики Росії, Захід вдався до запровадження низки санкцій, які здебільшого стосуються політичного оточення російського президента, окремих фінансових компаній та бізнес-структур. Країни ЄС, у свою чергу, активно згортають співпрацю з Росією у сфері високих наукових та оборонних технологій.*

Ключові слова: *Росія, агресія, світовий порядок, санкції, геополітичне протистояння.*

Постановка проблеми. Сьогодні практично ні в кого не виникає сумнівів відносно активізації агресивних дій Росії щодо України. Проведення агресивної геополітики Кремля по відношенню до сусідньої суверенної держави розцінюється не інакше як військова агресія новітнього типу, в якій поєднуються військовий, енергетичний та інформаційний засоби досягнення цілей. Зміна кордонів сусідньої держави шляхом анексії Криму та підтримка дестабілізації південно-східних регіонів України стала колосальним викликом для існуючого світопорядку, котрий Росія ревізує фактично в односторонньому порядку. Дедалі більше фахівців вбачають у діях Москви створення євразійської системи безпеки поряд з євроатлантичною і китайською. При цьому останні не виключають, що така система у майбутньому буде найбільш слабкою та рухомою ланкою багатополярного світу. Росія, боячись бути остаточно витісненою зі Східної Європи, прагне будь-що залишити Україну у євразійському геополітичному полі з якого вона почала своє сходження після другого Майдану. Такі наміри підтверджуються і тривалою демографічною кризою в Росії, адже посилюється небезпека втрати цілих територій, які практично неконтрольовано заселяються китайцями та представниками центральноазіатських країн, що є прямою загрозою слов'янсько-православному обличчю.

Не менш важливим для Росії є український науково-технічний потенціал, адже доля РФ у світовому ВВП складає 1,5%, що є у десять разів менше, ніж світова промислова доля СРСР. Зокрема, велике значення для РФ мають високотехнологічні підприємства, без яких не вдасться завершити повний цикл реформування та переозброєння армії. До-

сильно пильну увагу приділяє Кремль і українській енергетиці у контексті контролю запасів сланцевого газу, котрі як і високотехнологічні комплекси сконцентровані у східній частині України. Окрім того, доктрина енергетичної експансії передбачає контроль енергетичного ринку пострадянського простору, в т. ч. й держав-транзитерів. Отже, Росії потрібен ресурсний матеріал для реставрації євразійської імперії. Водночас стає зрозумілим, що новій системі світоустрою такі організації безпеки як НАТО, ОБСЄ, ООН практично нічого не гарантуватимуть учасникам міжнародних відносин, як це видно на прикладі порушення українських кордонів. Саме тому найбільш нагальним є завдання перезавантаження існуючої світової системи безпеки. У силу обставин Україна перетворилася на каталізатор змін європейської та світової безпеки, а також центр геополітичних протиріч. Зауважимо також, що російсько-українське протистояння розпочалося фактично з 1991 р. – тобто одразу після розпаду СРСР. До того ж такі проблеми територіального характеру як Крим, Коса Тузла, а також питання статусу м. Севастополь, Чорноморського флоту, Керченської протоки, що супроводжували Україну останні 23 роки незалежності є прямим тому підтвердженням.

Таким чином, Росія сьогодні виступає взірцем силового євразійського глобалізму. Загалом, революційні події в Україні дають підстави говорити про початок фіаско «Русского мира» та провалу політики Кремля в цілому.

Мета статті. Виходячи з окресленої актуальності, автор статті ставить за мету визначити причини та проаналізувати основні складові російсько-українського конфлікту, а також розкрити сутність та види санкцій, які Захід застосовує до Росії задля припинення нагнітання нею конфлікту в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розроблювана автором проблематика стала об'єктом уваги політологів та політичних експертів, котрі аналізують дану конфліктну ситуацію у світових ЗМІ. Сьогодні спостерігається практична відсутність спеціалізованих наукових студій з даної тематики через відверту новизну цього феномену. Все ж таки, вивченням передумов, проблемою визрівання та прогнозування розгортання російсько-українського конфлікту досить тривалий час займається ряд вітчизняних та зарубіжних науковців різних галузей гуманітаристики. Західна школа політологів щодо вивчення цивілізаційних проблем, глобального розвитку та місця в ньому України представлена такими іменами вчених як: Дж. Най, З. Бжезинський, Дж. Шер, А. Аслунд, О. Рар, А. Умланд, С. Хантінгтон та ін.

Доволі значну увагу українському питанню в контексті відносин Києва з РФ приділяє російська політологічна наука, серед представників якої є: О. Арбатова, К. Гаджиєв, Ю. Гладкий, В. Дергачов, С. Лузянін, С. Панарін, В. Пантін, К. Сорокін, Т. Шаклеїна і т. д.

Зрештою, третьою групою науковців, доробок яких стосується впливу російсько-українських стосунків на світові процеси можемо вважати вітчизняних науковців, зокрема: О. Білоруса, О. Волошина, М. Дорошка, І. Дудко, Р. Жангожу, О. Ірхіна, Б. Канцелярука, Г. Перепелиці, О. Потехіна, М. Рижкова, Л. Чекаленко, О. Шергіна тощо.

Основні результати дослідження. Відмітимо, що у геополітичній парадигмі РФ простежуються відчутні протиріччя. З одного боку Росія намагається час від часу ідентифікувати себе як з Європою так із Азією (здебільшого саме на цьому ґрунтується російське неоевразійство – *О. К.*), тому втрата України значно знівелює європейську ідентичність РФ і перетворить її на суто тюрксько-азійську державу. З іншої сторони РФ всілякими засобами стримує проникнення на пострадянський простір європейських ліберально-демократичних цінностей та Євроатлантичної системи безпеки. Задля цього Кремль обрав тактику створення на пострадянському просторі поясу нестабільності за рахунок маріо-

неткових республік, таких як Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії, а тепер Донецької та Луганської народних республік. Такі новоутворення покликані перетворитися на своєрідну буферну зону стримування НАТО, а також задля попередження вступу до Альянсу Грузії, України та Молдови. Okремо варто говорити про анексію Криму, тому що на зазначеній території Росія передусім вбачає плацдарм розширення геополітичного впливу в Чорноморському регіоні та зміцнення своєї бази ВМФ.

Наголосимо, що Україна здебільшого стала жертвою інформаційної агресії з боку РФ, оскільки саме на півдні та сході нашої держави багато років поспіль створювався своєрідний ареал російських ЗМІ, діяльність яких супроводжувалася маніпулятивними технологіями по відношенню до місцевого населення. У стратегії Кремля вже давно існував план зміцнення проросійських настроїв південного сходу України та трансформацію регіону шляхом створення псевдодержавної Новоросії. Як відомо, такий план отримав у підсумку кодову назву «Русская весна». Очевидно, що РФ, як і у свій час СРСР, задля зміцнення свого геополітичного положення використовує у своїй зовнішньополітичній практиці т. зв. теорію війни. Російський політикум розуміючи обмеженість ресурсного потенціалу Росії для здійснення подібних заходів чимдалі форсує події з метою виснаження збройних сил України, розуміючи всю небезпеку зіткнення з повномасштабними санкціями з боку Заходу. Така агресивність поведінки Кремля спрямована на зміцнення та розширення свого геополітичного впливу у т. ч. й за рахунок територій інших держав проявилася чи не вперше з часів холодної війни, і несе ризики відновлення останньої, хоча і в дещо звужених масштабах. Не виключено, що новітня холодна війна змінюватиметься періодично військовим протистоянням регіонального масштабу та регулюватиметься провідними геополітичними гравцями. Загострення протистояння між центрами сили посилює для України небезпеку розколу, адже у часи холодної війни дану проблему пережили або й продовжують переживати: Корея, Німеччина, В'єтнам, меншою мірою Китай, тобто держави, які частіше за інших ставали геополітичним полем ідеологічної битви. РФ розраховує передовсім на мляву реакцію ЄС у силу бюрократизму його структур та енергетичну залежність від «Газпрому». При всьому авантюризм російського плану відновлення СРСР у форматі Євразійського союзу шляхом економічної, а тепер вже силової інкорпорації є більш ніж очевидно, оскільки нестача у РФ необхідних ресурсів для ведення довготривалого протистояння помножена на відсутність потужних геополітичних союзників, якими у свій час заручався Радянський Союз, зводить російські плани фактично до нуля. Тому ми не виключаємо, що нинішні дії Росії варто розцінювати як останню битву за пострадянський простір та Україну зокрема з метою відновлення євразійської трансконтинентальної імперії. Загальновідомо, що завершити формування повноцінних євразійських інтеграційних структур Москві без України не вдасться.

Російську агресію проти України окремі політологи не випадково порівнюють з анексією Іраком Кувейту у 1990 р. Тоді дії Іраку були зупинені країнами коаліції під егідою ООН. Звісно, що проти Росії, яка володіє другим у світі ядерним потенціалом такі кроки щодо умиротворення несуть загрозу термоядерної війни [2]. До того ж, сьогодні окрім військових, існують не менш ефективні інструменти примусу агресора до миру. Одними з таких є інститут санкцій, апробований Вашингтоном у ряді країн, які стали агресором або можуть нести потенційну загрозу світові. Утім, існує думка, що санкції Заходу не призведуть російську економіку одразу до колапсу, адже існує багато фінансових зв'язків з Росією в Європі, до того ж Росія вже достатньо інкорпорована у світову економіку, а В. Путін готуючись до подібної війни досить тривалий час не міг не прорахувати власні кроки і ризики задалегідь.

Захід, хоча й не так консолідовано, проте активно розпочинає протистояти Кремлю у геополітичній битві за Україну, розуміючи прямо пропорційну залежність стану східноєвропейської безпеки від подальших подій в Україні. Якщо США на всі геополітичні випадки Росії реагують досить жорстко, то у діях ЄС простежується відносна незлагодженість, переважно через бюрократизацію європейських структур. Загалом же як у Вашингтоні так і Брюсселі розуміють небезпеку подальшої дестабілізації ситуації в Україні, зокрема шляхом підтримки територіальних новоутворень на кшталт Новоросії, не виключено, що черговим об'єктом агресії Росії можуть стати нові суб'єкти, на зразок Молдови, країн Балтії чи навіть Польща. Політика Заходу по відношенню до Росії є досить млявою і обмежується декларативними жєстами щодо запровадження проти РФ та її чиновників чергових санкцій.

Інститут санкцій, взятий на озброєння провідними країнами світу проти Росії, фактично одразу з розгортанням кримської експансії. Одним із перших заходів, спрямованих на стримування дій Москви, були кроки по призупиненню членства Росії у «Великій вісімці» після того як Держдума прийняла рішення про включення Криму до складу РФ. Проте більш відчутними для агресора можуть стати саме економічні санкції, переважно секторального характеру. Адже, використання різного роду обмежень для РФ можуть мати подвійний ефект ще й у силу того, що операцію «Русская весна» Кремль розпочав не в найкращі для економіки держави часи, котра впритул підійшла до стану рецесії через своє мінімальне зростання у 2013 р. та демонстрацію спаду у перші квартали 2014 р. Санкції проти Москви хоча й видаються, на перший погляд, недостатніми, їх багаторівневність передбачає як точкове застосування обмежень проти різнорангових персон російських чиновників так і низки галузей російської економіки. Водночас, одним з доволі ефективних заходів стало заморожування активів російських олігархів за кордоном, які мають близькі стосунки з кремлівським керівництвом, у т. ч. особисто з В. Путіним. Зрештою, використання набору більш або менш відчутних важелів буде на пряму залежати від масштабів подальшої російської агресії.

Доволі логічним виглядає політичний жест Заходу щодо обмеження або згортання комерційної співпраці з Кремлем у військовій та високотехнологічній галузях. Обнадійливу координацію позицій щодо запровадження санкцій проти Росії у разі продовження ескалації конфлікту в Україні демонструють лідер Німеччини А. Меркель та президент США Б. Обама. Нещодавно Пентагон призупинив військово-технологічне співробітництво з РФ, також США припинили співпрацю з Москвою у сфері космічних технологій. Водночас ряд американських політиків першого ешелону вже подумують про застосування до Росії механізму ембарго на продаж зброї. Зокрема, у одному з виступів Б. Обама риторика стосувалася санкцій проти російських компаній, які торгують зброєю. Євросоюз, підтримуючи солідарність зі США у плані санкцій, також фактично розпочав процес військово-технологічних обмежень щодо РФ. Однією з перших із заявою про припинення співпраці у сфері високих воєнних технологій у рамках програми «Містраліам» виступила Франція. Тоді міністр закордонних справ Л. Фабіус назвав події в Криму найбільшою кризою з часів холодної війни, а вище керівництво не виключало розірвання контракту на постачання військових вертолітоносців «Містраль» та припинення доступу Росії до високих оборонних технологій [18]. Нині від громадських організацій різного штибу надійшла політична пропозиція щодо перспектив перекупки згаданих транспортних суден Північноатлантичним Альянсом. Вслід за Парижем військово співпрацю з РФ призупинили Британія, Німеччина та Норвегія. Традиційні союзники США в Азії – Японія та Австралія вслід за Вашингтоном і Брюсселем ввели власні санкції стосовно ряду російських чиновників з оточення президента [7].

Попри все ряд політекспертів та журналістів, зокрема у таких виданнях як *Washington Post*, приходять до висновку, що санкції запроваджені Заходом навряд чи будуть ефективними, тому що В. Путін у даній ситуації керується поривом, а не холодним розрахунком. Відступ назад для очільника Росії означало би прояв слабкості і нехтування сподіваннями співвітчизників [16]. З цим пов'язана активізація пошуку В. Путіним потенційних союзників у протистоянні західним санкціям та підтримці приєднання Криму. Нагадаємо, що Росію підтримали 11 країн, здебільшого авторитарні, серед яких члени Митного Союзу, а також Венесуела, Куба, Судан, Північна Корея тощо. Доволі помірковано-нейтральну позицію у цій ситуації зайняв Китай, про що зокрема свідчить його позиція «утримання» в ООН. Це зрештою означає те, що Китай не надто рахується з позицією Росії і проводить власну геополітичну гру. Таким чином, досі не виправдалися прогнози відносно перетворення РФ на певний засіб стримування Китаю на Далекому Сході, а це може зрештою слугувати кроком до подальшої ізоляції Росії. З іншого боку, попри заяви політологів стосовно руйнування російсько-китайського альянсу через події довкола Криму, Пекін не підтримав введення санкцій проти РФ, мотивуючи це тим, що обмеження Росії лише поглиблюватимуть напруження у відносинах між провідними геополітичними гравцями [8]. При всьому Росія на порядок більше зацікавлена у Китаї аніж навпаки у плані заручення союзницькою підтримкою у протистоянні із Заходом щодо відстоювання своїх інтересів в українському питанні. На думку політологів між цими двома державами є більше спільного ніж відмінного. Доволі схожий політичний устрій, іменованій гібридом тоталітаризму і капіталізму також режими обох держав володіють потужною цензурою, яким у той же час притаманна відсутність механізмів по захисту прав людини. Багато спільного і у зовнішньополітичних доктринах цих держав. Подібно до Росії Китай доволі активно налаштований у проведенні своєї геополітики і не виключено, що у короткостроковій перспективі анексує Тайвань, а також встановить контроль над Східно-Китайським і Південно-Китайським морями. Багато в чому пересікаються геополітичні інтереси РФ і КНР особливо в точці протистояння амбіціям Заходу. Прикладом тому є активізація співпраці обох держав щодо будівництва каналу в Нікарагуа та центрів космічної навігації. Це є свідченням того, що наміри Москви і Пекіна відносно цієї країни можуть бути значно масштабнішими аж до її використання у якості стратегічної оперативної бази у Західній півкулі [17].

Загалом же практично всі демократичні країни, включаючи навіть таких лояльних до Москви гравців як Індія та Туреччина, підтримали суверенітет і територіальну цілісність України, де-факто засудивши дії Москви та негласно підтримавши введення проти неї санкцій. Не виключено, що позиція названих держав зумовлена схожими сепаратистськими проблемами, з якими вони стикаються кілька десятків років поспіль.

Сполучені Штати висловили високу ймовірність застосування санкцій проти основних секторів російської економіки у разі, якщо Кремль розпочне пряме військове втручання до материкової частини України на фоні президентських виборів. Утім, якщо США є більш рішучими у застосуванні жорстких санкцій, то ЄС не приховує своїх побоювань відносно економічних втрат. Також останнім часом на позиції ЄС впливає ще й політичний фактор, котрий посилюється після виборів до Європарламенту. Результатом європейського волевиявлення, як відомо, стало поповнення провідного законодавчого органу крайнє правими і лівими партіями, представники яких відверто демонструють євроскептицизм або ж відверто виступають за лояльність до РФ та її політики на пострадянському просторі. Такими є партії: «Національний фронт» (Франція), Народна партія (Данія) і Партія незалежності (Британія). Подібна ситуація може у подальшому ще більше нівелювати

геополітичну рішучість ЄС щодо пострадянського простору [5]. Також звернімо увагу, що Росія розраховує на лояльність Заходу в силу того, що займає одне з провідних місць за інвестиційною привабливістю для ЄС та США. Дедалі Росія намагатиметься своїми діями внести розкол в ряди країн Євросоюзу, скориставшись ситуацією, коли частина його членів виражає лояльність і підтримку Кремлю через енергетичну залежність та ділові бізнес-зв'язки, у той час як інша частина налаштована рішуче щодо введення більш жорстких санкцій. З цією метою посилюється газове протистояння з Україною, на фоні якого Росія вийшла з тристоронніх перемовин посилюючи таким чином неузгодженість серед європейських держав. Зрештою, РФ, продовжуючи газовий шантаж відікнула постачання блакитного палива Україні, мотивуючи заборгованістю Києва перед «Газпромом». Дедалі Росія планує активізувати гру на протиріччях між ЄС та США відносно запровадження проти неї обмежень [13].

Попри все між Вашингтоном і Брюсселем активізується діалог щодо зменшення енергозалежності Європи від РФ через диверсифікацію постачань вуглеводнів зі США. Набуває своєї подальшої актуальності американська програма з видобутку сланцевого газу, котрий може виступати у якості російської альтернативи, а також програма побудови LNG-терміналів для постачання зрідженого газу зі США, Алжиру, Ємену, Оману та Норвегії до ЄС, а у перспективі й далі в Україну. Паралельно ведуться перемовини щодо реверсних постачань енергоносіїв до України з метою зниження її енергетичної залежності від Москви через встановлення політичної ціни на природній газ. Зокрема, Польща та Угорщина дали свою згоду на реверсні постачання блакитного палива до України у розмірі 20 млн. м³ [11].

Наступним важливим завданням для європейської політичної спільноти є диверсифікація нафтових постачань, а також зниження ціни на «чорне золото» шляхом нарощування додаткових барелів на світовому ринку. Не виключено, що Саудівська Аравія як один із давніх союзників США може збільшити відсоток постачання нафти на світовий ринок, знижуючи тим самим ризик її нестачі та збалансовуючи вартість на рівні 100 дол. за барель. Констатовано, що навіть незначне зниження ціни на нафту може виступати загрозою для російської економіки, яка прямо залежить від кон'юнктури ринку енергоносіїв. До того ж, нафтодолари досі залишаються головним джерелом наповнення бюджету РФ, що зі слів американського сенатора Дж. Маккейна, перетворює Росію на велику автозаправку. Так, за даними Федеральної митної служби у 2012 р., експорт енергетичних продуктів Росії склав майже 70% від загального експорту або 366 дол. із 524,7 млрд. дол. доходів. Підкреслимо також, що експорт нафти та продаж нафтопродуктів за вказаний рік приніс російському бюджету близько 280 млрд. дол., газу – 60 млрд. дол. Загалом, у США та ЄС з'явився унікальний шанс використати тотальну залежність РФ від європейського енергетичного ринку у якості засобу тиску, оскільки понад 70% російського газового і 87% нафтового експорту замкнено саме на ЄС [1]. Це парадоксальне свідчення того, що саме енергоресурси є по суті локомотивом російської економіки у структурі якої продовжує привалювати сировинний сектор.

Зниження ринкової ціни на енергоресурси та енергозалежності Євросоюзу від Росії через механізм диверсифікацій енергопостачань може слугувати значним важелем впливу на неї у разі подальшої підтримки ескалації конфлікту в Україні. У зв'язку з цим, не виключено, що Б. Обама, завітавши до Саудівської Аравії під час свого азійського турне, обговорив питання зниження цін на нафту через збільшення обсягів її видобутку. Нарощування видобутку нафти країнами Перської затоки та використання стратегічних нафтових резервів США призведе, за розрахунками аналітиків, до зниження ціни на 12

дол. за барель, що тим самим зумовить значні фінансові втрати Росії на рівні 40 млрд. дол. за рік. При цьому варто додати, що у збільшенні обсягів нафтовидобутку зацікавлені й такі енергетичні конкуренти РФ як Іран та Ірак, яким вкрай потрібне накопичення фінансових ресурсів. Тим більше, залучення на свою сторону окремих членів ОПЕК Росії з приводу узгодження цін на енергоносії виглядає малоімовірним через серйозні наміри США послабити санкції до цих країн на фоні посилення останніх до РФ. Вищеназвані країни не менш ніж Москва зацікавлені у європейських енергетичних ринках, а тому РФ все ще сподівається на лояльність щодо введення проти неї нафтових обмежень. Зрештою, якщо ЄС та США обмежать експорт російських вуглеводнів, Іран без будь-якої конкуренції зможе повернути собі європейський енергетичний ринок та залучити інвестиції та видобувні технології провідних енергетичних компаній. Також, на думку аналітиків, американська програма щодо сланцевої нафти сприятиме зниженню цін на традиційну нафту країнами ОПЕК з тим, щоб сланцева програма виглядала у даному випадку малорентабельною [1].

Нагадаємо, що однією з причин прискорення розпаду СРСР стала політика Р. Рейгана по сприянню зниження ціни на нафту, а Росія в цьому плані видається ще більш вразливою за умов відсутності потужного промислового та науково-технологічного комплексу. Якщо, скажімо, період зниження цін на нафту, котрий передував повному колапсу СРСР зайняв 12 років, то для Росії, попри певну відносність аналогії, він може скласти лічені місяці. Більше того, Саудівська Аравія задля збалансування бюджетних витрат зацікавлена у зниженні ціни за барель нафти з існуючих \$110 до \$90. Також все менш популярним стає міф про глобальну енергетичну залежність від російської нафти, доля якої на світовому ринку складає близько 12%, що тим самим створює додаткові умови для зниження обсягу закупівель російської нафти [10].

Попри все Росія намагається знайти механізми зриву реверсного постачання газу до України за рахунок енергетично залежних від неї держав. Досить тривалий час не вдавалося домовитися про реверсні постачання газу до України через Словаччину. Зрештою, Братислава погодилася на транзит газу до України з Європи лише після підписання контракту з «Газпромом» на постачання голубого пального на власні потреби. Дещо обережно до реверсних постачань налаштовані такі енергетично залежні від Москви країни як Угорщина та Чехія. Зокрема, проросійське керівництво у Празі не має намірів у найближчій перспективі згортати торгівельні відносини з РФ через її конфлікт з Україною, а також не підтримує санкцій проти Кремля. Російська «газова голка» є також значним фактором стримування принципової позиції в енергетичних питаннях. Так, постачання Туреччині близько 50% природного газу з РФ відіграло не останню роль у наданні згоди Анкарою прокладання «Південного потоку» турецькою територією [11]. Зазначимо, що питання вказаного російського газопроводу є невизначеним саме через події довкола України. Показником є демонтаж символічної ділянки «Південного потоку» в Болгарії і доволі рішуча позиція Заходу відносно того, що подальше будівництво даного газопроводу матиме пряму залежність від дотримання Росією норм міжнародного права в українському питанні [4]. Чергова російсько-українська газова війна, яка розгорнулася напередодні, вигідна передусім Кремлю, і не виключено, що може слугувати додатковим аргументом у просуванні проекту будівництва «Південного потоку», який дозволить Росії зрештою повністю відмовитися від використання української газотранспортної системи. Проте навіть російські експерти визнають анексію Криму додатковим аргументом України у газових суперечках. На думку останніх, Україна поданням позову до міжнародних арбітражів, на кшталт Стокгольмського суду чи Міжнародного суду ООН, щодо незаконного при-

власнення майна півострова та ціни на газ, здатна загнати у глухий кут як Росію так і Євросоюз. Ще одним тривожним дзвінком для РФ стала заява України відносно часткової передачі своєї ГТС в управління європейським компаніям після зриву Росією тристоронніх газових переговорів по встановленні ціни на блакитне паливо для України та порядок сплати нею боргів [15].

З наближенням перспективи втрати європейського енергетичного ринку РФ дедалі активніше намагатиметься диверсифікувати постачання своїх енергоносіїв до Китаю, Південної Кореї та Японії. Тридцятирічний контракт з постачання газу до Китаю на 400 млрд. дол. і обсягом 1 трлн. м³ було підписано під час офіційного візиту Путіна до Пекіну 20 травня 2014 р. Проте експерти вважають, що вийти на зазначений обсяг постачань Росії вдасться лише на 2030 р. При всьому, даний контракт носить здебільшого політичний, аніж економічний характер, і є демонстрацією того, що: по-перше, Кремль намагається таким чином показати недолугість політики санкцій по відношенню до РФ, по-друге, простежується його прагнення продемонструвати, що подібні кроки Заходу лише прискорюють зближення Росії з Китаєм, по-третє, РФ намагається показати таким чином свою незалежність від європейських енергетичних ринків. До того ж, не виключено, що Росія за рахунок помірних цін намагається залучитися підтримкою КНР у протистоянні із Заходом в українському питанні. Разом з тим, травневі перемовини РФ з Китаєм передбачають нарощування постачання нафти на китайський ринок – з існуючих 15,7 млн. т до 30 млн. т, передбачається також і збільшення постачання в Китай природного зрідженого газу, електроенергії, вугілля та залізної руди [6].

Не випадково західні ЗМІ презентують інформацію про «переміщення» холодної війни в Азію, оскільки фактично одразу після візиту російського лідера до Китаю активізувався діалог США з Японією щодо незаконних дій Китаю в басейнах Східно-Китайського та Південно-Китайського морів. Все це зрештою дає підстави говорити про формування двох блоків протистояння в АТР. Утім, вважають експерти, Росії навіть у найближче десятиріччя не вдасться компенсувати втрату європейського ринку, а зокрема й українського. Швидка зміна енергетичного вектора РФ задля збереження прибутковості «Газпрому» і «Роснафти» видається малоімовірною на фоні жорсткого відстоювання Пекіном дешевої ціни на енергоресурси та прихованого етнічного важеля на російському Далекому Сході та Східному Сибірові, адже варто згадати хоча б те, що населення Китаю приблизно вдсятеро разів більше ніж Росії. Водночас, РФ змушена буде тримати прийнятну для Китаю ціну в силу прагнення заручитися хоча б мінімальною його підтримкою у протистоянні із Заходом. Так, ціна, за якою буде здійснюватися постачання, складає близько 350 дол. за 1 тис. м³, що на 100 дол. менше ніж ціна газу для України. До того ж річні обсяги також не будуть перевищувати українські і складатимуть в 38 млрд. м³, що є досить незначним для такого енергетичного мегаринку, як китайський. Сюди варто додати ще й невиправдане капіталовкладення РФ у енергетичні комунікації, оскільки, скажімо, у один із проектів транспортування нафти до Китаю Росія інвестувала понад 50 млрд. дол. Все це свідчить про значні ризики для Росії перетворитися у підсумку на сировинний придаток Китаю та ще й з перспективою зниження прибутковості енергетичного сектору. Росія так і не спромоглася економічно розвинути Далекий Схід, що позбавило її можливості відігравати роль великої держави в Азії. У свою чергу Китай, як майбутня наддержава, все більше звертає свій погляд на вказаний регіон, розцінюючи при цьому Росію як молодшого брата [14]. Ще однією метою форсованого російсько-китайського зближення можуть бути наміри РФ відносно компенсації отримання високих наукоємних технологій з Китаю у разі остаточного згортання співпраці у цій сфері із Заходом. Паралельно Росія й

Китай, під час травневої зустрічі, погодилися відновити співпрацю у військовій та науково-технічній сферах у контексті спільної розробки нових видів озброєння та постачання до КНР зенітно-ракетних комплексів С-400 та важких військово-транспортних гелікоптерів Мі-26. Такий тандем Росія далі намагатиметься перетворити на рівноправний альянс з побудови нової архітектури світового порядку зважаючи на пересікання геостратегій обох держав у точці зацікавленості ліквідації гегемонії Заходу. Проте нове покоління політиків Китаю не має жодних намірів перебудувувати світ виключно силовим способом, беручи при цьому відповідальність на участь у мирному розвитку існуючого світопорядку в контексті «м'якого впливу». У цьому плані Китаю з Росією не по дорозі, хоча б тому, що остання є прибічником трансформації світу шляхом силових провокацій [9].

Загалом, у той час, коли Росія зайнята зближенням з Китаєм, Захід дедалі активніше розігрує безпекову карту у Східній Європі з метою зміцнення зони військової присутності НАТО, про що, зокрема, свідчать масштабні навчання сил Альянсу в даному регіоні. До того ж не дивлячись на тиск з боку РФ у контексті погроз відміни зони вільної торгівлі з Києвом у разі підписання нею економічної частини асоціації, ЄС активізував свою співпрацю у рамках «Східного партнерства» з Грузією та Молдовою, яким разом з Україною було висловлено надання довгострокової перспективи вступу до Євросоюзу [3]. Останнє може бути свідченням порушення векторного балансу у геополітичній доктрині РФ на користь східного напрямку її політики.

Висновки. Таким чином, анексувавши Крим та посилюючи силовий тиск на Україну з метою заперечення її європейських устремлень, РФ кинула виклик всій євроатлантичній цивілізації. Проте у Росії шанси на перемогу виглядають мінімальними хоча б тому, що сторони ведуть кардинально різні моделі війни. Якщо Захід робить ставку на економічний та ціннісний інструмент у цьому протистоянні, то Росія віддає перевагу жорсткій силі, як засобу що втрачає значимість сучасної геополітичної боротьби. Стає цілком очевидною абсурдність стратегії підтримки тероризму на території України, оскільки з цим явищем багато років поспіль бореться сама Росія. Навіть засоби ведення інформаційної війни Кремля виглядають надто примітивними на сьогодні, а звинувачення у фашизмі й неонацизмі України розраховані здебільшого на російську аудиторію. Крим може перетворитися на свого роду геополітичний гачок для Росії, з анексією якого лише відбуватиметься наростання міжнародної економічної та політичної ізоляції. Крім того, вже у короткостроковій перспективі не можна виключати різкого падіння економіки РФ за умов різкого посилення економічних санкцій та обмеження доступу до новітніх технологій, котрі все ще залишаються прерогативою Заходу. Дедалі більше російських та зарубіжних аналітиків сходяться на думці, що Росії не вистачить ресурсів утримати у рамках свого геополітичного поля Україну, а тим більше відтворити євразійську імперію у економічному чи політичному форматі. Зрештою, всі намагання РФ щодо відновлення в Європі нових розділових ліній будуть наштовхуватися на рішучість США задля попередження появи нової «берлінської стіни» в Україні як символу другої холодної війни.

Список використаної літератури

1. Гончар М. Конец Рах Putiniana. 2017 / М. Гончар, А. Чубик // Зеркало недели. – 2014. – 18-25 апреля.
2. Дубровский В. Путин и богатство народов: хотят ли русские войны? / В. Дубровский // Зеркало недели. – 2014. – 18 апреля.
3. Еврокомиссар Фюле выступил за перспективу членства в ЕС Украины, Грузии и Молдавии [Электронный ресурс]. – Режим дрступа: <http://news.mail.ru/politics/18382852/>.

4. Еврокомиссар: судьба «Южного потока» зависит от позиции РФ по Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://finance.obozrevatel.com/economy/21478-evrokomissar-sudba-yuzhnogo-potoka-zavisit-ot-pozitsii-rf-po-ukraine.htm>.
5. Европа хочет дружить с Россией [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://noteru.com/post/view/4782>.
6. ЕС озадачен шанхайским контрактом // Независимая газета. – 2014. – 23 мая.
7. Какие санкции ввели страны мира против России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://delo.ua/ukraine/kakie-sankcii-vveli-strany-mira-protiv-rossii-230538/>.
8. Китай вступив проти санкцій щодо РФ через Україну [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ukr.lb.ua/news/2014/04/28/264612_kitay_vistupil_protiv_sanktsiy.html.
9. Коваль А. Медведь с драконом обнялись / А. Коваль // Зеркало недели. – 2014. – 22-30 мая.
10. Кушнирук Б. Россия и западные страны – кто от кого на самом деле зависит [Электронный ресурс] / Б. Кушнирук. – Режим доступа: http://forbes.ua/opinions/1368066-rossiya-i-zapadnye-strany-kto-ot-kogo-na-samom-dele-zavisit?utm_medium=newsnet&utm_source=ubr.ua&utm_campaign=inf425.
11. Польша та Угорщина готові почати реверсні поставки газу до України [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/04/3/434664/>.
12. Почему Турция заинтересована в Южном потоке? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bin.ua/news/economics/faec/154847-pochemu-turciya-zainteresovana-v-yuzhnom-potoke.html>.
13. Продан Ю. Россия отказалась от трехсторонних переговоров по газу с ЕС и Украиной [Электронный ресурс]. / Ю. Продан. – Режим доступа: <http://news.meta.ua/cluster:36793401-Rossii-otkazalas-ot-trekhstoronnikh-peregovorov-po-gazu-s-ES-i-Ukrainoi/>.
14. Путин повернулся спиной к Западу и теперь РФ станет «младшим братом» с сырьем для Китая, – Financial Times [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://sensor.net.ua/news/286424/putin_povernulsya_spinoyi_k_zapadu_i_teper_rf_stanet_mladshim_bratom_s_syrem_dlya_kitaya_financial_times.
15. Роцин А. За Крым придется расплачиваться газом / А. Роцин // Независимая газета. – 2014. – 3 июня.
16. Санкції США проти Росії: Путін – «варвар, але не монстр», а Обамі потрібна рішучість Картера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.newsru.ua/press/18mar2014/sanctions.html>.
17. Скрытый план России и Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://thekiev-times.ua/politics/382112-skrytyj-plan-rossii-i-kitaya.html>.
18. Франция готова дать военный ответ России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rupor.info/news-v-mire/2014/03/18/franciya-gotova-dat-voennyj-otvet-rossii/>.

INSTITUTE OF SANCTIONS IN THE SETTLEMENT RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT

Kondratenko O. Yu.

Candidate of historical sciences, Associate professor of International information of institute of International relations of National aviation university.

Abstract. *The essence of the Ukrainian-Russian conflict in the context of the transformation of the world order. Starting hidden aggression against Ukraine, Russia seeks to unilaterally change the world order, formed after the Cold War. After the annexation of the Crimea, the Kremlin chose tactics support the creation of the post-Soviet space next puppet state formations*

of Donetsk and Lugansk people's republics. These republics are designed to turn into a kind of buffer zone deter NATO, as well as a means of preventing the entry of Ukraine into the Alliance and the EU. For further destabilize the situation, Russia except heating separatism and export extremism in Ukraine actively information war. In order to curb the aggressive policy of Russia, the West resorted to the introduction of a number of sanctions that focus on the political environment of the Russian president, individual financial companies and business structures. EU countries, in turn, actively curtail cooperation with Russia in the sphere of high scientific and defense technologies.

Key words: *Russia, aggression, world order, sanctions, geopolitical confrontation.*

Referances

1. Gonchar M. Konets Pax Putiniana. 2017 / M. Gonchar, A. Chubyk // Zerkalo nedeli. – 2014. – 18 25 aprelia.
2. Dubrovskij V. Putini bogatstvo narodov: hotiat li russkie vojny? / V. Dubrovskij // Zerkalo nedeli. – 2014. – 18 25 aprelia.
3. Eurokomissar Fulle vystypil za perspektivy chlenstva v ES Ukrainy, Gruzii i Moldovii [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://news.mail.ru/politics/18382852/>.
4. Evrokomissar: sudba yuzhnogo potoka zavisit ot pozitsii rf po Ukraine [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://finance.obozrevatel.com/economy/21478-evrokomissar-sudba-yuzhnogo-potoka-zavisit-ot-pozitsii-rf-po-ukraine.htm>.
5. Europa hochet družyt s Rossiej [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://noteru.com/post/view/4782>.
6. ES ozadachen shanchaiskim kontraktom // Nezavisimaja gazeta. – 2014. – 23 maja.
7. Kakie sankcii vveli strany mira protiv Rossii [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://delo.ua/ukraine/kakie-sankcii-vveli-strany-mira-protiv-rossii-230538/>.
8. Kitay vistupyv protiv sanktsiy shodo RF cherez Ukrainy [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: http://ukr.lb.ua/news/2014/04/28/264612_kitay_vistupil_protiv_sanktsiy.html.
9. Koval A. Medved s drakonom obnialis / A. Koval // Zerkalo nedeli. – 2014 – 22 30 maja.
10. Kushniruk B. Rossiya s zapadnye strany kto o kogo na samom dele zavisit [Electronic resource] / B. Kushniruk. – Rezhym dostupa: http://forbes.ua/opinions/1368066-rossiya-i-zapadnye-strany-kto-ot-kogo-na-samom-dele-zavisit?utm_medium=newsnet&utm_source=ubr.ua&utm_campaign=inf42.
11. Polcha ta Ugorchyna gotovi pochaty reversni postavky gazu do Ukrainy [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://www.epravda.com.ua/news/2014/04/3/434664/>.
12. Pochemu turciya zainteresovana v yuzhnom-potoke? [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://bin.ua/news/economics/faec/154847-pochemu-turciya-zainteresovana-v-yuzhnom-potoke.html>.
13. Prodan Y. Rossiia otkazalas ot trekhstoronnikh peregovorov po gazu s ES i Ukrainoi / Y. Prodan [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://news.meta.ua/cluster:36793401-Rossiia-otkazalas-ot-trehstoronnikh-peregovorov-po-gazu-s-ES-i-Ukrainoi/>.
14. Putin povernulsya spinoyi k zapadu i teper rf stanet mladshim bratom s syrem dlya kitaya. Financial Times [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: http://censor.net.ua/news/286424/putin_povernulsya_spinoyi_k_zapadu_i_teper_rf_stanet_mladshim_bratom_s_syrem_dlya_kitaya_financial_times
15. Rohcyn A. Za Krim prejditsa rasplachivatsa gazom / A. Rohcyn. // Nezavisimajagazeta. – 2014. – 3 ijynia.
16. Sanctsij SSHA proty Rossii: Putin «varvar ale ne monstr», a Obami potribna richuthist Kartera [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://www.newsru.ua/press/18mar2014/sanctions.html>.
17. Skrytyj plan Rossii i Kitaya [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://thekievtimes.ua/politics/382112-skrytyj-plan-rossii-i-kitaya.html>.
18. Franciya gotova dat voennyj otvet Rossii [Electronic resource]. – Rezhym dostupa: <http://www.rupor.info/news-v-mire/2014/03/18/franciya-gotova-dat-voennyj-otvet-rossii/>.

ИНСТИТУТ МЕЖДУНАРОДНЫХ САНКЦИЙ В У РЕГУЛИРОВАНИИ РОССИЙСКО-УКРАИНСКОГО КОНФЛИКТА

Кондратенко О. Ю.

Кандидат исторических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Национального авиационного университета.

Аннотация. *Раскрыта сущность украинско-российского конфликта в контексте трансформации мирового порядка. Начав скрытую агрессию против Украины, Россия стремится в одностороннем порядке изменить мировой порядок, сложившийся после окончания холодной войны. После аннексии Крыма, Кремль избрал тактику поддержки создания на постсоветском пространстве очередных марионеточных государственных образований – так называемых Донецкой и Луганской народных республик. Такие «республики» призваны превратиться в своеобразную буферную зону сдерживания НАТО, а также средство предупреждения вступления Украины в Альянс и ЕС. Для дальнейшей дестабилизации ситуации, Россия кроме подогрева сепаратизма и экспорта экстремизма в Украине, активно ведет информационную войну. С целью сдерживания агрессивной политики России, Запад прибег к введению ряда санкций, которые в основном касаются политического окружения российского президента, отдельных финансовых компаний и бизнес-структур. Страны ЕС, в свою очередь, активно сворачивают сотрудничество с Россией в сфере высоких научных и оборонных технологий.*

Ключевые слова: *Россия, агрессия, мировой порядок, санкции, геополитическое противостояние.*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ, ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ І ДЕВОЛЮЦІЇ ВЛАДИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Маковський С. О.

Асистент кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *По мірі розширення участі Франції в процесах європейської інтеграції, французька держава стикнулась з подвійним системним тиском: з одного боку, у зовнішньому вимірі, Франція переживала політично небезболісний процес вбудовування до наднаціональних структур ЄС, а з іншого боку, у внутрішній площині, центральна влада опинилась перед фактом зростання автономістських настроїв у деяких своїх регіонах.*

Відповіддю на системні виклики, пов'язані із згаданими чинниками, стало ініціювання регіоналізації, децентралізації та деволюції влади у країні. У той же час, проводячи регіоналізацію, традиційно централістська система державної влади Франції віднайшла ряд рецептів для нейтралізації найбільш загрозливих для національного рівня управління тенденцій.

Політика регіоналізації, що проводиться у Франції, незважаючи на децентралізацію повноважень та створення потужних (порівняно з попереднім періодом) «низових» ланок управління, не привела до реальної автономізації регіонів країни. Нова система за своїм проектом містить у собі цілий ряд противаг і пересторог, покликаних урівноважити систему так, щоби залишити центральний рівень управління основним.

Ключові слова: *регіоналізм, деволюція, децентралізація, автономія, регіоналізація, регіони, Франція, ЄС.*

Постановка проблеми. У контексті системи відносин «центр-регіони», по мірі набрання обертів європейською інтеграцією, французька держава, як і ряд інших держав Європи, опинилась перед необхідністю реагування на загальноєвропейську тенденцію регіоналізації. У даному контексті, унітарна Франція була змушена докласти зусиль до створення власної моделі автономізації регіонів, що б дозволяла як вирішити ряд об'єктивних політико-адміністративних та економічних проблем, які спонукали національний центр до часткової передачі повноважень нижчим щаблям управління, так і зберегти керованість країни з боку національного щабля влади та її цілісність.

Мета статті – проаналізувати специфіку французького досвіду проведення регіоналізації та децентралізації влади.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика регіоналізму в Європі і, у тому числі, Франції вивчається рядом вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед українських дослідників можна виділити, насамперед, І. Бусигіну [9]; процеси регіоналізації, загалом, та французька регіоналізація, зокрема, розглядаються у працях таких іноземних авторів, як К. Радаеллі [7], К. Паск'є [5; 6], І. Фурні [3], Ж.-М. Іск'ердо [4] т. ін.

Основні результати дослідження. У другій половині ХХ століття Франція пережила політично небезболісний процес вбудовування до наднаціональних структур ЄС, тоді як у внутрішній площині центральна влада опинилась перед фактом зростання автономістських настроїв у деяких своїх регіонах. В економічному плані зростаюча інтернаціоналізація національного господарства об'єктивно поставила під питання політику

економічного розвитку територій, яка упродовж тривалого часу спрямовувалась з політико-адміністративного центру країни та за своїм наповненням являла собою не стільки результат дії економічних факторів, скільки продукт політичних міркувань сил, що у той чи інший момент перебували при владі, та, відповідно, винесла на порядок денний проблематику розширення повноважень «середнього», тобто регіонального управлінського рівня.

У той же час, сама по собі участь Франції у процесах інтеграції у рамках Європейського Співтовариства з його акцентом на політиці посилення реальної ваги регіонів та місцевого рівня адміністрації, підживлювала відповідні процеси децентралізації та деволюції влади всередині країни. Починаючи з середини 1980-х рр., європейська регіональна політика стала визначатись як один з ключових напрямків реорганізації системи урядування і територіального управління на теренах ЄС/ЄС. З огляду на це, цілком природно, що, за влучним спостереженням К. Радаеллі, процес європеїзації, у розумінні «створення, дифузії та інституціоналізації норм, уявлень, формальних і неформальних правил, процедур, політичних парадигм, стилів і шляхів дії, який спершу був визначений та консолідований у рамках політичного процесу ЄС, а згодом інкорпорований до внутрішніх (національних і суб-національних) дискурсів, політичних структур і політик» [7], був сприйнятий як «нове поле політичних можливостей», що надає додаткові політичні та економічні ресурси регіональним акторам, посилюючи тим самим їх позиції в діалозі з центральною владою.

Окрім того, у контексті просування євроінтеграції, французька центральна влада дедалі більше була вимушена рахуватись з чинником розвитку і набрання політичної ваги новим наднаціональним центром сили в особі Європейської Комісії. ЄК, діючи у руслі філософії посилення регіонів, стала докладати зусилля з розбудови прямих відносин співробітництва з інститутами місцевого рівня влади за допомогою інструментів регіональної політики ЄС чи то у форматі діалогу з представництвами місцевих і регіональних властей у рамках Комітету Регіонів ЄС.

Вищевикладені обставини заклали основу для того, щоби у Франції розпочалися процеси регіоналізації, які зачепили широке коло сфер буття країни. Дані процеси сформували крупний виклик, що постав перед політико-адміністративною системою цієї держави, яка була загальновідома своїми традиціями жорсткого централізму, та змусили її шукати оригінальну відповідь.

На погляд автора, багато у чому специфіка ходу регіоналізації у Франції визначається самою природою системи державної влади в країні, яка обумовлює те, що французьким регіонам притаманний цілий ряд структурних обмежень. Незважаючи на історичну тривалість питання про регіоналізацію (у варіанті вирішення дилеми «централізація чи децентралізація?»), дискусія з приводу якого, у тому чи іншому вигляді, йде з кінця ХІХ ст., реальні зрушення у даному напрямку почали відбуватись лише у відносно недавньому минулому, а сама регіоналізація набула достатньо яскраво виражених рис, що помітно відрізняють її від аналогічних процесів у решті країн Європи. Так, якщо у більшості країн Європи процеси регіоналізації та/або децентралізації стали відповіддю на вимоги окремих регіонів щодо визнання їхньої культурної, мовної чи то національно-етнічної самобутності, у тому числі у політичній, економічній і територіальній проекції, то у Франції «регіональне питання» мало інше змістове наповнення. У свідомісній та практичній політичній площині склались два варіанти прочитання і сприйняття поняття «регіон», що кристалізувались за підсумками ІІ Світової війни: по-перше, регіон як економічний простір і територіальна одиниця, відокремлена для потреб статистики і державного пла-

нування, та, по-друге, регіон як рівень політичного представництва і адміністрування [6, р. 102]. Упродовж значного періоду часу перше визначення регіону, у цілому, превалювало у публічному і державному дискурсі, оскільки таке не суперечило республіканській концепції місцевого управління. Із плином часу (а хронологічно – з 1960-70-х рр.) більшої ваги стало набирати друге прочитання, що віддзеркалило актуалізацію нової реальності, в якій за регіонами стала визнаватись можливість виконання певних політико-адміністративних функцій. Отже, перші реформи системи державного управління Франції у дусі регіоналізації, проведенні у 1982-1983 рр. під проводом Гастона Дефера, стали уособленням дуалістичного компромісного підходу, що будувався на основі обох цих бачень, які втілювали у собі різні структурно-функціональні аспекти системи державної влади в країні. З одного боку, такий підхід ураховував функцію держави як джерела культурної одноманітності Франції та уособлення універсалістського духу Республіки, а з іншого – виходив з концепції регіонального планування як методу економічного розвитку.

Описуючи структурний вимір державної системи Франції, яка сформувала загальний контекст регіоналізації, слід визначити ряд її ключових особливостей.

Основною такою особливістю, на наш погляд, є структурна та інституційна уніфікація цієї системи, яка залишалась майже незмінною з часів французької буржуазної революції. Як відомо, за якобінської диктатури метропольну Францію було поділено на 83 департаменти, кожний з яких очолювався префектом – чиновником-репрезентантом центрального уряду, що здійснював керівництво роботою виконавчої гілки влади і нагляд за діяльністю місцевих легіслатур (департаменту та комунальних). Департаменти набули статус «місцевих органів влади» (*autorités locales*) у 1830-х рр. і «територіальних спільнот» (*collectivités territoriales*) – у 1871 р.; у 1883 р. мери міст стали виборними, а комунальні громади отримали бюджетну автономію. У системному вимірі, змін більше не відбувалось до реформи 1983 р. Ця система зарекомендувала себе як оптимальна з точки зору виконання тих цілей і завдань, що стояли упродовж даного періоду перед Французькою Республікою, головним свідченням чого є її стабільність та життєздатність, виявлена за радикально різних моделей політичного устрою (так, за цей період Франція двічі була королівством, двічі імперією та чотири рази змінила республіканський режим). Отже, існування сталої гармонійної централізованої одноманітної системи державної влади, яка не передбачала регіональних варіацій у структурно-інституційному та функціональному вимірі, перетворилась на бар'єр на шляху тенденцій регіоналізації, зумовивши одне з базових структурних обмежень французького регіоналізму.

Іншою важливою особливістю французької системи стала послідовна культурно-ціннісна і мовна уніфікація регіонів країни, її культурна деконструкція та конструювання в єдине ціле. Упродовж післяреволюційного періоду французькі еліти здійснювали поступову консолідацію інституційних структур країни шляхом розбудови і запровадження національної ідентичності та ідеології й відповідного культурного коду, уособленого таким поняттям, як «*civilisation française*» («французька цивілізація»). Дана політика проводилась за допомогою таких потужних інститутів ментальної «переплавки» людських мас (у розумінні трансляції одноманітних культурних маркерів і орієнтирів), як освіта та армія. Ряд дослідників вважають цей процес культурної стандартизації, що тривав значний період часу, однією з ключових умов, які уможливили саме існування уніфікованої політико-адміністративної структури французької держави та стали запорукою її успішного функціонування [8, р. 47]. На наш погляд, саме культурно-цивілізаційна уніфікація сформувала спільну мову (не тільки у лінгвістичному, але й у поняттєвому плані), єдиний культурний код, відтворений у масштабах усієї Франції, заклавши фундамент під ідентич-

ністною однорідністю «французького світу». У прикладенні до регіонального виміру, спільний культурно-свідомісний код забезпечив створення ліній горизонтальної комунікації всередині країни, що стало потужним структурним інтегруючим фактором. Характеризуючи вплив цього феномену на розвиток регіоналізації у Франції, зазначимо, що у тому числі й культурною інтеграцією можна пояснити ту обставину, що ініціативи регіоналізації за етнокультурною ознакою залишались маргінальними до середини 1960-х рр. Говорячи про спільну ідентичність як культурну основу єдності між регіонами Франції, слід згадати і про такий крупний чинник, що додатково каталізував доцентрові тенденції, як I Світова війна: як слушно зазначають європейські вчені-суспільствознавці Паск'є і Іск'ердо, війна «однозначно переконала мільйони людей, що вони французи, а не бретонці, баски тощо» [4]. Спільність мови, ідеологем, культури та ціннісних орієнтирів стала істотною протиположністю місцевим ідентичностям та альтернативним (у даному випадку – регіональним) центрам тяжіння.

Ще однією особливістю державної системи Франції, на наш погляд, є специфіка формування та функціонування національного політичного класу. Така полягає у наявності політичних та управлінських еліт (які у французькій соціології позначаються як «нотаблі»), інтегрованих «по вертикалі» й «по горизонталі» та вбудованих до системи інституційних і персональних взаємозалежностей, формальних ієрархій та неформальних домовленостей корпоративного характеру, які пронизують французьку державу. Відносини «центр-периферія» у проекції до середовища еліт набувають ознак «вулиці з двостороннім рухом»: у рамках даної системи місцеві еліти лобіюють інтереси своїх регіонів та місцевостей за допомогою інструментів централізованої держави (зокрема, представництва в центральних виборних та виконавчих органах влади, внутрішньопартійних контактів тощо) та неформальних зв'язків, що, у свою чергу, прив'язує їх до існуючої системи і, відповідно, становить один з доцентрових чинників. Французькі політологи вбачають у цій ролі еліт впливовий важіль контролю централізованої держави над регіонами та пояснюють за допомогою цього феномену той факт, що упродовж років тенденції регіоналізації розвивались під щільним наглядом з боку французької держави: політичні лідери були водночас виборними посадовцями та державними службовцями місцевого та національного рівнів [4, р. 16]. Отже, взаємна інтегрованість політичної еліти (так званих «нотаблів») є ще одним фактором централізації держави та, відповідно, структурної слабкості французького регіоналізму.

Крупним стресом для цієї сталої системи відносин, що існувала в інституційному, культурному та людському вимірах, стали кризові явища в економіці та ідеології, що далися взнаки за підсумками II Світової війни. Хоча війна майже не зачепила Францію у демографічному плані, вона спровокувала помітні економічні втрати, викликані деформацією структури французької економіки, кризою ринку Європи і світу, технологічним «проріданням» французького національного господарства. Дані явища особливо болюче вразили економіку кількох периферійних регіонів – Бретані, Лангедоку і Корсики, господарство яких помітно маргіналізувалось у повоєнній структурі французької економіки та торгівлі, заклавши тим самим об'єктивне підґрунтя під невдоволення місцевих еліт та населення. У цьому контексті, у повоєнний період актуалізувалась діяльність із захисту регіональних економічних інтересів, оформлена як боротьба проти «республіканського проекту» на захист власної мовної та етнокультурної ідентичності й місцевих традицій.

З іншого боку, перекося повоєнного розвитку французької економіки та промисловості, нерівномірність розподілу виробничих сил і багатства в країні не могли не потрапити у порядок денний республіканських властей. Держава була змушена ініціювати мас-

штабний проект економічної реконструкції, одним з акцентів якого було стимулювання господарського відновлення та індустріалізації регіонів, а також подолання чисельних дисбалансів між економікою центра Франції (насамперед, Паризького регіону) та «окраїн». У руслі даної тенденції, місцеві та регіональні політичні й економічні гравці мобілізували свої зусилля для спрямування економічної допомоги та капіталів до найменш розвинутих регіонів і відповідного лобювання регіональних інтересів. З метою координації відповідних заходів, було засновано низку громадських організацій, що взяли на себе роль представництва регіональних інтересів, – наприклад, таких, як, Комітет з дослідження і комунікації бретонських інтересів (СЕЛІБ), що оперував у Бретані і в історичній перспективі став осередком регіонального лобізму та прототипом для ряду аналогічних організацій інших регіонів. Отже, на даному відрізку часу (повоєнний період), можна констатувати оформлення основних чинників, які стали мотором регіоналізації – особливих потреб в економічній галузі, що потягли за собою відповідні прагнення у культурно-ідентичносній сфері. Реагуючи на структурні дисбаланси, держава ініціювала економічну політику реконструкції, диференційовану згідно з регіональними реаліями, що стало предтечею політики регіоналізації. З іншого боку, сформувалась зустрічна тенденція «регіоналізації знизу», представлена групами інтересів відповідних регіонів, які розпочали вироблення регіонального дискурсу у публічному й політичному просторі.

Друга хвиля регіоналізації розвивалась у 1950-60-х рр. На даному етапі можна відзначити такі характерні риси, як проведення у масштабах Франції політики регіонального розвитку і планування, яка розроблялась центральною адміністрацією Франції та її агентствами з планування. Регіональні організації, флагманом яких виступав СЕЛІБ, продовжили тиск на французькі власті, результатом чого стала регіоналізація національної політики у галузі планування. Так, у 1956 р. центральна адміністрація офіційно запровадила поділ Франції на 21 регіон, а у середині 1960-х рр. було імplementовано нову систему державного планування в економічній галузі, одним з елементів якої стало включення до ланцюгу вироблення рішень консультативних органів, сформованих за участі місцевих і регіональних політиків, обраних посадовців та державних службовців. Продовжили розвиватись і місцеві неформальні інститути регіоналізації. Так, для озвучення регіональних інтересів місцеві еліти та групи стали формувати неофіційні лобістські коаліції, завданням яких стало справляння тиску на центральний уряд з метою залучення регіональних гравців до систем вироблення політики щодо регіонів та, у цілому, просування регіонального «порядку денного» у роботі державних органів влади [6, р. 107]. Набирали обертів і політично оформлені рухи, які виступали за надання більших політичних та культурних прав регіонам Франції, серед яких найбільшу активність виявляли Бретань, Країна Басків, Корсика та Лангедок-Руссільйон. Характерною ознакою таких рухів стало їхнє ліве ідеологічне спрямування, що особливо проявилось на прикладі таких політичних об'єднань, як Демократичний бретонський союз або рух «Корсиканська регіоналістська дія» [6, р. 79]. Зазначимо, що сплав регіоналістської риторики і лівих ідей, привнесений даними акторами до політичного поля Франції, справив вплив на електоральну програму Соціалістичної партії Франції, яка згодом ініціювала наступну хвилю регіоналізму.

Третю хвилю регіоналізації можна умовно віднести до періоду, що розпочався з моменту реформування системи державної влади Франції за планом Г. Дефера, і тривала до першої половини 2000-х рр. У рамках реформи Дефера регіональним інститутам було надано статус публічно-правових установ, тоді як глави регіональних і департаментських легіслатур отримали реальні виконавчі повноваження. Префекти залишились главами адміністративних структур у межах їх регіонів та департаментів. 22 регіони метрополь-

ної Франції одержали ряд повноважень у таких сферах, як економіка регіону, професійна підготовка, початкові та середня освіта, планування у галузі регіонального залізничного транспорту, а також охорона довкілля, культура та наукова діяльність.

Слід зазначити, що процес деволюції державної влади, перерозподілу управлінських функцій на користь «нижчих» щаблів адміністрування та, як наслідок, посилення регіонів був компенсований цілою низкою запобіжних, гарантійних заходів та системних пересторог.

Так, паралельно з регіоналізацією, відбувалась і загальна децентралізація влади, одним з аспектів якої стало посилення рівня департаменту за рахунок його наділення широкими адміністративними повноваженнями та правами у галузі самоврядування. У французькому державному праві було зафіксовано фундаментальний принцип рівності різних щаблів управління нижче центрального, що виключило можливість реалізації ієрархічної моделі відносин між регіоном та його департаментами [5, р. 98]. З огляду на це, констатуємо, що регіональні власті не можуть просто нав'язати свою волю власним департаментам та комунам; натомість, вони вимушені вибудовувати свої відносини з нижчими щаблями влади на підвалинах діалогу та переконання. Дана реалія обумовлює специфічний статус французького регіону як управлінського рівня: з правової, конституційної точки зору, він є, скоріше, рівнем консультативно-координаційного плану, ніж площиною прийняття політичних рішень та вироблення політики. На наш погляд, даний статус регіону компенсує його інституційні можливості та нейтралізує його як потенційну небезпеку для центрального рівня управління, яка могла б проявитися у формі курсу на подальшу автономізацію або сепаратистських тенденцій.

В електоральному контексті, регіон теж структурно «програє» департаментові. У рамках реформ децентралізації, саме департамент, а не регіон став ключовим управлінським і політичним рівнем нижче національного. Зокрема, слід згадати про такий показовий елемент французької системи регіоналізму, як примат рівня департаменту над рівнем регіону за виборчим законодавством. На практиці, цей примат означає, що саме керівництво партійної ланки департаменту визначає кандидатури до виборчого списку на регіональних виборах. Це, на думку автора, означає вторинність регіонального рівня з точки зору партійної системи Франції, зумовлює те, що висуванці від департаментів, цілком логічно, схильні більше підтримувати і захищати інтереси департаменту, а не регіону. На додаток, можна зазначити, що, у більшості випадків, участь у виборах на регіональному рівні з точки зору політичної кар'єри відповідних партійних і громадських діячів є проміжним етапом, що додатково сприяє маргіналізації регіонального щаблю.

Додатковим потужним фактором послаблення регіонально-автономістського сегменту політикуму Франції є й такий нормативний елемент електоральної системи субнаціональних рівнів (регіонального та кантонального), як двораундова схема проведення виборів. Щоби взяти у другому турі виборів, будь-яка партія має набрати щонайменше 10% голосів, що дає більше шансів або крупним національним партіям з їх широкими ресурсними можливостями, або блокам, до яких увійшло кілька політичних сил. Це, фактично, відсікає партії з етнокультурним, мовним, регіоналістським та автономістським порядком денним та/або змушує останні вступати у блоки, нерідко йдучи на компроміс з гравцями, які не мають регіоналістських політичних настанов та інтересів.

При цьому, фінансові можливості регіонів були істотно обмежені бюджетними параметрами. Так, станом на 2000-і роки, річний бюджет французького регіону становить суму від 600 до 800 млн. євро, тоді як бюджет департаменту сягає 200-500 млн. євро. Отже, як можна побачити, фінансовий потенціал регіонів набагато менший за сумарні можливості

департаментів, що входять до складу останніх. Вважаємо, що це є ще одним системно передбаченим елементом структурної слабкості регіонів, який обумовлює уразливість регіону як перед власними департаментами, так і перед центральним урядом [5, р. 51].

Ще одним чинником, що долучився до інституційного послаблення регіонального рівня влади, стала пропорційна виборча система, прийнята в регіонах. Будучи більш лояльною по відношенню до дрібних та/або маргінальних політичних гравців, дана система відкрила для них можливості з проникнення до органів влади. Це привело до того, що поруч з представниками крупних загальнонаціональних партій опинились члени і керівники десятків інших політичних сил з різними ідейними платформами і різноманітними порядками денними, які містили положення фактично усього наявного спектру політичних та ідеологічних уявлень та настанов – від крайніх лівих до крайніх правих, від французьких патріотів до місцевих етнонаціоналістів, від прибічників урбанізації до симпатиків традиційного способу життя. Наприклад, до однієї й тієї ж асамблеї могли входити, окрім основних гравців французького політикуму, «зелені», партія «Полювання, рибалка, природа і традиції», Національний Фронт, «Робітнича боротьба» та дрібні націоналістичні регіональні партії і рухи тощо. Дана обставина викликала, зокрема, значну строкатість складу регіональних асамблей, їх гетерогенність у термінах політичних орієнтацій та курсів, які сповідували учасники. Так, за підсумками перших регіональних виборів 1986 р., у законодавчих органах 9 регіонів Франції не було більшості, що технічно паралізувало їх роботу. Наступні вибори лише підтвердили наявність даної ситуації у структурному вимірі: у значній кількості регіонів праві і ліві, набираючи подібну кількість голосів та будучи «розбавленими» іншими, міноритарними, партіями (на кшталт «зелених» чи місцевих націоналістів), нерідко потрапляють у політичний «клінч», що блокує повноцінну роботу законодавчих установ. Одного з пікових моментів подібна ситуація досягла наприкінці 1990-х рр., коли легіслатура регіону Верхня Нормандія упродовж значного відрізку часу (у 1996-1997 рр.) не могла прийняти бюджет регіону через глухий кут у переговорах між різними фракціями, і в бюджетний процес довелося втручатися префектові, який домогся затвердження свого варіанту кошторису. Для часткового подолання даного системного недоліку, зокрема, було запроваджено принцип, згідно з яким голова регіональної ради може сам ухвалити бюджет регіону за відсутності абсолютної більшості «за» якийсь його проект. Тим не менше, оскільки така пересторога торкнулась тільки бюджетного процесу, дане явище, у цілому, залишилось у системній площині. Таким чином, «розмитість» легіслатур стала причиною падіння керованості ряду регіонів, зниження їх спроможності здійснювати самоуправління, а отже і додатковим фактором структурної слабкості регіонів, у цілому.

Важливою характеристикою системи французького регіоналізму, як ми вважаємо, стало явище, що його можна визначити як другорядність ролі регіонального рівня не тільки у системі державної влади, але й у політичній системі Франції. Так, одним з практичних наслідків запровадження принципу виборності на регіональному щаблі стало виведення на загальнонаціональну політичну арену ряду раніше маргінальних політичних акторів, які стали користатися трибуною регіональних законодавчих органів для пропагування своїх ідей та, у цілому, конвертації адміністративних і політичних можливостей регіону для виходу на національний рівень. Найвідомішою з таких партій стала така, як радикально правий Національний Фронт Жана-Марі Ле Пена, що, завдяки перемогам на регіональних виборах, отримав «рупор» для трансляції свого політичного дискурсу у масштабах країни. Отже, значна кількість міноритарних партій, у широкій перспективі, розглядала регіональні вибори та регіональні інструменти та інститути лише як допоміжний

елемент стратегії самоствердження на центральному рівні влади, свого роду «трамплін», проміжний етап на шляху до вищого ешелону управління. На регіональних виборах змогли проявити себе і групи, що представляли місцеві інтереси та свідомо просували порядок денний подальшої регіоналізації, але вони не становили більшості. З іншого боку, можна відзначити, узагалі, обмеженість електоральних тем і питань регіонального характеру, що порушуються на регіональних виборах та, у цілому, у рамках регіонального політичного процесу. До нинішнього моменту, на регіональних виборах превалює загальнонаціональна проблематика – виклики міграції, безробіття, напрями економічного розвитку, соціальне забезпечення тощо. Навіть питання регіоналізації, подальших реформ у руслі децентралізації й регіоналізму, регіональної політики та її пріоритетів, а також регіональні проекти розглядаються здебільшого під загальнонаціональним кутом зору.

Не меншою мірою на стан регіоналізації у Франції впливає і організаційна структура та позиція ключових неполітичних акторів, які, тим не менше, володіють серйозним потенціалом впливу на суспільне і політичне життя країни. Так, професійні спілки, чий структури пронизують практично усі елементи французького соціуму, є традиційно централістськими установами. Ряд профспілок, особливо у таких секторах економіки, як освіта або аграрна політика, не демонструють зацікавленості у регіоналізації, оскільки розукрупнення та виділення підрозділів регіональної ланки в якості автономних суб'єктів оцінюється ними як загроза своїй операційній спроможності та, відповідно, статусові й частки політичного впливу. Дана логіка, зокрема, зумовила те, що ряд ініціатив та реформ у галузі регіоналізації зустріли активну протидію з боку профспілок, тоді як сам регіональний щабель не сприймається ними як поле управління або координації колективної дії.

Уніформізм залишається одним із наріжних каменів стабільності та єдності системи політичних інститутів Франції у тому числі і в інформаційній площині. Так, незважаючи на просування процесів регіоналізації та децентралізації в адміністративно-інституційному вимірі, національні ЗМІ, у своїй масі, зберегли централізовану структуру. Основні ЗМІ не мають регіональних відділень за виключенням поодиноких регіонів (таких, як Бретань), працюючи, загалом, на національному та місцевому рівнях. Станом на кінець 2000-х рр., регіональні відділення працювали лише у структурі телеканалу ТВ-3, але при цьому наповнення його регіонального віщання мало відрізнялось від загальнонаціональної версії, – так, даний канал майже не виділяв ефірний час на трансляцію регіональних передвиборчих дебатів. Як бачимо, французька система зберігає вертикальну ієрархічність і в такому аспекті, як інформаційне поле країни, що об'єктивно гальмує розвиток тенденцій регіоналізації. На наш погляд, даний чинник обумовлює те, що інформаційні інтереси і потреби широкого кола французького населення, як і до децентралізації, стосуються, в основному, загальнонаціонального контексту подій і новин, що об'єктивно блокує поступ регіональної ідентичності.

Говорячи про останню, можна привести деякі статистичні дані для ілюстрації стану справ у площині регіональної ідентичності та етнонаціональної самосвідомості. Так, станом на 2000-і роки, відповідаючи на питання: «До якої місцевості Ви відчуваєте свою приналежність найбільше?», 15,4% опитаних заявили, що асоціюють себе насамперед зі своїм регіоном, 34,2% – з власною громадою (селом, містом, тощо), а 39,8% – з Францією. Як бачимо, загально-французький патріотизм та загальнонаціональна ідентичність помітно превалюють над регіональними ідентичностями. До цієї обставини треба додати те, що, згідно з результатами соціологічних досліджень, в переважній більшості громадян метропольної Франції регіональна або етнічна ідентичність (відмінна від французької) не

суперечить загальнонаціональній: так, 90% представників національних меншин і етнічних груп заявляють, що вони у тій же ступені бретонці, корсиканці і баски, як і французи. Дана реальність радикально відрізняється від стану справ в аналогічній сфері в інших країнах Європи з крупними етносами без суверенної державності – так, на аналогічне питання щодо співвідношення британської та валлійської ідентичності, 83% з числа уельських респондентів заявили, що вони виключно валлійці [1, р. 11].

У світлі вищевикладеного становища у площині ідентичності, можна дійти висновку про обмеженість базису регіоналізації «знизу». На думку автора, сполука таких визначних рис, як слабкість регіональних та не титульних етнічних ідентичностей та відсутність конфлікту між регіональною та загальнонаціональною ідентичністю обумовлюють слабкість автономістських аспірацій в регіонах. Очевидно, за подібних умов етно-національна фразеологія та регіоналістський дискурс не можуть бути достатньо привабливими для місцевих виборців. Це почасти пояснює низьку популярність і, взагалі, малу кількість місцевих автономістських партій та рухів. Разом із згаданими вище законодавчими обмеженнями (10-відсотковий поріг для виходу у другий тур на кантональних і регіональних виборах), зазначений чинник обмежує представництво у політичному полі гравців, які могли б взяти на себе роль політичного крила етнонаціональних меншин та регіоналістськи налаштованих груп інтересів.

Висновки. Політика регіоналізації, що проводиться у Франції, незважаючи на децентралізацію повноважень та створення потужних (порівняно з попереднім періодом) «низових» ланок управління, не привела до реальної автономізації регіонів країни. Нова система за своїм проектом містить у собі цілий ряд противаг і пересторог, покликаних урівноважити систему так, щоби залишити центральний рівень управління основним. Дана система забезпечує це, у структурно-інституційній площині, шляхом протиставлення регіонального і кантонального (департаментського) рівнів управління при істотному зміцненні останнього. На шляху регіоналізації залишаються такі бар'єри, як централізована природа більшості національних суспільно-політичних акторів – політичних партій, громадських організацій і рухів, профспілок, а також централізація провідних мас-медіа. Вищезазначені обставини зумовлюють структурну слабкість французьких регіонів і як адміністративно-політичного рівня, і як окремих гравців політичного поля країни та, у ширшому плані, Європейського Союзу.

Список використаної літератури

1. Ethnicity and National Identity in England and Wales 2011 / [Office for National Statistic]. – London, 2012. – 15 p.
2. Europe, Regions and European Regionalism / [R. Scully, R. Wyn Jones et al.]. – London : Palgrave Macmillan, 2010. – 277 p.
3. Fournis Y. Les Régionalismes en Bretagne: La Région et l'Etat (1950-2004) / Y. Fournis. – Bruxelles : Peter Lang, 2005. – 252 p.
4. Izquierdo J.-M. Les formations ethno-régionalistes en France: une exception européenne / J.-M. Izquierdo, R. Pasquier // Pouvoirs locaux. – № 63. – 2004. – P. 15-17.
5. Pasquier R. La Capacité Politique des Region: Une Comparaison France-Espagne / R. Pasquier. – Rennes : Presses Universitaires de Rennes, 2004. – 227 p.
6. Pasquier R. La régionalisation française revisitée: Fédéralistes, mouvement régional et élites modernisatrices (1950-1964) / R. Pasquier // Revue française de science politique. – № 53 (1). – 2003. – P. 101-125.

7. Radaelli C. M. The Europeanization of Public Policy / C.M. Radaelli // The Politics of Europeanization / K. Featherstone, C. M. Radaelli (ed.). – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 27-56.
8. Rokkan S. The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism / S. Rokkan, D. Urwin. – London : Sage, 1982. – 438 p.
9. Бусыгина И. Концептуальные основы европейского регионализма. / в кн.: Регионы и регионализм на Западе и в России, М. : Институт Европы, 2001.

PECULIARITIES OF THE REGIONALIZATION, DECENTRALIZATION AND DEVOLUTION OF STATE POWER IN THE FRENCH REPUBLIC

Makovskyy S. O.

Assistant at the Department of international relations and foreign policy, Institute of international relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *In the course of expansion of France's participation in the European integration processes, France has confronted with double systemic pressure: on one hand, in the external dimension, France has went through politically painful process of integration into EU supra-national structures; on the other hand, in the internal dimension, central authorities has faced the increase autonomic sentiments in some of its regions.*

French leadership responded to the systemic challenges related to the mentioned factors by initiating regionalization, decentralization and devolution of power in the country. At the same time, conducting regionalization, traditionally centralized government system in France has identified a number of solutions for neutralizing the most threatening for the national level trends.

Politics of regionalization pursued in France has not resulted in realistic autonomy of the countries regions, notwithstanding the decentralization of authority and creation of relatively powerful (compared to the previous period) lower management levels. The new system in accordance with its design contains a number of checks and safeguards that would counterpoise the system in order to leave the central management level as the main center of power.

Key words: *regionalism, devolution, decentralization, autonomy, regionalization, regions, France, EU.*

Referances

1. Ethnicity and National Identity in England and Wales 2011 / [Office for National Statistic]. – London, 2012. – 15 p.
2. Europe, Regions and European Regionalism / [R. Scully, R. Wyn Jones et al.]. – London : Palgrave Macmillan, 2010. – 277 p.
3. Fournis Y. Les Régionalismes en Bretagne: La Région et l'Etat (1950-2004) / Y. Fournis . – Bruxelles : Peter Lang, 2005. – 252 p.
4. Izquierdo J.-M. Les formations ethno-régionalistes en France: une exception européenne / J.-M. Izquierdo, R. Pasquier // Pouvoirs locaux. – № 63. – 2004. – P. 15-1.
5. Pasquier R. La Capacité Politique des Region: Une Comparaison France-Espagne / R. Pasquier. – Rennes : Presses Universitaires de Rennes, 2004. – 227 p.
6. Pasquier R. La régionalisation française revisitée: Fédéralistes, mouvement régional et élites modernisatrices (1950-1964) / R. Pasquier // Revue française de science politique. – № 53 (1). – 2003. – P. 101-125.
7. Radaelli C. M. The Europeanization of Public Policy / C.M. Radaelli // The Politics of Europeanization / K. Featherstone, C. M. Radaelli (ed.). – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 27-56.
8. Rokkan S. The Politics of Territorial Identity: Studies in European Regionalism / S. Rokkan, D. Urwin. – London : Sage, 1982. – 438 p.
9. Busyigina I. Kontseptualnyie osnovyi evropeyskogo regionalizma. /v kn.: Regionyi i regionalizm na Zapade i v Rossii, M. : Institut Evropyi, 2001.

ОСОБЕННОСТИ РЕГИОНАЛИЗАЦИИ, ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ И ДЕВОЛЮЦИИ ВЛАСТИ ВО ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

Маковский С. О.

Ассистент кафедры международных отношений и внешней политики, Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. По мере расширения участия Франции в процессах европейской интеграции, французское государство столкнулось с двойным системным давлением: с одной стороны, во внешнем измерении, Франция переживала политически безболезненный процесс вмонтирования в наднациональные структуры ЕС, а с другой стороны, во внутренней политике, центральная власть оказалась перед фактом увеличения автономистских настроений в некоторых своих регионах.

Ответом на системные вызовы, связанные с упомянутыми факторами, стало инициирование регионализации, децентрализации и деволюции власти в стране. В то же время, проводя регионализацию, традиционно централистская система государственной власти Франции отыскала ряд рецептов для нейтрализации наиболее опасных для национального уровня управления тенденций.

Политика регионализации, которая проводится во Франции, невзирая на децентрализацию полномочий и создание мощных (по сравнению с предыдущим периодом) «низовых» уровней управления, не привела к реальной автономизации регионов страны. Новая система за своим проектом содержит в себе целый ряд противовесов и предостережений, призванных уравновешивать систему таким образом, что бы оставить центральный уровень управления основным.

Ключевые слова: регионализм, деволюция, децентрализация, автономия, регионализация, регионы, Франция, ЕС.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОСЛІДОВНІСТЬ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ДЕРЖАВАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ)

Зарембо К. В.

Аспірант Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України.
Науковий керівник: доктор політичних наук, професор Литвиненко О. В.

Анотація. *Трансформаційні процеси у державах пострадянського простору протягом певного часу привертають увагу українських та зарубіжних вчених. Проте досі вони розглядаються як такі, що мають відбуватися одночасно, тоді як за своєю суттю є ієрархічними. Неусвідомлення логічної послідовності трансформацій у пострадянських країнах як з боку тих, хто ними керує, так і з боку західних донорів призводить до контрпродуктивних результатів та фактично гальмує державний розвиток. У статті пропонується погляд на те, якою мала б бути послідовність трансформаційних процесів у пострадянських країнах з огляду на історичні прецеденти, світову практику та наукові розробки у цьому напрямку.*

Ключові слова: *слабкі держави, пострадянський простір, трансформаційні процеси, Україна.*

Постановка проблеми. Як визначає дослідник Тарас Кузьо, країни колишнього радянського блоку мають пройти чотири виміри трансформації, тобто розбудувати державу, націю, демократію та ринкову економіку [1, с. 169]. Нині з боку західного світу очікується, що теперішні слабкі держави стануть ефективними, функціональними та демократичними за кілька десятиліть [2, с. 5]. Такі очікування є хибними та, по суті, контрпродуктивними. Цьому є логічне пояснення: необхідність одночасних трансформацій, які за своєю суттю є ієрархічними (державна, національна, демократична, ринкова економіка), унеможлиблює стрімкий розвиток цих процесів. Проте послідовність, із якою мають відбуватися ці трансформаційні процеси, досі є практично не дослідженою у західних та українських наукових колах.

Мета статті – проаналізувати науковий доробок щодо трансформацій у країнах пострадянського простору та визначити рекомендовану послідовність, із якою мають відбуватися трансформаційні процеси у цих державах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Трансформаційні процеси держав пострадянського простору досліджуються українськими та зарубіжними вченими, зокрема Томасом Карозерсом [3], Вереною Фрітц [4], Тарасом Кузьо [1], Хуаном Лінцом, Альфредом Степаном [5], Романом Шпорлюком [6], Катериною Шинкарук [7]. Окрім того, були опрацьовані роботи видатних економістів, які досліджували взаємозв'язок між економікою, демократією та державними інститутами: Дугласа Норта [8], Альберто Алезіні [9] та інших. В усіх вищезначених працях міститься глибокий аналіз трансформаційних процесів у державах, що розвиваються, проте вчені схильні концентруватися або на трансформаційній парадигмі «державобудування versus націєбудування», або на впливі державних інститутів на демократію та ринкову економіку, таким чином не намагаючись вибудувати чотирирівневу трансформаційну парадигму, актуальну для деяких держав пострадянського простору. У цілому можна стверджувати, що трансформаційні процеси слаб-

ких держав пост-радянського простору, до яких належить і Україна, є нішею для подальших ґрунтовних досліджень українських та зарубіжних вчених.

Основні результати дослідження. Україна як держава пострадянського простору є слабкою державою. Зокрема, вона має такі характеристики слабкої держави, як інституційна слабкість, колоніальне минуле та неконсолідована нація. Тому після розпаду Радянського Союзу Україна опинилася перед викликом не просто «класичного» поставиторитарного транзиту, який передбачає політичні та економічні реформи, а чотирискладового трансформаційного процесу, описаного Тарасом Кузьо [1, с. 169].

Утім, європейський досвід державобудування засвідчив, що державотворення – це довгий та травматичний процес, який розтягується на декілька століть та пов'язаний із значним кровопролиттям. Тому керуватися нормативним підходом до того, якою має бути держава, зокрема держава пострадянська – мати ефективні інститути, ринкову економіку та демократичний режим – є контрпродуктивним, оскільки ці процеси, з огляду на світову практику, не можуть відбуватися одночасно. До того ж, у процесах суспільно-політичних перетворень велике значення має чинник згуртованості нації, розуміючи під цим поняттям «стабільні територіальні межі держави і склад громадян, міцність і достатню поширеність відчуття приналежності до певної політії та національної спільноти» [10]. На думку відомих вчених-транзитологів Альфреда Степана та Хуана Лінца, процес державотворення історично та концептуально відрізняється від проблеми вирішення «національного питання», тобто формування політичної нації у межах новоствореної нації-держави (nation state) [5]. Тарас Кузьо підкреслює: тоді як побудова державних інститутів потребує кількох десятиліть, на формування нації може знадобитись багато поколінь [1, с. 175].

Наявна наукова література не пропонує єдиного погляду на те, який з трансформаційних вимірів є ключовим для державного розвитку. З одного боку, логіка попереднього викладення підказує, що саме консолідація нації є першочерговим завданням, яке стоїть при побудові держави. Дійсно, у 1990-ті роки питання ідентичності та націєбудування були найбільш актуальними у західних дослідженнях пост-радянського простору. Питання розбудови державних інститутів, у тому числі демократичних та економічних, привернули увагу науковців значно пізніше [4, с. 22]. З іншого боку, після набуття незалежності Україна отримала значні кошти від західних держав на розбудову демократії. Через це видатний дослідник проблем демократизації Томас Каротерс критикував західну донорську допомогу як таку, що розглядає проблему демократизації як пріоритетнішу від проблеми державотворення (state-building) і, як наслідок, шкодить державотворенню як такому [3].

У цій статті автор намагається визначити послідовність трансформаційних процесів у пост-радянських державах та в Україні зокрема, яка була б найбільш вигідною для ефективного розвитку держави. Згідно трансформаційної парадигми Тараса Кузьо, маємо чотири виміри трансформацій (рис. 1).

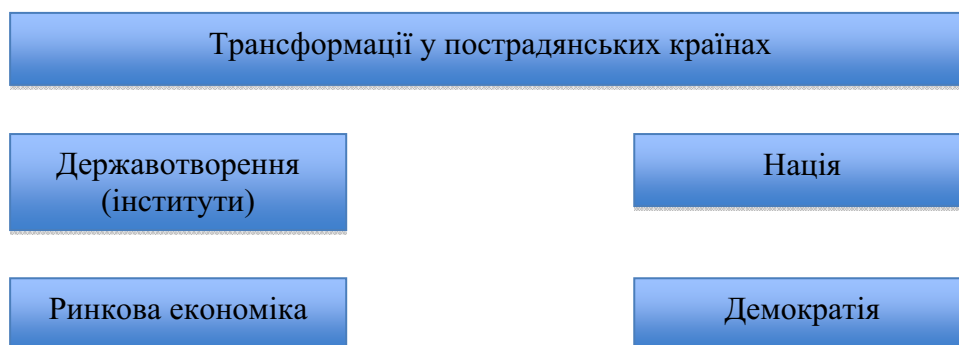

Рис. 1. Чотири виміри трансформації у пострадянських країнах (за концепцією Тараса Кузьо).

Передусім, визначимо, що саме мається на увазі під «державотворенням». На нашу думку, у даному випадку доречно використовувати концепт «державотворення» не у сенсі *фізичного створення держави*, а у значенні розбудови української *державності*. Український письменник, політичний мислитель та діяч Володимир Винниченко визначав державність як комплекс тих інститутів економіки, політики, культури, які діють на території, населеній національним колективом, які пов'язують його у компактну цілість, які забезпечують розвиток у сучасному і майбутньому. Іншими словами, «поняття «державність» включає в себе наявність держави як політичного інституту, особливості її формування та діяльності у різноманітних сферах (економічній, соціальній, культурній тощо), стійкість політичної системи, специфіку політичної культури, що знаходить своє вираження в характері функціонування політичних інститутів і сукупності стійких форм політичної діяльності та поведінки» [11].

Таким чином, доречно ототожнити концепт «державності» із концептом «інституційної спроможності».

Теоретики транзитології Хуан Лінц та Альфред Степан довели, що існування ефективних державних інститутів є необхідною передумовою для побудови демократії [5]. Однак ефективні державні інститути самі по собі не є гарантією демократичного режиму, оскільки авторитарна держава також може бути ефективною.

У свою чергу, для ринкової економіки функціональні державні інститути дійсно є абсолютною передумовою. Дуглас Норт, лауреат Нобелівської премії з економіки, першим відзначив роль інститутів у економічному розвитку держави: «Я маю докази на користь фундаментальної ролі інститутів у суспільствах: вони є основоположними передумовами довготермінових показників у економіці. Країни Третього світу бідні через те, що інституційні обмеження визначають такі затрати у політичній та економічній діяльності, які не сприяють продуктивності»¹ [8].

Економіст Дарон Асемоглу виділяє три важливі характеристики розбудованих інститутів:

- захист прав власності та верховенства права, так що люди мають стимул накопичувати, інвестувати та ризикувати;
- обмеження тих, хто представляє владні структури, так що вони не можуть експропріювати ресурси країни у власних інтересах;
- рівні можливості для всіх, так що кожен має стимул самовдосконалюватися та продуктивно брати участь у суспільній діяльності.

При цьому Асемоглу та його колеги вважають, що фундаментальна різниця у рівні розвитку країн по всьому світу пояснюється саме еволюцією інститутів (зокрема, прав власності), яка має *історичне коріння* (курсив К. З.), що не може не наштовхнути на зв'язок між станом інститутів та економіки в Україні і її колоніальним минулим.

Український випадок повністю підтверджує гіпотезу Нортона: дослідження Міжнародного валютного фонду засвідчило, що в Україні неефективне використання природних та людських ресурсів відбувається через інституційні правила та практики, які не сприяють розвитку ринкової економіки [12, с. 3]. При цьому слабкі інститути не просто перешкоджають економічному зростанню країни, але й, передусім, не дозволяють розвинути економіку настільки, щоб держава могла протистояти іноземному економічному тиску [13, с. 98].

Цікаво також, що економісти вбачають беззаперечний причинно-наслідковий зв'язок між інституційною розбудовою та економічними показниками держави, але при цьому

¹ Переклад К. З.

більшість погоджується, що демократія є *наслідком* економічного розвитку, а не навпаки. Деякі дослідники вказують на те, що демократія, особливо на ранніх стадіях розвитку, наприклад, у перехідному періоді від диктатури, може стримувати економічне зростання через збільшення податків, перерозподіл власності, тощо [14; 9]. Тому для економічного росту важливі передусім стабільність, а не природа політичного режиму. Барро доходить висновку, що розвинуті Західні країни можуть краще допомогти бідним шляхом експорту власних економічних систем, аніж політичних, які зазвичай розвиваються після встановлення певного рівня життя [14].

На наш погляд, дуже часто буває важко провести межу між власне економічними та політичними інститутами, тому результативність рекомендації, наведеної вище, викликає певні сумніви. Разом з тим, важливо усвідомити, що будь-які інституційні трансформації у розвинутих країнах відбувалися природнім шляхом та протягом тривалого часу, тому будь-яке короткотермінове впровадження закордонних інституційних моделей може бути у слабків державі, та в Україні зокрема, контрпродуктивним.

На основі вищенаведеного огляду можна зробити висновок, що три з чотирьох складових трансформаційної парадигми Тараса Кузьо можна викласти у наступній послідовності (рис. 2).

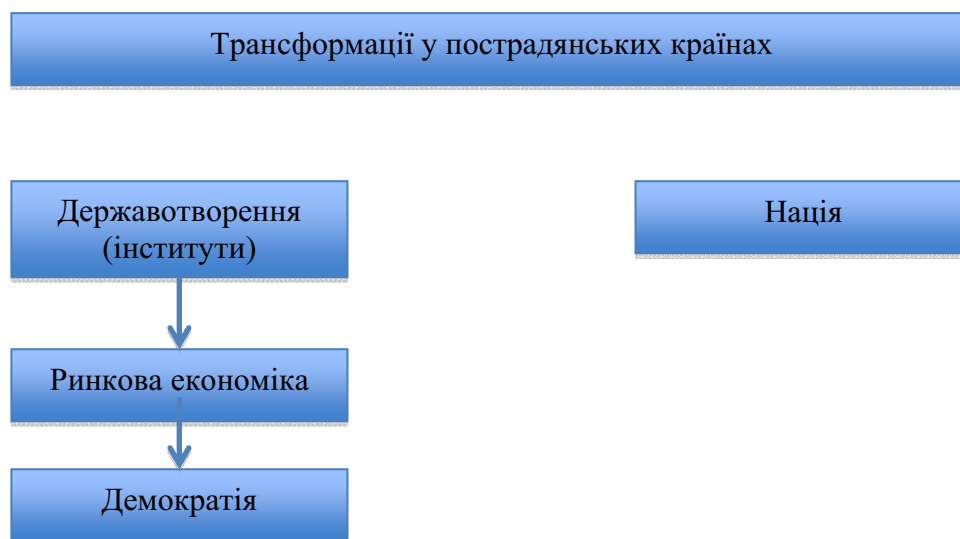

Рис. 2. Чотири виміри трансформації у пострадянських країнах (за концепцією Тараса Кузьо).

Яке співвідношення має трансформаційний вимір «нація» із парадигмою «держава → ринкова економіка → демократія»? З точки зору західної практики державотворення, нація є основоположною для створення держави (nation state), тобто йдеться про наявність титулярної нації, навколо якої будується державне утворення.

Утім, український випадок, за спостереженням професора Колумбійського університету Альфреда Степана, швидше характеризує концепт «state nation», аніж «nation state». На думку вченого, з'ясування, яку саме націю вважати титулярною, враховуючи значну російську меншину, і створювати державу на цих засадах могло б призвести до втрати Україною унікального історичного шансу. Таким чином, потрібно було обирати між державою та націєбудуванням, і перевага була надана першому [15, с. 288]. Роман Шпорлюк спостеріг, що українська держава, яка постала у 1991 році, не визначала себе як етнічну державу, натомість проголошувала, що єдиним джерелом влади є «народ України» [6, с. 1].

Іншими словами, українська держава будувалася не за національними, а за громадянськими та територіальними принципами [16, с. 85], і дослідники сходяться на тому, що саме такий підхід був єдино правильним на початку української незалежності.

Таким чином, українському випадку відповідає наступна трансформаційна схема (рис. 3).

Рис. 3. Чотири виміри трансформації у пострадянських країнах. Український випадок (за концепцією Тараса Кузьо).

Дійсно, така схема є обґрунтованою не тільки історичною доцільністю, а й теоретичними дослідженнями. Важливість державних інститутів для консолідації нації є доведеним науковим фактом: «Нації повинні мати певну систему спільної культури та громадянської ідеології, низку спільних порозумінь і сподівань, почуттів та ідей, що пов'язують населення з його рідним краєм. Завдання створити спільну громадську, масову культуру було доручене інститутам народного згуртування, надто державній системі освіти й засобам масової інформації» [17]. Схожої думки дотримується і всесвітньо відомий економіст Уільям Істерлі, який спостерігає, що етнічне різноманіття ще більш впливає на економічну політику та зростання у тому випадку, коли державні інститути слабкі. Навпроти, у країнах, де інститути працюють ефективно, етнічне різноманіття не зменшує зростання і не погіршує економічну політику [18].

Разом з тим, не можна забувати, що українська нація досі є не консолідованою. Проте процес націєбудівництва є довгим та складним і в контексті українських реалій підпорядковується державотворенню, а не навпаки. Можна також очікувати, що становлення демократії та ринкової економіки в Україні відбуватиметься швидше, аніж зрілішання української нації, та у свою чергу сприятиме національній самоідентифікації мешканців України.

Висновки. Стаття визначає послідовність трансформаційних процесів на пострадянському просторі на прикладі України. Аналіз взаємозв'язків між трансформаційними вимірами дає підстави для висновку, що саме розбудова ефективних державних інститутів має стати на чолі трансформаційних процесів в Україні. Саме від наявності ефективних державних інститутів залежать, у свою чергу, становлення ринкової економіки, демократії та консолідація української нації.

Список використаної літератури

1. Kuzio T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? / Taras Kuzio // *Politics*. – 2001. – Vol 21 (3). – P. 168-177.
2. Sogge D. State Weakness: Seen from Another Perspective / David Sogge // *FRIDE*. – Working Paper 64. – July 2008. – 22 p.
3. Carothers T. The End of the Transition Paradigm / Thomas Carothers // *Journal of Democracy*. – 2002. – Vol. 13. – Number 1. – January 22. – P. 5-21.
4. Fritz V. State-building: A Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus and Russia. – Central European University Press, 2007. – 384 p.
5. Linz, Juan and Alfred Stepan. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-communist Europe. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. Цит. за Fritz V. State-building: A Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus and Russia. – Central European University Press, 2007. – P. 21.
6. Szporluk, R. Reflections on Ukraine after 1994: The Dilemmas of Nationhood / Roman Szporluk // *The Harriman Review*. – March–May 1994. – 7-9:1-10.
7. Шинкарук К. О. Становлення зовнішньополітичної ідентичності пострадянських країн в умовах суспільно-політичних трансформацій / Шинкарук К. О. // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. – 2009. – № 4. – С. 49-54.
8. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / Douglass C. North. – Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
9. Alesina A., Perotti R. The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature / Alberto Alesina, Roberto Perotti // *World Bank Economic Review*. – World Bank Group. – September 1994. – Vol. 8 (3). – P. 351-71.
10. Rustow D. Transitions to Democracy. – *Comparative Politics* (no.2). 1996. Цит. за: Мельвиль А. Демократические транзиты (теоретико-методологические и прикладные аспекты). – М. : МОНФ, 1999. – С. 69.
11. Коршук М. Українська державність – міф чи реальність [Електронний ресурс] // *Форум націй*. – 2009. – 11/90. Режим доступу <http://www.forumn.kiev.ua/2009-11-90/90-01.html>.
12. Tiffin A. Ukraine: The Cost of Weak Institutions // *IMF Working Paper*. – International Monetary Fund. – 2006. – WP/06/167. – 27 p.
13. D'Anieri P. The Impact of Domestic Divisions on Ukrainian Foreign Policy: Ukraine as a «Weak State» // *State and Institution Building in Ukraine* / Ed. Taras Kuzio, Robert S. Kravchuk, and Paul D'Anieri. – St. Martin's Press, Inc.: New York, NY, 1999. – P. 83-105.
14. Цит. за Thirlwall A. Economics of Development. Theory and Evidence / Anthony Thirlwall. – Palgrave Macmillan, 2011. – 712 p.
15. Stepan A. Ukraine: Improbable Democratic «Nation-State» but Possible Democratic «State-Nation»? / Alfred Stepan // *Post-Soviet Affairs*. – 2005. – Vol 21 (4). – P. 279-308.
16. Арель Д. Спокуса «націоналізації» української держави / Домінік Арель // *Сучасність*. – 12 грудня 1995 р. – С. 84-107.
17. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. – К. : Основи, 1994. – 224 с.
18. Easterly W. Can Institutions Resolve Ethnic Conflict? / William Easterly // *Economic Development and Cultural Change*. – July 2001. – Vol 49 (4). – P. 687-706.

ON THE ISSUE OF THE TRANSITION PROCESSES SEQUENCE IN THE POST-SOVIET SPACE (THE CASE OF UKRAINE)

Zarembo K. V.

PhD student, the National Institute for Strategic Studies (Kyiv, Ukraine).

Supervisor: prof. Lytvynenko O. V., Doctor of political sciences.

Abstract. *Transition processes in the post-Soviet states have been the object of the scientific attention both in Ukraine and abroad. So far they have been supposed to take place simultaneously. In fact, these processes are dependent on one another. Lack of acknowledgement of their logical consequence by their managers and Western donors alike leads to counterproductive results in the state development. The present article explores a possible hierarchy of the transition processes in the post-Soviet states, based on the historical precedents, world practice and academic research on the topic.*

Key words: *weak states, post-Soviet space, transition processes, Ukraine.*

References

1. Kuzio T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? / Taras Kuzio // *Politics*. – 2001. – Vol 21 (3). – P. 168-177.
2. Sogge D. State Weakness: Seen from Another Perspective / David Sogge // *FRIDE*. – Working Paper 64. – July 2008. – 22 p.
3. Carothers T. The End of the Transition Paradigm / Thomas Carothers // *Journal of Democracy*. – 2002. – Vol. 13. – Number 1. – January 22. – P. 5-21.
4. Fritz V. State-building: A Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus and Russia. – Central European University Press, 2007. – 384 p.
5. Linz, Juan and Alfred Stepan. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-communist Europe. – Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996. Zyt. za Fritz V. State-building: A Comparative Study of Ukraine, Lithuania, Belarus and Russia. – Central European University Press, 2007. – P. 21.
6. Szporluk, R. Reflections on Ukraine after 1994: The Dilemmas of Nationhood / Roman Szporluk // *The Harriman Review*. – March–May 1994. – 7-9:1-10.
7. Shynkaruk K.O. Stanovlennia zovnishn'opolitychnoi identychnosti postradianskykh krain v ymovakh suspilno-politychnykh transformatsiy / Shynkaruk K.O. // *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo: zbirnyk naukovykh prats*. – 2009. – № 4. – S. 49-54.
8. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance / Douglass C. North. – Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
9. Alesina A., Perotti R. The Political Economy of Growth: A Critical Survey of the Recent Literature / Alberto Alesina, Roberto Perotti // *World Bank Economic Review*. – World Bank Group. – September 1994. – Vol. 8 (3). – P. 351-371.
10. Rustow D. Transitions to Democracy. – *Comparative Politics* (no.2). 1996. Cit. after Mellvill A. Demokraticheskie tranzity (teoretiko-metodologicheskie i prikladnye aspekty). – M. : MONF, 1999. – S. 69.
11. Korshuk M. Ukrainska derzhavnist – mif chu realnist [Electronic resource] // *Forum natsiy*. – 2009. – 11/90. Rezhym dostupu <http://www.forumn.kiev.ua/2009-11-90/90-01.html>.
12. Tiffin A. Ukraine: The Cost of Weak Institutions // *IMF Working Paper*. – International Monetary Fund. – 2006. – WP/06/167. – 27 p.
13. D'Anieri P. The Impact of Domestic Divisions on Ukrainian Foreign Policy: Ukraine as a «Weak State» // *State and Institution Building in Ukraine* / Ed. Taras Kuzio, Robert S. Kravchuk, and Paul D'Anieri. – St. Martin's Press, Inc.: NY, 1999. – P. 83-105.
14. Cit. after Thirlwall A. Economics of Development. Theory and Evidence / Anthony Thirlwall. – Palgrave Macmillan, 2011. – 712 p.
15. Stepan A. Ukraine: Improbable Democratic «Nation-State» but Possible Democratic «State-Nation»? / Alfred Stepan // *Post-Soviet Affairs*. – 2005. – Vol 21 (4). – P. 279-308.
16. Arel D. Spokusa «natsionalizatsii» ukrainskoi derzhavy / Dominique Arel // *Suchasnist*. – 12 hrudnia 1995 r. – S. 84-107.
17. Smith Anthony D. Natsionalna identychnist. – K. : Osnovu, 1994. – 224 s.

18. Easterly W. Can Institutions Resolve Ethnic Conflict? / William Easterly // Economic Development and Cultural Change. – July 2001. – Vol 49 (4). – P. 687-706.

К ВОПРОСУ О ПОСЛЕДОВАТЕЛЬНОСТИ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ГОСУДАРСТВАХ ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА (НА ПРИМЕРЕ УКРАИНЫ)

Зарембо К. В.

Аспирант Национального института стратегических исследований при Президенте Украины.
Научный руководитель: доктор политических наук, профессор Литвиненко О. В.

Аннотация. *Трансформационные процессы в государствах постсоветского пространства уже некоторое время являются объектом внимания украинских и зарубежных ученых. Но они до сих пор рассматриваются как такие, что должны происходить одновременно, в то время как по своей сути иерархичны. Непонимание логической последовательности трансформаций в постсоветских странах как со стороны тех, кто ими управляет, так и со стороны западных доноров приводит к контрпродуктивным результатам и фактически тормозит государственное развитие. В статье предлагается взгляд на то, какой должна была бы быть последовательность трансформационных процессов в постсоветских странах, учитывая исторические прецеденты, мировую практику и научные разработки в этом направлении.*

Ключевые слова: *слабые государства, постсоветское пространство, трансформационные процессы, Украина.*

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.174 : 241.234 (4)

RULES AND POLICIES ADOPTED AT NATIONAL LEVEL IN EU MEMBER STATES RELEVANT TO THE INTRA-EU MOBILITY OF THIRD-COUNTRY NATIONALS

Polivanova O. M.

PhD in Law, associated professor of the Department of International and Comparative Law of Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Abstract. *This article provides an overview and comparative analysis of the rules and policies adopted at national level in EU member states in order to implement the EU migration directives and other national rules relevant to the intra-EU mobility of third-country nationals. Specifically, it explores the national rules and procedures that apply to various specific categories of mobile third-country nationals, including those provided for within the EU migration directives. It also examines how these national rules and procedures differ from those applied to third-country nationals seeking to enter and stay in the EU member state for the first time, and from the national rules and procedures that apply to mobile EU citizens.*

The scope of mobility rights for third-country nationals is contained by both the EU's migration directives and the national policies and legislation of individual EU Member State.

The legal migration directives contain specific mobility provisions for the following categories of third-country nationals and their families:

- *third-country nationals who are long-term residents (Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents);*
- *third-country national holders of an EU Blue Card in one Member for highly qualified employment (Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment);*
- *researchers (Council Directive 2005/71/EC of 12 October 2005 on a specific procedure for admitting third-country nationals for the purposes of scientific research);*
- *students (Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service);*
- *posted workers (Directive 96/71/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 1996 concerning the posting of workers in the framework of the provision of services).*

The EU migration directives that provide for mobility of third-country nationals, leave significant areas of discretion to Member States, and therefore to national laws in shaping mobility. Member States, acting legally, can and do limit or encourage such mobility, according to their national policies and priorities, thus creating differences in rules and practice across the Member States. Member States have applied a number of measures, legally allowed by the mi-

gration directives that can influence intra-EU mobility or the decision of third-country nationals already present in the EU to relocate to another Member State for the purpose of employment. Most notably, labour market restrictions under Member States' managed migration policies often apply equally to all third-country nationals, including those whose mobility rights are provided for in the EU acquis, thus representing barriers to the movements of these groups.

Key words: *Intra-EU mobility, EU migration directives, national rules and procedures, third-country nationals, categories of mobile third-country nationals.*

The formulation of the problem. Intra-European Union (EU) mobility (intra-EU mobility) as a part of one of the four fundamental freedoms of EU (freedom of movement of persons) – possibility for one person to move to another member state of European Union (EU Member State) in order to seek a job and reside within its territory for this purpose, is available under two different schemes [16, p. 9]. The first scheme is a very open one and applicable to EU citizens who benefit from the full exercise of freedom of movement. The second scheme is less generous and limited to specific categories of third-country nationals, i.e. long-term residents, highly-skilled workers, researchers and students. These people may enjoy the possibility to move to another state, but under defined conditions. However, there is a paradox. EU citizens benefit from full rights to move, but do not exercise them to the expected extent. Conversely, migrants, for whom the potential to move may be important, face strong legal obstacles in exercising freedom of movement [16, p. 9].

The aim of this study is to give the overview of current rules and policies relevant to the intra-EU mobility of third-country nationals which are at the same time *the object of the study*. The scope of mobility rights for third-country nationals is contained by both the EU's migration directives and the national policies and legislation of individual EU Member State [15]. Such complicate legal regulation creates a need for deeper study of the rules and policies adopted at national level in EU Member States in order to implement the EU migration directives and other national rules concerning the intra-EU mobility of third-country nationals which belongs to the *subject of the study*.

Analysis of recent research and publications. Some aspects on intra-EU mobility were recently described by Yves Pascouau («Intra-EU mobility: the 'second building block' of EU Labour migration policy» (issue paper № 74, May 2013), «Intra-EU Mobility of Third-Country Nationals State of Play and Prospects»), Andreas Müller («Intra-EU mobility of third country nationals»), Anna Triandafyllidou and Michaela Marouf («Intra-EU mobility and EU citizenship»), Dawn Holland and Paweł Paluchowski («Geographical labour mobility in the context of the crisis»), ect.

Key findings. The legal migration directives contain specific mobility provisions for the following categories of third-country nationals and their families:

- third-country nationals who are long-term residents (Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents (Directive 2003/109/EC)) [9];
- third-country national holders of an EU Blue Card in one Member for highly qualified employment (Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment (Directive 2009/50/EC)) [6];
- researchers (Council Directive 2005/71/EC of 12 October 2005 on a specific procedure for admitting third-country nationals for the purposes of scientific research (Directive 2005/71/EC)) [7];

- students (Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service (Directive 2004/114/EC) [8];
- posted workers (Directive 96/71/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 1996 concerning the posting of workers in the framework of the provision of services (Directive 96/71/EC) [12].

Under Directive 2003/109/EC, third-country nationals who hold long-term resident permits in one EU Member State have the right to reside for more than three months in a second Member State to exercise an economic activity, to pursue studies or for any other purpose, subject to certain conditions being met [9]. In contrast to third-country nationals that apply to enter the EU for the first time, those holding long-term residence in another Member State can apply for a residence permit from within the territory of the second Member State and without applying for a visa. If the applicable conditions have been met, third-country national long-term residents who apply for a residence permit in a second Member State shall be issued with a renewable residence permit [15, p. 22].

When long-term residents exercise their mobility rights under Directive 2003/109/EC, their family members also have the right to accompany or join the long-term resident in the second Member State as long as the family was already constituted in the first Member State and they can present evidence they have stable and regular resources which are sufficient to maintain themselves without recourse to the social assistance of the Member State concerned [15, p. 22].

The conditions that third-country national long-term residents must meet in order to reside in a second Member State are more onerous than the conditions that apply to EU citizens exercising their mobility rights under Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC (Directive 2004/38/EC) [11; 15]. Firstly, third-country national long-term residents must apply for a residence permit in the second Member State, whereas, under Directive 2004/38/EC, Member States can only oblige EU citizens to register if they stay for more than 3 months: their right to residence is provided by EU law [11; 15, p. 22].

Secondly, Directive 2003/109/EC provides Member States with greater discretion to apply additional measures to regulate the numbers of mobile third-country nationals entitled to be granted right of residence [9]. These areas of discretion include the possibility of applying a labour market test, where preference can be given to Union citizens, third-country nationals under Community legislation, and already legally resident third-country nationals in that Member State [9]. Member States may also apply quotas, if this approach was in place at the time of the adoption of the Directive [15, p. 23]. Member States can also require mobile third-country national long-term residents to show evidence that they have «appropriate accommodation» in the second Member State, and to comply with integration measures, as long as the third-country nationals concerned have not already been required to comply with integration conditions in the first Member State [15, p. 23].

Member States may require the third-country national long-term residents concerned – whatever their status i. e. even if they are exercising an economic activity in an employed or self-employed capacity – to provide evidence that they have stable and regular resources to maintain themselves and their families, as well as sickness insurance [15, p. 23]. An equivalent provision in Directive 2004/38/EC, allows Member States also to require proof of «sufficient resources»

and sickness insurance from mobile EU citizens who move for reasons other than taking up an economic activity. Unsurprisingly, given the significant room for Member State discretion within the provisions of the Directive, third-country national long-term residents exercising their mobility rights for stays exceeding three months, face different rules in different Member States. However, while the national procedures are more onerous in some areas than those that apply to EU citizens, they are, to varying degrees, more favourable than the procedures that apply to third-country nationals applying to enter and reside in a Member State for the first time. The majority of Member States apply a labour market test to third-country national long-term residents who apply for a residence permit in their Member State [15, p. 23].

Some Member States require long-term residents from another Member State to demonstrate a specific level of resources when they apply for a residence permit. Where applied, approaches vary from country to country: in France, for example, applicants must demonstrate that their «own resources» are at least at the level of the minimum wage; in Italy, they must demonstrate regular means of subsistence amounting to double the minimum required by law for exemption from participation in health care costs; in Slovak Republic, the financial resources to be proven must be at least the minimum subsistence amount per each month of stay whilst in Poland, the required level is based on a formula of income minus accommodation costs which must be higher than the income level granting entitlement to social assistance [15, p. 23].

A number of Member States also require long-term residents from another Member State to demonstrate access to «appropriate housing» when applying for a residence permit (e. g. France, Poland (although this will be abolished under the new Act on Foreigners that will enter into force in 2014) and Slovak Republic). At least four Member States impose integration requirements on third-country nationals with long-term resident status in another Member State that go beyond attendance at language courses (Austria, Estonia, Germany and Latvia). In Poland⁸, from 2014 when the new Act on Foreigners will enter into force, integration measures will be introduced where third-country nationals will be required to demonstrate a good command of Polish language. Subject to meeting the applicable conditions, long-term residents exercising mobility in Member States that have adopted Directive 2003/109/EC can obtain a residence title following simplified procedures as compared to the procedures that would apply to third-country nationals arriving to the EU for the first time, and may apply from within the territory of the second Member State without holding a visa if an application is made within three months of entering the host country. In illustration, in Germany, third-country nationals who hold a long-term residence permit in another Member State and who demonstrate adequate means of subsistence and health insurance are entitled to a German long-term residence permit without the need for further verification that the conditions of recognising the long-term resident status were met in the first Member State. Indeed, Germany has transposed the EU *acquis* into national legislation, although third-country nationals may also immigrate under the general provisions which are outside the EU *acquis* and apply also for immigration from a third country. The national rules enable third-country national holders of a residence permit from another Schengen state to obtain a residence permit in Germany directly, without going through the visa process, on the basis of the decision taken in the first Member State [15, p. 24].

In Netherlands, third-country nationals with long-term residence status can freely enter and apply for a residence permit, which means exemption from the requirement to hold a national Regular Provisional Residence Permit, although they must still demonstrate their residence status in the previous Member State. In Belgium, a facilitated process is in place which allows applications for residence to proceed immediately on arrival in Belgium, even if the required documentation is not available at the time of the application. In Czech Republic, Cyprus, Hun-

gary, Latvia, Poland and Sweden, third-country nationals holding long-term resident permits in another Member State are exempted from the requirement to obtain a work permit for longer-term stays [15, p. 24].

In some Member States, the type of residence permit that is issued to third-country nationals who hold a long-term resident permit in another Member State also offers the person concerned more protection than the residence permit that is issued to third-country nationals who apply to enter and reside in the host-country from a third-country. In Cyprus, the residence permit for holders of the long-term status in another Member State is an immigration permit, which has no time restriction, as opposed to a temporary residence permit which has a limited validity. In Slovak Republic, the specific permit «temporary residence of a third-country national who has the status of a long-term resident in another Member State» whilst limited, lasts for five years, and can be renewed, as long as the application for renewal is filed at the police department on the last day of the original permit validity at the latest. However, in Poland, an EU long-term resident, whose residence status was granted by another EU Member State, may only apply for a national visa or a specifically dedicated residence permit for a limited period of time [15, p. 24].

The simplified procedures as compared to the procedures that apply to third-country nationals who apply for residence in the EU for the first time do not exist in Ireland and United Kingdom, Member States that are not bound by Directive 2003/109/EC. In Ireland, no concessions apply for third-country national long-term residents in another EU Member State, although there is some room for discretion, and when assessing a «marginal» application for a visa or residence permit, on a case-by-case basis, residence in a previous Member States *may* support the application. In United Kingdom, the points-based system applies to residence applications, irrespective of the long-term residence status of the third-country national in another EU Member State [15, p. 24].

Directive 2009/50/EC sets out the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purpose of highly qualified employment (i.e. EU Blue Card holders), and of their family members, for stays of more than three months in the territory of an EU Member State [6]. Denmark, Ireland and United Kingdom are not bound by the Directive.

For new applicants for the EU Blue Card, conditions of admission are set out under Chapter II, Article 5 of Directive 2009/50/EC, and include the need to satisfy national requirements in relation to evidence of highly qualified employment for at least one year, appropriate qualifications, valid travel documents, an application for a visa and / or valid residence permit, sickness insurance, and that the applicant does not pose a threat to public policy, public security or public health [6]. Conditions for mobility are set out under Chapter V, Article 18 of Directive 2009/50/EC Directive (Residence in other Member States). Under its terms, third-country national Blue Card holders in one Member State may move to another Member State after 18 months of legal residence, but must apply for another EU Blue Card either while still residing in the first Member State or within one month of arrival in the second Member State, in accordance with the procedural safeguards set out in Article 11 [6].

Conditions for the mobility of family members are set out under Article 19, which provides that family members shall be allowed to accompany the EU Blue Card holder, where mobility has been exercised in accordance with Article 18 (Directive 2009/50/EC) [6].

The conditions that mobile third-country national EU Blue Card holders must meet are again more onerous than the conditions that apply to mobile EU citizens under Directive 2004/38/EC [11], when they are moving to a second Member State for the purpose of highly qualified work. Mobility provisions are only available to third-country national Blue Card holders once they

have legally resided in a first Member State for a minimum period of eighteen months, and in practical terms, all of the conditions set out in Article 5, which are determined in national legislation, must be reassessed and met in the second Member State. The mobility of EU Blue Card holders is also restricted to employment with one specific employer [15, p. 25].

When compared with third-country nationals applying for an EU Blue Card for the first time, EU Blue Card holders from a first Member State exercising their mobility do enjoy a number of facilitated processes [15, p. 25]. For example, under the terms of the Directive, an application for a Blue Card in a second Member State without holding a visa can be made from within the territory of the second Member State (if made within one month), and where a family has been constituted in the first Member State, Article 19 provides that the family members shall be authorised to accompany or join the EU Blue Card holder in the second Member State. A further advantage is that EU Blue Card holders exercising mobility under Article 18 are allowed to accumulate periods of residence in different Member States, which count towards fulfillment of the requirements for long-term resident status, subject to conditions (Article 16 of Directive 2009/50/EC).

Given that the conditions for admission under Article 5 of Directive 2009/50/EC are governed by the national laws in place, there is scope for variation in the way that admission rules are applied in practice across the Member States, and these discretionary elements have resulted in some variable conditions. For example, EU Blue Card holders may be subject to labour market testing when entering a second Member State e. g. in Austria, Cyprus, Lithuania and Poland (however many exceptions apply), and indeed, in Cyprus, due to the economic downturn, no EU Blue Cards have been issued at all [15, p. 25-26].

There are also variations across Member States in whether the national rules for admission are applied equally to first-time EU Blue Card applicants and EU Blue Card holders seeking to apply for an EU Blue Card in a second Member State. Beyond the advantage conferred on EU Blue Card holders in entering a second Member State and applying for an EU Blue Card from within the territory, in a number of Member States, the conditions of admission are applied equally to third-country nationals in both of these circumstances (e. g. in Austria, Belgium, France, Greece, Poland, Slovak Republic). In others, where an EU Blue Card has been held in a first Member State for a period of at least 18 months, admission may be facilitated, for example, in Lithuania, where there is no requirement for mobile EU Blue Card holders to obtain a work permit, and in Netherlands, where an exemption is granted from the requirement to hold a Regular Provisional Residence Permit. In Germany, the residence titles that enable intra-EU mobility (secondary movement to Germany) now also include the EU Blue Card (section 19a, Residence Act [1]). In Italy, EU Blue Card holders may obtain the issuance of an EC long-term residence permit [15, p. 26].

On a practical level, in Austria and Finland, the «EU Blue Card» is not considered to be an attractive alternative to the national immigration regime for (highly) qualified third-country nationals. In Austria, the requirements for obtaining it are oftentimes difficult to fulfill, as compared to the national «Red-White-Red Card» which grants more favourable conditions once obtained [12, p. 26]. Family members (spouses, registered partners and minor children) of EU Blue Card holders may also receive a «Red-White-Red Card plus» where they were already living as family members of the EU Blue Card holder in the first Member State, subject to conditions (Art. 50a Settlement and Residence Act [13]). In Finland, a residence permit for a person working as an 'expert' can be applied for within the country and the criteria for issuing the permit are not as strict as the criteria for an EU Blue Card, particularly with regard to salary [15, p. 26]. In Sweden, national legislation providing for the mobility of EU Blue Card holders in another

Member States to move to Sweden and apply for an EU Blue Card from within the territory of Sweden was not in force at the time of the Study [15, p. 26].

For EU Blue Card holders in another Member State applying to work in Ireland and United Kingdom, where the Directive is not applied, as would be expected, the conditions of admission are the same as for any third-country national applying for highly qualified employment in these Member States for the first time [15, p. 26].

Mobility provisions for researchers from third countries are governed by Article 13 of Directive 2005/71/EC [7]. Provided the researcher stays only up to three months in the second Member State, research may be carried out on the basis of the hosting agreement concluded in the first Member State. This short-term mobility is the main advantage enjoyed by third-country nationals who are researchers in one Member State. If the duration of stay exceeds three months, then the Member State may require a new hosting agreement, subject to the fulfillment of the same conditions that third-country nationals face if they were to apply from a third-country in order to be admitted as a researcher in an EU Member State. The Directive confers two additional advantages on mobile third-country national researchers over third-country nationals who apply to be admitted as a researcher from outside of the EU. Firstly, in countries where a visa or residence permit is required for exercising mobility, it should be possible for the mobile third-country national researcher to apply for the visa or residence permit from within the territory of the Member State. Secondly, the visa or residence permit should be granted in a timely manner within a period that does not hamper the pursuit of the research [7].

The mobility rights enjoyed by mobile third-country national researchers under Directive 2005/71/EC are currently much less favourable than those which apply to EU citizens [15, p. 27]. There are no specific rules in place governing the mobility of researchers who are EU citizens and hence the ordinary mobility rules for EU citizens apply: they cannot be required to apply for a visa nor a residence permit in order to work as a researcher in another Member State; the only requirement they may face is to register with the authorities if they decide to stay for a period exceeding three months. Another important difference is the scope of employment open to researchers exercising mobility in the EU: when these are EU citizens, the scope remains wide, whereas for third-country national researchers, any concessions applied are limited and specific to a research post [15, p. 27].

The pattern of national rules and procedures in relation to visa and residence permits for mobile third-country national researchers in most cases reflect the provisions of the Directive 2005/71/EC, with the exception of the United Kingdom and Denmark, which do not take part in the Directive [12]. In Finland, the entry procedures established by the implementation of the Researcher Directive are not applied at all as there are alternatives provided for by the Finnish Aliens Act [2] that are considered to be simpler and more favorable for mobile third-country national researcher [15, p. 27].

In relation to stay of less than three months, mobile third-country nationals may in general enter and reside in a second Member States, although restrictions may apply: in relation to applications from third-country nationals arriving from Bulgaria and Romania (for example, in Latvia and France) but also in relation to third-country nationals arriving from Ireland and United Kingdom (for example, in Latvia). Entry and stay are subject to the conditions applied, which include in most Member States, a hosting agreement or contract signed in the first Member State, proof of sufficient funds, satisfaction that the person does not pose a threat to public order, public security or public health etc.

The conditions that apply for stay exceeding three months include the approval of a new hosting agreement or contract (e. g. Cyprus, Czech Republic, Germany, Estonia, France, Ire-

land); as well as in some cases, a medical and criminal record checks (Czech Republic); proof of sufficient income and health insurance (Estonia); minimum qualification level (France). Specifically, in Germany, the hosting body must agree to bear any costs accruing to the state as a result of unlawful residence of the researcher, or in connection with any possible return costs, for up to six months after the end of the validity of the admission agreement. Applications for stay exceeding three months can in general be lodged by the researcher from within the hosting country, although this is not the case in Estonia, where the visa or residence permit application must be submitted to the Estonian foreign representation abroad [15, p. 28].

In most Member States, the national legislation makes it clear that researchers exercising their mobility rights under Article 13 of Directive 2005/71/EC are not required to additionally obtain a work permit (e. g. Czech Republic, Netherlands, Hungary, Italy, Poland, Sweden). However, in several Member States (for example, Belgium, Cyprus, Estonia, Ireland, and Latvia) there is no explicit stipulation that researchers could work on their territory without an additional work permit if they have been issued a permit in another Member State. As noted in the Commission's conformity assessment of Directive 2005/71/EC, this could hamper intra-EU mobility of third-country national researchers by creating legal uncertainty [15, p. 28].

In several Member States (e.g. Hungary, Lithuania) researchers enjoy an accelerated application process. In Germany, third-country nationals who hold a residence title of another EU Member State for the purpose of conducting research and who intend to carry out part of the research project concerned in Germany have a legal entitlement to a national residence permit. This is also the case for Poland under condition where the hosting agreement concluded in the first Member State states that part of the research will be conducted in Poland.

However, in many cases, for stays exceeding three months, previous residence in another Member State appears to have almost no effect on the national rules and procedures – the third-country national must comply with the general terms of stay. This is the case in Austria, Belgium, Cyprus, Estonia, France, Ireland, Lithuania, Sweden, Slovak Republic). In Austria, there is no special provision for mobile third-country national researchers, but a special residence permit for all researchers exists («Residence Permit – researcher») which is issued for a period of two years for the purpose of research in an Austrian institute. After the two years have elapsed, the third-country national may obtain a «Red-White-Red Card plus», providing unlimited access to the labor market. In United Kingdom, researchers from third-countries are accommodated within the points-based system, depending on their circumstances, and no concessions for previous residence in another EU Member State.

Overall, mobile third-country national researchers benefit from facilitated entry and stay in a second Member State if the period of mobility does not exceed three months. However, for periods of stay exceeding three months, treatment is variable, with some Member States granting more favorable treatment than others for entry and residence for third-country national researchers coming to the EU for the first time, although in most (but not all) cases, the application can be made from within the territory of the second Member State [15, p. 28].

Under the new proposals [18] for modification to the conditions for researchers under Directive 2005/71/EC, the period for which movement to a second Member State on the basis of the hosting agreement concluded in the first Member State may be extended from 3 to 6 months, to facilitate mobility within the EU, of particular importance for researchers enrolled in joint programmes [18]. It is also proposed that family members of researchers will also be granted enhanced mobility rights.

The conditions for entry and stay for students from third countries coming to the EU for the purpose of study for periods exceeding three months are set out in Directive 2004/114/EC [8].

The conditions for mobility, i. e. for pursuing part of their studies or complementing the studies carried out in one Member State with related courses in another Member State are governed by Article 8 [8]. The provisions, however, are subject to strict limitations, and to the conditions set out in Article 6 (presenting a valid travel document, parental authorization if a minor, sickness insurance, not representing a threat to public policy, security or health, proof of payment of an application fee) and Article 7 (acceptance by an institute of higher education, minimum resources to cover study and return, sufficient language training and evidence that study fees have been paid) [15, p. 30].

Where these conditions are satisfied (Article 8, 1 (a), and where proof is provided that the course in the second Member State is genuinely complementary (1 (b), and, where the course in the second Member State is not obligatory, that the student is taking part in a Community or bilateral exchange programme or has studied in the first Member State for less than two years, then the student *shall* be admitted by the second Member State within a period that does not hamper the pursuit of the relevant studies, whilst leaving the competent authorities sufficient time to process the application.

The rules in place are considerably more stringent than those that apply to EU citizens, who, in most Member States, fall under the general rules for citizens and may enter and reside for the purpose of study without the need for a visa or a residence permit. Denmark, Ireland and United Kingdom do not participate in the Directive 2004/114/EC; all other Member States have transposed it. Reported differences where more favorable conditions apply, include in Belgium, where Article 8 was not transposed, since national rules in place already granted mobile third-country national students the right to residence, subject to conditions, although the requirement of the authorities to process admission procedures within a timeframe that does not hamper the pursuit of studies was not transposed. In Italy, under certain conditions, stays longer than three months may be possible for mobile third-country national students without a visa, in order to continue studies already started in a first Member State, for example, as a result of participation in EU exchange programs or bilateral programs with the country of origin, or where the student has already been authorized to stay in another EU Member State for study reasons for at least two years [15, p. 30].

In Germany and Poland under certain conditions, third-country national students who hold a residence title from another Member State for the purpose of study have a legal entitlement to the issuance of a residence permit in order to carry out part of their studies in Germany. Additionally, Polish provisions allow more favorable conditions than foreseen by Council Directive 2004/114/EC in that mobile students can continue and complete their full-time studies or doctoral studies in Poland with no restriction with regard to participation in EU or bilateral exchange programs or the length of stay in the first Member State.

In Czech Republic, for stays exceeding three months, an application must be filed at an embassy of the Czech Republic abroad, with the exception of some countries where this condition is waived, posing an additional burden to some students.

The EMN Study 'Immigration of International Students to the EU' [15, p. 30] found that in terms of the documentary requirements for visa and a residence permits, Member States did not in general differentiate between students coming directly from a third-country for the purpose of study and those coming from another EU Member States for stays exceeding three months. Overall, the same immigration rules were found to apply. This finding was also confirmed through this Study, and where information was available (Austria, Belgium, Cyprus, Czech Republic, Estonia, Finland, France, Ireland, Latvia, Lithuania, Malta, Netherlands, Poland, Sweden, Slovak Republic), the national rules in place for third-country national students applying

to study in a second Member State for periods of over three months were found to be the same. In Cyprus, while the procedures that apply are reported as the same in all cases of third-country national students applying to study in Cyprus, in practice, an application coming from another Member State *may be* examined more favourably due to the fact that it has already been approved, and the authenticity of supporting documents already established.

Under the new proposal [18] for modification to the conditions for students under Directive 2004/114/EC, intra-EU mobility for students (and researchers) in particular for those under the Erasmus Mundus/Marie Curie programmes will be facilitated and simplified.

Directive 96/71/EC [12] recognizes the EU internal market as a dynamic environment for the transnational provision of services, which may require the need to 'post' employees to perform work in the territory of a Member State other than that of their normal employment. Whilst no specific provisions for posted third-country nationals are included in the Directive, relevant case law makes clear that the host Member State may not impose administrative formalities or additional conditions on posted workers who are third-country nationals when they are lawfully employed by a service provider established in another Member State (e. g. judgments of 9. 08. 1994, *Vander Elst*, case C-43/93, of 21. 10. 2004, *Commission v Luxembourg*, case C-445/03, and of 19. 01. 2006, *Commission v Germany*, case C-224/04. *Idem* judgment of 21. 09. 2006, *Commission v Austria*, case C-168/04) [15, p. 30].

In many Member States, third-country national workers posted from one Member State to another need to meet fewer conditions as compared to third-country nationals who are posted to a Member State from a third-country.

Third-country national workers posted from another Member State are often exempt from the requirement to have an entry visa. For example, in France and Latvia, a third-country national worker posted from another Member State within the Schengen Area does not need an entry visa, although in France in all cases, a residence permit for «employee of a service provider based in the EU» is issued, which is based on the satisfaction of national conditions.

In Latvia third-country national posted workers are able to enter without a visa, although exceptions apply, for example, those coming from Bulgaria, Romania, Cyprus, Ireland and United Kingdom, and in some cases, standard procedures may also apply. Once in the Member State, stay can be extended beyond three months through the issuance of a national long-term visa, following a standard procedure for third-country nationals.

Third-country national workers posted from another Member State are also often exempt from the requirement to have a work permit. In Ireland, for instance, posted third-country nationals may apply for a «Van der Elst» visa [21] (a type of visa available to non-EEA citizens working for European companies that allows them to work for that company in another European Economic Area (EEA) member state, subject to meeting certain eligibility conditions [21]), where minimum formalities are applied and the posted worker is exempted from requiring a work permit. In Austria, Belgium, Czech Republic, France, Germany, Ireland, Italy, Latvia, Lithuania (if the posting is for less than three months), Malta, Netherlands, Poland (however, special exemptions from the need for a work permit in Poland also apply to some workers delegated to work in Poland from a company based in a non-EU Member State), Sweden (however, special exemptions from the need for a work permit in Sweden also apply to some posted workers irrespective of their previous residence status), United Kingdom posted third-country nationals also do not need to apply for a work permit, subject to the fulfilment of certain conditions [15, p. 31]. These include: the posted third-country national worker must meet the national wage and working conditions as well as social insurance provisions (Austria); must have a lawful right to residence of over three months in the first Member State and must be legally authorized to work

there and hold a regular employment contract (Belgium, France, United Kingdom); will undertake the same type of work as in the Member state of posting (France); will return to the country or residence (or origin) at the end of the period of posted employment (Belgium and United Kingdom) and where the employer is located in a country which is subject to the free movement of services and does not concern temporary agency work (Netherlands).

However, in some Member States, there appear to be few differences in the national rules and procedures for visa and residence requirements for mobile third-country national posted workers and for those who have entered the Member State directly from a third-country (Cyprus, Estonia, Finland, Hungary, Poland, Malta, Netherlands, Slovak Republic). In Greece and the United Kingdom, although some differences exist, these are not that significant. In the United Kingdom, for example, mobile third-country national posted workers are not subject to an economic needs test (although they are subject to labor market testing under the points-based system); and in Greece, entry for third-country national posted workers is not subject to quotas.

Moreover, in the majority of cases, the mobility rights of posted third-country national workers are still weaker than the mobility rights of posted workers who are EU citizens, who are never required to apply for a visa, residence permit nor a work permit. In other Member States, for example, in Lithuania, third-country national posted workers may also be subject to longer time limits for authorization than posted workers who are EU citizens. In Slovak Republic, third-country national posted workers need to pass a number of administrative hurdles that EU citizens are exempt from, including the need to: prove their integrity, demonstrate access to accommodation, show they do not suffer from a disease that could threaten public health, and are required to pay an administrative fee [15, p. 32].

The exceptions are the Czech Republic and Cyprus, where the mobility rights of EU citizens and third-country national workers who have been posted from one Member State to another are the same.

All other categories of third-country nationals, including holders of temporary residence permits are not covered by EU directives or proposals. These include cross-border workers, seasonal workers, and workers in regulated professions, such as doctors, nurses, architects, etc. In relation to third-country nationals who are not family members of EU citizens, their right to enter and stay in a second Member State for more than three months is governed by the national policies and legislation of individual Member States, although short-term movements of third-country nationals to and/or from Member States that are not inside the Schengen area may also be subject to specific requirements [15, p. 32].

Key conclusions. An analysis of the current provisions of the EU *acquis* suggests that, for stays exceeding three months, there is a fundamental difference between mobility rights for EU citizens and for mobile third-country nationals, with conditions more limited for mobile third-country nationals. Differences in the conditions for entry and stay of more than three months between mobile third-country nationals and third-country nationals arriving directly from their country of origin / another third-country appear also to be minor, despite the mobility provisions stipulated in the EU *acquis*.

The EU migration Directives that provide for mobility of third-country nationals, leave significant areas of discretion to Member States, and therefore to national laws in shaping mobility. Member States, acting legally, can and do limit or encourage such mobility, according to their national policies and priorities, thus creating differences in rules and practice across the Member States. Member States have applied a number of measures, legally allowed by the migration directives, that can influence intra-EU mobility or the decision of third-country nationals already present in the EU to relocate to another Member State for the purpose of employment.

Most notably, labor market restrictions under Member States' managed migration policies often apply equally to all third-country nationals, including those whose mobility rights are provided for in the EU *acquis*, thus representing barriers to the movements of these groups.

Key conclusions. An analysis of the current provisions of the EU *acquis* suggests that, for stays exceeding three months, there is a fundamental difference between mobility rights for EU citizens and for mobile third-country nationals, with conditions more limited for mobile third-country nationals. Differences in the conditions for entry and stay of more than three months between mobile third-country nationals and third-country nationals arriving directly from their country of origin / another third-country appear also to be minor, despite the mobility provisions stipulated in the EU *acquis*.

The EU migration Directives that provide for mobility of third-country nationals, leave significant areas of discretion to Member States, and therefore to national laws in shaping mobility. Member States, acting legally, can and do limit or encourage such mobility, according to their national policies and priorities, thus creating differences in rules and practice across the Member States. Member States have applied a number of measures, legally allowed by the migration directives, that can influence intra-EU mobility or the decision of third-country nationals already present in the EU to relocate to another Member State for the purpose of employment. Most notably, labor market restrictions under Member States' managed migration policies often apply equally to all third-country nationals, including those whose mobility rights are provided for in the EU *acquis*, thus representing barriers to the movements of these groups.

References

1. Act on the Residence, Economic Activity and Integration of Foreigners in the Federal Territory of Germany [the translation includes the amendment(s) to the Act by Article 3 of the Act of 6. 09. 2013 (Federal Law Gazette I p. 3556)] [Electronic resource]: Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. / Excess mode: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aufenthg/ (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
2. Aliens Act (301/2004, amendments up to 1152/2010 included) [Electronic resource]: Ministry of the Interior, Finland. – Excess mode: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2004/en20040301.pdf> (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on The Global Approach to Migration and Mobility [Electronic resource]. / Excess mode: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/1_en_act_part1_v9.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
4. Consolidated texts of the EU treaties as amended by the treaty of Lisbon [Electronic resource]. / Excess mode: <http://www.official-documents.gov.uk/document/cm73/7310/7310.pdf> (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
5. Consolidated version of the Treaty on European Union – PROTOCOLS – Protocol (№ 19) on the Schengen *acquis* intergrated into the framework of the European Union [Electronic resource]. / Excess mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12008M/PRO/19:EN:NO> (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
6. Council Directive 2009/50/EC on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment (10. 09. 2012) [Electronic resource]. / Excess mode: http://www.labourlawnetwork.eu/national_labour_law_latest_country_reports/national_legislation/legislative_developments/prm/109/v_detail/id_2350/category_4/size_1/index.html (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.

7. Council Directive 2005/71/EC of 12 October 2005 on a specific procedure for admitting third-country nationals for the purposes of scientific research [Electronic resource]. / Excess mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:289:0015:0022:EN:PDF>(date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
8. Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service // Official Journal L 375, 23. 12. 2004. – P. 0012-0018.
9. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents // Official Journal (L 16), 23. 01. 2004. – P. 0044-0053.
10. Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003L0086:EN:NOT> (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
11. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) № 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC (Text with EEA relevance) // Official Journal L 158, 30/04/2004. – P. 0077-0123 (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
12. Directive 96/71/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 1996 concerning the posting of workers in the framework of the provision of services [Electronic resource]. // Official Journal L 018, 21. 01. 1997. – P. 0001-0006.
13. Federal Act concerning settlement and residence in Austria (the Settlement and Residence Act –SRA) // Federal Law Gazette № 100/2005 [in the version Federal Law Gazette №. 31/2006] [Electronic resource]: European Commission. / Excess mode: http://ec.europa.eu/ews/UDRW/images/items/docl_990_33236126.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
14. Immigration of International Students to the EU (EMN Inform) [EMN Study] [Electronic resource]: European Commission. / Excess mode : http://www.sisekaitse.ee/public/ERV/Immigration_of_international_students_to_the_EU_April_2013.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
15. Intra-EU mobility of third country nationals [European Migration Network Study 2013] [Electronic resource]. / Excess mode: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/doc_centre/immigration/docs/studies/emn-synthesis_report_intra_eu_mobility_final_july_2013.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
16. Pascouau Y. Intra-EU mobility: the «second building block» of EU Labour migration policy (issue paper № 74, May 2013). [Electronic resource]. / Yves Pascouau // European Policy Center. – Excess mode: http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_3500_intra-eu_mobility.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
17. Reglament (EC) № 1931/2006 Yevropeyskogo Parlamenta i Sovieta ot 20 dekabria 2006 goda ob ustanovlenii pravil v otnoshnii malogo pogranichnogo dvizheniya na vnieshnih suhoputnyh granitsah gosudarstv-chlenov i ob izmenenii polozheniy Shengenskoy konventsii [Electronic resource]. / Excess mode: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_919 (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
18. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, pupil exchange, remunerated and unremunerated training, voluntary service and au pairing COM

- (2013) 151 (25. 03. 2013) [Electronic resource]. / Excess mode: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/immigration/study-or-training/docs/students_and_researchers_proposal_com_2013_151_en.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
19. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on conditions of entry and residence of third-country nationals in the framework of an intra-corporate transfer COM (2010) 378 (13. 07. 2010) [Electronic resource]. / Excess mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0378:FIN:EN:PD> (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
20. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of seasonal employment COM (2010) 379 (13. 07. 2010) [Electronic resource]. / Excess mode: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0378:FIN:EN:PD> (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.
21. Raymond Vander Elst v. Office des Migrations Internationales (OMI) (Case C-43/93) before the Court of Justice of the European Communities of 9 August 1994 [Electronic resource]. / Excess mode: http://www.biicl.org/files/1922_c-43-93.pdf (date of appeal: 20. 05. 2014). – Title from the screen.

ВНУТРІШНІ ПРАВИЛА І СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ПЕРЕСУВАННЯ В МЕЖАХ ЄС ГРОМАДЯН ТРЕТІХ КРАЇН

Поліванова О. М.

Кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права і порівняльного правознавства Київського університету права Національної академії наук України.

Анотація. У статті дається огляд та порівняльний аналіз правил і стратегій, прийнятих на національному рівні державами-членами ЄС з метою реалізації директив ЄС щодо міграційних питань, та інші національні правила, які стосуються пересування всередині ЄС громадян третіх країн. Зокрема, досліджуються національні правила і процедури, які застосовуються до різних категорій мобільних громадян третіх країн, у тому числі ті, які передбачені в рамках директив ЄС з питань міграції. Крім того, статтею визначається, як ці національні правила і процедури відрізняються від тих, які застосовуються до громадян третіх країн, що прагнуть вперше в'їхати і залишитися в країні-члені ЄС, і національних правил і процедур, які застосовуються до громадян ЄС.

Обсяг прав громадян третіх країн щодо пересування містять як міграційні директиви ЄС, так і національна політика й законодавство кожної конкретної держави-члена ЄС.

Директиви з міграційних питань включають конкретні положення щодо пересування наступних категорій громадян третіх країн та членів їхніх сімей:

- громадян третіх країн, які є довгостроковими резидентами (Директива Ради 2003/109/ЄС від 25 листопада 2003 року щодо статусу громадян третіх країн, які є довгостроковими резидентами);
- громадян третіх країн, які є власниками Блакитної Картки ЄС щодо висококваліфікованого працевлаштування (Директива Ради 2009/50/ЄС від 25 травня 2009 року щодо умов в'їзду та проживання громадян третіх країн з метою здійснення висококваліфікованого працевлаштування);
- дослідників (Директива Ради 2005/71/ЄС від 12 жовтня 2005 року щодо особливої процедури допуску громадян третіх країн з метою проведення наукових досліджень);
- студентів (Директива Ради 2004/114/ЄС від 13 грудня 2004 року про умови допуску громадян третіх країн з метою проведення наукових досліджень, здійснення уч-

нівського обміну, проходження неоплачуваної професійної підготовки або добровільної служби);

- відрядників (Директива 96/71/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 16 грудня 1996 року стосовно розміщення працівників в рамках надання послуг).

Аналіз поточних положень законодавства ЄС передбачає, що при проживанні, строк якого перевищує три місяці, існує фундаментальна відмінність між правами щодо пересування громадян ЄС і правами мобільних громадян третіх країн, обсяг яких значно обмеженіший. Умови в'їзду та перебування мобільних громадян третіх країн і громадян третіх країн, які прибувають прямо з країни їхнього походження / іншої третьої країни на строк понад три місяці, є також менш сприятливими всупереч положенням, передбаченим *acquis* ЄС.

Директиви ЄС з міграційних питань, регламентуючи пересування громадян третіх країн, залишають значні сфери компетенції державам-членам ЄС і тим самим національним правовим системам у формуванні змісту мобільності. Держави-члени ЄС в межах своєї компетенції можуть обмежити чи розширити рамки такої мобільності у відповідності із їхніми внутрішніми політиками і пріоритетами, створюючи таким чином відмінності у правилах і практиці її реалізації між державами-членами ЄС. Держави-члени ЄС використовують спектр передбачених директивами ЄС засобів, що можуть вплинути на пересування в межах ЄС, чи рішення громадян третіх країн, які вже перебувають в ЄС, змінити державу-перебування з метою працевлаштування у ній. Зокрема, обмеження ринку праці, передбачені міграційними політиками держав-членів, часто застосовуються однаково до всіх громадян третіх країн, у тому числі тих, чий права щодо пересування передбачені законодавством ЄС, і, таким чином, представляють перешкоди пересування цих груп.

Ключові слова: пересування у межах ЄС, директиви ЄС з питань міграції, національні правила і процедури, громадяни третіх країн, категорії мобільних громадян третіх країн.

Список використаної літератури

1. Act on the Residence, Economic Activity and Integration of Foreigners in the Federal Territory of Germany [the translation includes the amendment(s) to the Act by Article 3 of the Act of 6. 9. 2013 (Federal Law Gazette I p. 3556)] [Електронний ресурс]: Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. / Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_aufenthg/ (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
2. Aliens Act (301/2004, amendments up to 1152/2010 included) [Електронний ресурс]: Ministry of the Interior, Finland. / Режим доступу: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2004/en20040301.pdf>. (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
3. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on The Global Approach to Migration and Mobility [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/news/intro/docs/1_en_act_part1_v9.pdf. (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
4. Consolidated texts of the EU treaties as amended by the treaty of Lisbon [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.official-documents.gov.uk/document/cm73/7310/7310.pdf>. (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
5. Consolidated version of the Treaty on European Union –PROTOCOLS – Protocol (№ 19) on the Schengen *acquis* intergrated into the framework of the European Union [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12008M/PRO/19:EN:NO> (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.

6. Council Directive 2009/50/EC on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment (10. 09. 2012) [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://www.labourlawnetwork.eu/national_labour_law_latest_country_reports/national_legislation/legislative_developments/prm/109/v_detail/id_2350/category_4/size_1/index.html (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
7. Council Directive 2005/71/EC of 12 October 2005 on a specific procedure for admitting third-country nationals for the purposes of scientific research [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:289:0015:0022:EN:PDF>(дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
8. Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service // Official Journal L 375, 23. 12. 2004. – P. 0012-0018.
9. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents // Official Journal (L 16), 23. 01. 2004. – P. 0044-0053.
10. Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003L0086:EN:NOT>. (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
11. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC (Text with EEA relevance) // Official Journal L 158, 30/04/2004. – P. 0077-0123 (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
12. Directive 96/71/EC of the European Parliament and of the Council of 16 December 1996 concerning the posting of workers in the framework of the provision of services [Електронний ресурс]. // Official Journal L 018, 21. 01. 1997. – P. 0001-0006.
13. Federal Act concerning settlement and residence in Austria (the Settlement and Residence Act –SRA) // Federal Law Gazette No. 100/2005 [in the version Federal Law Gazette No. 31/2006] [Електронний ресурс]: European Commission. / Режим доступу: http://ec.europa.eu/ewsi/UDRW/images/items/docl_990_33236126.pdf (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
14. Immigration of International Students to the EU (EMN Inform) [EMN Study] [Електронний ресурс]: European Commission. / Режим доступу: http://www.sisekaitse.ee/public/ERV/Immigration_of_international_students_to_the_EU_April_2013.pdf. (дата звернення: 20. 05.2014). – Назва з екрану.
15. Intra-EU mobility of third country nationals [European Migration Network Study 2013] [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/doc_centre/immigration/docs/studies/emn-synthesis_report_intra_eu_mobility_final_july_2013.pdf(дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
16. Pascouau Y. Intra-EU mobility: the «second building block» of EU Labour migration policy (issue paper № 74, May 2013). [Електронний ресурс]. / Yves Pascouau // European Policy Center. – Режим доступу: http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_3500_intra-eu_mobility.pdf (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
17. Регламент (ЕС) N 1931/2006 Европейського Парламенту і Ради от 20 грудня 2006 року об установленні правил в отношении малого пограничного руху на зовніш-

- них сухопутных границах государств-членов и об изменении положений Шенгенской конвенции [Электронный ресурс]. / Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_919 (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
18. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of research, studies, pupil exchange, remunerated and unremunerated training, voluntary service and au pairing COM (2013) 151 (25. 03. 2013) [Электронный ресурс]. / Режим доступа: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/immigration/study-or-training/docs/students_and_researchers_proposal_com_2013_151_en.pdf (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
19. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on conditions of entry and residence of third-country nationals in the framework of an intra-corporate transfer COM (2010) 378 (13. 07. 2010) [Электронный ресурс]. / Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0378:FIN:EN:PD> (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
20. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of seasonal employment COM (2010) 379 (13.7.2010) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0378:FIN:EN:PD> (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.
21. Raymond Vander Elst v. Office des Migrations Internationales (OMI) (Case C-43/93) before the Court of Justice of the European Communities of 9 August 1994 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.biicl.org/files/1922_c-43-93.pdf. (дата звернення: 20. 05. 2014). – Назва з екрану.

ВНУТРЕННИЕ ПРАВИЛА И СТРАТЕГИИ ГОСУДАРСТВ-ЧЛЕНОВ ЕС В ОТНОШЕНИИ ПЕРЕДВИЖЕНИЯ ГРАЖДАН ТРЕТЬИХ СТРАН

Поливанова Е. Н.

Кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения Киевского университета права Национальной академии наук Украины.

Аннотация. *В статье дается обзор и сравнительный анализ правил и стратегий, принятых на национальном уровне государствами-членами ЕС с целью реализации директив ЕС по миграционным вопросам и другие национальные правила, касающиеся передвижения внутри ЕС граждан третьих стран. В частности, исследуются национальные правила и процедуры, которые применяются к различным категориям мобильных граждан третьих стран, в том числе те, которые предусмотрены в рамках директив ЕС по вопросам миграции. Кроме того в статье определяется, как эти национальные правила и процедуры отличаются от тех, которые применяются к гражданам третьих стран, стремящихся впервые въехать и остаться в стране-члене ЕС, от национальных правил и процедур, которые применяются к гражданам ЕС.*

Объем прав граждан третьих стран относительно передвижения содержат как миграционные директивы ЕС, так и национальная политика и законодательство каждого конкретного государства-члена ЕС.

Директивы по миграционным вопросам включают конкретные положения относительно передвижения следующих категорий граждан третьих стран и членов их семей:

- *граждан третьих стран, которые являются долгосрочными резидентами (Директива Совета 2003/109/ЕС от 25 ноября 2003 о статусе граждан третьих стран, которые являются долгосрочными резидентами);*

- *граждан третьих стран, которые являются владельцами Голубой Карты ЕС о возможности осуществления высококвалифицированного трудоустройства (Директива Совета 2009/50/ЕС от 25 мая 2009 года относительно условий въезда и проживания граждан третьих стран с целью осуществления высококвалифицированного трудоустройства);*
- *исследователей (Директива Совета 2005/71/ЕС от 12 октября 2005 года относительно особой процедуры допуска граждан третьих стран с целью проведения научных исследований);*
- *студентов (Директива Совета 2004/114 ЕС от 13 декабря 2004 об условиях допуска граждан третьих стран с целью проведения научных исследований, осуществлении ученического обмена, прохождения неоплачиваемой профессиональной подготовки или добровольной службы);*
- *сдельщиков (Директива 96/71/ЕС Европейского Парламента и Совета от 16 декабря 1996 относительно размещения работников в рамках оказания услуг).*

*Анализ текущего законодательства ЕС предусматривает, что при проживании, срок которого превышает три месяца, существует фундаментальное различие между правами относительно передвижения граждан ЕС и правами мобильных граждан третьих стран, объем которых значительно ограничен. Условия въезда и пребывания мобильных граждан третьих стран и граждан третьих стран, прибывающих прямо из страны их происхождения / другой третьей страны на срок более трех месяцев, также являются менее благоприятными вопреки положениям, предусмотренным *acquis* ЕС.*

Директивы ЕС по миграционным вопросам, регламентируя передвижение граждан третьих стран, оставляют значительные сферы компетенции государствам-членам ЕС и тем самым национальным правовым системам в формировании содержания мобильности. Государства-члены ЕС в пределах своей компетенции могут ограничить или расширить рамки такой мобильности в соответствии с их внутренними политиками и приоритетами, создавая таким образом различия в правилах и практике ее реализации между государствами-членами ЕС. Государства-члены ЕС используют спектр предусмотренных директивами ЕС средств, которые могут повлиять на передвижение в пределах ЕС, или решения граждан третьих стран, которые уже находятся в ЕС, изменить государство-пребывание с целью трудоустройства в ней. В частности, ограничения рынка труда, предусмотренные миграционными политиками государств-членов, часто применяются одинаково ко всем гражданам третьих стран, в том числе к тем, чьи права на передвижение предусмотрены законодательством ЕС, и, таким образом, представляют препятствия передвижения этих групп.

Ключевые слова: *передвижение в пределах ЕС, директивы ЕС по вопросам миграции, национальные правила и процедуры, граждане третьих стран, категории мобильных граждан третьих стран.*

УДК 329.78:061.1ЄС:34

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Найдич М. А.

Аспірант кафедри міжнародної інформації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Науковий керівник: доктор філософії, доцент Митко А. М.

Анотація. *Однією з характерних рис розвитку сучасного суспільства є визнання молоді та виокремлення молодіжної політики як самостійного напрямку діяльності суб'єктів суспільних відносин. Молодіжна політика поступово перетворюється в один із ключових факторів та стає важливим показником соціального й людського розвитку. Діяльність у зазначеній галузі регулюється спеціалізованими документами, що складають її нормативно-правову основу. У роботі досліджується нормативно-правові акти, що регулюють відносини держав та індивідів в галузі молодіжної політики ЄС. У статті надана типологізація основних документів у зазначеній галузі, а саме: типові та нетипові акти. Розглядаються вузькоспеціалізовані документи, спрямовані лише на молодь, та документи, які, в тій чи іншій мірі, торкаються молодіжної проблематики, серед них: правила, директиви, рішення, рекомендації, думки, заключення, резолюції, зелені книги та білі книги. Основною перевагою нормативно-правової бази Європейського Союзу в галузі молодіжної політики визначено актуальність законодавчих документів. В той же час, головним недоліком є відсутність механізму примусу належного виконання приписів.*

Ключові слова: *молодіжна політика, Європейський Союз, нормативно-правова база, молодіжна проблематика.*

Постановка проблеми. У світовій практиці існує низка законодавчих документів в галузі молодіжної політики. На сьогодні, найважливішими з них є загальні конвенції з прав людини, що стосуються проблематики, особливо актуальної для молоді. Ці документи стосуються аспектів життя молоді та використовуватися у програмах міжнародних інститутів, діяльність яких пов'язана із розвитком молоді.

В той самий час вони не є спеціалізованими законодавчими актами, що спрямовані безпосередньо на проблеми молоді. Тим не менш, існують документи: резолюції, рекомендації, декларації, які стосуються молодіжних питань. І хоча вони не є юридично обов'язковими, ці документи відіграють важливу роль у встановленні стандартів щодо розробки та реалізації молодіжної політики на національному рівні. Прикладом найефективнішого молодіжного законодавства може слугувати нормативно-правова база Європейського Союзу. Навіть за умови регулярної зміни національних урядів, державами-членами, у більшості випадків, детально розробляються та дотримуються положення нормативних документів у галузі молодіжної політики.

Мета статті – проаналізувати нормативно-правову базу Європейського Союзу в галузі молодіжної політики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різним аспектам та молодіжної політики, та молодіжної проблематики загалом, присвячена достатньо велика кількість наукових публікацій як українських, так і закордонних авторів. Серед вітчизняних науковців слід на-

звати В. Головенька, М. Головатого, М. Перепелицю, на роботах яких базуються дослідження молодіжної політики та її правового аспекту зокрема. Проблематиці молодіжного руху та його інституціоналізації присвячені роботи В. Барабаш. Соціологія молоді досліджується В. Луковим. В. Лісовський та І. Ільїнський у своїх дослідженнях окрему увагу приділили теорії молоді. Є. Бородін аналізував загальноєвропейські структури відповідальні за реалізацію міжнародної політики. Тобто різним аспектам молодіжної політики присвячено багато досліджень, проте конкретні документи молодіжної політики ЄС детально розглянуті ще не були.

Основні результати дослідження. Європа – це багатонаціональний континент, що характеризується різноманітністю культур, моральних та духовних цінностей, відмінністю історії та політики різних країн. Європейський Союз, в свою чергу, являє собою об'єднуючу структуру, де держави-члени можуть дійти до спільних висновків та рішень щодо найефективнішої діяльності стосовно вирішення проблем молоді. Починаючи з нульових років XXI століття співробітництво країн ЄС у галузі молодіжної політики значно активізувалося.

На сьогодні, в межах ЄС розроблена велика кількість документів, що стосуються молодіжної проблематики [1], їх можна поділити на дві групи: типові та нетипові акти, які, в свою чергу, мають певний розподіл (рис. 1).

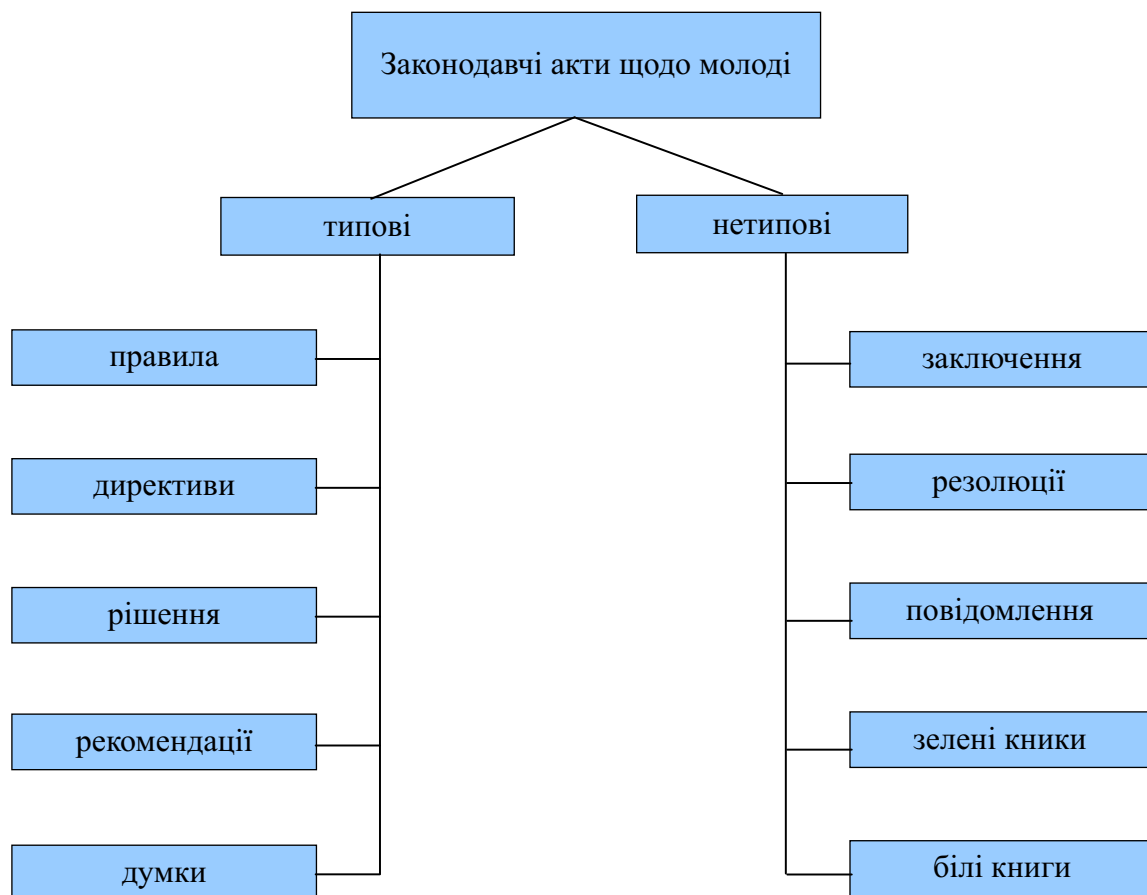

Рис. 1. Документи ЄС, що стосуються молодіжної політики.

Розглянемо кожен з видів документів. Почнемо з типових актів.

Правила (Regulations) є законодавчими актами прямої дії. З моменту прийняття документу, він одразу набуває обов'язкову юридичну силу для всіх країн ЄС на рівні з національними законами.

У 1978 р. було прийнято документ «Регламент Ради (ЄЕС) № 3039/78 від 18 грудня 1978 щодо створення двох нових видів допомоги для молодих людей з Європейського соціального фонду» (Council Regulation (EEC) № 3039/78 of 18 December 1978: On the creation of two new types of aid for young people from the European Social Fund.) [2]. Основною метою документа є сприяння зайнятості молоді.

У 1990 р. прийнята «Постанова (ЄЕС) № 1360/90 про створення Європейського фонду освіти» (Regulation (EEC) № 1360/90 establishing a European Training Foundation) [3]. У документі йдеться про зобов'язання фонду в галузі професійної підготовки та перепідготовки молодих людей. Остання редакція 2008 р. передбачала розширення зобов'язань фонду щодо поліпшення розвитку людського капіталу в контексті зовнішньої політики ЄС. Однією з цілей було полегшення доступу до професійного навчання та заохочення мобільності викладачів і стажистів, особливо молоді [4].

У 2013 р. прийнята «Постанова (ЄС) № 1288/2013 Європейського парламенту та Ради від 11 грудня 2013 про створення «Erasmus +» (Regulation (EU) № 1288/2013 of the European parliament and of the council of 11 December 2013: Establishing «Erasmus+») [5]. Цим положенням встановлюється програма дій профспілок в галузі освіти, підготовки кадрів, молоді та спорту, які будуть реалізовані в період з 1 січня 2014 р. По 31 грудня 2020 р. Програма охоплює такі галузі як освіта та професійна підготовка молоді, протягом усього життя, зокрема, в контексті неформального і неофіційного навчання.

Директиви (Directives) є обов'язковими до виконання правовими документами, в яких зазначаються цілі, які повинні бути досягнуті кожною країною об'єднання. Ці документи можуть встановлювати мінімальні стандарти ЄС, які будуть застосовуватися на національному рівні, не забороняючи встановлювати більш жорсткі умови в межах країни. Директиви ЄС після прийняття набувають юридичну силу, навіть якщо вони ще не вступили в силу в національному законодавстві.

У 1994 р. прийнята «Директива Ради 94/33 / ЄС від 22 червня 1994 р. про захист молодих людей на роботі» (Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work) [6]. У документі йдеться про захист молодих людей на робочому місці.

У 2004 р. прийнята «Директива Ради 2004/114 / ЄС від 13 грудня 2004 про умови допуску громадян третіх країн з метою досліджень, обміну учнями, неоплачуваної професійної підготовки або добровільної служби» (Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service) [7]. В цій директиві Рада приділяє велике значення підтримці мобільності громадян третіх країн з метою навчання.

Мовна політика регулюється спеціалізованими документами, що складають її нормативно-правову основу. Серед них рішення, рекомендації, повідомлення і т. д.

Рішення (Decisions) відносяться до правових актів, обов'язкових для тих осіб або держав, яким вони адресовані. Ці документи не обов'язково включають всі держави-члени ЄС. В межах об'єднання прийнято більше двадцяти рішень, одне з останніх «2011/82 / ЄС: Рішення Ради від 31 січня 2011 про укладення Угоди між Європейським Союзом і Швейцарською Конфедерацією» (2011/82/EU: Council Decision of 31 January 2011 on the conclusion of the Agreement between the European Union and the Swiss Confederation) [8]. У документі встановлюються строки та умови участі Швейцарської Конфедерації в програмі «Молодь в дії».

Рекомендації (Recommendations) є одним з двох видів необов'язкових актів в європейському праві, хоча мають достатню політичну вагу. Рекомендація є інструментом не-

прямої дії, спрямованої на підготовку законодавства в державах-членах. Європейським Союзом розроблена велика кількість рекомендацій, тому для прикладу зазначимо останню «Рекомендація Ради щодо встановлення молодіжних гарантій від 22 квітня 2013 р.» (Council Recommendation of 22 April 2013 on establishing a Youth Guarantee) [9]. У документі визначаються зобов'язання країн ЄС щодо забезпечення молодих людей віком до 25 років якісною пропозицією роботи, продовження освіти, навчання або стажування протягом чотирьох місяців у випадку втрати роботи.

Думки (Opinions) також є юридично необов'язковими актами, що містять у собі думки установ ЄС щодо визначених питань чи політики країни-члена. Серед шістнадцяти таких документів назвемо останній, прийнятий у 2013 р. «Думка Комітету регіонів щодо забезпечення зайнятості молоді» (Opinion of the Committee of the Regions on Youth Employment Package) [10]. У документі представлені пропозиції державам-членам щодо вирішення проблем в галузі інтегрованості молоді на ринку праці.

Тепер розглянемо нетипові акти.

Висновки (Conclusions). Рада розробляє висновки в кінці зустрічей, вони є політично обов'язковими для держав-членів і мають великий вплив на напрямок ЄС та ЄС бізнесу. Останніми серед двадцяти двох документів цього типу є прийняті у 2014 р.: «Висновки Ради щодо: внеску спорту для економіки ЄС, проблем безробіття серед молоді та соціальної інтеграції» (Council conclusions on the contribution of sport to the EU economy, and in particular to addressing youth unemployment and social inclusion) [11], «Висновки Ради з питання про підвищення соціальної інтеграції молодих людей за межами зайнятості, освіти чи навчання» (Council conclusions on enhancing the social inclusion of young people not in employment, education or training) [12], «Висновки Ради з ефективного керівництва в сфері освіти» (Council conclusions on effective leadership in education) [13].

Резолюції (Resolutions). Це акти Європейської Ради, чи Європейського Парламенту, у яких, як правило, викладені спільно сформовані погляди і наміри щодо загального процесу інтеграції і конкретних завдань в рамках і за межами ЄС. Об'єднанням випущено більше семидесяти резолюцій, однією з останніх, датованих 2013 роком, була «Постанова Регіональної комісії «Молодіжні Гарантії» (Resolution of the Regional Committee on «A Youth Guarantee») [14].

Повідомлення (Communications). Документи такого типу можуть носити інформативний, дискреційний та пояснювальний характер. Використовуючи їх Комісія ознайомлює з правами та обов'язками, що містяться в актах з прецедентного права. Європейським союзом розроблено чотирнадцять таких документів. Прикладом може слугувати останній з них «Повідомлення Комісії до Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради, Європейського Економічного та Соціального Комітету та Комітету Регіонів: Молодіжна ініціатива зайнятості» (Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Youth Employment Initiative) [15]. У документі містяться пропозиції шляхів рішення проблем молоді щодо якості стажувань та рівня навчання, які в кінцевому підсумку повинні призвести до комфортного початку трудової діяльності.

Зелені книги (Green Papers). Дискусійні документи з конкретного політичного питання, метою яких є викликати інтерес до певних питань та висловити свої думки, щодо обраної теми. В деяких випадках ці документи представляють собою перший крок до наступних законодавчих змін. Прикладом може слугувати «Зелена книга від 8 липня 2009 р. – Сприяння навчанню мобільності молоді» (Green Paper of 8 July 2009 – Promoting the Learning Mobility of Young People) [16]. У цій Зеленій книзі розпочалися консультації з

громадськістю з метою підвищення можливості мобільності для молодих людей з різними цілями. Метою зазначених консультацій є організація навчання мобільності та безпосередньої фізичної мобільності молоді в рамках тих країн, які в даний час беруть участь в програмах ЄС.

Білі книги (White Papers). Це документи, що містять пропозиції щодо діяльності Співтовариства в конкретній області. Іноді вони слідуєть за опублікованими Зеленими книгами, задля сприяння консультації на європейському рівні. У той час як Зелені книги презентують ряд ідей для публічної дискусії, Білі книги містять офіційні пропозиції в конкретних областях політики та окреслюють шляхи їх досягнення. Прикладом такого документу є «Біла книга Європейської Комісії: новий імпульс для європейської молоді» (European Commission White Paper: A new impetus for European Youth) [17].

Основною ідеєю цієї Білої книги є пропозиція нової основи для співпраці між різними учасниками молодіжних питань для того, щоб підвищити ефективність залучення молодих людей в ухваленні рішень, які їх стосуються. У документі пропонуються нові рамки для співпраці, що складається з двох компонентів: розширення співпраці між країнами ЄС і більший облік чинника молоді в галузеві політики.

Висновки. Розглянувши документи, що складають нормативно-правову основу молодіжної політики ЄС, можемо констатувати, що країни співдружності достатньо відповідально ставляться до розробки законодавства в зазначеній галузі. Документи розробляються у відповідності до вимог часу та потреб молодих людей. Але з іншої сторони, спостерігається тенденція до збільшення документації, з прописаними у ній правилами, нормами, принципами, механізмами, порадами тощо, а реальна діяльність не характеризується такою прогресивністю. В межах об'єднання розроблено багато детально продуманих та, теоретично, надзвичайно ефективних документів, недоліком яких є лише відсутність механізму примусу.

Список використаної літератури

1. EU Legislation for the Youth. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oyed.org/index.php?en_eu-youth_eu-legislation-for-the-youth.
2. COUNCIL REGULATION (EEC) № 3039/78 of 18 December 1978 on the creation of two new types of aid for young people from the European Social Fund. Official Journal of the European Communities. – 23. 12. 78. – № L 361. – P. 3-4.
3. COUNCIL REGULATION (EEC) № 1360/90 of 7 May 1990 establishing a European Training Foundation. Official Journal of the European Communities. – 23. 5. 90. – № L 131. – P. 1-5.
4. REGULATION (EC) № 1339/2008 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 December 2008 establishing a European Training Foundation (recast). Official Journal of the European Communities. – 31. 12. 2008. – № L 354. – P. 82-93.
5. REGULATION (EU) № 1288/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 December 2013 establishing «Erasmus+»: the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Decisions № 1719/2006/EC, № 1720/2006/EC and № 1298/2008/EC Official Journal of the European Communities. – 20. 12. 2013. – № L 347. – P. 50-73.
6. Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work. Official Journal. – 20/08/1994. – № L 216. – P. 12 – 20.

7. Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service. Official Journal of the European Communities. – 23. 12. 2004. – № L 375. – P. 12-18.
8. 2011/82/EU: Council Decision of 31 January 2011 on the conclusion of the Agreement between the European Union and the Swiss Confederation establishing the terms and conditions for the participation of the Swiss Confederation in the «Youth in Action» programme and in the action programme in the field of lifelong learning (2007 to 2013). Official Journal of the European Communities. – 8. 02. 2011. – № L 32. – P. 1-2.
9. COUNCIL RECOMMENDATION of 22 April 2013 on establishing a Youth Guarantee (2013/C 120/01). Official Journal of the European Union. – 26. 04. 2013. – № C 120. – P. 1-5.
10. Opinion of the Committee of the Regions on «Youth Employment Package» (2013/C 218/01). Official Journal of the European Union. – 30. 07. 2013. – № C 218. – P. 1-6.
11. Council conclusions on the contribution of sport to the EU economy, and in particular to addressing youth unemployment and social inclusion (2014/C 32/03) Official Journal of the European Union. – 4. 02. 2014. – № C 32. – P. 2-5.
12. Council conclusions on enhancing the social inclusion of young people not in employment, education or training (2014/C 30/03) Official Journal of the European Union. – 1. 02. 2014. – № C 30. – P. 5-8.
13. Council conclusions on effective leadership in education (2014/C 30/02) Official Journal of the European Union. – 1. 02. 2014. – № C 30. – P. 2-4.
14. Resolution of the Committee of the Regions on «A Youth Guarantee» (2013/C 62/03) Official Journal of the European Union. – 2. 03. 2013. – № C 62. – P. 11-13.
15. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Youth Employment Initiative. EUROPEAN COMMISSION. – Strasbourg. – 12. 03. 2013. – COM(2013) 144 final. – 4 p.
16. GREEN PAPER Promoting the learning mobility of young people. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Brussels, 8. 07. 2009. COM (2009) 329 final. 23 p.
17. European Commission white paper – A new impetus for European youth. COM/2001/0681 final. [Електронний ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52001DC0681>.

LEGAL BASIS OF EU YOUTH POLICY

Naydych M. A.

Graduate student of International Lesya Ukrainka Eastern European National University.
Research advisor: Ph.D., Associate Professor Mytko A. M.

Abstract. *One of the main characteristics of modern society is to recognize the youth and to distinguish the youth policy as a separate line of public relations activity. Youth policy is gradually becoming one of the key factors and important indicators of social and human development. Activity in this area is regulated by the specialized documents which fold its legal basis. The normative legal acts which regulate relations of states and individuals in the area of EU youth policy are investigated in the research work. This article was provided by the typology of basic documents in this area, namely: typical and atypical acts. Specialized documents aimed*

only at youth and documents that in one way or another deal with youth issues, including: regulations, directives, decisions, recommendations, opinions, conclusions, resolutions, Green Papers and White Papers are considered highly in the work. The main advantage of the European Union legal framework in the field of youth policy is the relevance of legislative documents. At the same time, the main drawback is the lack of proper enforcement mechanism of requirements implementation.

Key words: *youth policy, the European Union, the legal framework, youth issues.*

References

1. EU Legislation for the Youth. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oyed.org/index.php?en_eu-youth_eu-legislation-for-the-youth.
2. COUNCIL REGULATION (EEC) № 3039/78 of 18 December 1978 on the creation of two new types of aid for young people from the European Social Fund. Official Journal of the European Communities. – 23. 12. 78. – № L 361. – P. 3-4.
3. COUNCIL REGULATION (EEC) № 1360/90 of 7 May 1990 establishing a European Training Foundation. Official Journal of the European Communities. – 23. 05. 90. – № L 131. – P. 1-5.
4. REGULATION (EC) № 1339/2008 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 December 2008 establishing a European Training Foundation (recast). Official Journal of the European Communities. – 31. 12. 2008. – № L 354. – P. 82-93.
5. REGULATION (EU) № 1288/2013 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 December 2013 establishing «Erasmus+»: the Union programme for education, training, youth and sport and repealing Decisions № 1719/2006/EC, № 1720/2006/EC and № 1298/2008/EC Official Journal of the European Communities. – 20. 12. 2013. – № L 347. – P. 50-73.
6. Council Directive 94/33/EC of 22 June 1994 on the protection of young people at work. Official Journal. – 20. 08. 1994. – № L 216. – P. 12 – 20.
7. Council Directive 2004/114/EC of 13 December 2004 on the conditions of admission of third-country nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service. Official Journal of the European Communities. – 23. 12. 2004. – № L 375. – P. 12-18.
8. 2011/82/EU: Council Decision of 31 January 2011 on the conclusion of the Agreement between the European Union and the Swiss Confederation establishing the terms and conditions for the participation of the Swiss Confederation in the «Youth in Action» programme and in the action programme in the field of lifelong learning (2007 to 2013). Official Journal of the European Communities. – 8. 2. 2011. – № L 32. – P. 1-2.
9. COUNCIL RECOMMENDATION of 22 April 2013 on establishing a Youth Guarantee (2013/C 120/01). Official Journal of the European Union. – 26. 04. 2013. – № C 120. – P. 1-5.
10. Opinion of the Committee of the Regions on «Youth Employment Package» (2013/C 218/01). Official Journal of the European Union. – 30. 07. 2013. – № C 218. – P. 1-6.
11. Council conclusions on the contribution of sport to the EU economy, and in particular to addressing youth unemployment and social inclusion (2014/C 32/03) Official Journal of the European Union. – 4. 02. 2014. – № C 32. – P. 2-5.
12. Council conclusions on enhancing the social inclusion of young people not in employment, education or training (2014/C 30/03) Official Journal of the European Union. – 1. 02. 2014. – № C 30. – P. 5-8.
13. Council conclusions on effective leadership in education (2014/C 30/02) Official Journal of the European Union. – 1. 02. 2014. – № C 30. – P. 2-4.
14. Resolution of the Committee of the Regions on «A Youth Guarantee» (2013/C 62/03) Official Journal of the European Union. – 2. 03. 2013. – № C 62. – P. 11-13.
15. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Youth Employment Initiative. EUROPEAN COMMISSION. – Strasbourg. – 12. 03. 2013. – COM (2013) 144 final. – 4 p.
16. GREEN PAPER Promoting the learning mobility of young people. COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES. Brussels, 8. 07. 2009. COM(2009) 329 final. 23 p.
17. European Commission white paper – A new impetus for European youth. COM/2001/0681 final. [Электронный ресурс]. – <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52001DC0681>.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВАЯ БАЗА МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Найдич М. А.

Аспирант кафедры международной информации Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки.

Научный руководитель: доктор философии, доцент Мытко А. М.

Аннотация. *Одной из характерных черт развития современного общества является признание молодежи и выделение молодежной политики в качестве самостоятельного направления деятельности субъектов общественных отношений. Молодежная политика постепенно превращается в один из ключевых факторов и становится важным показателем социального и человеческого развития. Деятельность в указанной области регулируется специализированными документами, составляющими ее нормативно-правовую основу. В работе исследуются нормативно-правовые акты, регулирующие отношения государств и индивидов в области молодежной политики ЕС. В статье представлена типологизация основных документов в указанной области, а именно: типичные и нетипичные акты.*

Рассматриваются узкоспециализированные документы, направленные только на молодежь, и документы, которые, в той или иной степени, касаются молодежной проблематики, в том числе: правила, директивы, решения, рекомендации, мнения, заключения, резолюции, зеленые книги и белые книги. Основным преимуществом нормативно-правовой базы Европейского Союза в области молодежной политики определена актуальность законодательных документов. В то же время, главным недостатком является отсутствие механизма принуждения надлежащего исполнения предписаний.

Ключевые слова: *молодежная политика, Европейский Союз, нормативно-правовая база, молодежная проблематика.*

УДК (341.96; 347.635.3)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З УТРИМАННЯ

Шершньова О. А.

Здобувач Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор Довгерт А. С.

Анотація. Дослідження присвячене проблемам сімейного права, зокрема визначенню та правовому осмисленню правової природи зобов'язань з утримання. Автор аналізує аліментне зобов'язання батьків по відношенню до власних дітей, що є складовою батьківських відносин, а саме – в частині обов'язку батьків утримувати дітей.

В статті досліджені важливі (в сенсі розуміння відносин утримання) питання сімейно-правової доктрини: момент виникнення обов'язку з утримання, поняття нужденності, відносний характер обов'язку з утримання дитини, взаємність і безоплатний характер відносин утримання, цільове призначення аліментів, субсидіарне застосування цивільно-правових норм. Враховано та проаналізовано праці таких знаних фахівців сімейно-правової науки як О. Й. Пергамент, М. Г. Масевича, В. І. Кисіля, Т. А. Фадєєвої, Л. В. Афанасьєвої, З. В. Ромовської, Н. М. Єршової, О. Ю. Косової та ін.

Закон забезпечує виконання обов'язку з утримання, зокрема у формі виплати аліментів, встановлюючи процесуальні особливості та пільгові умови. Правовідносини з утримання, що за своєю природою є майновими, між іншим, мають ознаки особистих відносин. Однак, їх особистий характер буде помилковим сприймати в тому сенсі, що притаманний особистим немайновим правам, на кшталт, права на виховання.

Таким чином, автор дійшов висновку, що концепція права власності на аліменти, сформульована в чинному Сімейному кодексі України, не відрізняється послідовністю. Цивільним законодавством надано неповнолітнім широкі можливості, тому є дивною логіка, за якою неповнолітня дитина, що проживає з тим із батьків, на ім'я якого сплачуються аліменти, не набуває щодо них права власності.

Встановлено, загальновизнаною у вітчизняній доктрині є неможливість припинення обов'язку з утримання (в сенсі остаточного припинення без поновлення в разі зміни обставин) за угодою сторін; зарубіжна практика виходить з того, що подібне припинення можливе тільки з настанням визначених законом обставин або за рішенням суду.

Ключові слова: батьківський обов'язок з утримання, аліменти, правова природа відносин, діти на утриманні.

Постановка проблеми. Аліментне зобов'язання батьків по відношенню до власних дітей є найважливішою складовою батьківських відносин, а саме – в частині обов'язку батьків утримувати дітей. В сімейно-правовій доктрині науковцями по-різному визначався момент виникнення обов'язку з утримання через відмінне розуміння аліментів в сенсі зобов'язання. До того ж в сімейній доктрині неодноразово піднімалась проблема понятійного розмежування утримання і аліментів на дитину. Поняття утримання є загальноживаним для Сімейного кодексу України і для Цивільного кодексу, а сам законодавець чітко їх не розмежує, не ставлячи крапку в цьому питанні. Розкриття суті предмету неможливе без з'ясування правової природи зобов'язання з утримання, зокрема виявлення характер-

них ознак, особливостей та видових відмінностей таких відносин. Враховуючи те що актуальним в сучасних умовах виступає не взаємне утримання, а виконання батьківського обов'язку з утримання дитини, відповідно дослідження проведено під таким кутом.

Мета статті – встановити та проаналізувати основні складові правової природи відносин утримання, зокрема утримання дитини її батьками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми утримання та аліментів досліджувались такими знаними фахівцями сімейно-правової науки як О. Й. Пергамент, М. Г. Масевич, В. І. Кисіль, Т. А. Фадєєва, Л. В. Афанасьєва, З. В. Ромовська, Н. М. Єршова, О. Ю. Косова та ін. Серед дослідників зарубіжних країн проблемами утримання дитини та розробкою пов'язаних питань займались Patrick C. Marshal, William Duncan.

Основні результати дослідження. Традиційно в сімейно-правовій доктрині науковцями по-різному визначався *момент* виникнення обов'язку з утримання через відмінне розуміння аліментів в сенсі зобов'язання. Так, на думку О. Й. Пергамент, аліментні зобов'язання з'являються з моменту виникнення «певних, передбачених законом підстав, наприклад, народження дитини» [1, с. 6]. Вірність даного твердження піддавалась сумніву рядом авторів: обов'язок батьків по утриманню дітей ще не є аліментним, він перетворюється на аліментний лише з настанням певних умов, якими є розірвання шлюбу між батьками або ухилення одного із них від участі в утриманні дитини [2, с. 260; 3, с. 27; 4, с. 88]. М. Г. Масевич до фактичного складу включає також «порушення природних зв'язків» (розлучення, фактичний розпад сім'ї тощо) [4, с. 328]. Дане положення викликає заперечення через невизначеність самого поняття «природних сімейних зв'язків». Так, стягнення аліментів в судовому порядку відбувається не тому, що сімейні зв'язки порушені (юридично розпались), а для того, щоб мати доказ матеріального утримання конкретної особи. Тому більш зваженою видається думка В. І. Кисіля, що аліментні права та обов'язки батьків і дітей часто мають життєво важливе значення як для дітей, так і для батьків, тому не пов'язує обов'язок з утримання з існуванням нерозірваного шлюбу між батьками [5, с. 26]. Виходячи із суті нормальних сімейних відносин, примусове виконання зобов'язання можливе в разі ухилення від його добровільного здійснення.

Шлюб, спорідненість, свояцтво, усиновлення не можна вважати фактами, що породжують обов'язок утримувати (надавати аліменти). Засвідчені відповідно до закону вони забезпечують виникнення спеціальної правоздатності і дозволяють віднести особу до певної категорії членів сім'ї, здатних виконувати обов'язок з утримання [6, с. 172-174].

По-друге, обов'язок з утримання слід вважати *відносним* через конкретизований склад суб'єктів, тому для з'ясування правової природи неможливо оминати питання його суб'єктного складу. В літературі висловлювалась ідея існування множинності суб'єктів відносин утримання, зокрема з боку уповноваженої особи [7, с. 3]. Автор підтримує опонентів такої думки (Т. А. Фадєєва, Л. В. Афанасьєва), які справедливо вказують на виникнення та існування аліментного зобов'язання між кожним із батьків і кожним з дітей, що унеможливорює множинність осіб в аліментному зобов'язанні як такому [6]. Відповідна позиція нам видається обґрунтованою, навіть за умови, що боржник сплачує аліменти на кількох неповнолітніх дітей.

В юридичній літературі зобов'язання батьків з утримання дітей відносять до аліментних зобов'язань першої черги, тому що вони повинні надавати утримання незалежно від наявності в них інших родичів [8, с. 92]. Важливо, що батьки не можуть ухилитись від виконання своїх обов'язків, посилаючись на матеріальні можливості інших членів сім'ї, їх закон враховуватиме тільки при визначенні розміру виплат. На інших родичів і членів сім'ї закон покладає аліментні обов'язки тільки якщо особи, які потребують допомоги, в

даному випадку не можуть її отримати від власних батьків. Як видно, такий підхід законодавця чітко виділяє обов'язок батьків з утримання їхніх дітей в окрему категорію.

Може виникнути питання, чи допускати розширене тлумачення норм СКУ та вважати суб'єктом аліментного зобов'язання дитячу установу, на користь якої батьки сплачують аліменти на дитину. З даного приводу заслуговує на увагу позиція З. В. Ромовської, яка наполягає на компенсаційному характері таких виплат, оскільки «вони витрачаються не лише на потреби дитини відповідача, а й на потреби дитячої установи в цілому» [9, с. 381]. Інакше їх цілком можна було б віднести до цивільно-правових, що свідчить про помилковість теорії зарахування дитячої установи до кола суб'єктів. Перехід такого права чи обов'язку до спадкоємців не відповідає самій суті зобов'язання з утримання і в зв'язку з цим не допускається законом [10, с. 149; 11, с. 11]. Підкреслює персональний характер аліментів і В. І. Кисіль: «...призначення для утримання конкретної дитини, але присуджуються особі, яка фактично здійснює виховання та утримання дитини і є її законним представником» [5, с. 26].

По-третє, зарахування відносин з утримання до *імперативних* [8, с. 91], нам здається цілком виправданим, адже зміст аліментних правовідносин чітко визначений законом і не може змінюватись угодою сторін. Навіть, враховуючи те, що аліменти сплачуються на підставі укладеної батьками угоди, умови такої домовленості не повинні порушувати встановлених законом вимог, а в разі невиконання умов договору закон уповноважує кредитора вимагати примусового стягнення коштів через суд.

Наступною особливістю зобов'язання з утримання є *взаємність і безоплатний характер* таких відносин, що впливає з їх мети – «забезпечення отримання нужденними членами сім'ї матеріальної допомоги за рахунок інших осіб, що перебувають з ними в сімейно-правових відносинах» [12, с. 87]. Дійсно, право на стягнення аліментів виникає з моменту пред'явлення вимоги уповноваженою особою, адже метою призначення аліментів є забезпечення утримання на теперішній і майбутній час.

Сімейним законодавством передбачені спеціальні засоби забезпечення належного виконання аліментного обов'язку, зокрема, злісне ухилення від сплати аліментів на непрацездатних дітей вважається злочином проти особи і тягне за собою кримінальну відповідальність винної особи. Адміністративна відповідальність у вигляді штрафу передбачена для посадових осіб, з вини яких не були відраховані (вчасно відраховані) або переведені виплати для отримання їх кредитором. Можна вважати запозиченням із ЦКУ встановлення в сімейному кодексі пені у розмірі 1% від несплаченої суми аліментів за кожен день прострочення, як міри відповідальності для боржника. На вимогу зацікавлених осіб суд відсторонює від спадкування за законом осіб, які злісно ухилялись від виконання покладених на них законодавством обов'язків з утримання спадкодавця і т. п. [13].

На жаль, ні попередній, ні чинний цивільний кодекс не містять визначення «моральна шкода», а обов'язковими вимогами при визначенні розміру відшкодування вважаються вимоги розумності та справедливості [14]. Моральна шкода не має вартісного еквіваленту – встановлення грошового еквіваленту особисто пережитим стражданням є індивідуальною справою, де застосовуються власні критерії, а останню крапку щодо їх справедливості та обґрунтованості ставитиме суд. Втім вищезазначене не повинно завадити передбаченню сімейним законом права слабкої сторони на відшкодування моральної шкоди.

Аліментам також притаманні такі ознаки, як *триваючий характер* та *цільове призначення* їх використання. Триваючий характер впливає із самої суті виконання обов'язку з утримання: дитина потребує постійного підтримання належного життєзабезпечення.

Строки позовної давності до спорів про стягнення аліментів на майбутнє не застосовуються, цей строк застосовується в разі стягнення аліментів за минулий період і при стягненні заборгованості (ст. 194 СКУ). Всі аліментні виплати об'єднані притаманною їм ознакою – цільовим призначенням, котре, на думку більшості дослідників, полягає у наданні матеріального утримання одним суб'єктом сімейних правовідносин іншому [15, с. 243]. Враховуючи те, що розпоряджається аліментами зазвичай той з батьків, з ким проживає дитина, вони повинні витратитись за цільовим призначенням.

Неможливо оминати наступну ознаку, яка, на наш погляд, найбільше виявляє сутність та природу відносин утримання – це *нужденність*. Факт нужденності передбачає життєзабезпечення члена сім'ї, що має право на утримання, через те, що він потребує додаткових джерел до існування [16]. Більш лаконічно нужденність визначається як потреба у матеріальній допомозі.

Питання про наявність або відсутність нужденності вирішує суд, враховуючи конкретні обставини кожної справи, на кшталт, доходів та необхідних видатків, сімейного стану тощо. Судовою практикою вироблено орієнтовні ознаки для встановлення факту нужденності: 1) особа, що має постійний заробіток, звичайно не визнається матеріально нужденною; 2) отримання пенсії, тимчасовий заробіток, епізодичні доходи не обумовлюють відмови в позові, тому що вказаних коштів може не вистачити для задоволення основних життєвих потреб. При вирішенні спору суд враховує матеріальне і сімейне становище обох сторін та робить вмотивований висновок.

Особливістю відносин утримання, як вже зазначалось попередньо в роботі, є *субсидіарне застосування норм цивільного права*, що обумовлено переростанням сімейних відносин в цивільні в ряді випадків. Аналіз законодавства зарубіжних країн свідчить: не завжди обов'язок з утримання регламентований сімейним законом, що є традиційним для України та країн СНД. Так, наприклад, у Франції аліментне зобов'язання розглядається в якості цивільно-правового, тому не виключений у встановлених законом випадках перехід обов'язку з утримання до інших осіб [18], а за німецьким законом – до спадкоємців [19, с. 322].

Прикладом таких випадків були спори, що виникали з приводу виплати за рішенням суду аліментів на двох дітей, коли одна дитина невдовзі помирала, про що не знав боржник. Іноді, навпаки, застосування цивільних законів часто потребує керування в субсидіарному порядку нормами сімейного права. Зокрема, вирішуючи питання спадкування, необхідно встановити, хто з родичів померлого мав право на утримання від нього. Отже, як бачимо, цивільне право не вирішує дане питання ізольовано від норм сімейного права.

Правовідносини з утримання, що за своєю природою є майновими, між іншим, мають *ознаки особистих відносин*. Однак, їх особистий характер буде помилковим сприймати в тому сенсі, що притаманний особистим немайновим правам, на кшталт, права на виховання. Майнова природа витікає із самого сімейного законодавства: СКУ містить норми про аліментні права і обов'язки батьків і дітей в розділах «Майнові права і обов'язки батьків і дітей». Особистісний характер аліментного зобов'язання впливає з тісного зв'язку особистості суб'єктів правовідносин і тому є невідчужуваним. Враховуючи судову практику, здійснення утримання (виплата аліментів) пов'язане із особою кредитора і тому не допускається уступка аліментної вимоги іншій особі в порядку застосування норм цивільного законодавства.

Водночас зміна економічного порядку спричинила революцію на сімейних теренах і позначилася на майнових відносинах між усіма членами сім'ї – в сучасному розумінні людина з власними правами, інтересами домінує над сім'єю як сукупністю осіб [20, с.

105]. Такий концептуально новий підхід був втілений в чинному СКУ стосовно права власності на аліменти, одержані на дитину. Новелою стала норма, про те, що аліменти, сплачувані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються (ст. 179 СКУ); до цього діяла презумпція, що аліменти є власністю саме дитини.

Вважаємо, що новий підхід до визначення права власності на аліменти за одним із батьків не був достатньо обґрунтованим і не задовольняв практичних потреб. Вказівка на цільове витрачання батьками аліментних виплат на дитину не вирішує проблеми, адже батьки не повинні вважатись власниками – вони здійснюють управління майном дитини.

По-друге, незрозуміло, на чому засноване право дитини брати участь в розпорядженні аліментами, як зазначено в ч.1 ст. 179 СКУ, якщо власником аліментів є один з батьків; якою фактично є міра участі дитини в розпорядженні чужою власністю? По-третє, відповідно до ч. 2 ст. 186 СКУ у випадку нецільового використання аліментів одним з батьків на чю користь вони виплачуються, платник аліментів має право вимагати в судовому порядку зменшення розміру аліментів або внесення їх частини на особистий рахунок дитини в Ощадбанку. Якщо згідно із ст. 179 СКУ за життя одного з батьків, на чие ім'я виплачуються аліменти на дитину, саме дитина є їх власником, то хто є власником частини аліментів, перерахованої на особистий рахунок дитини: залишається вона власністю одного з батьків, що проживає спільно з дитиною, або переходить у власність дитини як вкладника? В даному випадку варто було б з'ясувати можливість кредитора (одного з батьків) розпоряджатись доходами від такого вкладу, а саме: витратити їх на інших утриманців або на невідкладні потреби сім'ї.

Цивільним законодавством надано неповнолітнім широкі можливості, тому здається дивною логіка, за якою неповнолітня дитина, яка проживає з тим із батьків, на ім'я якого сплачуються аліменти, не набуває щодо них права власності. Водночас дитина за згодою батьків має право укладати різноманітні правочини та розпоряджатись доходами від власного майна. Така невизначеність обсягу майнових прав на аліменти (розподілу їх між дитиною і кредитором) дає підстави для різноманітного його тлумачення, що є вкрай небажаним у процесі регулювання відносин утримання батьків і дітей.

Закон забезпечує виконання обов'язку з утримання, зокрема у формі виплати аліментів, встановлюючи *процесуальні особливості та пільгові умови*. По-перше, право на отримання аліментів не погашається позовною давністю. До того ж стягнення аліментів закон ставить в особливо пільгові умови. Сюди слід віднести:

- а) першочерговість задоволення аліментної вимоги у випадку звернення стягнення на майно відповідача за кількома різними позовами;
- б) підсудність позовів про стягнення аліментів за місцем проживання позивача, а не відповідача;
- в) негайне виконання рішень за цими позовами;
- г) звільнення кредитора від сплати держмита;
- д) скорочені строки для розгляду судом даної категорії справ;
- ж) примусове приведення відповідача до суду, в разі необхідності;
- з) накладення штрафу на осіб, з вини яких не здійснено стягнення аліментів із заробітної плати відповідача.

Юридичними *підставами припинення* утримання батьками дітей виступають дії та події. Смерть боржника або визнання його безвісно відсутнім не скасовує, а тільки зупиняє дане правовідношення. При явці аліментнозобов'язаної особи, раніше визнаної безвісно відсутньою чи оголошеною померлою, суду належить з'ясувати, чи не було підставою для тривалої відсутності ухилення особи від надання утримання. Встановлення

даної обставини буде підставою для вжиття до боржника відповідних заходів, наприклад, погашення створеної заборгованості.

Загальновизнаною у вітчизняній доктрині є неможливість припинення обов'язку з утримання (в сенсі остаточного припинення без поновлення в разі зміни обставин) за угодою сторін [12]. Зарубіжна практика виходить з того, що подібне припинення можливе тільки з настанням визначених законом обставин або за рішенням суду [21, с. 228]. Показовою в США стала справа *Childers decision*. За позовом матері до батька трьох дітей про продовження терміну утримання до завершення ними навчання в коледжі. Верховний Суд Вашингтону, переглянувши рішення апеляційного суду, встановив, що Акт про розлучення 1973 р. уповноважує суди продовжувати виплату призначених на дітей аліментів по досягненню ними повноліття, тобто, 21-го року. Суд не визнав порушенням закону призначення утримання на повнолітніх дітей з урахуванням забезпечення оплати витрат на освіту. Вищезазначений акт робив можливим призначення двох видів утримання при розлученні: встановлений судом порядок утримання, що припинявся після емансипації дитини, та встановлений судом режим утримання, що продовжувався після емансипації, якщо він був чітко передбачений директивою. Таким чином, суди Вашингтону змогли більшою мірою діяти в інтересах дітей, батьки яких розлучаються, адже не були зв'язані штучним та формалістичним правилом про припинення аліментів на дитину з досягненням нею повноліття, відкидаючи статус їх потреб – продовження навчання [22, с. 459-468].

Відповідно до українського чинного законодавства, якщо відпадає необхідність в матеріальній підтримці – аліментне правовідношення припиняється (ст. 188, 202 СКУ), однак, може поновлюватись протягом встановленого законом строку через виникнення необхідності в утриманні. До числа змішаних юридичних фактів, що ведуть до припинення обов'язку з утримання дитини, слід віднести передачу боржником нерухомого майна на користь утриманця (ст. 190 СКУ) або значне перевищення доходів неповнолітнього доходу батьків.

Висновки. В якості підстав виникнення обов'язку з утримання членів сім'ї не повинні розглядатись судова постанова або нотаріально завірений договір про виплату аліментів. Юридичне значення цих актів полягає в тому, що вони визначають предмет виконання такого обов'язку. Обов'язок з утримання не може передаватись іншим особам, тому смерть або оголошення померлим платника чи отримувача аліментів припиняє існуюче правовідношення. Застосування в субсидіарному порядку норм цивільного права в області правовідносин з утримання є неминучим, враховуючи тісний взаємозв'язок двох галузей.

Сьогодні в українському законодавстві відсутній чіткий підхід до обчислення розміру відшкодування моральної шкоди. Концепція права власності на аліменти, сформульована в СКУ, також не відрізняється послідовністю. Водночас сформулювати в законі вичерпні ознаки нужденності просто неможливо, а відсутність легальних критеріїв дає можливість суду в кожній конкретній ситуації врахувати інтереси обох сторін на засадах справедливості.

Список використаної літератури

1. Пергамент А. Й. Алиментные обязательства / А. Й. Пергамент. М., 1951. – 210 с.
2. Иоффе О. С. Советское гражданское право / О. С. Иоффе. – М. : Книга, 1967. – 290 с.
3. Ершова Н. М. Правовые вопросы воспитания детей в семье / Н. М. Ершова. – М. : Истина, 1978. – 243 с.

4. Масевич М. Г. Основания возникновения алиментных обязательств / М. Г. Масевич. – В кн.: Правовые вопросы семьи и воспитания детей. – М., 1968. – 387с.
5. Кисіль В. І. Права і обов'язки батьків і дітей / В. І. Кисіль. – К. : Т-во «Знання» УРСР, 1985. – 48 с.
6. Шершньова О. А. Розвиток інституту аліментів в Україні: від дореволюційних часів до сьогодні / О. А. Шершньова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 90. Частина 1. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2010. – С. 172-174.
7. Рабец А. М. Алиментные обязательства между супругами по советскому праву: Автореф. Дисс. ... канд. юрид. Наук / А. М. Рабец. – Томск, 1974. – 26 с.
8. Ершова Н. М. Имущественные правоотношения в семье / Н. М. Ершова. – М. : «Наука». – 1979. – 159 с.
9. Ромовська З. В. Українське сімейне право: підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / З. В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
10. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под ред. Ю. С. Червоного. – К. : Истина, 2003. – 266 с.
11. Ромовська З. В. Аліментні зобов'язання / З. В. Ромовська. – Львів : Видавництво Львівського університету, 1973. – 171 с.
12. Масевич М. Г. Основания возникновения алиментных обязательств / М. Г. Масевич // Правовые вопросы семьи и воспитания детей. – М. : Юридическая литература, 1968. – С. 87.
13. Елена Шершнева. Современные тенденции и особенности правового регулирования содержания детей родителями в зарубежных странах / Е. А. Шершнева // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». – Ноябрь, 2013. – С. 213-216.
14. Попко В. В. Ціна образи / В. В. Попко // Український Юрист, № 9. – 2011. – К. : Юридична практика. – С. 12-14.
15. Ворожейкин Е. М. Правовые основы брака и семьи / Е. М. Ворожейкин. – М.: Юридическая литература, 1969. – 253 с.
16. Косова О. Ю. Семейно-правовое регулирование отношений по предоставлению содержания членам семьи. – Дисс...д. ю. н., специальность 12.00.03. – М. – 2005. – 386 с.
17. Жилінкова І. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. / За ред. Жилінкової І. В., 2008. – 855 с.
18. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Отв. ред. проф. А. Довгерт. – К. : Истина, 2006. – 1006 с.
19. Германское право: в 2 ч. / Пер. с нем. – М: Международный центр финансово-экономического развития, 1996. – Ч. 1: Гражданское уложение. – 549 с.
20. Жилінкова І. Правове регулювання речових відносин у сім'ї: визначення концептуальних підходів / І. Жилінкова // Право України. – № 5, 2011. – С. 105-111.
21. Шершньова О. А. Припинення права на аліменти у зв'язку з укладенням договору про передачу нерухомого майна на користь дитини / О. А. Шершньова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 115. Частина 2. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2013. – С. 218-224.
22. Patrick Charles Marshal. Post-minority child support in dissolution proceedings – Childers v. Childers / Patrick C. Marshal // Washington Law Review, Vol. 54. – 1978 -1979. – P. 459-468.

ON THE LEGAL NATURE OF MAINTENANCE OBLIGATIONS

Shershnova O. A.

PhD. Seeker of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.
Scientific supervisor: Doctor of law, professor Dovhert A. S.

Abstract. *The research is devoted to issues of family law, in particular identifying and understanding the legal nature of the maintenance obligations. The author analyzes the maintenance obligations of parents with reference to their children, which is a component of parental relationships – namely the responsibilities of parents to support their children. The article explores the important (for understanding the relationship) on family law doctrine: the moment when the duty to maintain appears, the notion of need, the relative nature of the duty to maintain the child, reciprocity and grant nature of this relations, purpose of paying alimony, subsidiary application of civil law.*

Taken into account and analyzed the works of such well known researchers of family-legal science as O. Perhament, M. Masevich, T. Fadeyeva, L. Afanasyeva, Z. Romovskaya, N. Ershova, A. Kosova and others.

The law provides for the implementation of the duty to maintain, in the form of alimony, establishing procedural features and preferential terms. Legal relations in general are property featured, at the same time having characteristics of personal relationships. However, their personal character will be mistakenly to understand in the sense as moral rights are.

Thus, the author concludes that the concept of property rights to alimony, stated in the Family Code of Ukraine, have not been consistent. Civil law granted to minors wide opportunities by which, however, a dependant child does not acquire ownership rights over the payments, received by his parent as alimony. In domestic doctrine is established and recognized the impossibility of stopping the duty to maintain (in the sense of a final termination without updating in case of change circumstances) by agreement of the parties; foreign legal and judicial practice comes from the fact that such termination of child support is possible only with the onset of certain circumstances by law or by court decision.

Key words: *parental duty to support, alimony, legal nature of the relationship, the dependant children.*

Referances

1. Pergament A. J. Alimentny'ye obyazatel'stva / A. J. Pergament. M., 1951. – 210 s.
2. Ioffe O. S. Sovetskoe grazhdanskoe pravo / O.S. Ioffe. – M.: Kniga, 1967. – 290 s.
3. Ershova N. M. Pravovy'e voprosy' vospitaniya detej v sem'e / N. M. Ershova. – M. : Istina, 1978. – 243 s.
4. Masevich M. G. Osnovaniya vzniknoveniya alimentny'x obyazatel'stv / M. G. Masevich. – V kn.: Pravovy' voprosy' semi i vospitaniya detej. – M., 1968. – 387s.
5. Kisil' V. I. Prava i obov'yazki bat'kiv i ditej / V. I. Kisil'. – K. : T-vo «Znannya» URSR, 1985. – 48 s.
6. Shershn'ova O. A. Rozvitok institutu alimentiv v Ukraїni: vid dorevolucijnix chasiv do s'ogodennya / O. A. Shershn'ova // Aktual'ni problemi mizhnarodnix vidnosin: Zbirnik naukovix prac'. Vpusk 90. Chastina 1. – K. : Kyivs'kij naczional'nij universitet imeni Tarasa Shevchenka. Institut mizhnarodnix vidnosin, 2010. – S. 172-174.
7. Rabcz A. M. Alimentny'ye obyazatel'stva mezhdru suprugami po sovetskomu pravu: Avtoref. Diss. ... kand. jurid. Nauk / A. M. Rabcz. – Tomsk, 1974. – 26 s.
8. Ershova N. M. Imushhestvenny'e pravootnosheniya v sem'e / N. M. Ershova. – M. : «Nauka». – 1979. – 159 s.
9. Romov'ska Z. V. Ukraїns'ke simejne pravo: pidruchnik [dlya stud. vishh. navch. zakl.] / Z. V. Romov'ska. – K. : Pravova ednist', 2009. – 500 s.
10. Nauchno-prakticheskij kommentarij Semejnogo kodeksa Ukraїny' / Pod red. Yu. S. Chervonogo. – K. : Istina, 2003. – 266 s.
11. Romov'ska Z. V. Alimentni zobov'yazannya / Z. V. Romov'ska. – L'viv : Vidavnicztvo L'viv's'kogo universitetu, 1973. – 171 s.

12. Masevich M. G. Osnovaniya vznikoveniya alimentny'x obyazatel'stv / M. G. Masevich // Pravovy'e voprosy' sem'i i vospitaniya detej. – M. : Yuridicheskaya literatura, 1968. – S. 87.
13. Elena Shershneva. Sovremennyye tendencii i osobennosti pravovogo regulirovaniya sodержaniya detej roditel'nyimi v zarubezhny'x stranax / E. A. Shershneva // Mezhdunarodny'j nauchno-prakticheskij pravovoj zhurnal «Zakon i zhizn'». – Noyabr', 2013. – S. 213-216.
14. Popko V. V. Czina obrazi / V. V. Popko // Ukraïns'kij Yurist, № 9. – 2011. – K. : Yuridichna praktika. – S. 12-14.
15. Vorozhejkin E. M. Pravovy'e osnovy' braka i sem'i / E. M. Vorozhejkin. – M. : Yuridicheskaya literatura, 1969. – 253 s.
16. Kosova O. Yu. Semejno-pravovoe regulirovanie otnoshenij po predostavlenu sodержaniya chlenam sem'i. – Diss...d. yu. n., special'nost' 12.00.03. – M. – 2005. – 386 s.
17. Zhilinkova I. V. Simejnij kodeks Ukraïni: naukovopraktichnij komentar. / Za red. Zhilinkovoï I. V., 2008. – 855 s.
18. Grazhdanskij kodeks Francii (Kodeks Napoleona) / Otv. red. prof. A. Dovgert. – K. : Istina, 2006. – 1006 s.
19. Germanskoe pravo: v 2 ch. / Per. s nem. – M: Mezhdunarodny'j cenztr finansovo-e'konomicheskogo razvitiya, 1996. – Ch. 1: Grazhdanskoe ulozhenie. – 549 s.
20. Zhilinkova I. Pravove reguluvannya rechoviz vidnosin u sim'yi: viznachennya konceptual'nix pidxodiv / I. Zhilinkova // Pravo Ukraïni. – № 5, 2011. – S. 105-111.
21. Shersh'n'ova O. A. Pripinennya prava na alimenty u zv'yazku z ukladennyam dogovoru pro peredachu nerukhomogo majna na korist' ditini / O. A. Shersh'n'ova // Aktual'ni problemi mizhnarodnix vidnosin: Zbirnik naukovix pracz'. Vipusk 115. Chastina 2. – K. : Kyivs'kij nacjonal'nij universitet imeni Tarasa Shevchenka. Institut mizhnarodnix vidnosin, 2013. – S. 218-224.
22. Patrick Charles Marshal. Post-minority child support in dissolution proceedings – Childers v. Childers / Patrick C. Marshal // Washington Law Review, Vol. 54. – 1978 – 1979. – P. 459-468.

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОЙ ПРИРОДЕ ОБЯЗАННОСТЕЙ ПО СОДЕРЖАНИЮ

Шершнева Е. А.

Соискатель Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор юридических наук, профессор Довгерт А. С.

Аннотация. *Исследование посвящено проблемам семейного права, в частности определению и правовому осмыслению правовой природы обязательств по содержанию. Автор анализирует алиментные обязательства родителей по отношению к собственным детям, что является составной родительских отношений, а именно – в части обязанности родителей содержать детей. В статье исследованы важные (в смысле понимания отношений содержания) вопросы семейно-правовой доктрины: момент возникновения обязанности по содержанию, понятие нуждаемости, относительный характер обязанности по содержанию ребенка, взаимность и безвозмездный характер отношений содержания, целевое назначение алиментов, субсидиарное применение гражданско-правовых норм. Учены и проанализированы работы таких известных специалистов семейно-правовой науки как О. И. Пергамент, М. Масевича, В. И. Кисля, Т. А. Фадеевой, Л. В. Афанасьевой, З. В. Ромовской, Н. М. Ершовой, А. Ю. Косовой и др.*

Закон обеспечивает выполнение обязанности по содержанию, в форме выплаты алиментов, устанавливая процессуальные особенности и льготные условия. Правоотношения по содержанию, по своей природе являются имущественными, между тем, носят признаки личных отношений. Однако, их личный характер будет ошибочно воспринимать в том смысле, который присущ личным неимущественным правам, вроде, права на воспитание ребенка.

Таким образом, автор приходит к выводу, что концепция права собственности на алименты, сформулированная в действующем Семейном кодексе Украины, не отличается последовательностью. Гражданским законодательством предоставлено несовершенно-

летним широкие возможности, поэтому удивительна логика, по которой несовершеннолетний ребенок, проживающий с тем из родителей, на имя которого выплачиваются алименты, не приобретает на них права собственности.

Установлено, общепризнанной в отечественной доктрине является невозможность прекращения обязанности по содержанию (в смысле окончательного прекращения без возобновления в случае изменения обстоятельств) по соглашению сторон; зарубежная практика выходит из того, что подобное прекращение возможно только с наступлением определенных законом обстоятельств или по решению суда.

Ключевые слова: *родительский долг по содержанию, алименты, правовая природа отношений, дети на содержании.*

УДК 341.96

ПЕРСПЕКТИВИ НАДАННЯ ФАКТОРОМ ПОСЕРЕДНИЦЬКИХ ПОСЛУГ ЗА ДОГОВОРОМ ФАКТОРИНГУ

Смолин Я. В.

Здобувач Інституту міжнародних відносин Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка.
Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент Калакура В. Я.

Анотація. У цій статті йдеться про функції фактора за договором факторингу. Аналізується можливість виконання фактором посередницьких послуг за договором факторингу (фінансування під уступку права грошової вимоги). Досліджуються форми оптимального співвідношення уступки права грошової вимоги та посередницьких послуг, їх значення у факторингових операціях. Особлива увага приділена висвітленню перспектив виконання фактором посередницьких функцій в умовах «глобальної цесії».

Ключові слова: факторинг, посередницькі функції, глобальна цесія, уступка права грошової вимоги, фінансування.

Актуальність теми дослідження. Розвиток глобалізаційних процесів у сучасному світі супроводжується зміною традиційних договірних конструкцій більш складними договірними формами економічної та юридичної взаємодії сторін міжнародних комерційних відносин [1]. Формування глобального ринку сприяє виникненню та подальшому впровадженню у комерційну практику ефективних інструментів рефінансування та управління дебіторською заборгованістю юридичних осіб, до числа яких належить і факторинг [2, с. 35; 3, с. 212].

Появу відповідного правового інституту в національному законодавстві пов'язують із побудовою ринкової економіки та розвитком вільного ринку товарів, робіт та послуг [4, с. 4]. Законом України № 3302-IV від 11. 01. 2006 р., Україна приєдналась до конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р., ставши її учасницею [5]. Враховуючи наведене, в умовах поглиблення уніфікації правового регулювання міжнародних факторингових операцій виникає необхідність у забезпеченні належного рівня національно-правової регламентації відповідного інституту договірного права та приведенні національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у сфері факторингу. У свою чергу, вдосконалення стану нормативно-правового регулювання вимагає поглиблення наукових досліджень факторингових відносин з метою подальшого внесення відповідних пропозицій законодавцю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Факторинг спрямований на комплексне обслуговування клієнта, що не обмежується фінансуванням обігового капіталу клієнта, однак, супроводжується наданням останньому комплексу супутніх фінансових послуг. Проблематика поєднання уступки права грошової вимоги із наданням контрагентом посередницьких послуг в цілому, так і за договором факторингу, зокрема, знайшла своє висвітлення у працях ряду як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, до переліку яких належать О. Ломідзе, Я. О. Чапічадзе, Н. В. Тараба, М. М. Русаков, А. В. Токунова, Е. Е. Шевченко, А. Осма та інші. Досліджуючи відповідну сферу правовідносин, науковці зупиняються на висвітленні питань щодо характеру послуг, що надаються фактором за договором факторингу, диференціації послуг фактора за ступенем їх обов'язковості та

можливості проведення факторингових операцій посередницького характеру у вітчизняній правозастосовчій практиці. Однак, недостатньо висвітленим у науковій літературі залишається питання щодо здійснення фактором посередницьких послуг в умовах «глобальної цесії», характерної для договорів факторингу.

З огляду на це, **метою цієї статті** є дослідження можливостей виконання фактором посередницьких послуг за умовами договором факторингу (фінансування під уступку права грошової вимоги) та визначення умов оптимального співвідношення останніх з уступкою права грошової вимоги.

Основні результати дослідження. Виникнення факторингу у його сучасному розумінні відбулось завдяки зміні функціонально-компетенційної спрямованості діяльності фактора, в процесі якої фактори зосередились на наданню клієнтам фінансових послуг. Таким чином, «товарний» факторинг поступово еволюціонував у «фінансовий». Залишивши функції щодо реалізації товару, фактори зосередились на фінансовому обслуговуванні клієнта, а саме: інкасації дебіторської заборгованості, страхуванні кредитних ризиків, наданні гарантій їх здійснення [6, с. 7]. З огляду на це, в історичному процесі розвитку факторингу прийнято виділяти два періоди. Однак, окремі науковці висловлюють позицію щодо необхідності виокремлення трьох періодів розвитку факторингу, оскільки функція фінансування виникла дещо пізніше [7, с. 16].

Еволюцію факторингових відносин пов'язують з особливостями соціально-економічного розвитку США та Великобританії. Більша прибутковість відповідних операцій порівняно з товарним факторингом, а також перевищення пропозиції товарів над їх попитом сприяли швидкій апробації факторингу у комерційній практиці [7, с. 24, 32]. Таким чином, виник факторинг старої лінії (old style factoring), що передбачав надання фактором повного переліку послуг, а саме – інкасацію дебіторської заборгованості, страхування кредитних ризиків, ведення бухгалтерського обліку та фінансування клієнта. Зі змісту послуг, що надаються фактором за договором факторингу старої лінії слідує, що не зважаючи на еволюцію факторингових операцій, послуги фактора зберегли свій посередницький характер.

Поширення факторингових операцій на територію континентальної Європи супроводжувалось подальшою трансформацією сутності факторингу. З огляду на це, факторинг європейської моделі перетворився на ефективне джерело фінансування фактором постачальника, що передбачає надання постачальникові лише окремих послуг, здійснюваних у певному співвідношенні [8]. Уніфікуючи правові підходи до визначення факторингу, ст. 1 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988р. передбачила, що «договір факторингу» означає договір, укладений між однією стороною (постачальником) та іншою стороною (фактором), відповідно до якого фактор має виконувати принаймні дві з таких функцій: фінансування постачальника, включаючи надання позики та здійснення авансових платежів; ведення обліку (головної бухгалтерської книги) щодо дебіторської заборгованості; пред'явлення до сплати грошових вимог; захист від несплат боржників [9].

Формалізувавши конструкцію договору факторингу, положення статті 1 конвенції визначили ті з функцій фактора, що є найбільш поширеними у міжнародній торгівлі та відображають природу відповідного правового явища. Оскільки функції фактора не диференціюються за ступенем їх обов'язковості, надання принаймні двох із наведених у різному поєднанні є достатнім для кваліфікації подібного договору факторингом. Аналізуючи зміст відповідних положень конвенції в контексті фінансування, як функції фактора за договором факторингу, А. В. Токунова зазначає на тому, що всі із послуг є однаково обов'язковими, а тому – фінансування не є превалюючим [10, с. 297].

Фінансування під уступку права грошової вимоги є найбільш поширеним різновидом факторингу у комерційній практиці. Н. В. Тараба відносить фінансування до обов'язкових функцій фактора за договором факторингу. За словами науковця, таке фінансування може здійснюватись у формі попередньої оплати (до виконання боржником грошової вимоги факторові), або з відкладальною умовою (після виконання, або не виконання боржником грошової вимоги факторові) [11, с. 129]. У свою чергу, факторинг часто розглядають як кредитну операцію. Подібний підхід існує також і у судовій практиці [12].

Аналогічному підходові слідують також і національне законодавство та практики ряду країн. За правом ФРН договір факторингу прийнято розглядати, як купівлю- продаж права грошової вимоги, або ж – як різновид договору позики [13, с.111; 14, с. 94]. Як різновид фінансування, що супроводжується уступкою права грошової вимоги, чи заміною кредитора у зобов'язанні розглядається факторинг за правом Франції. При цьому, заміна кредитора здійснюється в порядку суброгації на підставі ст. 1250 Французького цивільного кодексу [15, с. 45]. Вітчизняне законодавство, подібно до російського, ототожнює факторинг із фінансуванням під уступку права грошової вимоги. Відповідно до ст. 1077 ЦК України та ст. 350 ГК України за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає, чи зобов'язується передати грошові кошти у розпорядження другої сторони (клієнта) за плату у будь-який передбачений договором спосіб, а клієнт відступає, чи зобов'язується відступити своє право грошової вимоги до боржника [16; 17].

Поступово факторинг європейської моделі почав активно застосовуватись на території США. Розділ 9-й Одноманітного торгівельного кодексу США передбачає, що для укладення договору факторингу необхідно:

- 1) підписання письмового «забезпечувального контракту»;
- 2) передачі клієнту обумовленої вартості уступленого права грошової вимоги;
- 3) складення відповідної фінансової заяви (реєстрація) для вступу фактора у права кредитора по уступленому праву грошової вимоги [13, с. 115-118].

З урахуванням наведеного, факторинг європейського зразку є поширеним, як у країнах континентальної, так і прецедентної системи права. Подібні зміни у правовому регулюванні факторингу в країнах, правовим системам яких притаманні різні типологічні особливості, пов'язують з інтернаціоналізацією світової торгівлі [8]. Таким чином, договір факторингу у формі фінансування під уступку права грошової вимоги можна з впевненістю віднести до звичаю міжнародної торгівлі, що за визначенням ст. 11 конвенції ЮНІСТРАЛ «Про уступку дебіторської заборгованості у міжнародній торгівлі» 2001 р. є таким, що широко відомий та часто застосовується у відповідній сфері міжнародної торгівлі [18].

Договір міжнародного факторингу за визначенням ст. 1 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р. передбачає можливість надання фактором посередницьких операцій [9]. Загальні правила міжнародного факторингу орієнтовані на надання фактором посередницьких операцій. Стаття 1 Загальних правил міжнародного факторингу затверджених міжнародними факторинговими організаціями IFG та FCI 2010 року передбачає, що договір факторингу укладається з метою, чи без мети фінансування, для виконання фактором однієї із наступних функцій, а саме: ведення бухгалтерського обліку, пред'явлення до сплати грошових вимог, захист від несплати боржника [19]. Під час проведення операцій міжнародного факторингу постачальник уступає дебіторську заборгованість фактору з експорту, а останній проводить уступку права вимоги фактору в країні імпортера. Подібна спеціалізація функцій фактора часто проводиться з метою інкасації дебіторської заборгованості клієнта [20].

Інкасовий факторинг є різновидом факторингових операцій посередницького характеру, за яким фактор здійснює децентралізацію адміністративних функцій: інкасує дебіторську заборгованість, здійснює оцінку платіжної спроможності клієнта, контролює погашення заборгованості. При цьому, фактор не виконує основної функції – фінансування під уступку дебіторської заборгованості. Використання подібного різновиду факторингових операцій дає змогу клієнту оптимізувати фінансові потоки та забезпечувати подальше планування своєї фінансово-економічної діяльності [7, с. 23, 61]. Таким чином, відмінності у цільовому призначенні факторингових операцій зумовлюють диференціацію надаваних фактором послуг.

Серед переліку посередницьких послуг, що можуть надаватись фактором належить також страхування ризиків неплатежу зі сторони боржників. Залежно від наявності відповідної функції факторингові операції прийнято поділяти на договори факторингу з правом регресу та без такого. У випадку невиконання, чи неналежного виконання боржником своїх зобов'язань факторові, останній має право при регресному факторингу пред'явити зворотню вимогу до клієнта.

Диференціація у правових підходах до визначення обов'язкових функцій фактора за договором факторингу, а отже, – і до сутності факторингу простежується також і на рівні національних правових систем. Для прикладу, правозастосовна практика Іспанії виходить із обов'язковості виконання фактором однієї із адміністративних функцій, а саме – інкасації дебіторської заборгованості та ведення бухгалтерського обліку. Таким чином, факторинг набуває значення посередницької операції. У свою чергу, страхування кредитних ризиків та фінансування клієнта набуває факультативного характеру [21, с. 10]. З урахуванням зазначеного, підхід конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р., щодо визначення договору фактора, втілений у положеннях ст. 1 конвенції відображає досвід та практику проведення факторингових операцій різних правових систем [22, с. 442].

У свою чергу, факторинг орієнтований на комплексне обслуговування клієнта. Зі змісту ст. 1 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р. слідує, що фактор виконує щонайменше дві з функцій фактора, визначених конвенцією. Аналізуючи зміст договору факторингу, в науковій літературі висловлюють позицію про те, що обов'язкові цивільно-правові ознаки договору факторингу складають уступку права грошової вимоги та принаймні дві із обов'язкових послуг фактора [23, с. 127]. Деяко інший підхід закріплюється у положеннях національних законодавств. Відповідно до ч. 2 ст. 824 ЦК РФ зобов'язання фінансового агента за договором може передбачати ведення для клієнта бухгалтерського обліку, а також надання інших фінансових послуг, пов'язаних з правом грошової вимоги, що є предметом уступки [24]. Подібним чином, ч. 2 ст. 1077 ЦК України передбачає, що зобов'язання фактора за договором факторингу може передбачати надання факторові послуг, пов'язаних із грошовою вимогою, право якої він відступає [16]. Виходячи із конструкції договору факторингу, закріпленого положеннями національного законодавства, подібні послуги носять факультативний, на відміну від фінансування характер. При цьому, субсидіарне надання фактором іншої супутньої послуги не є обов'язковим.

Норми вітчизняного цивільного законодавства не деталізують зміст додаткових послуг, що можуть надаватись фактором за договором факторингу. У свою чергу, ч. 5 ст. 5 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12. 07. 2001 р. № 2664-III передбачає, що фінансова установа, що надає послуги з факторингу, може надавати послуги з пов'язаного з цим ведення обліку грошових вимог, надання поруки за виконання боржником свого обов'язку за грошовими вимогами по-

стачальників товарів (послуг) та пред'явлення до сплати грошових вимог від імені поставальників товарів (послуг) або від свого імені, а також інші послуги, спрямовані на одержання коштів від боржника [25].

Відповідно до ст. 1 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» зустрічним зобов'язанням клієнта за договором факторингу є уступка права грошової вимоги, що виникає із договорів на виконання робіт та надання послуг, не призначених для особистого, домашнього та сімейного використання [9]. Уступка права грошової вимоги належить до кваліфікуючої ознаки договору факторингу, що забезпечує стабільність у врегулюванні факторингових відносин та дає підстави стверджувати про наявність своерідної конструкції договору факторингу. У свою чергу, наявність уступки права грошової вимоги відносять до кваліфікуючої ознаки договору факторингу, що дає змогу відмежувати «фінансовий факторинг» від операцій «посередницького факторингу».

У свою чергу, права сторони за умовами договору повинні кореспондувати зобов'язанням контрагента. Можливість проведення уступки права грошової вимоги за умовами договору факторингу та виконання фактором посередницьких функцій критично сприймається в науковій літературі. На думку О. Ломідзе, застосування поряд із уступкою права грошової вимоги конструкції посередницького договору призведе до деформації механізму правового регулювання [26, с. 230]. Л. А. Новосолова вважає, що у випадку поєднання елементів посередницького договору та уступки права вимоги, останній договір має характер удаваного правочину. Уступка права грошової вимоги прикриває договір щодо оплатного надання послуг по витребуванню дебіторської заборгованості [27, с. 220]. Подібну точку зору виражає також Я. О. Чапічадзе: «при переданні права грошової вимоги у власність фінансовий агент не може здійснювати представницькі функції» [28, с. 8]. Таким чином, набуття майнового права виключає можливість здійснення посередницьких послуг, спрямованих на його забезпечення.

На думку В. М. Русакова, передання майна у власність та здійснення посередництва призведе до того, що більшість грошових вимог стане не застосовними, оскільки до складу правомочностей входять функції фінансового агента, що матимуть альтернативний характер. Неможливість поєднання в юридичній конструкції функції посередництва можна пояснити тим, що при уступці права грошової вимоги набувачем за договором залишається фінансовий агент. Повернення права грошової вимоги попередньому боржнику є можливим лише у випадку застосування регресного факторингу [29, с. 62].

З урахуванням зазначеного, надання фактором посередницьких послуг за договором факторингу є можливим за умов фіктивності правочину щодо уступки права грошової вимоги. Подібна позиція побутує також і у іспанській правовій доктрині та судовій практиці. У випадку проведення факторингових операцій посередницького характеру, уступка права грошової вимоги є фіктивною та не має наслідком набуття фактором права грошової вимоги, проте, є такою, що виконує суто технічний характер та спрямована на належне здійснення факторингових операцій без набуття фактором права грошової вимоги [21, с. 11].

Аналізуючи перспективи поєднання послуги фактора щодо страхування кредитних ризиків за договором факторингу та фінансування під уступку права грошової вимоги, в науковій літературі висловлюється думка про те, що договір факторингу не може передбачати зобов'язання щодо страхування, оскільки не зрозумілим є той факт, чи слід розглядати грошові кошти, що передаються у розпорядження клієнта як різновид фінансування, чи страхування [7, с. 108].

За договором факторингу (фінансування під уступку права грошової вимоги) фактор стає набувачем прав грошових вимог клієнта до боржника. З огляду на це, страхування ризиків неплатежу зі сторони клієнта втрачає своє правове значення. Подібна позиція знаходить своє підтвердження також і в положеннях національного законодавства. Відповідно до ст. 1081 ЦК України клієнт не відповідає за невиконання, чи неналежне виконання боржником грошової вимоги, право якої відступається і яка пред'являється до виконання фактором, якщо інше не передбачено договором факторингу [16]. Таким чином, факторингові операції, як правило, здійснюються на безповоротній основі.

Аналізуючи можливість здійснення фактором посередницьких послуг, Е. Е. Шевченко зазначає на тому, що сфери застосування факторингу під час проведення операцій страхового та інкасового факторингу відрізняється від фінансування під уступку права грошової вимоги. Таким чином, на думку науковця, для проведення відповідних операцій застосовуються інші договірні конструкції [7, с. 62].

Із зазначеного слідує, що проведення операцій фінансового факторингу унеможливує з методологічної точки зору надання фактором послуг посередницького характеру. Цілком прийнятним в цьому аспекті є можливість здійснення фактором фінансування під уступку права грошової вимоги та виконання посередницьких функцій у випадку, якщо права грошових вимог, що набуваються фактором та ті, щодо яких здійснюються посередницькі послуги не співвідносяться між собою.

У свою чергу, факторинг старої лінії передбачає комплексне обслуговування клієнта фактором, що включає ведення бухгалтерського обліку клієнта, захисту від неплатежу зі сторони боржників та інкасацію дебіторської заборгованості клієнта. В науковій літературі зустрічається позиція про те, що фінансовий агент та клієнт повинні перебувати у стані, що допускає можливість проведення фінансовим агентом бухгалтерського обліку, обслуговування рахунків клієнта, надання інших послуг зі сторони фінансового агента і така можливість повинна перебувати в сфері інтересів сторін за договором фінансування під уступку права грошової вимоги. В протилежному випадку, подібний договір не може бути кваліфікований, як договір факторингу (фінансування під уступку права грошової вимоги [30, с. 271].

Операції факторингу передбачають можливість уступки не лише існуючих прав грошових вимог, але і таких, що виникнуть в майбутньому. Відповідно до ст. 5 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р. положення договору факторингу, що передбачає відступлення існуючих або майбутніх грошових вимог, не може бути визнано недійсним внаслідок того, що вимоги не були зазначені в договорі окремо, якщо під час укладення договору або під час набуття ним чинності вони могли бути визначені у договорі [9]. Стаття 8 конвенції ООН «Про уступку дебіторської заборгованості у міжнародній торгівлі» 2001р. передбачає, що уступка дебіторської заборгованості не може бути визнана такою, що не має сили у відносинах між цедентом та цесіонарієм, чи у відносинах із боржником, чи іншим конкуруючим заявником права вимоги і праву цесіонарія не можна відмовити у пріоритеті на тій підставі, що вона являється уступкою більш ніж однієї статті дебіторської заборгованості, майбутньої дебіторської заборгованості [18].

Окремі науковці заперечують можливість уступки майбутніх прав грошових вимог. За словами М. І. Брагінського, не можливо передати права грошової вимоги, що виникне в майбутньому, оскільки договір можна вважати таким, що позбавлений умови про предмет, як обов'язкової умови всіх договорів [31, с. 378]. Висловлюється думка про те, що уступлена факторові грошова вимога повинна бути конкретизована таким чином, щоб її можна було відокремити від інших вимог клієнта. Тобто, така вимога повинна бути конкретизована в момент укладення договору [32, с. 99].

Втім, під час здійснення міжнародної комерційної діяльності, пов'язаної з різними видами та формами фінансування в міжнародній торгівлі, широко використовуються договори за якими дебіторська заборгованість передається фінансовому агенту в «оптовому порядку», тобто групою прав грошових вимог, досить часто без їх належної індивідуалізації. Подібним чином, за договорами факторингу дебіторська заборгованість за поставлені товари, виконані роботи, чи надані послуги уступається, досить часто, без вказівки на конкретні договори, з яких виникла, чи виникне відповідна заборгованість [33, с. 147].

При цьому, категорією «майбутня дебіторська заборгованість» охоплюється визначені права грошових вимог, що неминуче виникнуть в майбутньому, а також такі, що можуть виникнути завдяки певній події, що мати місце в майбутньому, тобто заборгованість гіпотетичного характеру [33, с.143]. За словами А. С. Комарова, у випадку відсутності у договорі будь-якого засобу ідентифікації права грошової вимоги, вважається, що уступка права грошової вимоги поширюється на всі вимоги клієнта, що виникають у його підприємницькій практиці [20, с. 447]. Підхід, щодо визнання дійсності всіх без винятку прав грошових вимог, що виникнуть у майбутньому втілено у положеннях конвенції ЮНІСТ-РАЛ «Про уступку дебіторської заборгованості у міжнародній торгівлі» 2001 р. [34, с. 20, 29]. З урахуванням цього, положення обох міжнародних конвенцій у сфері факторингу орієнтовані на «глобальну цесію», що передбачає уступку всієї дебіторської заборгованості, що виникає в комерційній практиці клієнта, в тому числі і на таку, що має гіпотетичний характер.

Зазначене знаходить своє підтвердження також і у положеннях конвенцій. Відповідно ч. 2 ст. 5 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р. та ч. 2 ст. 8 конвенції ООН «Про уступку дебіторської заборгованості у міжнародній торгівлі» 2001 р. положення договору факторингу, згідно з яким майбутні грошові вимоги відступаються, діють для відступлення грошових вимог фактора у міру їх виникнення без потреби укладання будь-якого нового акта про відступлення права вимоги [9; 16]. Усуваючи зайві формальності у юридичному оформленні уступки прав грошових вимог, що виникнуть в майбутньому, відповідні положення конвенції виступають додатковим підтвердженням дійсності уступок будь-яких прав грошових вимог, що виникнуть у майбутньому.

«Глобальна цесія» за договором факторингу має суттєве правове значення. Набуття майбутніх прав грошових вимог є достатньо ризикованою операцією. З огляду на це, у фактора виникає необхідність в управлінні дебіторською заборгованістю. Подібним чином, створюються передумови для виконання фактором додаткових функцій, зокрема – веденні бухгалтерського обліку, інкасації дебіторської заборгованості, наданні інформаційних, консультативних послуг, тощо. Таким чином, надання фактором окремих супутніх послуг є обов'язковим для нього за своєю правовою природою [14, с. 92].

З аналізу основних уніфікованих правових актів у сфері факторингу слідує, що особливістю договору факторингу є відсутність зобов'язань постачальника щодо повернення суми фінансування, чи внесення плати за надані фактором послуги. Надання фактором послуг за договором факторингу здійснюється на безповоротній основі. Однак, договір факторингу при цьому, зберігає своє значення як оплатний договір. Фінансовий агент передає постачальнику суму фінансування не на поворотній основі, а шляхом отримання платежу на основі уступленого йому клієнтом права грошової вимоги до контрагента за договором [28, с. 272]. Подібні особливості дали достатні підстави для Н. В. Тараби стверджувати про те, що договору факторингу властиві ознаки безповоротності, тобто відсутності обов'язку фактора щодо повернення суми фінансування, а отже – і заборгованості клієнта перед фактором та компенсаційності, що полягає у одержанні фактором

від клієнта прав вимог, вартість яких відповідає сумі фінансування [21, с. 128]. Повернення суми фінансування є способом забезпечення вимог кредитора за договором факторингу [7, с. 65]. З урахуванням цього, надання фактором відповідних послуг передбачає зворотне зобов'язання постачальника щодо уступки права грошової вимоги.

В умовах «глобальної цесії» питомий грошовий еквівалент прав грошових вимог, що набуватимуться фактором за договором факторингу неможливо визначити в момент укладення договору факторингу. Однак, фактор не може набути необмеженого обсягу дебіторської заборгованості. У будь-якому випадку, об'єм права грошових вимог, що набувається фактором визначатиметься вартістю послуг, що надаються фактором за договором факторингу. Додатковим підтвердженням цьому виступає ст. 14 конвенції ООН «Про уступку дебіторської заборгованості у міжнародній торгівлі» 2001 р., відповідно до якої цесіонарій не може притримувати більше того, що йому належить із дебіторської заборгованості [16]. Таким чином, що фактор не може притримати дебіторську заборгованість, вартість якої перевищує вартість наданих фактором послуг за договором факторингу.

Положення конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988 р. та конвенції ООН «Про уступку дебіторської заборгованості у міжнародній торгівлі» 2001 р. не врегульовують відносини, пов'язані із реалізацією прав грошових вимог уступлених фактором за договором факторингу. Інший підхід знайшов своє відображення у положеннях національних законодавств. Відповідно до ч. 2 ст. 831 ЦК РФ та ч. 2 ст. 1084 ЦК України, якщо уступка права грошової вимоги здійснювалась в цілях забезпечення виконання вимог клієнта і договором фінансування під уступку права грошової вимоги не передбачено інше, фінансовий агент зобов'язаний надати клієнту звіт та передати йому суму, що перевищує суму боргу клієнта, забезпеченою уступкою вимоги [16;24].

При «глобальній цесії» фактору можуть уступатись грошові вимоги, питомий грошовий еквівалент яких перевищує обсяг зустрічних вимог фактора до клієнта (вартість послуг, що підлягають наданню за договором факторингу). Фактор не може набувати необмеженого обсягу прав грошових вимог, а отже – і реалізовувати їх на свою користь. З огляду на це, сума, отримана фактором від боржника, що перевищує вартість послуг за договором факторингу, підлягає передачі клієнтові.

У свою чергу, реалізуючи права грошових вимог уступлених факторові за договором факторингу в обсязі, що перевищують вартість послуг, що підлягають наданню фактором, останній виконує посередницькі послуги на користь клієнта. Таким чином, передаючи клієнту звіт та суми що перевищують розмір боргу клієнта перед фактором, забезпеченого уступкою права грошової вимоги, в порядку передбаченому ст. 1084 ЦК України, фактор надає клієнтові посередницькі послуги.

З урахуванням положень ст. 1 конвенції УНІДРУА «Про міжнародний факторинг» 1988р. боржник повинен бути повідомлений про уступку права грошової вимоги. Діючи від власного імені, фактор пред'являє боржнику до сплати грошові вимоги, діючи в інтересах клієнта. З огляду на це, цілком обґрунтованою є підхід представників іспанської правової доктрини та правозастосовної практики, які вбачають у посередницьких послугах фактора за договором факторингу ознаки договору комісії [21, с.11]. Однак, вважаю, що природа подібних відносин потребує додаткового дослідження.

Висновки. Надання фактором посередницьких послуг за договором факторингу (фінансування під уступку права грошової вимоги) є можливим у випадку, коли права грошових вимог, уступлені фактору за договором факторингу та ті, щодо яких надаються посередницькі послуги не співвідносяться між собою.

У свою чергу, факторингові операції орієнтовані на «глобальну цесію», що передба-

чає можливість уступки майбутньої, а саме – гіпотетичної дебіторської заборгованості. За цих умов, ідентифікація прав грошових вимог уступлених фактором за договором факторингу та визначення їх грошового еквіваленту унеможлиблюється в момент укладення договору. Фактор може здійснювати посередницькі послуги, а саме – захист клієнта від неплатежів зі сторони боржника та пред'явлення до сплати грошових вимог в частині грошових вимог, грошовий еквівалент яких перевищує вартість послуг, що підлягають наданню фактором за договором факторингу та не звернутих ним на свою користь. Завдяки цьому, відповідні послуги набувають глибокої правової спеціалізації, як такі, що можуть здійснюватись фактором за умовами договором факторингу, не порушуючи, при цьому, цілісність правової конструкції договору факторингу.

Список використаної літератури

1. Вилкова Н. Г. Договорное право в международном обороте / Н. Г. Вилкова. – М. : Статут, 2004. – 509 с. – (Договорное право). – Прил. – с. 424-510. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.adhdportal.com/book_3349.html. – Назва з екрану.
2. Смачило В. В., Дубравська Є. В. Сутність факторингу та його використання при управлінні дебіторською заборгованістю в Україні / В. В. Смачило, Є. В. Дубравська // Фінанси України. – 2007. – № 7. – С. 35-45.
3. Ступницький О. І. Виклики фінансової кризи: факторинг, як панацея? / О. І. Ступницький // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць, – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2009. – Вип. 86, ч. I. – С. 212-220.
4. Ярошевич І. А. Гражданско-правовое регулирование договора финансирования под уступку денежного требования (факторинга) : автореф. на соискание научной степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. А. Ярошевич. – В., 2000. – 170 с.
5. Про приєднання України до конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг: закон України від 11. 01. 2006 р. № 3302-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3302-15>. – Назва з екрану.
6. Бурова М. Е. Факторинг [Текст] / М. Е. Бурова. – М. : АО «Япония сегодня» : Коммерческий банк «АИРБАНК», 1992.– 64 с.
7. Шевченко Е. Е. Договор финансирования под уступку денежного требования в системе гражданского права Российской Федерации [Текст]: автореф. на соискание научной степени канд. юрид. наук: 12.00.03 / Е. Е. Шевченко – М., 2003 – 196 с.
8. Овсейко О. С. Факторинг: сравнительный анализ российского, зарубежного и международного законодательства и практики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CJI;n=20975>. – Назва з екрану.
9. Про міжнародний факторинг: конвенція УНІДРУА № 995_210 від 28 травня 1988 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_210. – Назва з екрану.
10. Токунова А. В. Окремі питання щодо послуг, що надаються за договором факторингу / А. В. Токунова // Право України. – 2012. – № 6. – С. 296-301.
11. Тараба Н. В. Зовнішньоекономічні угоди з комерційним фінансуванням [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – 12.00.03 / Н. В. Тараба. – К., 2007.– 223 с.
12. Хозяйственный процесс: факторинг // Юридическая практика. – 30 августа 2011 г. – № 35 (714). – 34 с.

13. Овсейко О. С. Международные банковские операции: конспект лекций для студентов магистратуры. [Текст] / О. С. Овсейко. – М., 2001. – 307 с.
14. Жилинская А. А. Правовое регулирование факторинга в ФРГ / А. А. Жилинская // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 90-94.
15. Автономов А. С. Правовое регулирование факторинга в России и Франции / А. С. Автономов // Государство и право. – 2012. – № 6. – С. 35-50.
16. Цивільний кодекс України: закон України № 435-IV від 19. 01. 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Назва з екрану.
17. Господарський кодекс України: закон України № 436-IV від 16. 01. 2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Назва з екрану.
18. UN convention on the assignment of receivables in the international receivables in the international trade from 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/payments/receivables/ctc-assignment-convention-e.pdf>.
19. General Rules for International Factoring – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cqattorneies.com/enfiles/Conventions%20and%20usages/04GENERAL%20RULES%20FOR%20INTERNATIONAL%20FACTORING.pdf>. – Назва з екрану.
20. Финансирование под дебиторскую задолженность: аналитический комментарий к проекту конвенции об уступке дебиторской задолженности в международной торговле № А/CN.9/489/Add.1. – [Електронний ресурс] / Комиссия Организации Объединенных Наций по праву международной торговли, тридцать четвертая сессия (25 июня-13 июля 2001 года). – Вена, 25 мая 2001 г. – Режим доступу: <http://www.daccess-ods.un.org/TMP/8427368.40248108.html>. – Назва з екрану.
21. Osma A. «Spain is different» or is not?: A comparative review of the legal regulation in Spain and in The 1988 UNIDROIT convention of international factoring. – [Електронний ресурс] / A. Osma // International Trade Law Journal. – Volume 18, Number 2, Summer 2010. – Volume 18, Number 2. – P. 3-21. – Режим доступу: http://www.perezllorca.com%2Fes%2FactualidadPublicaciones%2FArticuloJuridico%2FDocuments%2FSpainisdifferentAOJ.pdf&ei=l2huVJWcNOTiywP4woCQAw&usq=AFQjCNEvOyK0Er_tFBjlf_BXKQCfGgDVZA&bvm=bv.80185997,d.ZWU. – Назва з екрану.
22. Комаров А. С. Финансирование под уступку денежного требования. Глава из книги: Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая. Текст, комментарии, алфавитно – предметный указатель. – [Текст]. / Под ред. О. М. Козирь, А. Л. Маковского, С. А. Хохлова. – М. : Международный центр финансово-экономического развития, 1996.
23. Тараба Н. В. Зовнішньоекономічні угоди з комерційним фінансуванням [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – 12.00.03 / Н. В. Тараба. – К., 2007. – 223 с.
24. Гражданский кодекс РФ от 26. 01. 1996 р., № 14-ФЗ: принят ГД ФС РФ 22. 12. 1995) (действующая редакция от 21. 07. 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/gkrf2>. – Назва з екрану.
25. Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг: закон України від 12. 07. 2001 р., № 2664-III. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. – Назва з екрану.
26. Ломидзе О. Г. Правонаделение в гражданском законодательстве России: дис. доктора юрид. наук. 12.00.03 / О. Г. Ломидзе. – Ростов-на-Дону: Ростовский юридический институт Северо-Кавказской академии государственной службы, 2003. – 409 с.

27. Новоселова Л. А. Сделки уступки права (требования) в коммерческой практике. Факторинг [Текст] / Л. А. Новоселова. – М., Статут, 2003. – 494 с.
28. Чапічадзе Я. О. Договір факторингу: Автореф. дис... канд. юрид. наук / Я. О. Чапічадзе. – Ун-т внутр. справ. – Харків., 2000. – 17 с.
29. Русаков М. В. Факторинговое правоотношение [Текст]: Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / М. В. Русаков. – М., 2004. – 215 с.
30. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга пятая. В двух томах. Том 1: Договоры о займе, банковском кредите и факторинге. Договоры, направленные на создание коллективных образований [Текст] / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – 736 с.
31. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая. Общие положения [Текст] / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : Статут, 2006. – 848 с.
32. Верес І. Зміст договору факторингу / І. Верес // Юридичний журнал. – березень 2012. – № 3 (117). – С. 98-01.
33. Новоселова Л. А. Сделки уступки права (требования) в коммерческой практике. Факторинг [Текст] / Л. А. Новоселова. – М., Статут, 2003. – 494 с.
34. Доклад рабочей группы по международной договорной практике о работе ее 25-й сессии (4-22 мая 1992 г.) № А/47/17. – [Электронный ресурс] // Генеральная ассамблея ООН. – Нью-Йорк, 1992. – 63 с. – Режим доступа: <http://www.daccess-ods.un.org/TMP/3726201.35545731.html>. – Назва з екрану.

FACTOR MEDIATION SERVICES PROSPECTS FOR FACTORING AGREEMENT

Smolyn Y. V.

Applicant for the PhD at the Institute of international relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Scientific adviser: Dr. Law, Associate Professor Kalakura V. Y.

Abstract. *This article describes the functions of the factor in a factoring agreement and analyzes the possibility for the factor to perform intermediary services under the factoring agreement (financing for assignments of receivables). The article studies forms of the optimal correlation of the assignment of receivables and intermediary services, their role in the factoring operations. Particular focus is made on covering the perspectives of the factor performing intermediary functions in the situation of global cession.*

Key words: *factoring, intermediary functions, global cession, assignment of receivables, financing.*

Referances

1. Vilkoва N. G. Dogovornoe pravo v mezhdunarodnom oborote / N. G. Vilkoва. – М. : Statut, 2004. – 509 s. – (Dogovornoe pravo). – Pril. – с. 424-510. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.adhdportal.com/book_3349.html. – Nazva z ekranu.
2. Smachylo V. V., Dubravs'ka Ye. V. Sutnist' faktorynhu ta yoho vykorystannya pry upravlinni debitors'koyu zaborhovanisty v Ukraini / V. V. Smachylo, Ye. V. Dubravs'ka // Finansy Ukrainy. – 2007. – № 7. – S. 35-45.
3. Stupnyts'kyy O. I. Vykylyky finansovoyi kryzy: faktorynh, yak panatseya? / O. I. Stupnyts'kyy // Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zbirnyk naukovykh prats', – K. : Kyiv's'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka, Instytut mizhnarodnykh vidnosyn, 2009. – Vyp. 86, ch. I. – S. 212-220.
4. Yaroshevich I. A. Grazhdansko-pravovoe regulirovanie dogovora finansirovaniya pod ustupku denezhnogo trebovaniya (faktoringa) : avtoref. na soikanie nauchnoy stepeni kand. yurid. nauk: 12.00.03 / I. A. Yaroshevich. – V., 2000. – 170 s.
5. Pro pryednannya Ukrainy do konventsiyi UNIDRUA pro mizhnarodnyy faktorynh: zakon Ukrainy vid 11. 01. 2006 r. № 3302-IV. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3302-15>. – Nazva z ekranu.

6. Burova M. E. Faktoring [Tekst] / M. E. Burova. – М. : АО «Yaponiya segodnya» : Kommercheskiy bank «AIR-BANK», 1992. – 64 s.
7. Shevchenko E. E. Dogovor finansirovaniya pod ustupku denezhnogo trebovaniya v sis-me grazhdanskogo prava Rossiyskoy Federatsii [Tekst]: avtoref. na soikanie nauch-noy stepeni kand. yurid. nauk: 12.00.03 / E. E. Shevchenko – М., 2003. – 196 s.
8. Ovseyko O. S. Faktoring: sravnitelnyy analiz rossiyskogo, zarubezhnogo i mezhdunarodnogo zakonodatelstva i praktiki. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=CJI;n=20975>. – Nazva z ekranu.
9. Pro mizhnarodnyy faktorynh: konventsia UNIDRUA # 995_210 vid 28 travnya 1988 roku: [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_210. – Nazva z ekranu.
10. Tokunova A. V. Okremi pytannya shchodo posluh, shcho nadayut'sya za dohovorem faktorynhu / A. V. Tokunova // Pravo Ukrayiny. – 2012. – № 6. – S. 296-301.
11. Taraba N. V. Zovnishn'oekonomichni uhody z komertsijnym finansuvanniam [Tekst]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk. – 12.00.03 / N. V. Taraba. – К., 2007. – 223 s.
12. Hozyaystvennyy protsess: faktoring // Yuridicheskaya praktika. – 30 avgusta 2011 g. – № 35 (714). – 34 s.
13. Ovseyko O. S. Mezhdunarodnye bankovskie operatsii: konspekt lektsiy dlya studentov magistraturyi. [Tekst] / O. S. Ovseyko. – М., 2001. – 307 s.
14. Zhilinskaya A. A. Pravovoe regulirovanie faktoringa v FRG / A. A. Zhilinskaya // Gosudarstvo i pravo. – 1999. – № 11. – S. 90-94.
15. Avtonomov A. S. Pravovoe regulirovanie faktoringa v Rossii i Frantsii / A. S. Avtonomov // Gosudarstvo i pravo. – 2012. – № 6. – S. 35-50.
16. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny № 435-IV vid 19. 01. 2013 r. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>. – Nazva z ekranu.
17. Hospodars'kyy kodeks Ukrayiny: zakon Ukrayiny № 436-IV vid 16. 01. 2003 r. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>. – Nazva z ekranu.
18. UN convention on the assignment of receivables in the international trade from 2001. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/payments/receivables/cte-assignment-convention-e.pdf>.
19. General Rules for International Factoring – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.cqat-torneies.com/enfiles/Conventions%20and%20usages/04GENERAL%20RULES%20FOR%20INTERNATIONAL%20FACTORING.pdf>. – Nazva z ekranu.
20. Finansirovanie pod debitorskuyu zadolzhnost: analiticheskiy komentariy k proektu konventsii ob ustupke dibitorskoy zadolzhnosti v mezhdunarodnoy torgovle № A/CN.9/489/Add.1. – [Elektronnyy resurs] / Kommissiya Organizatsii Ob'edinennykh Natsiy po pravu mezhdunarodnoy torgovki, tridtsyat chetvertaya sessiya (25 iyunya-13 iyulya 2001 goda). – Vena, 25 maya 2001 g. – Rezhim dostupu: <http://www.daccess-ods.un.org/TMP/8427368.40248108.html>. – Nazva z ekranu.
21. Osma A. «Spain is different» or is not?: A comparative review of the legal regulation in Spain and in The 1988 UNIDROIT convention of international factoring. – [Elektronnyy resurs] / A. Osma // International Trade Law Journal. – Volume 18, Number 2, Summer 2010. – Volume 18, Number 2. – P. 3-21. – Rezhym dostupu: http://www.perezllorca.com%2Fes%2FactualidadPublicaciones%2FArticuloJuridico%2FDocuments%2FSpainisdifferentAOJ.pdf&ei=l2huVJWcNOTiywP4woCQAw&usq=AFQjCNEvOyK0Er_tFBjlf_BXKQCfG-gDVZA&bvm=bv.80185997,d.ZWU. – Nazva z ekranu.
22. Komarov A. S. Finansirovanie pod ustupku denezhnogo trebovaniya. Glava iz knigi: Grazhdanskiy kodeks Rossiyskoy Federatsii. Chast vtoraya. Tekst, kommentarii, alfavitno – predmetnyy ukazatel. – [Tekst]. / Pod red. O. M. Kozir, A. L. Makovskogo, S. A. Hohlova. – М. : Mezhdunarodnyy tsentr finansovo-ekonomicheskogo razvitiya, 1996.
23. Taraba N. V. Zovnishn'oekonomichni uhody z komertsijnym finansuvanniam [Tekst]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk. – 12.00.03 / N. V. Taraba. – К., 2007. – 223 s.
24. Grazhdanskiy kodeks RF ot 26. 01. 1996 r., № 14-FZ: prinyat GD FS RF 22. 12. 1995) (deystvuyuschaya redaktsiya ot 21. 07. 2014 r. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.consultant.ru/popular/gkrf2>. – Nazva z ekranu.
25. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulyuvannya rynku finansovykh posluh: zakon Ukrayiny vid 12. 07. 2001 r., № 2664-III. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>. – Nazva z ekranu.
26. Lomidze O. G. Pravonadelenie v grazhdanskom zakonodatelstve Ros-sii: dis. doktora yurid. nauk.: 12.00.03 / O. G. Lomidze. – Rostov-na-Donu: Rostovskiy yuridicheskij institut Severo-Kavkazskoy akademii gosudarstvennoy sluzhby, 2003. – 409 s.

27. Novoselova L. A. Sdelki ustupki prava (trebovaniya) v komercheskoy praktike. Faktoring [Tekst] / L. A. Novoselova. – M., Statut, 2003. – 494 s.
28. Chapichadze Ya. O. Dohovir faktorynhu: Avtoref. dys... kand. yuryd. nauk / Ya. O. Chapichadze. – Un-t vnutr. sprav. – Kharkiv. – 2000. – 17 s.
29. Rusakov M. V. Faktoringovoe pravootnoshenie [Tekst]: Dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.03 / M. V. Rusakov. – M., 2004. – 215 s.
30. Braginskiy M. I., Vitryanskiy V. V. Dogovornoe pravo. Kniga pyataya. V dvuh tomah. Tom 1: Dogovoryi o zayme, bankovskom kredite i faktoringe. Dogovoryi, napravlennyie na sozdanie kollektivnyih obrazovaniy [Tekst] / M. I. Braginskiy, V. V. Vitryanskiy. – M. : Statut, 2006. – 736 s.
31. Braginskiy M. I., Vitryanskiy V. V. Dogovornoe pravo. Kniga pervaya. Obschie polozheniya [Tekst] / M. I. Braginskiy, V. V. Vitryanskiy. – M. : Statut, 2006. – 848 s.
32. Veres I. Zmist dohovoru faktorynhu / I. Veres // Yurydychnyy zhurnal. – berezen' 2012. – № 3 (117). – S. 98-01.
33. Novoselova L. A. Sdelki ustupki prava (trebovaniya) v komercheskoy praktike. Faktoring [Tekst] / L. A. Novoselova. – M., Statut, 2003. – 494 s.
34. Doklad rabochey gruppyi po mezhdunarodnoy dogovornoй praktike o rabote ee 25-y sessii (4-22 maya 1992 g.) № A/47/17. – [Elektronniy resurs] // Generalnaya asambleya OON. – Nyu-York, 1992. – 63 s. – Rezhim dostupu: <http://www.daccess-ods.un.org/TMP/3726201.35545731.html>. – Nazva z ekranu.

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ФАКТОРОМ ПОСРЕДНИЧЕСКИХ УСЛУГ ПО ДОГОВОРАМ ФАКТОРИНГА

Смолин Я. В.

Соискатель Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор юридических наук, доцент Калакура В. Я.

Аннотация. *В этой статье речь идет о функции фактора по договору факторинга. Анализируется возможность выполнения фактором посреднических услуг по договору факторинга (финансирование под уступку права денежного взыскания). Исследуются формы оптимального соотношения уступки права денежного взыскания и посреднических услуг, их значение в факторинговых операциях.*

Особенное внимание уделяется освещению перспектив выполнения фактором посреднических функций в условиях «глобальной цесии».

Ключевые слова: *факторинг, посреднические функции, глобальная цесия, уступка права денежного взыскания, финансирование.*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

УДК 327 (073:470+571)

МОДЕЛІ ВЕНЧУРНОГО ФІНАНСУВАННЯ НАНОТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ: ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД І МОЖЛИВОСТІ ЙОГО АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Вергун В. А.

Доктор економічних наук, професор кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ступницький О. І.

Кандидат економічних наук, професор кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті проведений аналіз передового світового досвіду функціонування венчурної індустрії, формування моделей венчурного фінансування національного ринку, включаючи інвестиції «бізнес-ангелів», а також порівняльні оцінки ефективності діяльності окремих іноземних венчурних фондів, виділені відмінні риси й переваги закордонних моделей венчурного фінансування й обґрунтована доцільність реалізації у вітчизняній практиці: найбільш успішні венчурні проекти в розвинених країнах фінансуються урядом, але управляються професіоналами із приватного сектору; регулювання венчурного фінансування повинно здійснюватися шляхом надання податкових пільг інвесторам і компаніям, що інвестують, у напрямку податкового стимулювання інновацій через розробку відповідної нормативно-правової бази; ресурси держави повинні перетворитися у форму каталізатора приватних інвестицій в інноваційний процес і розвитку ринку нанотехнологічної продукції.

Ключові слова: нанотехнології, венчурне фінансування, інновації, венчурний фонд, «бізнес-ангели».

Постановка проблеми. Глобальний інноваційний розвиток за рахунок венчурного фінансування сьогодні визначається фінансовими і економічними можливостями промислово розвинених країн і регіонів світу. Хоча затяжна рецесія трохи відклала комерційне освоєння результатів наукових відкриттів, вона одночасно стимулювала процеси конкуренції та реструктуризації компаній і цілих галузей, підштовхувала підприємців до інноваційних рішень, які колись відкладалися. Тому сьогодні подальший розвиток одержать галузі, що перебували у фазі ембріонального розвитку на п'ятому технологічному укладі (космічні технології; атомна промисловість; авіаційна промисловість; медицина, виробництво конструкційних матеріалів із заздалегідь заданими властивостями) та галузі шостого технологічного укладу, що є складовими «світового технологічного локомотиву» (нанотехнології, біотехнології, системи штучного інтелекту, інтегровані високошвидкісні транспортні системи, глобальні інформаційні мережі). За прогнозами Національного наукового фонду США у 2016 р. вартісна складова товарів і послуг ринку нанотехнологій у

США перевищить 1 трлн. доларів, а потреба у фахівцях цієї сфери складе 2 млн. чоловік. Очікується, що загалом темпи зростання світового ринку нанотехнологій у найближчі 10 років на 20% переверщать ринок електроніки та у 2 рази ринок медичних препаратів (вже сьогодні ринок нанотехнологій зростає на 40% у рік), причому вже сьогодні вартість вироблених на світовому ринку товарів із використанням нанотехнологій складає 1,5% від сукупного світового випуску [1, Р. 32-33].

Усвідомлення зростаючої ролі венчурного фінансування досліджень і розробок у сфері нанотехнологій обумовлює швидке зростання інвестицій у дану галузь протягом останнього десятиліття. Власне венчурне інвестування індустрії нанотехнологій – це складне, комплексне явище, що відрізняється різноманіттям форм і підходів до формування його системи й механізму від прямого приватного інвестування у інноваційні проекти на початковій стадії розвитку компаній-реципієнтів до багаторівневих капіталовкладень у їх реалізацію у високотехнологічних галузях економіки консорціумами публічних компаній. За останні 10-15 років у промислово розвинених країнах склалися і активно розвиваються моделі венчурного фінансування нанотехнологій, які мають власну специфіку та особливості, що пов'язані із високим ступенем ризику, потенційно високою прибутковістю за рахунок поєднання специфічними посередниками знань, навичок і досвіду венчурних інвесторів-професіоналів у сфері бізнесу і фінансів з творцями ідей та знань у сфері освоєння технологій, виробництва та сбуту. Ці моделі є не лише потужним каталізатором розвитку національного інтелектуального продукту і будь-якого бізнесу взагалі – вивчення досвіду їх ефективного використання та адаптації до економічних реалій надасть можливість країнам, що стали на шлях макроекономічних трансформацій (у тому числі й Україна), заощадити матеріальні ресурси та час для здійснення перетворень.

Мета статті – дослідити особливості використання сучасних моделей венчурного фінансування у контексті можливостей їх використання у практиці ринкових перетворень в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед українських дослідників за останні роки посилилась увага до проблем становлення та розвитку венчурного капіталу, фінансування інновацій та формування наноіндустрії. Зокрема, це роботи Антіпова О. М. [2], Денисюка В. А. [3], Ковалишина П. В. [4], Красовської О. В. [5], Кузнецової І. С. [6], Лапко Е. А. [7], Мошенського С. З. [8]. Однак у роботах авторів основна увага приділена західному досвіду використання венчурного капіталу, однак дослідження процесів адаптації західних моделей венчурного фінансування до реальних потреб вітчизняних інвесторів і можливостей венчурних фінансистів потребують подальшого аналізу.

Основні результати дослідження. Сьогодні більшість світових компаній-лідерів високотехнологічних галузей, таких як «Microsoft», «Intel», «Apple Computer», «Genentech» та інші, зобов'язані самим своїм існуванням саме венчурним інвестиціям, які дозволили їм реалізувати їхні ідеї на етапі становлення, розвитку (у подальшому на мікро-, мезо- і макроекономічному рівні) та на етапі трансферту результатів інтелектуальної діяльності (у вигляді знань, ідей та know-how). Сьогодні хоча обсяг венчурних інвестицій у нанотехнології не досить значний у порівнянні із загальним обсягом усіх категорій і видів фінансування у світовій економіці в цілому, саме венчурне інвестування визначає успішний розвиток високотехнологічних галузей і економік країн, орієнтованих на високі технології. Саме цього роду інвестиції як стартовий фінансовий поштовх малим компаніям, що реалізують інноваційні проекти в зазначених галузях, забезпечують не лише подальше зростання обсягів виробництва галузей, але й їх розширення за рахунок нових видів продукції або діяльності, що раніше не існували.

Сьогодні основними складовими венчурної інфраструктури є: програми підтримки НДДКР, дослідно-конструкторські і наукові розробки; бізнес-інкубатори; діяльність і співтовариство «бізнес-ангелів»; регіональні фонди по підтримці інноваційних проектів; венчурні фонди, фонди при олігархах, фонди прямих інвестицій; фонди з державною участю [9, Р. 37-38]. При цьому кожна країна формує свою модель венчурної індустрії, як елемент науково-технічного потенціалу, ґрунтуючись на таких передумовах як масштаб економіки, унікальні регіональні особливості й міжнародна позиція країни, ресурсний потенціал розвитку інновацій (державний, корпоративний, приватний сектори), бізнес-практика та традиції великого, середнього й малого бізнесу, що історично склалися, людський капітал, рівень науково-технологічного розвитку, рівень розвитку фінансового сектору та корпоративного управління. У зв'язку з цим, лише комплексний (системний) підхід до аналізу моделі венчурного фінансування дає можливість виявити її структуру, комплексно підійти до оцінки зовнішніх і внутрішніх чинників, ролі державного регулювання, позицій провідних венчурних компаній і організацій у контексті науково-технічної стратегії розвитку країни та її інтеграції у світове господарство.

Наразі національні програми з розвитку нанотехнологій розроблені і функціонують у більш ніж 55 країнах світу, проте активні розробки у сфері нанотехнологій здійснює 51 країна, з яких провідними є 14 країн (найбільш тривалий «нанотехнологічний досвід» мають Японія, США та Німеччина). Висока інвестиційна активність пов'язана з широким залученням державних компаній, що здійснюють дослідження у даній сфері. Щорічний світовий приріст нанотехнологічних компаній складає 16-18 тис., причому число їх подвоюється кожні 1,5-2 року. Наприклад, за останні п'ять років у Китаї було зареєстровано понад 600 компаній і 100 науково-дослідних інститутів, у США понад 1,5 тис. корпорацій, підприємств і науково-дослідних лабораторій з різних напрямків досліджень. [10].

У США існує розвинена інфраструктура індустрії венчурного інвестування, яка чітко визначається географічним розташуванням основних центрів американського венчурного капіталу. Провідна роль серед них, без сумніву, належить Силіконовій долині (науково-дослідною базою якого є університети Стенфорд і Берклі) та дослідному центру в Упал-Альто, які за рахунок симбіозу зосереджених тут науково-навчальних закладів, венчурних фондів та компаній забезпечують не тільки генерацію необхідних ідей та новітніх технологій, але й певний рівень поінформованості їх розроблювачів про систему й механізм венчурного інвестування інновацій, що полегшує їм шлях до комерціалізації ідей і технологій і завершенню повномасштабного інноваційного процесу через створення компаній із залученням венчурного капіталу (постійний обмін інформацією доповнюється й спеціальним навчанням у сфері венчурного інвестування). Другий великий центр венчурного інвестування в США функціонує у районі м. Бостона. Ці два найбільші американські центри венчурної індустрії США відрізняються по своїй стратегії у виборі об'єктів для інвестування; «східному» центру властиві більш стримані підходи до рівня ризику інноваційних проектів (у «західному» центрі частка компаній, які одержали венчурні інвестиції на етапі зародження (seed investments) за деякими оцінками складає близько 30% [11, Р. 531]); між ними існують певні відмінності у виборі структури інвестування й, відповідно, у деталях угод венчурного інвестування. Динаміка американських центрів венчурного інвестування свідчить, що вони групуються навколо провідних університетів, враховуючи, що більшість ідей і технологій виходить саме з університетських лабораторій і науково-дослідних підрозділів, а також досить високий рівень розвитку системи передачі (трансферу) технологій та інших результатів інтелектуальної діяльності, розробленої американським науковим співтовариством.

Серед характерних рис венчурного інвестування в США (крім традиційної орієнтації на фінансування в першу чергу інноваційних компаній, що зароджуються або перебувають на початкових стадіях розвитку, незважаючи на високий ступінь ризику подібних вкладень) можна виділити: 1) розвинену систему фінансових інститутів і наявність потужних інституціональних інвесторів, здатних на довгострокові інвестиції; 2) розвинений фондовий ринок; 3) активну політику держави відносно розвитку національної інноваційної системи й залучення в неї венчурного інвестування, а також досить значну частку у цілому високотехнологічних компаній у загальній кількості компаній–реципієнтів венчурних інвестицій. При цьому пріоритети венчурних інвесторів змінювалися з роками відповідно до зміни пріоритетів у розвитку самих високотехнологічних галузей. Так, наприклад, якщо наприкінці 1990-х років «бум» розвитку інформаційно-комунікаційних технологій і особливо компаній, що спеціалізуються на Інтернет-технологіях викликав приплив венчурних інвестицій у ці сектори (із усіх венчурних інвестицій, які були спрямовані у високотехнологічні компанії, 56% були венчурними інвестиціями саме в Інтернет-компанії), то у перше десятиріччя XXI ст. пріоритети розподілилися наступним чином: біотехнологія – 13%; медична апаратура – 9%; програмне забезпечення – 20%; телекомунікації – 14%; мережеве інформаційне устаткування – 11% [12, р. 1032-1033].

Незважаючи на позитивний досвід залучення інвестицій у зародковій й початковій стадії розвитку інноваційного бізнесу, венчурні інвестиції в США продовжують зберігати тенденцію останніх років до фінансування більш пізніх стадій розвитку компаній, що характеризуються меншим ризиком. Отже, основна мета удосконалення існуючих інноваційних бізнес-моделей та державної політики США на майбутнє – створення додаткових стимулів для венчурних інвестицій саме на ранніх стадіях розвитку інноваційних компаній (підтримка малих швидкозростаючих компаній високотехнологічних галузей економіки), тобто для розвитку венчурного інвестування у його класичному розумінні.

Загалом у США венчурне інвестування існує у вигляді різноманітних моделей і організаційних форм (інвестиції нефінансових корпорацій, комерційних та інвестиційних банків, «бізнес-ангелів» та їх асоціацій, з державною участю тощо), у межах яких інвестори керуються різними цілями (одержання інвестиційного доходу, нових технологій диверсифікація бізнесу, досягнення синергетичного ефекту з основними напрямками діяльності, державні програми розвитку малого підприємництва), використовують різні механізми прийняття рішень і управління інвестиціями з використанням окремих організаційно-правових форм (партнерство, корпорація, індивідуальне підприємництво), їх діяльність відрізняється ступенем відповідальності за результати інвестування, що у комбінації з різними цілями обумовлює ефективність інвестування [13, р. 994-996].

Особливостями реалізації бізнес-моделей венчурного фінансування в останні роки у США є процеси формування специфічних тенденцій ринку венчурних інвестицій. По-перше, це укрупнення інституціональних інвесторів венчурного капіталу, що приводить до збільшення середнього рівня інвестицій в один проект і заповнення зазначеного сегмента венчурного ринку інвестиціями «бізнес-ангелів». По-друге – збільшення кількості фірм венчурного капіталу у вигляді компаній з обмеженою відповідальністю, що призводить до зниження значення обмеженого партнерства як основної організаційно-правової форми фірм венчурного капіталу в США (фірми венчурного капіталу створюються у організаційній формі компаній з обмеженою відповідальністю, що надає додаткову перевагу у сфері обмеженої майнової відповідальності керуючих венчурними фондами). По-третє – посилення ролі великих асоціацій «бізнес-ангелів» і пов'язаний із цим зсув венчурних інвестицій приватних інвесторів у сферу вкладень у компанії на більш пізніх

стадіях розвитку, що може призвести до дефіциту венчурного капіталу, доступного для малих інноваційних компаній на самих ранніх етапах розвитку (посівні й стартові компанії), основними інвесторами яких традиційно є «бізнеси-ангели». По-четверте – значне поширення внутрішніх венчурних інвестицій у формі інтрепренерства, коли з метою комерціалізації побічних результатів внутрішньокорпоративних НДДКР здійснюється пошук співробітників компанії, що прагнуть брати участь у венчурному бізнесі [14, Р. 362-364].

Основним механізмом у сфері державної підтримки венчурного інвестування у США є федеральна програма «Інвестиційні компанії для малого бізнесу», у межах якої надаються державні гарантії по облигаціях, випущених фірмами венчурного капіталу (у зв'язку із значними збитками США відмовилися від підтримки венчурного інвестування з використанням механізмів участі у власному капіталі фірм венчурного капіталу). Фактично, сьогодні венчурне інвестування, що стимулює інновації і підтримує швидкозростаючі компанії, становить основу американської економічної моделі, яка доводить існування стійкого позитивного кореляційного зв'язку між венчурними інвестиціями і продуктивністю факторів виробництва у США [15, р. 1344-1345]. Навіть зниження обсягу нових зобов'язань інвесторів по внесенню коштів у венчурні фонди, що відбулося у США у зв'язку зі світовою фінансовою кризою, лише переорієнтували венчурних інвесторів у сферу фінансування компаній, що перебувають на більш пізніх етапах інноваційного розвитку (у більш зрілі компанії й на додаткове фінансування компаній, що перебувають у портфелі венчурних інвестицій). Продовжує функціонувати, з одного боку, механізм стимулювання розвитку венчурного фінансування шляхом впровадження практики надання державних гарантії по позикових коштах венчурних фондів. З іншого – діє система дозволів керуючим компаніям вкладати пенсійні нагромадження у паї закритих пайових інвестиційних фондів, особливо ризикових (венчурних) інвестицій у межах певного ліміту й на корпоративному рівні інтенсифікувати проведення венчурних інвестицій.

Порівняльний аналіз систем венчурного інвестування США і ЄС ускладнений відмінностями у трактуваннях самого поняття венчурного інвестування. Так, аналіз теоретичних концепцій і систем венчурного інвестування в США і Західній Європі демонструє, у першу чергу, те, що в західноєвропейській теорії і практиці венчурний капітал є синонімом поняття «прямого приватного капіталу» («private equity»). У США ж, навпаки, венчурний капітал сприймається як окреме поняття і як окрема індустрія. У той час як термін «private equity» у США асоціюється головним чином з фінансуванням так званих схем викупу компаній: викупу компаній менеджментом (management buy-outs – MBO) і викупу компаній з використанням позикових коштів (leveraged management buy-outs – LBO) [16]. Однак, як свідчить аналіз незважаючи на більш пізній початок розвитку у порівнянні з американською, західноєвропейська венчурна індустрія загалом повторювала її етапи зростання і депресії – тобто розвиток венчурного інвестування в Європі, як і у США, носить циклічний характер.

У цілому західноєвропейська система венчурного інвестування сьогодні не має, як у США, достатньо розвиненої інфраструктури: бракує такого ж розвиненого фондового ринку; немає такої кількості фінансових інститутів, які готові до довгострокових інвестицій; недостатньо розвинена система податкових стимулів як для підприємців, що реалізують інновації, так і для інвесторів та низки інших необхідних економічних важелів. Тому для венчурного капіталу ЄС на відміну від США основним джерелами є банки та пенсійні фонди (їх питома вага – в межах 30-35% капіталу венчурних фондів) і практично

у всіх країнах ЄС більше половини венчурних інвестицій вкладається на етапі розширення венчурного бізнесу, що є домінуючим серед усіх інших етапів [17, С. 53]. Наразі характерними рисами венчурного інвестування у ЄС є те, що воно, по-перше, меншою мірою, ніж у США, пов'язане з науково-технологічним розвитком; по-друге, стимулює формування єдиного європейського ринку венчурного капіталу за рахунок введення в країнах ЄС єдиної валюти євро; по-третє, інтернаціоналізує європейський венчурний капітал за рахунок зростання питомої ваги надходжень коштів із закордонних джерел у європейські венчурні фонди ($\frac{1}{3}$ з неєвропейських країн, у тому числі із США); по-четверте, базується на активному формуванні загальноєвропейського ринку цінних паперів швидкозростаючих компаній з венчурним капіталом і стимулює зростання транснаціональних венчурних фондів, які фінансують загальноєвропейські проекти, що допомагає ЄС у конкурентній боротьбі зі США і Японією.

Аналіз і оцінка західного досвіду країн-лідерів у сфері інновацій дозволяє виділити як фінансові параметри: 1) різні способи організації фінансування нанотехнологій (розвиненість фінансового ринку та ринку злиттів та поглинань, рівень концентрації банківського капіталу, доступність венчурного капіталу); 2) структура загального обсягу інвестицій у інновації (частка корпорацій, банків, страхових компаній, інституційних інвесторів) [18, с. 42-54], так і основні успішні моделі створення національної венчурної індустрії, які різняться як за кількісними і якісними параметрами, так і по тій ролі, яку вони відіграють в економіці: ринкова, кластерная, корпоративно-державна та змішана [19, с. 43]. Загальним для усіх країн є те, що ключову роль у формуванні більшості моделей створення венчурної індустрії відіграє держава, метою участі якої є нагромадження необхідної критичної маси інвестиційного досвіду, а також запуск розширеного відтворення венчурного капіталу, як у приватному секторі, так і в економіці країни в цілому. Ефективно використовуючи адміністративні (непрямі) і економічні (прямі) методи держава забезпечує максимальне залучення приватного сектора у рішення загальнонаціональних завдань інноваційного розвитку.

Ринкова модель створення венчурної індустрії та фінансування інновацій характерна для розвинених ринкових економік (США, Великобританія, Канада, Ірландія, Австралія, Ізраїль) і орієнтована на реалізацію нелінійного процесу створення інновацій у максимально широкій мережі галузей. При цьому фундаментальні дослідження можуть не бути обов'язковим ініціюючим етапом (як у випадку реалізації лінійного процесу інновацій), оскільки сприятливі умови генерування інноваційних ідей створюються на всіх етапах інноваційного циклу. Тому на ринку можуть продаватися як проміжні (нанотехнології), так і кінцеві інноваційні результати (нанопродукти), а для оперативного реагування на нові технологічні виклики фахівці високої кваліфікації можуть залучатися на всіх етапах інноваційного процесу. Оскільки інноваційна діяльність є діяльністю, що має позитивний зовнішній ефект (тобто, суспільні вигоди від неї перевищують приватні вигоди), її стимулювання з боку держави та створення мотиваційної складової обумовлене чотирма основними причинами: подолання «провалу» ринку; стимулювання економічного зростання; створення робочих місць; суспільний розвиток.

Під «провалом» ринку в сфері інноваційної діяльності мається на увазі, насамперед, недостатність інвестицій у дану сферу, особливо на ранніх стадіях, який спричинений, по-перше, «переливом» («спілловем») знань (коли розробки однієї компанії не можуть стати доступними іншим), по-друге, інформаційною асиметрією. Проте, фактично, ефект «спілловера», незважаючи на не вигідність для компанії винахідника, по суті, дозволяє швидко генерувати як радикальні інновації, так і на ті, які поліпшують вже існуючі тех-

нології, що призводить до зростання суспільних вигід від доступу до нових розробок. Участь держави у венчурній діяльності у межах ринкової моделі полягає у прямому інвестуванні державних коштів у інноваційні компанії («участь капіталом») і, на основі гарантійних програм, у створенні правових і економічних умов для формування повноцінної венчурної індустрії (на основі конкурсного відбору виділяють фінансові ресурси для інноваційних підприємства й проектів венчурним способом – або в обмін на частку акцій у статутному фонді компанії або шляхом надання кредитів, або гарантій по них) [20, Р. 34-37]. Чітка система визначення й захисту прав власності, структурований фінансовий ринок, який пропонує широкий набір фінансових продуктів, необхідних для здійснення ризикованих інвестицій, розвинена система інституційних інвесторів (як головне джерело довгострокових ресурсів для венчурного фінансування), достатній рівень досвіду менеджерів у сфері інновацій, здатних вірно визначити й прогнозувати пріоритети інвестування та забезпечити ефективну комерціалізацію розробок – це перелік основних умов ефективності функціонування ринкової моделі.

Щодо суб'єктів венчурного процесу ринкової моделі, то ними є: розроблювачі інновацій (венчурні фірми), приватні венчурні фонди, «бізнес-ангели», а також великі інноваційно-активні корпорації (провідні «гравці» в секторі наноіндустрії із значною часткою ринку). Основним елементом зв'язку між різними учасниками інноваційного процесу в ринковій моделі венчурної індустрії служать диверсифіковані, прозорі й ліквідні ринки інтелектуальної власності, венчурного капіталу, корпоративних злиттів і поглинань. Однак, спеціалісти у галузі інновацій та нанотехнологій відзначають специфічний парадокс інноваційної економіки – великі технологічні корпорації не виявляють гарантом стійкого зростання сфери високих технологій [10]. Це пов'язано з тим, що значна кількість новаторських ідей доводяться до ринкової стадії саме малим інноваційним бізнесом, який є основним джерелом нововведень, генератором нових рішень і створює базу для структурної перебудови усього господарства на наукомісткій основі.

Наразі основною проблемою функціонування ринкової моделі венчурного фінансування (і фінансова криза 2008-2009 рр. це підтвердила) є її недостатня фінансова стабільність через формування «міхурів» на фінансових ринках. У цьому зв'язку необхідно брати до уваги, по-перше, можливі негативні моменти екзогенного втручання в інноваційні процеси незважаючи на широту спектра механізмів стимулювання інноваційної діяльності (так, наприклад, при посиленні заходів щодо захисту авторських прав, зростає мотивація економічних агентів до здійснення інноваційних проектів, але, у той же час, обмежується ефект «спілловера» знань і соціальна віддача від інновацій скорочується). По-друге, складну дилему щодо можливостей появи так званих «провалів держави» (неефективність заходів державного регулювання, за яких вигоди від втручання у розвиток ринку нижче, ніж втрати від даного втручання), через що наявність описаних вище «провалів ринку» стає недостатньою умовою державного втручання у розвиток інноваційних процесів.

Кластерная модель венчурного фінансування характерна для скандинавських країн (Швеція, Фінляндія, Данія) і полягає у: 1) концентрації зусиль держави на створенні нових інноваційних центрів і мереж компаній, 2) реалізації інноваційних стратегій «нішових» переваг і адекватна для відносно невеликих, але досить диверсифікованих економік з набором технологічно конкурентоспроможних галузей, 3) стійких партнерських відносинах держави й бізнесу, що здійснюються на основі технологічної і науково-дослідної кооперації, а також територіальної локалізації (зв'язки між різними учасниками інноваційного у процесу переходу від стадії до стадії). Провідною умовою успішного функціонування

даної моделі є висока якість і ефективність державного управління у налагодженні та підтримці різноманітних форм кооперації й співробітництва ключових суб'єктів інноваційного процесу (малих інноваційних фірм, великих компаній, науково-дослідних інститутів, технопарків, бізнес-інкубаторів, університетів). Тобто, за рахунок об'єднання галузевих і територіальних кластерів з метою генерування інтегрованих інноваційних циклів усувається негативний вплив недостатньо розвинених ринкових інститутів на ліквідність і оцінку капіталізації малих інноваційних компаній і, відповідно, їхня здатність залучати інвестиції.

Дана модель суттєво менш уразлива до фінансових ризиків через орієнтацію на підтримку переважно лінійного інноваційного процесу – інноваційний розвиток здійснюється шляхом розгортання макроінноваційного циклу від фундаментальних досліджень до прикладних розробок, послідовно переходячи до комерціалізації науково-прикладних досягнень, а потім до їх впровадження у виробництво (у той же час недоліком є слабка дифузія нових технологічних рішень з одних сфер діяльності у інші) [21, р. 18-22]. Хоча залучення інновацій відбувається на останніх стадіях, а залучення висококваліфікованих фахівців на початкових стадіях інноваційного процесу, функціональними перевагами кластерної моделі розвитку є, по-перше, виникнення ефекту синергії між учасниками кластера (об'єднання зусиль суб'єктів інвестиційно-інноваційної діяльності та державної підтримки на окремій території, перерозподіл ризиків і здійснення гнучкої політики, необхідної в умовах швидко мінливої кон'юнктури, підвищення конкурентоспроможності не тільки окремих підприємств кластера, а всього інноваційно-виробничого ланцюжка у т. з. регіональному «центрі зростання»). По-друге, інвестиційні ресурси кластера для здійснення його інноваційних проектів формуються на основі як внутрішніх (венчурні фонди, «бізнес-ангели», власні кошти підприємств-учасників), так і зовнішніх джерел фінансування (інші регіони, включаючи іноземних інвесторів). По-третє, саме у межах цієї моделі формуються як кластерні полюси інноваційного росту, так і сприятливе середовище, що дозволяє: 1) прогнозувати інноваційні цикли на всіх рівнях на основі системного використання ресурсного й інформаційного обміну між діловими та науковими колами окремої території й галузі; 2) реалізувати національну інноваційно-економічну політику створення сприятливої інституціональної інфраструктури ініціації цільових програм розвитку кластерів.

Корпоративно-державна модель венчурного фінансування інновацій (застосовується в значній частині країн континентальної Європи (Франція, Німеччина, Італія й ін.) характерна для економік зі споконвічно недостатньо розвиненими ринковими інститутами, з відставанням від провідних країн у рівні науково-технологічного розвитку (вони прагнуть забезпечити інноваційний економічний розвиток шляхом запозичень ідей або нових технологічних рішень шляхом одержання вдосконаленого аналога вихідного прототипу). Чотирма основними умовами успішного розвитку даної моделі є: 1) висока якість державного адміністрування; 2) наявність великих міжгалузевих компаній, які володіють розвиненими науково-дослідними підрозділами; 3) потужна банківська система, яка виступає у якості стратегічних партнерів провідних корпорацій; 4) високий рівень розвитку корпоративної культури, що регламентує діяльність економічних агентів, компенсуючи нерозвиненість ринкових інститутів. При цьому, з одного боку, венчурні фонди та малий інноваційний бізнес за такої системи інкорпоровані у функціонуючу структуру, будучи афілійованими з банками, корпораціями й дослідницькими інститутами (тобто, відіграють підлеглу роль). З іншого – основним елементом, що об'єднують економічних суб'єктів «інноваційного імпульсу» є ініційовані державою й/або найбільшими корпораціями програми технологічного розвитку та проекти приватно-державного партнерства. Корпорації

і високотехнологічні кампанії інвестуючи у науково-дослідні розробки на «посівній» і «старт-ап» стадіях отримують стимулювання та підтримка інноваційної активності пільги через податкову політику шляхом відрахування з оподаткованої бази.

Інноваційний цикл у межах даної моделі виявляється «замкнутим» усередині корпорацій, включаючи як середні, так і пізні стадії інноваційного процесу, орієнтований на швидке впровадження технологічних новинок у виробництво. Це супроводжується високою інерційністю (незважаючи на низький рівень фінансових ризиків), труднощами у міжгалузевій дифузії інновацій за рахунок відповідностей щодо інструментів управління технологічними інноваціями та рівнів сертифікації національних стандартів тощо.

Мезокорпоративная модель характерна для країн Східної Азії (Республіка Корея, Сінгапур, Китай і ін.), які розпочали економічні перетворення в умовах вихідного відставання у розвитку ринкових інститутів і технологічного розвитку, проте з прагненням швидко скоротити наявний розрив за рівнем добробуту. Основними суб'єктами моделі є великі багатогалузеві корпорації (мезокорпорації, які складаються із безлічі різнопрофільних виробничих, фінансових компаній і науково-дослідних організацій), у яких весь інноваційний процес «замкнений» усередині таких корпорацій (від зовнішнього запозичення ідеї або технологічного рішення, а інновацією вважається поліпшення первісного нововведення для створення вдосконаленого аналога). Це дозволяє мезокорпоративній організації інноваційного бізнесу швидко концентрувати ресурси на ключових напрямках, своєчасно реагувати на зміну кон'юнктури, мінімізувати витрати на здійснення НДДКР за рахунок економії на масштабі. Оскільки у країнах, що розвиваються, роль університетів у комерціалізації обмежена лише базовими та прикладними дослідженнями і не включає комерціалізацію та обмін нанотехнологіями, держава здійснює необхідні заходи, спрямовані на подолання існуючих «пробілів» у взаємодії та співробітництві між бізнесом і науково-дослідними установами національної економіки з метою удосконалювання інфраструктури наоіндустрії.

Саме сьогодні мезокорпоративна модель венчурного фінансування інновацій найбільш прийнятна для економіки України. В Україні наразі у національній програмі інноваційного розвитку і у більшості регіональних інноваційних програмах відсутній яскраво визначений нанотехнологічний компонент, тому при створенні венчурної індустрії доцільним є формування та розвиток не лише кластерних полюсів інноваційного росту, але й стимулювання бізнесу, що забезпечує венчурним капіталом підприємства і фонди.

Висновки. Сьогодні існує значна різноманітність підходів до розвитку венчурних систем і механізмів, проте не існує єдиної «вірної» моделі проходження інновації від ідеї або технології до комерційного результату. При цьому чим більше учасникам інноваційного процесу (від вчених і дослідників до інвесторів) буде надано можливостей у виборі форм і методів здійснення досліджень, реалізації ідей, освоєння технологій, джерел фінансування і побудови бізнесу, тим вища імовірність підібрати найбільш ефективний варіант, який би відповідав спільним інтересам процесу венчурного фінансування. У країнах ОЕСР розвиток моделей фінансування високотехнологічного сектору здійснюється у напрямку чіткої кореляції обсягів коштів, що інвестуються з показниками ефективності даних досліджень через надання корпоративному інноваційному сектору податкових пільг (згідно мінливих потреб бізнесу) та грантів, кредитів і гарантій як форм державної підтримки НДДКР. Покраїнні відмінності проявляються не тільки у цільовому орієнтирі венчурних інвестицій, але й у самих системах венчурного інвестування в США та у ЄС і у підходах до формування механізму реалізації венчурних інвестицій.

Список використаної літератури

1. Battistini B., Hacklin F. The State of Corporate Venturing // B. Battistini, F. Hacklin / Research Technology Management. – 2013. – № 56 (1). – P. 31-39.
2. Управління венчурним фінансуванням підприємств: монографія / Калінеску Т. В., Антіпов О. М., Корецька-Гармаш В. О. / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ : Видавництво СНУ ім. В. Даля, 2009. – 276 с.
3. Денисюк В. А. Венчурне інвестування в національній інноваційній системі: аналіз механізмів розвитку та основи концепції для України // В. А. Денисюк / Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. – № 3. – С. 190-201.
4. Ковалишин П. В. Формування та розвиток ринку венчурного інвестування України: монографія / П. В. Ковалишин. – Миколаїв : МДАУ, 2009. – 302 с.
5. Красовская О. В. Венчурное финансирование: мировые тенденции и ситуация в Украине / О. В. Красовская. – К. : Конус-Ю, 2013. – 108 с.
6. Кузнецова І. С. Інститут венчурних інвестицій: стан та перспективи розвитку в Україні / І. С. Кузнецова // Наука та інновації. – 2008. – Т. 4. – № 1. – С. 87-95.
7. Лапко О. О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки // О. О. Лапко / Економіка і прогнозування: науково-аналітичний журнал. – 2006. – № 3. – С. 25-42.
8. Теорія та практика венчурного фінансування: монографія / Петрук О. М., Мошенський С. З. / Житомирський держ. технологічний ун-т – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 248 с.
9. Engel J. S. Accelerating Corporate Innovation: Lessons from the Venture Capital Model // J. S. Engel / Research Technology Management. – 2011. – № 54 (3). – P. 36-43.
10. Fluck Z., Garrison K., Myers S. Venture Capital Contracting: Staged Financing and Syndication of Later-stage Investments / Z. Fluck, K. Garrison, S. Myers [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hbs.edu/entrepreneurship/pdf/Fluck_Garrison_Myers-summary.pdf.
11. Bertoni F., Colombo M. & Croce A. The Effect of Venture Capital Financing on the Sensitivity to Cash Flow of Firm's Investments // F. Bertoni, M. Colombo & A. Croce / European Financial Management. – 2010. – № 16. – P. 528-551.
12. Bertoni F., Colombo M. & Grilli L. Venture Capital Financing and the Growth of High-tech Start-ups: Disentangling Treatment from Selection Effects // F. Bertoni, M. Colombo & L. Grilli / Research Policy. – 2011. – № 40 (7). – P. 1028-1043.
13. Dushnitsky G., Shapira Z. Entrepreneurial Finance Meets Organizational Reality: Comparing Investment Practices and Performance of Corporate and Independent Venture Capitalists // G. Dushnitsky, Z. Shapira / Strategic Management Journal. – 2010. – № 31 (9). – P. 990-1017.
14. Fairchild R. An Entrepreneur's Choice of Venture Capitalist or Angel-Financing: A Behavioral Game-Theoretic Approach // R. Fairchild / Journal of Business Venturing. – 2011. – № 26 (3). – P. 359-374.
15. Kunc M., Bhandari M. Strategic Development Processes During Economic and Financial Crisis // M. Kunc, M. Bhandari / Management Decision. – 2011. – № 49 (8). – P. 1343-1353.
16. National Venture Capital Association Yearbook 2012 // 2012 Thomson Financial [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nvca.org/pdf/NVCAYearbook2012.pdf>.
17. Европейский рынок венчурного капитала: Новые горизонты / под руководством проф. Джерарда Д. и доктора Натусиус Э. – СПб. : РАВИ, 2008. – 286 с.

18. Медынский В. Г. Инновационный менеджмент / В. Г. Медынский. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 295 с.
19. Макаров А., Сазанова Д. Источники и модели финансирования инновационной деятельности организации // А. Макаров, Д. Сазанова / «Финансовая аналитика». – 2011. – № 18 (60). – С. 42-46.
20. Scarlata M., Alemany L. Philanthropic Venture Capital from a Global Perspective // M. Scarlata, L. Alemany. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 87 pp.
21. Lambert R., Leuz C., Verrecchia R. Information Asymmetry, Information Precision, and the Cost of Capital // R. Lambert, C. Leuz, R. Verrecchia / Review of Finance. – 2012. – № 16 (1) P. 1-29.

VENTURE FINANCING MODELS OF NANOTECHNOLOGICAL PROJECTS: FOREIGN EXPERIENCE AND POSSIBILITIES OF ITS ADAPTATION TO UKRAINE

Vergun V. A.

Doctor of economy, professor, department of international business of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Stupnitsky O. I.

PhD, professor, department of international business of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *In article the analysis experience of venture investments into nanotechnologies, best world practices of functioning of the venture industry, formation of the models of the venture capital national market including investments of business angels, and also a comparative assessment of efficiency of activity of foreign venture funds distinctive features and advantages of foreign models of venture financing are allocated and expediency of realization in domestic practice: the most successful venture projects in the developed countries are financed by the government, but cope professionals from a private sector; the legislation must stimulating venture investments in a ways of granting tax privileges to investors and the invested companies and directions of tax incentives of innovations; development of standard and legal base must be focused on actions for transformation of resources of the state in a form of the catalyst of private investments into innovative process and effective market of nanotechnological production.*

Key words: *nanotechnologies, venture financing, innovations, venture fund, business angels.*

Referances

1. Battistini B., Hacklin F. The State of Corporate Venturing // B. Battistini, F. Hacklin / Research Technology Management. – 2013. – № 56 (1). – P. 31-39.
2. Management of Venture Financing Enterprises: monografia / Kalinesky T., Antipov O., Korezka-Garmash V. / Lugansk: 2009. – 276 pp.
3. Denisuk V. Venture Investing in National Innovation System: Analysis of Developing Mechanism and Basic Concept for Ukraine // V. Denisuk / Problems of innovation and investment development. – 2011. – № 3. – P. 190-201.
4. Kovalishin P. Formation and Development the Ukrainian's Venture Investment Market: monografia / P. Kovalishin. – Mikolaev : MDAU, 2009. – 302 p.
5. Krasovskay O. Venture Financing: World Tendences and Situation in Ukraine / O. Krasovskay. – K. : Konus-U, 2013. – 108 p.
6. Kuznetsova I. Institution of Venture Investments: Situation and Development Perspectives in Ukraine / I. Kuznetsova // Science and Innovations. – 2008. – № 1. – P. 87-95.
7. Lapko O. Venture Capital as a Source of Financing the Economy Innovation Development // O. Lapko / Economy and Forecasting: Science-analytic Journal. – 2006. – № 3. – P. 25-42.
8. Theory and Practice of Venture Financing: monografia / O. Petruk, S. Moshensky / Zhitomir ZDTU, 2008. – 248 pp.

9. Engel J. S. Accelerating Corporate Innovation: Lessons from the Venture Capital Model // J. S. Engel / Research Technology Management. – 2011. – № 54 (3). – P. 36-43.
10. Fluck Z., Garrison K., Myers S. Venture Capital Contracting: Staged Financing and Syndication of Later-stage Investments / Z. Fluck, K. Garrison, S. Myers [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.hbs.edu/entrepreneurship/pdf/Fluck_Garrison_Myers-summary.pdf.
11. Bertoni F., Colombo M. & Croce A. The Effect of Venture Capital Financing on the Sensitivity to Cash Flow of Firm's Investments // F. Bertoni, M. Colombo & A. Croce / European Financial Management. – 2010. – № 16. – P. 528-551.
12. Bertoni F., Colombo M. & Grilli L. Venture Capital Financing and the Growth of High-tech Start-ups: Disentangling Treatment from Selection Effects // F. Bertoni, M. Colombo & L. Grilli / Research Policy. – 2011. – № 40 (7). – P. 1028-1043.
13. Dushnitsky G., Shapira Z. Entrepreneurial Finance Meets Organizational Reality: Comparing Investment Practices and Performance of Corporate and Independent Venture Capitalists // G. Dushnitsky, Z. Shapira / Strategic Management Journal. – 2010. – № 31 (9). – P. 990-1017.
14. Fairchild R. An Entrepreneur's Choice of Venture Capitalist or Angel-Financing: A Behavioral Game-Theoretic Approach // R. Fairchild / Journal of Business Venturing. – 2011. – № 26 (3). – P. 359-374.
15. Kunc M., Bhandari M. Strategic Development Processes During Economic and Financial Crisis // M. Kunc, M. Bhandari / Management Decision. – 2011. – № 49 (8). – P. 1343-1353.
16. National Venture Capital Association Yearbook 2012 // 2012 Thomson Financial [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.nvca.org/pdf/NVCAYearbook2012.pdf>.
17. European Market of Venture Capital: New Horizons / D. Gerard, E. Natusius. – SPb. : RAVI, 2008. – 286 p.
18. Medinsky V. Innovation Management / V. Medinsky. – М.: INFRA-M, 2008. – 295 p.
19. Makarov A., Sazonova D. Sources and Models of Financing the Enterprises Innovation Activity // A. Makarov, D. Sazonova / «Financial Analytics». – 2011. – № 18 (60). – P. 42-46.
20. Scarlata M., Alemany L. Philanthropic Venture Capital from a Global Perspective // M. Scarlata, L. Alemany. – Oxford: Oxford University Press, 2012. – 87 p.
21. Lambert R., Leuz C., Verrecchia R. Information Asymmetry, Information Precision, and the Cost of Capital // R. Lambert, C. Leuz, R. Verrecchia / Review of Finance. – 2012. – № 16 (1) P. 1-29.

МОДЕЛИ ВЕНЧУРНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ НАНОТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЕКТОВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО АДАПТАЦИИ В УКРАИНЕ

Вергун В. А.

Доктор экономических наук, профессор кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Ступницкий А. И.

Кандидат экономических наук, профессор кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. В статье проведен анализ передового мирового опыта функционирования венчурной индустрии, формирования моделей венчурного финансирования национального рынка, включая инвестиции бизнес-ангелов, а также сравнительные оценки эффективности деятельности отдельных зарубежных венчурных фондов, выделены отличительные особенности и преимущества зарубежных моделей венчурного финансирования и обоснована целесообразность реализации в отечественной практике: наиболее успешные венчурные проекты в развитых странах финансируются правительством, но управляются профессионалами из частного сектора; регулирование венчурного финансирования должно осуществляться путем предоставления налоговых льгот инвесторам и инвестируемым компаниям в направлении налогового стимулирования инноваций через разработку соответствующей нормативно-правовой базы; государственные ресурсы должны превратиться в форму катализатора частных инвестиций в инновационный процесс и развития эффективного рынка нанотехнологичной продукции.

Ключевые слова: нанотехнологии, венчурное финансирование, инновации, венчурный фонд, «бизнес-ангелы».

УДК 339.972

МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ ТА СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В ЄС

Прокопов О. А.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри світового господарства та міжнародної економічної інтеграції Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Анотація. *Необхідністю проведення дослідження особливостей функціонування Єврозони та аналізу сучасних напрямків й механізмів подолання фінансової та боргової кризи в зоні євро, що дозволить дати оцінку перспективам подолання негативних наслідків економічної та валютної нестабільності в ЄС, зумовило актуальність даного дослідження. Таким чином, у науковій статті досліджено особливості функціонування Єврозони та сучасні напрямки подолання фінансової та боргової кризи в зоні євро. Особливу увагу приділено поетапному розгляду та аналізу запровадження економічних стабілізаційних механізмів для мінімізації наслідків фінансової кризи у Європейському Союзі.*

Однією з надважливих цілей найближчих років у забезпеченні стійкого економічного зростання ЄС має стати побудова стратегічних відносин з країнами, що розвиваються, для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес, сприяння розвитку регуляторної та іншої співпраці, а також для вирішення питань двосторонніх відносин. Ці відносини повинні бути засновані на гнучких структурах, які мають бути скоріше політичними, аніж технічними.

Ключові слова: *запобігання кризових явищ, зона євро, економічне зростання, Європейський Союз, криза, стратегія.*

Постановка проблеми. Європейський Союз важко виходить з найдовшої та найглибшої в його історії фінансово-економічної кризи. Незважаючи на окремі позитивні зрушення у другому півріччі 2009 року, ситуація в економіці ЄС наразі залишається нестабільною. Основними загрозами для економічного відновлення залишається високий рівень безробіття, інфляція, що прискорюється, та дестабілізація державних фінансів країн-членів ЄС. За останні роки мільйони людей втратили роботу. Окрім того, криза призвела до створення тягаря заборгованості, що має місце протягом багатьох років, а також до нового тиску на соціальну згуртованість. Вона також пролила світло на деякі основні факти щодо проблем, з якими доводиться мати справу європейській економіці. А тим часом, світова економіка рухається вперед.

На сьогоднішній день у найбільш різкій та загрозливій формі кризові явища виявляються в економіках країн групи PIGS (Португалія, Ірландія, Греція та Іспанія). Криза є тривожним сигналом. Вона змушує нас усвідомити, що за відсутності змін, ми зазнаємо поступового занепаду та відійдемо на задній план у новому світовому порядку.

Мета статті є здійснення аналізу сучасних проблем функціонування Єврозони та окреслення оптимальних шляхів подолання кризових явищ в ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями розвитку та функціонування зони євро займаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, таких як: Ю. Гаряча, Ч. Гіл, Д. Лук'яненко, Г. Луцишин, О. Рудік, С. Федонюк, В. Чужиков, В. Шнай-

дер-Детерс, О. Шнирков та інші. Проте проблеми виходу з кризи, стабілізації економічної ситуації в зоні євро та поглиблення реформ грошово-кредитної політики ЄС залишаються актуальними питаннями для подальших ґрунтовних досліджень.

Основні результати дослідження. Теперішню європейську кризу пов'язують переважно з економічною сферою. Зокрема, виокремлюють певний комплекс криз, які наразі переживає зона євро:

- фінансова криза (сконцентрована у Греції, проте проявляється також і в Ірландії та Південній Європі);
- криза конкурентоздатності (суттєвий та тривалий дефіцит торговельного балансу, який спостерігається на периферії зони євро та дисбаланс поточних витрат всередині неї);
- банківська криза (вперше проявилася в Ірландії, однак на сьогодні розповсюджується по всій зоні євро).

Вихід ЄС з комплексу зазначених криз базується на трьох основних засадах: фінансовій консолідації; зменшенні розбіжностей у конкурентоздатності різних регіонів ЄС; інвестиціях у галузі, що сприятимуть зростанню [1].

За словами комісара ЄС О. Рена, криза останніх років була за своєю суттю «кризою світового фінансового капіталізму». Стрімке зростання державного боргу багатьох країн ЄС було вірогідніше наслідком кризи, ніж її причиною. Одну з ключових рис нинішньої кризи О. Рен бачить у тісному зв'язку ринків суверенних боргів, тобто боргів держав-членів ЄС та банківського сектору. Різне зростання прибутків від цінних паперів держав ЄС, що показало хиткість їхніх фінансових систем, спровокувало «зменшення довіри інвесторів до якості балансів банків, які тримали у себе істотну частину суверенних боргів».

Саме це переплетення кризи суверенних боргів та слабкості банківської системи, супроводжуване повільним зростанням, і створили замкнене коло, яке необхідно розірвати, перш ніж буде можливим подолання кризи. За словами комісара ЄС, своїми діями ЄС намагається відповісти на ці виклики та спирається на три головні засади:

1) фінансова консолідація – зменшенні рівня державного боргу та дефіциту бюджету країн-членів ЄС. Для досягнення цієї мети ЄС запропонував оновлений Пакт про стабільність та зростання [2], який ґрунтується на чітких правилах і запроваджує прозорі орієнтири для дефіциту державного бюджету та державного боргу, а також передбачає можливі санкції відносно держав ЄС, що порушують дисципліну. Пакт є диференційованим документом і враховує специфіку кожної окремої країни та її середньострокову динаміку;

2) подолання макроекономічних дисбалансів та розбіжностей рівнів конкурентоздатності країн ЄС. Численні фактори призвели до незбалансованого розподілу ресурсів та до їх низько ефективного використання, провокуючи надмірне споживання, зовнішні і внутрішні борги тощо;

3) стимулювання інвестицій у ключові сектори, що сприятимуть зростанню, – у галузі енергетики, транспорту, інновацій, дослідницької діяльності та комунікацій. Для цього ЄС збирається використати ресурси своїх банків, зокрема Європейського інвестиційного банку, для допомоги приватним інвестиціям та зменшення їх ризиків.

Водночас, більшість експертів сходиться на тому, що європейська криза виходить далеко за межі економіки і має також політичний та, деякою мірою, символічний характер. Економічний та монетарний союз, створений у 90-х рр. ХХ ст., введення євро та заснування Європейського Центрального Банку (ЄЦБ) стали елементами великого та амбіційного проекту, який залишався, водночас, незавершеним, адже не був створений фінансовий союз. Країни зони євро у той час були політично не готові для запровадження

наднаціональних інституцій з економічного управління. Крім того, не було передбачено жодної значимої координації у сфері структурних економічних політик.

Інституційна незавершеність спільного економічного простору заклала диспропорції в економічний розвиток держав зони євро. В результаті цього, введення євро об'єднало економіки різного типу. Більшість європейських країн залишалася в рамках традиційної соціал-демократичної економічної моделі з високими соціальними витратами та негнучким ринком праці, що зумовлювало високу вартість робочої сили та знижувало конкурентноздатність їхніх економік. Негативні демографічні тенденції та масове перенесення промислових виробництв в азіатські країни погіршувало економічну ситуацію в Європі. За цих умов, із створенням зони євро уряди європейських країн отримали доступ до величезних кредитних ресурсів, не маючи власних зобов'язань щодо проведення структурних реформ в економіці та соціальній сфері (зокрема, щодо трудового законодавства, грошово-кредитної політики, податкової політики та політики державних витрат). В той же час, інструменти впливу Європейської Комісії на бюджетну політику держав-членів ЄС були досить обмежені. Таким чином, виникли додаткові умови для проявлення кризи конкурентноздатності в Єврозоні.

Наприклад, успішність німецької економіки пояснюється вищою конкурентоспроможністю країни, яка була досягнута шляхом реформ на ринку праці у 90-их рр. Вони були спрямовані на зниження вартості виробництва без девальвації німецької марки. Специфічна податкова політика Німеччини, що зумовлювала високі податки на витрати та низькі на прибутки від заощаджень сприяла здешевленню кредитних грошей, що в свою чергу підвищувало прибутковість бізнесу. Водночас невисокий внутрішній попит стимулював німецький бізнес до експансії на зовнішні ринки [3].

Криза конкурентноздатності європейських країн та доступ до дешевих кредитних ресурсів в рамках зони євро призвели до створення дисбалансу фінансових рахунків країн зони євро та накопичення великих публічних і приватних боргів в перші роки введення євро в обіг, а також під час глобальної фінансової кризи у 2008 р. З початком Великої Рецесії економічні скорочення та втрата невірних оцінених фінансових впливів у периферію продемонстрували недостатність рівня економічної інтеграції в зоні євро та викликали негативну реакцію ринків, яка спостерігається і сьогодні.

З березня 2012 р. міжнародним рейтинговим агентством Moody's Investors Service було скориговано суверенні боргові рейтинги країн ЄС з урахуванням чутливості цих країн до фінансових та макроекономічних ризиків, які несе за собою криза в зоні євро, а також з урахуванням того, як ці ризики поглиблюють власні проблеми цих країн. Кредитний рейтинг Греції був знижений до найнижчого показника у своїй класифікації.

Серед інших проблем зони євро найбільш яскравим та загрозливим явищем для європейської економіки є боргова криза Греції [4]. Вона демонструє не лише наявність недоліків в системі функціонування зони євро, але й те, як невіддале управління окремої держави може впливати на економічний розвиток зони в цілому. Сьогодні саме навколо цієї проблеми проводяться головні обговорення в ЄС і приймаються рішення, які вплинуть на подальший економічний та політичний розвиток ЄС.

Фактично постають два завдання: вирішення проблеми боргових зобов'язань всередині зони євро; усунення недоліків функціонування зони євро для запобігання подібних криз.

Щодо першого питання, то існує два погляди на вирішення. Перший – це необхідність відмовитися від монетарного союзу, що дозволить застосувати для виходу з кризи класичний метод девальвації національної валюти. Противники такого підходу стверд-

жують, що дефолт Греції та її вихід з зони євро матиме катастрофічні наслідки для Європи як в економічному, так і в політичному та гуманітарному аспектах [5].

На сьогодні дефолт Греції та її вихід з зони євро сприймається в ЄС як недопустимий, тому пошук рішення ведеться через реструктуризацію грецьких боргів та реалізацію відповідних реформ. У 2012 р. було погоджено програму фінансової допомоги Греції, головними домовленостями якої є:

- списання 53% боргу Греції перед приватними кредиторами;
- зниження рівня зовнішнього боргу Греції з 160% ВВП до 120,5% до 2020 р.;
- надання кредиту у розмірі 130 млрд. євро;
- скорочення бюджетних витрат на 325 млн. євро;
- включення положення у національне законодавство Греції про те, що обслуговування зовнішнього боргу стає пріоритетним завданням уряду;
- обидві коаліційні партії зобов'язалися виконувати кредитну програму;
- лібералізація ринку праці, скорочення державних видатків та зниження мінімальної зарплати;
- постійний моніторинг фінансової політики Греції експертами Єврокомісії та держав зони євро [6; 7].

Додаткову допомогу Греція може отримати і за межами ЄС, зокрема, є можливість надання фінансової допомоги Греції з боку МФВ. Сьогодні грецький уряд та МФВ ведуть переговори з приватними кредиторами та членами G20 [3; 6].

Проте вжиті заходи щодо недопущення дефолту Греції не вирішують економічні проблеми в ЄС загалом. Європейська криза продовжується і проблеми виникають і у інших європейських країнах (зокрема, Італії та Іспанії, відповідно до терміну повернення кредитів).

Поряд з потребою вирішення поточних економічних проблем країн зони євро для ЄС залишається актуальним питання усунення недоліків функціонування зони євро з метою запобігання нових криз. Таким чином, під впливом економічної кризи держави ЄС зробили вибір на користь посилення інституційної складової економічної інтеграції.

У 2009 р. було ухвалено рішення про створення нової наднаціональної архітектури нагляду та контролю за фінансовими ринками, основу яких мали складати Європейська рада аналізу системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)) та Європейська система фінансових контролерів (European System of Financial Supervisors (ESFS)) [7]. Головним завданням цих інституцій є нагляд за діяльністю банків, фінансових і страхових компаній, пенсійних фондів. Рішення цих інституцій мають рекомендаційний характер.

У 2010 р. прийнято рішення про створення двох тимчасових структур: Європейського фінансового стабілізаційного механізму (ЄФСМ) для ЄС-27 та Європейського фонду фінансової стабільності (ЄФФС) для зони євро. В липні 2011 р. досягнуто домовленості щодо об'єднання цих двох структур в одну інституцію – Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ). Функції ЄСМ полягають у наданні підтримки країнам зони євро в разі необхідності забезпечити фінансову стабільність. ЄСМ має широкий інструментарій підтримки, зокрема: надання кредитів своїм членам, забезпечення превентивної фінансової підтримки, купівля фондів країн-членів на первинних та вторинних ринках та забезпечення кредитної лінії.

Найбільш важливий крок у сфері поглиблення економічної інтеграції ЄС було здійснено при підписанні Договору про стабільність, координацію і управління в економічному і валютному союзі [8]. Метою цього договору є забезпечення фінансової дисципліни та подолання боргової кризи в регіоні. Головним положенням є зобов'язання держав при-

йняти на національному рівні правила щодо обмеження їх структурного дефіциту до 0,5% ВВП. Європейський Суд відповідно до звернення може винести рішення щодо відповідності національного законодавства країн взятим на себе зобов'язанням і у випадку виявлення порушення – накласти максимальний штраф у розмірі 0,1% ВВП.

Отже, криза знищила роки економічного та соціального прогресу та виявила структурні недоліки європейської економіки. Європа може мати успіх, за умови якщо діятиме спільно. Стратегія «Європа 2020» [9] встановлює бачення соціальної ринкової економіки Європи XXI ст. та пропонує три пріоритети:

- розумне зростання (на знаннях та інноваціях);
  - стале зростання (більш ефективно використанню ресурсів, екологічна та конкурентоспроможна економіка);
  - всеохоплююче зростання (стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості, що сприятиме соціальній та територіальній згуртованості).
- Для визначення рівня розвитку ЄС до 2020 р. Європейська Комісія пропонує ключові цілі:
- 75% зайнятого населення віком від 20 до 64 років;
  - інвестування 3% ВВП ЄС у науково-дослідну діяльність;
  - досягнення цілі «20/20/20» стосовно клімату/енергетики;
  - принаймні 40% молодого покоління повинно мати вищу освіту;
  - зменшення чисельності осіб на порозі бідності на 20 млн. чол.

Щоб кожна держава пристосувала стратегію «Європа 2020» до своєї ситуації, Комісія пропонує, щоб цілі ЄС були сформульовані у національні цілі та способи їх досягнення.

Дані цілі відображають три пріоритети щодо розумного, сталого та всеохоплюючого зростання, але вони не є вичерпними, тому Комісія висуває сім провідних ініціатив з метою сприяння прогресу за кожною пріоритетною темою:

1. «Інноваційний Союз» для покращення рамок умов та доступу до фінансування досліджень та інновацій.
2. «Молодь у русі» для підвищення ефективності систем освіти та сприяння вступу молоді на ринок праці.
3. «Програма в області цифрових технологій для Європи» спрямована на прискорення розвитку високошвидкісного доступу в Інтернет.
4. «Європа з ефективним використанням ресурсів» для зменшення залежності економічного зростання від використання ресурсів, для підтримки переходу до низьковуглецевої економіки, збільшення використання відновлюваних джерел енергії джерел, модернізації транспортної галузі та підвищення енергоефективності.
5. «Промислова політика в епоху глобалізації» для покращення економічного середовища та для підтримки розвитку міцної та сталої промислової бази.
6. «Програма для нових умінь та робочих місць» для модернізації ринків праці та розширення можливостей людей завдяки розвитку їх навичок протягом життя з метою збільшення їх участі у трудовому житті і досягнення кращої координації між попитом і пропозицією на трудові ресурси, в тому числі шляхом мобільності трудових ресурсів.
7. «Європейська платформа проти бідності» спрямована на забезпечення соціально-територіальної згуртованості, щоб переваги економічного зростання та створених робочих місць розповсюджувалися на якнайширше коло населення.

На рівні ЄС приймаються комплексні керівні принципи, щоб охопити пріоритети і цілі ЄС; держави-члени отримують конкретні рекомендації. Підготовка звітів про оцінку виконання стратегії «Європа 2020» та Пакту стабільності і зростання проходить одночасно, за використання окремих інструментів та збереження цілісності Пакту.

Висновки. Кризові явища в зоні євро були значним чином зумовлені особливостями її економічної та інституційної організації, зокрема, наявністю умов для вільного руху капіталу та відсутністю координованості політики в інших секторах економіки.

Дотепер заходи у сфері економічного управління в ЄС були мало результативними через свій рекомендаційний характер та відсутність юридичного зобов'язання держав-членів ЄС дотримуватися їх. Кризові явища в зоні євро та ЄС загалом створили сприятливі політичні умови для здійснення глибоких інституційних перетворень в сфері європейської інтеграції.

На сьогодні більшість політичних лідерів ЄС вважає поглиблення інтеграції головною запорукою забезпечення майбутнього економічного зростання Євросоюзу та попередження виникнення кризових явищ в майбутньому. В цьому контексті започаткування єдиної фіскальної політики є суттєвим прогресом на шляху економічної інтеграції в ЄС.

Кризові явища в ЄС сприяли посиленню впливу країн, що виявилися найбільш конкурентноздатними в поточній економічній ситуації.

Основна стратегія «Європа 2020» має вагу не лише в межах ЄС, вона також може запропонувати значні можливості для країн-кандидатів та сусідніх країн та допомогти їм провести свої власні реформи. Розширення областей, на які розповсюджуються правила ЄС, створить нові можливості як для ЄС, так і для його сусідів.

Крім того, однією з надважливих цілей протягом наступних декількох років є побудова стратегічних відносин з країнами, що розвиваються, для обговорення питань, що становлять взаємний інтерес, сприяння розвитку регуляторної та іншої співпраці, а також для вирішення питань двосторонніх відносин. Ці відносини повинні бути засновані на гнучких структурах, які мають бути скоріше політичними, аніж технічними.

Список використаної літератури

1. Боргова криза досягла центру єврозони – комісар ЄС // Дзеркало тижня. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/article/print/ECONOMICS/bor-gova_kriza_dosyagla_tsentru_evrozoni_-_komisar_es.html.
2. Балакін Р. Л. Реформування Пакту стабільності та зростання Європейського Союзу // Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції «Бюджетно-податкова реформа як каталізатор соціально-економічного розвитку в Україні». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/63/#.VCRvCZR_s5A.
3. Снігир О. Кризові явища в єврозоні та їх вплив на політичні трансформації в ЄС. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/772/>.
4. Ліфанова М. І. Шляхи виходу з боргової кризи країн-членів Європейського Союзу (на прикладі країн PIIGS) // Ефективна економіка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2321>.
5. Козюк В. Посткризова глобальна монетарна нестабільність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/jee/ua/2011_3/jee-3-ua/01EK_ua.pdf.
6. Снігир О. В. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи євро зони. Висновки для України: аналіт. доп. / О. В. Снігир, С. А. Гуцал; [за ред. А. З. Гончарука]. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.
7. Дорошенко І. В. Макроекономічні наслідки боргової кризи Єврозони: приклад Ірландії та Португалії / І. В. Дорошенко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 162-173.

8. Криза в Греції: обсяг допомоги становитиме 120 мільярдів євро // Інформаційне агентство ЛІГА Бізнес Інформ. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/ua/news/economics/542961-kriza-v-grets-obsyag-dopomogi-standovityme-120-m-lyard-v-vro.htm>.
9. Барановський О. Європейські банки: під тиском боргової кризи. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbu/2011_12/2011_12_9.pdf.
10. Трансформація Європейського Союзу під впливом кризи єврозони. Висновки для України - К. : НІСД, 2012. – 43 с.
11. Європейська Рада схвалила стратегію Європа-2020 // Євробюлетень № 4. – 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobulet_04_2010_uk.pdf.

MECHANISMS OF CRISIS PREVENTION AND STRATEGIES TO ENSURE SUSTAINABLE ECONOMIC GROWTH IN THE EU

Prokopov O. A.

PhD in economics, Associate Professor of the world economy and international economic integration department of Ukrainian University of Finance and International Trade.

Abstract. *Need for study the functioning of the Eurozone and analysis of current trends and mechanisms to overcome the financial and debt crisis in the euro zone, which will assess the prospects for overcoming the negative effects of economic and monetary instability in the EU, led to the relevance of this research. Thus, in this scientific article it was explored the peculiarities of the Eurozone and modern trends to overcome the financial and debt crisis in the euro zone. Particular attention is given to the phased implementation review and analysis of economic stabilization mechanisms to minimize the effects of the financial crisis in the European Union.*

One of the goals of the next few years are extremely important in ensuring sustainable economic growth of the EU should be to build strategic relations with developing countries, to discuss issues of mutual interest, promote regulatory and other cooperation as well as to address issues of bilateral relations. These relations should be based on flexible structures to be political rather than technical.

Key words: *crisis prevention, euro zone, economic growth, the European Union, crisis, strategy.*

References

1. Borgova kryza dosiagla tsentru evrozonu – komisar ES // Dzerkalo tygnia. – 2011. – [Electronic resource]. – Rehyhm dostupu: http://dt.ua/article/print/ECONOMICS/borgova_kryza_dosyagla_tsentru_evrozonu_-_komisar_es.html.
2. Balakin R. L. Reformuvannia Paktu stabilnosti ta zrostantnia Evropeiskogo Soiuзу // Materialy naukovopraktychnoi Internet-konferencii «Budghetno-podatkov reformy yak katalizator socialno-ekonomichnogo rozvytku v Ukraini». – [Electronic resource]. – Rehyhm dostupu: http://ndi-fp.asta.edu.ua/thesis/63/#.VCRvCZR_s5A.
3. Snigyr O. Kryzovi iavusha v evrozonu ta iih vplyv na politychni transformacii v ES. Analychna zapyska. Nacionalnyi instytut strategichnyh doslidhen pry Prezydentovi Ukrainy. – [Electronic resource]. – Rehyhm dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/772/>.
4. Lifanova M. I. Chlihy vyhodu z borgovoi kryzy kraiin-chleniv Evropeiskogo Souзу (na prykladi kraiin PIIGS) // Efectyvna ekonomika. – [Electronic resource]. – Rehyhm dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2321>.
5. Kozuk V. Postkryzova globalna monetarna nestabilnist. – [Electronic resource]. – Rehyhm dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/jee/ua/2011_3/jee-3-ua/01_K_ua.pdf.
6. Snigyr O. V. Transformaciya Evropeiskogo Souзу pid vplyvom kryzy evruzony. Vysnovky dlya Ukrainy: analit. dop. / O. V. Snigyr, S. A. Gutsal; [za red. A. Z. Goncharuka]. – K. : NIDS, 2012. – 64 s.

7. Doroshenko I. V. Makroekonomichni naslidky borgovoi kryzy Evrozony: pryklad Irlandii ta Portugalii / I. V. Doroshenko // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. – 2011. – Vyp. 21.6. – S. 162-173.
8. Kryza v Grecii: obsiag dopomogy stanovytyme 120 miliardiv evro // Informaciine agentstvo LIGA Biznes Inform. – 2011. – [Electronic resource]. – Reghym dostupu: <http://news.liga.net/ua/news/economics/542961-kryza-v-grets-obsyag-dopomogi-stanovityme-120-m-lyard-v-vro.htm>.
9. Baranovskyi O. Evropeiski banky: pid tyskom borgovoi kryzy. – [Electronic resource] – Reghym dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnbu/2011_12/2011_12_9.pdf.
10. Transformaciia Evropeiskogo Souzu pid tyskom kryzy evrozony. Vysnovky dlia Ukrainy. – K. : NISD, 2012. – 43 c.
11. Evropeiska Rada shvalyla strategiu Evropa-2020 // Evrobuletyn № 4. – 2010. [Electronic resource] – Reghym dostupu: http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eurobulletin/eurobulet_04_2010_uk.pdf.

МЕХАНИЗМЫ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КРИЗИСНЫХ ЯВЛЕНИЙ И СТРАТЕГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА В ЕС

Прокопов А. А.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры мирового хозяйства и международной экономической интеграции Украинского государственного университета финансов и международной торговли.

Аннотация. *Необходимость проведения исследования особенностей функционирования Еврозоны и анализа современных направлений и механизмов преодоления финансового и долгового кризиса в зоне евро, что позволит дать оценку перспективам преодоления негативных последствий экономической и валютной нестабильности в ЕС, обусловило актуальность данного исследования. Таким образом, в данной научной статье исследованы особенности функционирования Еврозоны и современные направления преодоления финансового и долгового кризиса в зоне евро. Особое внимание уделено поэтапному рассмотрению и анализу внедрения экономических стабилизационных механизмов для минимизации последствий финансового кризиса в Европейском Союзе.*

Одной из сверхважных целей ближайших лет в обеспечении устойчивого экономического роста ЕС должно стать построение стратегических отношений с развивающимися странами, для обсуждения вопросов, представляющих взаимный интерес, содействие развитию регуляторной и другого сотрудничества, а также для решения вопросов двусторонних отношений. Эти отношения должны быть основаны на гибких структурах, которые должны быть скорее политическими, чем техническими.

Ключевые слова: *предотвращение кризисных явлений, зона евро, экономический рост, Европейский Союз, кризис, стратегия.*

УДК 339.9

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ: ПОТЕНЦІАЛ АЗІЙСЬКОГО ВЕКТОРА

Фліссак К. А.

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних фінансів та глобальної економіки ім. С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету.

Рожко А. О.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних фінансів та глобальної економіки ім. С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету.

Анотація. Оптимізація стану зовнішньоекономічної діяльності держави та боротьба за підвищення її ефективності є одним із головних завдань в умовах гострої конкуренції як для органів влади, так і для приватного бізнесу. Особливого значення воно набуває в ситуації кризового характеру, яка є характерно для стану української економіки в 2013-2014 роках.

В статті розглянуто поточний стан торговельно-економічного співробітництва України із іншими державами, відзначено недостатнє використання потенціалу Азійського вектору. В даному контексті проаналізовано структуру торговельних потоків товарів та послуг основних партнерів із даного регіону за географічною та галузевою ознакою.

На цій основі виокремлено найбільш типові проблеми та загрози, які уповільнюють взаємодію суб'єктів української економіки із представниками Азії. Розроблено пропозиції та наведено рекомендації щодо реалізації заходів по диверсифікації зовнішньої торгівлі України. Результати авторського дослідження дозволяють виокремити найважливіші пропозиції щодо виходу на нові зовнішні ринки та їх завоювання, розширення експортної експансії на вже освоєних ринках, зниження ризиків несприятливого впливу кон'юнктурних коливань, оптимізації імпорту завдяки імпортозаміщенню та переважанні інвестиційної частки в імпорті.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт, зовнішньоекономічна діяльність, диверсифікація, ефективність, експорт, імпорт, інвестиційна діяльність, країни Азії.

Постановка проблеми. Висока динамічність процесів міжнародного економічного співробітництва, значне число змін геополітичного і гео економічного формату в поєднанні з внутрішньодержавними проблемами та значною експортною орієнтованістю валового внутрішнього продукту України зумовлюють необхідність наукових досліджень, які б аргументували нові вектори зовнішньоекономічної активності нашої держави. При цьому акцент слід робити не стільки на вже відомих напрямках партнерських відносин, таких як країни пострадянського простору та економіки Європейського Союзу, скільки на їх реальних альтернативах. Доцільність вивчення зазначеної проблеми вважаємо актуальним і з позицій економічної безпеки України з метою недопущення повторення ситуації, коли окремі галузі народного господарства країни цілком опиняються в залежності від одного, нехай і стратегічного, партнера або їх об'єднання в інтеграційну структуру з єдиним голосом та контрольно-координуючими органами управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти торговельно-економічної діяльності держави, інвестиційного партнерства між країнами, інтеграційних процесів та диверсифікації зовнішньо-економічної активності в різний час розглядалися у роботах таких вітчизняних та зарубіжних науковців як Л. Абалкін, В. Андрійчук, О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, В. Вергун, Є. Волкодавова, В. Геєць, І. Гладій, Т. Гордєєва, Д. Даннінг, Т. Кальченко, А. Кредісов, В. Леонтєв, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, А. Мазаракі, В. Новицький, Ю. Пахомов, Дж. Сакс, С. Соколенко, Дж. Стігліц, А. Філіпенко, Т. Циганкова, І. Школа та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри таку значну кількість публікацій, дослідження перспектив співпраці України із закордонними партнерами не втрачає актуальності. Причин цьому декілька. По-перше, зміни у міжнародних відносинах нашої держави з країнами-членами Європейського Союзу та Співдружності незалежних держав. По-друге, необхідність врахування впливу чинників, які визначали економічну ситуацію всередині України в першій половині 2014 року. По-третє, потреба пошуку нових партнерів та напрямків зовнішньо-економічної діяльності нашої держави з метою усунення залежності від обмеженого числа ключових гравців європейської економіки. По-четверте, недостатня, на нашу думку, увага вітчизняних дослідників до перспектив поглиблення співробітництва України з державами Азії, а роль даного вектору економічного партнерства нерідко оцінюється як допоміжна.

Основні результати дослідження. В сучасних умовах глобальної економіки та всеохоплюючого просування міжнародного поділу праці недооцінювати значення результатів зовнішньоекономічної діяльності держави є не просто легковажно, але і контрпродуктивно. Особливо актуальною є дана теза для України – держави, валовий внутрішній продукт якої за період з 1996 по 2013 роки залежав від експорту на 39-59% (рис. 1).

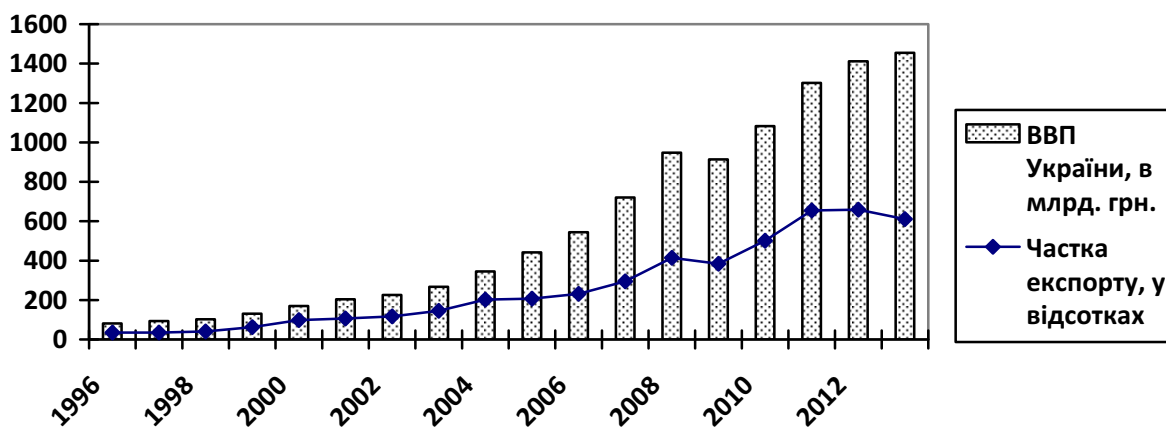

Рис. 1. ВВП України та частка в ньому експорту.

Джерело: авторська розробка за даними: [6].

З теоретичної точки зору, країна в будь-якому випадку отримує користь від участі в процесах міжнародного поділу праці, від транснаціональної економічної активності. Принаймні, саме таку позицію ми можемо зустріти в багатьох науковців, починаючи від класичних теорій міжнародної торгівлі Адама Сміта з абсолютними перевагами і Давида Рікардо з відносними перевагами та закінчуючи сучасниками, серед яких можна згадати, наприклад, Майкла Портера з теорією міжнародної конкуренції. Проте кризова ситуація, в якій опинилась вітчизняна економіка впродовж останніх 7 років (маємо на увазі проблеми, що проявились у 2008 р. та наслідки, до яких вони призвели), змушує нас стверджувати, що продовжувати витратити час на здобуття абстрактних переваг, нехтуючи при

цьому показниками, які впливають на макроекономічну стабільність держави, є неприпустимим в контексті визначення економічного майбутнього України та її громадян на десятки років вперед. Так, нехтування валютно-курсовою політикою у 2005-2008 роках призвело до різкого розбалансування зовнішнь-торговельного сальдо нашої держави і, як наслідок, до скорочення золотовалютних запасів Національного Банку України, які, в свою чергу, не були б зайвими у 2008-2014 роках [7] (рис. 2). На основі даних, наведених Міністерством економічного розвитку і торгівлі, загальний негативний результат від зовнішньої торгівлі України товарами та послугами за 2006-2013 роки склав 51,6 млрд. дол. США.

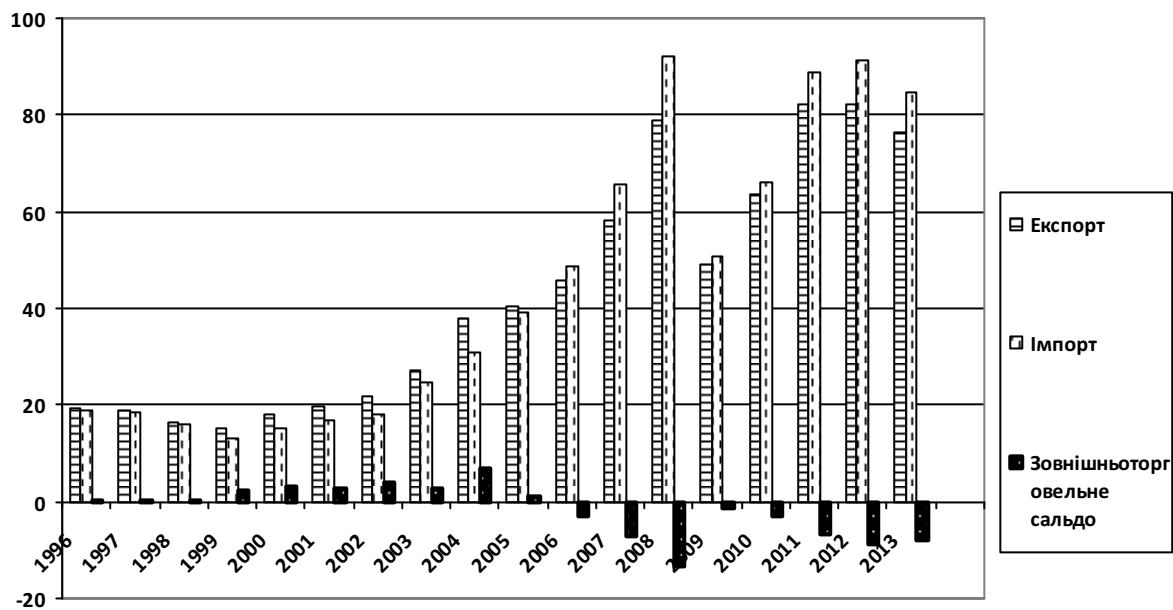

Рис. 2. Динаміка основних показників зовнішньої торгівлі товарами та послугами України.

Джерело: авторська розробка за даними: [6].

Не менш критичною виявилась ситуація стосовно вибору зовнішньоторговельних партнерів. Маємо на увазі залежність від невеликого кола країн, що в умовах активного використання експортно-імпортних інструментів у ролі геоекономічного та геополітичного важеля впливу може виявитись прямою загрозою для будь-якої держави. Що ж до України, то тут недостатня робота по диверсифікації торговельно-економічних та інвестиційних потоків трансформувалась у пряму залежність від рішень, центри прийняття яких перемістились далеко за межі нашої країни. Дані щодо переважаючої орієнтації України на невелике коло зовнішньоторговельних партнерів по торгівлі товарами впродовж 2011-2013 років наведені у таблиці 1.

Аналіз свідчить, що зовнішня торгівля товарами України слабо диверсифікована не лише в розрізі окремих країн-партнерів, але і географічно, в регіональному аспекті та у прив'язці до відповідних міжнародних організацій і територіальних формувань. При цьому, у вирішенні цієї проблеми слід враховувати і об'єктивні реалії: з одного боку – тенденції поглиблення регіональної інтеграції, а з іншого – посилення протистояння регіональних союзів. Так, характеризуючи Азійсько-Тихоокеанський регіон, достатньо згадати характер змін, що відбувся в результаті завершення біполярного періоду в системі міжнародних відносин, який у свою чергу характеризувався зростанням ролі економічних факторів у міжнародних відносинах та імперативами подолання міжсистемного протистояння.

Таблиця 1.
Основні зовнішньоторговельні партнери України в розрізі країн

Роки	Місце	Країни	Частка у відсотках до загальних обсягів		
			експорт	імпорт	зовнішньо-торговельний оборот
2011	1	Росія	28.98	35.26	32.42
	2	ФРН	2.58	8.31	5.72
	3	КНР	3.19	7.59	5.59
	4	Білорусія	2.81	5.10	4.06
	5	Польща	4.08	3.85	3.96
	6	Туреччина	5.48	1.79	3.46
	7	Італія	4.44	2.43	3.34
2012	1	Росія	25.60	32.4	29.30
	2	Китай	2.60	9.30	6.30
	3	ФРН	2.40	8.00	5.50
	4	Білорусія	3.30	6.00	4.80
	5	Польща	3.70	4.20	4.00
	6	Туреччина	5.40	2.30	3.70
	7	Італія	3.60	2.60	3.10
2013	1	Росія	23.80	30.20	27.30
	2	Китай	4.30	10.30	7.60
	3	ФРН	2.50	8.80	6.00
	4	Польща	4.00	5.30	4.70
	5	Туреччина	6.00	2.40	4.00
	6	Білорусія	3.10	4.70	4.00
	7	Італія	3.70	2.70	3.20

Джерело: авторська розробка за даними: [2; 3; 4].

Проте на початку ХХІ ст. інтеграція в АТР опинилася перед загрозою протекціонізму з боку країн Європейського Союзу та країн-членів НАФТА. За таких умов було цілком виправданим те, що країни АТР прискорили політичну консолідацію з метою створення інтеграційного простору та інституціоналізації відносин між найбільш розвиненими економіками регіону. Варто зазначити, що сьогодні в АТР, керуючись широким підходом до визначення регіону, функціонують 44 субрегіональні угруповання, у тому числі 28 – між окремими країнами-членами АТЕС [5]. Підтверджуючі дані щодо укрупненої географічної структури зовнішньоторгового обороту України наведені у таблиці 2.

Таблиця 2.
Структура зовнішньоторговельних потоків України в розрізі географічних регіонів та міжнародних організацій (у відсотках)

	СНД	ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія	ВСЬОГО
2010	40.5	30.2	21.2	3.5	4.4	0.3	100
2011	42.0	30.1	20.5	2.8	4.3	0.2	100
2012	38.9	29.5	22.7	4.2	4.6	0.2	100
2013	35.6	32.5	22.9	4.2	4.6	0.1	100

Джерело: авторська розробка за даними: [2; 3; 4].

Як видно з даних таблиць 1 і 2, стратегічними напрямками зовнішньоторгової діяльності України були ЄС та СНД, причому євроінтеграційний вектор закріплений на законодавчому рівні, а співпраця з країнами колишнього СРСР обумовлювалась наявністю коопераційних зв'язків, географічною близькістю, простотою встановлення ділових контактів з позиції спорідненого бізнес-менталітету та специфікою товарної номенклатури, що виступає об'єктом купівлі-продажу у відносинах з партнерами по СНД. Така яскраво виражена біполярність зовнішньоторгового партнерства поступово змістилась із площини торговельно-економічної в гео економічну, а криза 2013-2014 років поставила Україну в залежність від рішень, що приймаються та лобюються за межами нашої країни. За такої ситуації відновлення макроекономічних показників до докризового рівня та повернення повноцінної економічної самостійності можливе лише за умови диверсифікації напрямків зовнішньоекономічної діяльності на науково обґрунтованій основі.

Розглядаючи і обґрунтовуючи пропозиції щодо диверсифікації зовнішньої торгівлі України з активізацією азійського вектора, виходимо з того, що диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності повинна сприйматись як стратегічна лінія держави, спрямована на підвищення ефективності економіки в контексті забезпечення національних інтересів. Особливого значення зазначена диверсифікація набуває у зв'язку з необхідністю гарантування економічної безпеки країни, в тому числі енергетичної та продовольчої.

Диверсифікаційні заходи у сфері експортно-імпоротної діяльності повинні ґрунтуватись на таких пріоритетах, як вихід на нові зовнішні ринки та їх завоювання, розширення експортної експансії на вже освоєних ринках, зниження ризиків несприятливого впливу кон'юнктурних коливань, оптимізація імпорту завдяки імпортозаміщенню та переважанню інвестиційної частки товарів, що ввозяться на митну територію України.

Як показує аналіз, все більш актуальною стає необхідність географічної диверсифікації передусім експорту у напрямі нових партнерів на азійському напрямі, як у Західній, так і у Східній та Південно-Східній Азії. Статистика свідчить, що суттєвий приріст економіки відбувається сьогодні лише у двох десятках переважно азійських країн, в яких темпи зростання ефективності економіки вже вдвічі-втричі вищі, ніж у країнах Заходу [8].

Серед існуючих для України векторів зовнішньоторгового співробітництва Африка, Америка, Австралія і Океанія на сьогоднішній день не можуть розглядатись як реальна альтернатива, заміна чи ефективне доповнення до Європи та СНД. Причин цьому декілька, головними з яких є географічна віддаленість (Австралія та Океанія), відмінності в кон'юнктурі товарів і послуг внаслідок розбіжностей в структурі попиту та пропозиції України та відповідних регіонів світу (Північна Америка та Африка), або поєднання обох названих чинників (Південна Америка). Таким чином, на нашу думку, єдиним реально конкурентоспроможним напрямом для диверсифікації вітчизняної зовнішньої торгівлі є Азія. При цьому слід звернути увагу на існуючі особливості та відмінності між країнами даного континенту, що робить неможливим використання єдиної стратегії співробітництва з ними, і змушує розробляти та застосовувати специфічні рекомендації для ефективного торгово-економічного співробітництва з державами Близького Сходу, де домінує іслам, для Індії, Китаю, Японії, Республіки Корея, інших держав Південно-Східної Азії. Про потенційні можливості диверсифікації зовнішньоторговельного обороту України товарами на азійському векторі свідчать дані щодо частки економік Азії в обсягах зовнішньої торгівлі України (таблиця 3).

Таблиця 3.
Частка економік Азії у зовнішньоторговому обороті України, в %

	Зовнішньоторговий оборот України з країнами, у млн. дол. США			
	2010	2011	2012	2013
Китай	5.36	5.59	6.31	7.58
Туреччина	3.86	3.46	3.67	4.03
Індія	1.88	2.04	2.16	2.00
Японія	0.81	0.77	0.99	1.03
Республіка Корея	1.14	1.13	1.32	0.88
Ізраїль	0.50	0.43	0.69	0.73
Саудівська Аравія	0.61	0.60	0.70	0.69
Іран	0.96	0.78	0.80	0.63
Ірак	0.31	0.41	0.57	0.55
Індонезія	0.68	0.71	0.58	0.54
В'єтнам	0.23	0.21	0.29	0.39
Йорданія	0.48	0.31	0.37	0.30
ОАЕ	0.29	0.31	0.31	0.37
Таїланд	0.53	0.36	0.30	0.32
Сирія	0.62	0.64	0.40	0.31
Малайзія	0.24	0.28	0.24	0.29
Тайвань	0.20	0.23	0.25	0.28
Ліван	0.93	0.90	0.93	0.27
Сінгапур	0.15	0.17	0.64	0.21
Разом	112 147	151 002	153 468	140 276

Джерело: авторська розробка за даними: [2; 3; 4].

Як бачимо, основними торговельними партнерами України із Азії є Китай, Туреччина, Індія, Японія, Республіка Корея, Ізраїль, Саудівська Аравія, Іран та деякі інші економіки, які представляють усі основні субрегіони даного континенту. Згідно з прогнозами провідних економічних інститутів, до 2015 р. іноземні інвестиції продовжать надходити до Китаю, що забезпечить йому подальше економічне зростання. Японія – одна із п'ятірки найбільших економік світу – усвідомлює необхідність боротьби за більш привабливий імідж для капіталовкладень, але в країні зберігаються жорсткі протекціоністські закони, які перешкоджають притоку справжнього капіталу. Що ж стосується Індії, то попри деяке зростання іноземних інвестицій вона серйозно відставатиме від Китаю [9].

За обсягами торгівлі послугами (таблиця 4) взаємодія України з азійським регіоном є слабшою, ніж в експорті та імпорті товарів. Основними торговельними партнерами тут виступають Туреччина, Об'єднані Арабські Емірати, Ізраїль, Китай, Республіка Корея та Індія.

Аналіз галузевої структури товарних потоків на азійському сегменті зовнішнього ринку дає підставу виділити чи не найголовнішу проблему вітчизняного експорту – його переважаючий сировинний характер. Так, головна увага зарубіжних партнерів України з азійського регіону концентрується на таких позиціях, як зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, руди, шлаки і зола, палива мінеральні, нафта і

продукти її перегонки, чорні метали. Вітчизняний імпорт з Азії є більш різноманітним і охоплює палива мінеральні, нафту і продукти її перегонки, фармацевтичну продукцію, пластмаси та полімерні матеріали, чорні метали, реактори ядерні, котли, машини, електричні машини, засоби наземного транспорту тощо. Вважаємо, що традиційна товарна структура торгівлі в умовах економічної кризи, тотального бюджетного дефіциту та пасивного характеру платіжного балансу України не може забезпечити їй довгострокових конкурентних переваг. З метою їх отримання ставку слід робити на інноваційності та розвивати, передусім, галузі із високою складовою НДДКР (інформаційні й телекомунікаційні технології, інтелектуальні системи, біотехнології, матеріалознавство та ін.).

Таблиця 4.
Частка економік Азії у зовнішньоторговому обороті України, в %

		2010	2011	2012	2013
Туреччина	млн. дол. США	376.1	450.4	513.0	416.2
	у % до поперед. року	x	119.8	113.9	81.1
ОАЕ	млн. дол. США	117.0	119.9	169.5	321.4
	у % до поперед. року	x	102.5	141.4	189.6
Ізраїль	млн. дол. США	92.6	205.7	223.4	188.7
	у % до поперед. року	x	222.1	108.6	84.5
Китай	млн. дол. США	94.9	89.3	106.0	157.8
	у % до поперед. року	x	94.1	118.7	148.9
Республіка	млн. дол. США	19.5	40.2	65.5	85.2
Корея	у % до поперед. року	x	206.2	162.9	130.1
Індія	млн. дол. США	35.8	41.7	64.8	72.7
	у % до поперед. року	x	116.5	155.4	112.2

Джерело: авторська розробка за даними: [1].

Структура торгівлі послуг дозволяє помітити проблеми і в цьому напрямі зовнішньоекономічного партнерства з країнами Азії: основним товаром є транспортні послуги, на які припадає більша частина експорту. Український імпорт послуг є більш різноманітним: транспортні послуги, послуги, пов'язані з подорожами, ділові та пов'язані з фінансовою діяльністю, послуги з ремонту та технічного обслуговування, що не віднесені до інших категорій. Щодо перспективності розвитку сфери транспортних послуг, то тут слід відмітити, що Україною проходить чотири міжнародних транспортних коридори, а це – значний потенціал у сполученні напрямків Північ-Південь та Захід-Схід. Тобто, сьогодні бізнес-одиниці замислюються над скороченням вартості та часу перевезень товарів через великі відстані Євразії. А переваги географічного положення України забезпечують їй ефективну участь у будь-якій комбінації транзевразійських маршрутів [10].

На підставі аналізу динаміки, обсягів та потенціалу експортно-імпортних операцій України, їх географічної і товарної структури є підстави стверджувати про орієнтацію України на невелике коло зовнішньоторговельних партнерів по торгівлі товарами. При цьому одним з визначальних напрямів вирішення зазначених проблем необхідно розглядати диверсифікацію зовнішньоторгових зв'язків України. Однак головними перешкодами у здійсненні повномасштабної і ефективної диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності України та її активізації на азійському векторі на даний час слід назвати:

1) політичну та економічну нестабільність, яка змушує зарубіжних партнерів займати вичікувальну позицію стосовно українських партнерів, комерційних угод та бізнес-проектів;

2) дію негативних чинників дестабілізуючого характеру всередині окремих країн-партнерів нашої держави (Сирія, Ліван, Ірак) або в їх відносинах з іншими учасниками світових політико-економічних процесів (Іран);

3) концентрацію суб'єктів держави та приватного бізнесу на двох основних напрямках активності – ЄС та СНД і нехтування при цьому потенціалом ринків Азії, які динамічно розвиваються, можуть забезпечити своїх партнерів додатково конкурентоспроможністю, є достатньо неоднорідними за своєю структурою та обсягами;

4) ігнорування представниками вітчизняного бізнесу, органів державної влади і місцевого самоврядування специфіки ділового менталітету Близького Сходу, Китаю, Індії, Японії, Південно-Східної Азії, що призводить до непорозумінь та недостатнього використання потенціалу даних регіонів.

Висновки. Нові виклики, які постали перед українською державою об'єктивно змушують як представників державної і місцевої влади, так і вітчизняний бізнес окрім традиційного напрямку партнерства з країнами СНД та реалізації стратегічного вектору євроінтеграції, шукати альтернативні спрямування своїх зовнішньоекономічних устремлень. Достатньо перспективним і реалістичним варіантом тут виступають економіки Азії, які на даний час є третім за розміром вектором торговельно-економічних відносин України.

На шляху до підвищення ефективності такого партнерства вважаємо за доцільне розробити заходи щодо диверсифікації зовнішньої торгівлі України з активізацією азійського вектора, при цьому виходити з того, що диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності повинна сприйматись як стратегічна лінія держави, спрямована на підвищення ефективності економіки в контексті забезпечення національних економічних інтересів.

Концептуально диверсифікаційні заходи у сфері експортно-імпортової діяльності України повинні ґрунтуватись на таких пріоритетах, як вихід на нові зовнішні ринки та їх завоювання, розширення експортної експансії на вже освоєних ринках, зниження ризиків несприятливого впливу кон'юнктурних коливань, оптимізація імпорту завдяки імпортозаміщенню та переважанні інвестиційної частки в імпорті. У географічному плані одним з головних пріоритетів диверсифікації зовнішньої торгівлі України слід розглядати азійський напрям. На нашу думку, це дозволило б підвищити ефективність зовнішньоекономічної діяльності України, зменшити залежність від окремих партнерів та гарантувати економічну незалежність та безпеку нашої держави.

Список використаної літератури

1. Географічна структура зовнішньої торгівлі послугами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Зовнішня торгівля України товарами за 2012 рік. // Експрес-випуск. Державна служба статистики. – 14. 02. 2013. – № 08.2-27/16. – 27 с.
4. Зовнішня торгівля України товарами за 2013 рік. // Експрес-випуск. Державна служба статистики. – 14. 02. 2014. – № 58/0/08.2вн-14. – 26 с.
5. Шергін С. 21-й саміт АТЕС на Балі: цілі та пріоритети розвитку за умов кризи глобалізації / Сергій Шергін, Роман Шахматенко. – Зовнішні справи. – 26. 11. 2013: [Елек-

- тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/21-i-samit-ates-na-bali-cili-ta-prioriteti-rozvitku-za/>.
6. Таблиця основних показників економічного розвитку України 21. 09. 2014 р. (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=20aa3511-3b61-44a4-b598-dc-ccdfe1200a>.
  7. Платіжний баланс України (Національний банк України). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464.
  8. Курнишова Ю. Перспективи розвитку АТР: економічний вимір (Аналітична записка НІСД, квітень 2008 р.). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/april08/8.htm>.
  9. Capital for the Future: Saving and Investment in an Interdependent World (World Bank Publications). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,contentMDK:23413150~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>.
  10. Радзівська С. Україна та країни Азії: торговельно-інвестиційний аспект / С. Радзівська // Економіст. – 2013. – № 11 (325). – С.18-20.

DIVERSIFICATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF UKRAINE: POTENTIAL OF ASIAN VECTOR

Flissak K. A.

PhD, associate professor of chair of international finance and global economy, Ternopil national economic university.

Rozhko A. O.

PhD, associate professor of chair of international finance and global economy, Ternopil national economic university.

Abstract. *Optimization of condition of foreign economic activity of the state and the activity for its increase are some of the main goals in a highly competitive environment for both government and private business. Particular importance to it acquires a situation of crisis of character peculiar to the state of the Ukrainian economy in 2013-2014.*

The article discusses the state of trade and economic cooperation between Ukraine and other countries, highlighted insufficient use of the potential of the Asian vector. In this context, was analyzed the structure of trade flows of goods and services the main partners of the region's industry and geographical features.

Based on the above were highlights the most common problems and threats that inhibit the interaction of subjects of the Ukrainian economy with representatives of Asia. The suggestions and recommendations are given relatively the implementation of measures for diversification of foreign trade of Ukraine. The results of the author's research allows to identify the most important proposals for access to new foreign markets and their conquest, expansion of export expansion on the already established markets, reducing the risks of adverse impact of market fluctuations, the optimization of import due to import substitution and the dominance of the investment component of imports.

Key words: *gross domestic product, foreign economic activities, diversification, efficiency, export, import, investment, Asian region.*

Referances

1. Exports – Imports in Services of countries [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Ukraine's Foreign Trade in Goods [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

3. Zovnishnya torgivlya Ukrainy tovaramy za 2012 rik // Ekspres-vypusk. Derzhavna sluzhba statystyky. – 14. 02. 2013. – № 08.2-27/16. – 27 s.
4. Zovnishnya torgivlya Ukrainy tovaramy za 2013 rik // Ekspres-vypusk. Derzhavna sluzhba statystyky. – 14.02.2014. – № 58/0/08.2vn-14. – 26 s.
5. Shergin S. 21-j sammit ATEs na Bali: tzili ta priorytety rozvytku za umov kryzy globalizatii / Sergij Shergin, Roman Shahmatenko. - Zovnishni spravy. – 26. 11. 2013: [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/21-i-samit-ates-na-bali-cili-ta-prioriteti-rozvitku-za/>.
6. Tablytzya osnovnykh pokaznykiv ekonomichnogo rozvytku Ukrainy 21. 09. 2014 (Ministerstvo ekonomichnogo rozvytku i torgivli): [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=20aa3511-3b61-44a4-b598-dccdcfc1200a>.
7. Platizhnyy balans Ukrainy (Nazionalnyy bank Ukrainy): [Electronic resource]. – Access mode: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464
8. Kurnyshova Ju. Perspektyvy rozvytku ATR: ekonomichnyy vymir (Analychna zapyska NISD, kviten 2008): [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.old.niss.gov.ua/monitor/april08/8.htm>.
9. Capital for the Future: Saving and Investment in an Interdependent World (World Bank Publications): [Electronic resource]. – Access mode: <http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,contentMDK:23413150~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html>.
10. Radziejvska S. Ukraina ta krajiny Asiji: torgovelnno investytsijnnyj aspekt / S. Radziejvska // Economist. – № 11 (325). – S.18-20.

ДИВЕРСИФИКАЦИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УКРАИНЫ: ПОТЕНЦИАЛ АЗИАТСКОГО ВЕКТОРА

Флиссак К. А.

Кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международных финансов и глобальной экономики им. С. И. Юрия Тернопольского национального экономического университета.

Рожко А. А.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международных финансов и глобальной экономики им. С. И. Юрия Тернопольского национального экономического университета.

Аннотация. *Оптимизация состояния внешнеэкономической деятельности государства и борьба за её повышение являются одними из главных задач в условиях острой конкуренции как для органов власти, так и для частного бизнеса. Особое значение оно приобретает в ситуации кризисного характера, свойственного для состояния украинской экономики в 2013-2014 годах.*

В статье рассматриваются состояние торгово-экономического сотрудничества Украины с другими государствами, выделено недостаточное использование потенциала Азиатского вектора. В данном контексте проанализирована структура торговых потоков товаров и услуг основных партнеров из данного региона по географическому и отраслевому признакам.

Исходя из вышесказанного выделены наиболее типичные проблемы и угрозы, которые замедляют взаимодействие субъектов украинской экономики с представителями Азии. Разработаны предложения и приведены рекомендации относительно реализации мероприятий по диверсификации внешней торговли Украины. Результаты авторского исследования позволяют выделить наиболее важные предложения относительно выхода на новые внешние рынки и их завоевания, расширения экспортной экспансии на уже освоенных рынках, снижения рисков неблагоприятного влияния конъюнктурных колебаний, оптимизации импорта благодаря импортозамещению и преобладанию инвестиционной составляющей в импорте.

Ключевые слова: *валовой внутренний продукт, внешнеэкономическая деятельность, диверсификация, эффективность, экспорт, импорт, инвестиционная деятельность, страны Азии.*

УДК 327.82(73)

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ЕКСПАНСІОНІЗМ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОТИСТОЯННЯ ВИКЛИКАМ ТА ЗАГРОЗАМ

Слободян Н. В.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем військового та міжнародного гуманітарного права Військового інституту Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Анотація. У сучасному світі енергозалежних економік визначальним чинником прийняття стратегічних рішень в геополітичному вимірі виступає енергетична складова. У статті сфокусовано увагу на економічних витоках та енергетичній складовій агресивного зовнішньополітичного курсу Росії на європейському просторі. Досліджено якісні та кількісні показники структури сучасного російського енергетичного ринку. Встановлено основні джерела походження економічного базису надмірного військового потенціалу Російської Федерації та виявлено залежність між видатками на оборонний комплекс та прибутками державного бюджету РФ в енергетичній сфері. За підсумками дослідження змодельовано можливі шляхи та запропоновано комплекс заходів ефективної фінансово-економічної та політико-стратегічної системи стримування державами ЄС нинішнього курсу жорсткої енергетичної політики Кремля на території європейських країн.

Ключові слова: енергетичний фактор, енергономіка, мілітаризація енергетичної політики Російської Федерації, секторальні санкції, енергетично залежні держави.

Постановка проблеми. Життєво важливе значення для стабільного функціонування російської економіки, захищеності видатків соціальної сфери, поступального розвитку і реалізації науково-технічних проєктів, а також безперебійної ефективної роботи низки інших галузей, що прямо чи опосередковано впливають на формування «сили» держави, – займає нафтогазова сфера. Доля прибутків від експорту продуктів нафтогазової промисловості в російській економіці протягом останнього десятиліття стрімко зростає. Ключові надходження від енергетичного сектору економіки до бюджету Росії останні три роки поспіль (2011-2013 рр.) впевнено посідають нафтогазові доходи федерального бюджету та, відповідно, складають майже 50%, що відповідає показнику близько 11% ВВП [1]. У цьому сенсі важливо акцентувати увагу на значній монополізації державою російського енергетичного сектору, коли правляча еліта виступає, умовно кажучи, топ-менеджментом паливно-енергетичного комплексу. За подібних обставин керівництво країни отримало широку фінансову можливість потужних впливань та упередженого розподілення енергодоходів у національній економіці, а також змогу спрямовувати значні ресурси на досягнення своїх стратегічних інтересів на регіональному та глобальному рівнях. У зв'язку з чим чималі зовнішньополітичні зусилля скеровуються Кремлем на підтримання високих світових цін на вуглеводні та збереження надмірної енергетичної залежності суб'єктів міжнародних відносин у зоні російських національних інтересів.

Мета статті – проаналізувати зміст енергетичної стратегії Росії на терені держав Євросоюзу та змодельувати способи протидії держав ЄС енергетичній експансії Кремля.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Передумови та витоки сучасного енергетичного експансіонізму Росії відносно європейських держав досліджуються відомими

західними та вітчизняними науковцями і експертами, зокрема Л. Ароном, Л. Вудхіл, О. Іларіонов, В. Зацепін, Т. Тищенко, С. Біляєв тощо. Втім, наразі поза увагою науковців залишився комплекс питань щодо формування системних заходів фінансово-економічного та політико-стратегічного змісту у контексті стримування жорсткої енергетичної політики Кремля.

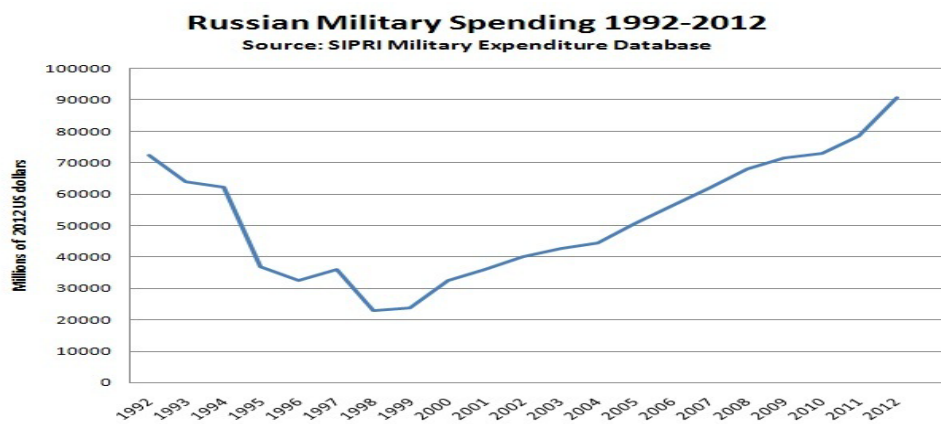
Основні результати дослідження. Суперечливе значення в сенсі реалізації великодержавницьких геополітичних амбіцій Росії має обставина за якої 2/3 російського експорту складають енергопродукти. З одного боку, РФ, позиціонуючи себе потужною «енергетичною наддержавою» на євразійському континенті, майстерно і цілеспрямовано використовує фактор енергетичної сили в контексті формування «клубу» лояльних до Кремля енергозалежних європейських держав. Подібна стратегія дозволяє Москві, спираючись на енергетично мотивоване «лоббі», в критичних ситуаціях ефективно впливати на прийняття ключових зовнішньополітичних рішень ЄС у вигідному для Росії ракурсі. З іншої сторони, надмірна залежність національної економіки від енергодоходів є найбільш слабкою ланкою в геополітичній «грі» російської владної верхівки. У разі несприятливого розгортання ситуації на світовому енергетичному ринку, зокрема змодельованого обвалу цін на нафту та газ, виникає потужна загроза дестабілізації в середині російської держави. Таким чином, існує висока вірогідність зовнішнього деструктивного впливу на соціально-політичну рівновагу в Росії. Адже, вміло оперуючи енергетичним фактором, цілком можливо спровокувати економічний колапс та потужну кризу на теренах РФ, так би мовити «підірвавши ситуацію з середини».

Осмилення ситуації, що складалась на світовому енергетичному ринку у другій половині ХХ ст., дала змогу Л. Вудхілу, аналітику журналу «Форбс», у статті «Настав час знову зробити Росію банкрутом» дійти висновку щодо безпосереднього зв'язку військової активності СРСР та росту світових цін на енергоресурси. Зокрема, аналізуючи динаміку цін на енергоресурси починаючи із середини ХХ ст. автор зауважує, що «у період з 1950-1972 рр. середня ціна на нафту становила 17,66 дол./барель, а вже на той час як Р. Рейган став президентом вартість нафти збільшилась у 5 разів, зрісши до 85,98 дол./барель. Згодом саме нафтові надприбутки стали основою експансіоністської політики країни Рад у 1970-х роках» [7], – підсумовує дослідник. Ми вважаємо позицію американського вченого такою, що заслуговує на увагу наукової спільноти, адже дійсно саме наприкінці 1970-х рр., коли ціни на вуглеводні сягнули історичного на той час максимуму, СРСР відважився на відкриту військову кампанію (введення радянських військ до Афганістану 1978 р.). Крім того, зіставляючи позитивну динаміку цін на вуглеводні в 1970-ті рр. та зростання активності СРСР (Росії) у локальних конфліктах в означений період (Єгипет (1969-1974), Сирія (1973), Камбоджа (1970), Бангладеш (1972-1973), Ангола (1975-1979), Мозамбік (1975-1979), Ефіопія (1977-1979), Афганістан (1978-1989)), простежується певна залежність, котру можна представити формулою: *тривале зростання вартості енергоносіїв – стимулювало СРСР до агресивної зовнішньої політики*. Продовжуючи дослідження за вказаним вектором на сучасному історичному етапі та співставляючи динаміку ціни на нафту марки Brent упродовж 1987-2013 рр., не важко помітити співпадіння у часі вторгнення РФ на територію Грузії (2008 р.) із досягненням чергового історичного максимуму вартості сировини [2]. Насамкінець, продовження зростання світових цін на енергоносії 2013-2014 рр. співпало з черговою агресією Росії проти української держави в Криму. Переймаючись агресивною поведінкою Кремля на міжнародній арені, американський президент Б. Обама 28 березня 2014 р. відбув з короткотерміновим візитом до Саудівської Аравії, анонсувавши вірогідним предметом міждержавних перемовин мож-

ливість збільшення Ер-Ріядом обсягів видобутку нафти і зниження її ціни до 80 дол./барель. Близькосхідна активність американського президента змусила Росію майже на місяць «пригальмувати» відкриту військову інтервенцію на територію України. Проте пасивність та нерішучість ЄС у запровадженні економічних санкцій з огляду на брутальне порушення Росією базового міжнародного принципу щодо недоторканості території суверенної країни, разом з успіхами російської дипломатії в енергетичному переговорному процесі на європейському театрі та Сході (Китай), вже на початку травня 2014 р. заохотили наростання «експорту російських найманців та зброї» на сході України, перевівши російсько-українське протистояння у фазу т. зв. «гібридної війни». Аналіз сучасної ситуації, дозволяє нам провести історичні паралелі та погодитись з наявністю стійкого зв'язку між енергетичними надприбутками РФ та її військовою активністю у глобальному вимірі. Спробуємо аргументувати нашу позицію певним набором емпіричного матеріалу, наведеним нижче.

За підрахунками Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем світу (SIPRI) витрати всіх держав світу на оборону у 2013 р. склали приблизно 1,75 трлн дол. У цьому списку перше місце за витратами на оборонний комплекс займають Сполучені Штати з бюджетом у 640 млрд. дол.. Видатки Китаю на армію та безпеку посідають другий щабель у рейтингу та становлять 188 млрд. дол. Російська Федерація розташувалась на третій позиції, витративши минулого року 87,8 млрд. дол. на військову організацію держави [9]. Активне зростання витрат Росії на армію та сектор безпеки безпосередньо пов'язане з реалізацією державної програми розвитку озброєнь на 2011-2020 рр., на виконання котрої планується витратити понад 705 млрд. дол. для закупівлі нового та модернізації наявного озброєння. Зокрема, за даною програмою планується оновити 70% усього російського військового арсеналу на сучасні зразки і види озброєння. Видатки РФ на армію за період 1992-2012 рр. представлено на рис. 1

Рис. 1. Видатки Росії на оборонний комплекс за період 1992-2012 рр.

Джерело: авторська розробка за [9].

На сучасному етапі видатки федерального бюджету Росії у розділі «Національна оборона» невинно зростають в абсолютних величинах та відносних показниках. В результаті, доля зазначених витрат у ВВП країни та сукупних видатках федерального бюджету неухильно збільшується. Показовим у даному сенсі є зростання витрат Російської Федерації на оборонно-промисловий комплекс у 2013 р. Так, за даними аналітиків Т. Тищенко та С. Белева (Інститут економічної політики ім. Є. Гайдара, РФ) третину всіх видатків річного бюджету 2013 р., згідно Закону про Федеральний бюджет 2013-2015 рр. передбачено

на національну оборону (на рис. 2 представлені порівняльні графіки співвідношення видатків федерального бюджету на національну оборону, безпеку та правоохоронну діяльність з витратами на освіту та охорону здоров'я на період 2010-2015 рр.).

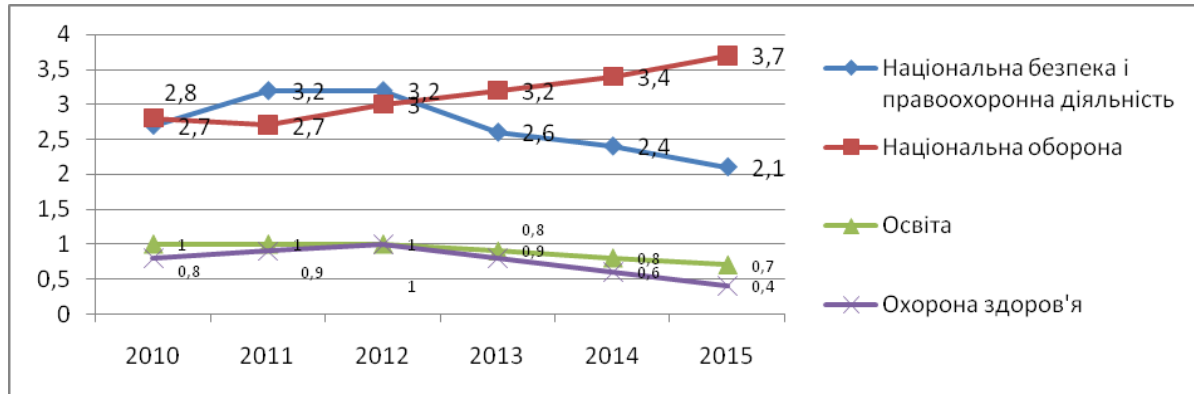

Рис. 2. Видатки федерального бюджету в 2010-2015 рр., % ВВП [3].

Згідно досліджень російських експертів у федеральному бюджеті 2013 р. порівняно з попереднім роком основний приріст видатків припадає на розділи «Національна оборона», асигнування якого сягає показника 17,3% або 1,63 трлн. руб. та «Прикладні дослідження в області національної оборони», фінансування котрого, відповідно, становить 16,1% або 198,3 млрд. руб., що сумарно складає приблизно третину всіх витрат державного кошторису [3]. Якщо у 2012 р. витрати на оборонно-промисловий комплекс Росії склали 3% ВВП, то згідно федерального бюджетного кошторису у 2015 р. цей показник сягатиме позначки 3,7%.

Втім, оцінити нинішню стрімку динаміку реального зростання витрат федерального бюджету на оборонний комплекс Росії допомагає звітність Федерального казначейства в частині виконання головного фінансового документу країни за січень 2014 р. За даними установи, бюджетні витрати на національну оборону поточного року порівняно з аналогічним періодом 2013 р. збільшилися на 18%. На думку завідувача лабораторії військової економіки Інституту Гайдара В. Зацепіна, якщо наведена тенденція збережеться надалі, то військове навантаження на російську економіку у продовж 2014 р. може скласти 5% ВВП [4]. У такому разі за цим показником Росія впевнено випередить Сполучені Штати, котрі напряму або опосередковано витрачають на оборону близько 4,4% ВВП щорічно. Втім, якщо вести мову в абсолютних цифрах, то РФ витрачає на воєнну сферу приблизно у 10 разів менше коштів, аніж США (близько 70 млрд. дол. проти 740 млрд. дол. на рік відповідно).

Дослідивши офіційні документи, експерти інституту Гайдара констатували неухильне зростання частки засекречених видатків федерального бюджету. За останні 10 років їх обсяг збільшився майже у півтора рази: з 11,3% у 2005 р., до 16,7% у 2014 р. Таким чином, в рамках фінансування ключових сфер економіки в бюджеті поступально зростають суми, призначення яких не розкривається. Відповідно, у доступних широкому загалу офіційних матеріалах не уточнюється на які саме потреби виділені кошти та які інституції підзвітні за їх використання. В цілому йдеться про 2,3 трлн. руб., дві третини з яких припадає на держоборонзамовлення, а решта витрачається на фінансування спецслужб. За прогнозами російського експерта В. Зацепіна, у 2016 р. доля таємних видатків федерального бюджету може скласти 25% [4]. На разі й Міністерство фінансів РФ зробило заяву, що ви-

датки федерального бюджету у розділі «Національна оборона» у 2016 р. порівняно з 2013 р. зростуть на 63% , сягнувши показника 3,418 трлн. руб. [5].

Подібне стрімке зростання бюджетних видатків Росії на армію викликає неабияке занепокоєння європейських політиків. Зокрема, генеральний секретар НАТО А. Расмусен висловив стурбованість з приводу того, що упродовж останніх п'яти років військовий бюджет РФ зріс на 10%, у той час як витрати на оборону в країнах ЄС скоротилися на 20% [10]. Водночас, західні експерти справедливо вважають дохід отриманий РФ від торгівлі енергетичними ресурсами, одним із основних джерел фінансування і головною передмовою утримання сьогодишньої авторитарної влади в Кремлі. Зокрема Л. Арон, дослідник Американського інституту підприємництва у своїй статті «Політична економіка російської нафти та газу» стверджує, що саме нафтодолари, ФСБ та телебачення є важливими інструментами виживання режиму В. Путіна [8].

За результатами проведеного нами емпіричного дослідження у розрізі порівняння (рис. 1, 8, 9) дохідної частини державного бюджету від торгівлі енергетичними ресурсами та видатків федерального кошторису Російської Федерації у третьому тисячолітті, стає очевидною пріоритетність використання отриманих прибутків від енергетичного сектору на переоснащення оборонної промисловості, модернізацію армії та зміцнення сектору безпеки держави. Водночас, російський уряд «в заощадливому режимі» здійснює фінансування освіти і науки, медицини та культури, а також статей соціального захисту населення тощо. Причому протягом останніх років спостерігається явний дисбаланс у федеральному бюджеті між державними витратами на оборонну сферу і «силовий блок» та інвестиціями у людський капітал, з великими преференціями на користь перших. Змальована ситуація, очікувано викликає стурбованість експертів та науковців щодо високої вірогідності використання російською державою накопиченого потужного військового потенціалу, як інструменту реалізації агресивної зовнішньої політики та ефективного засобу швидкого втілення амбітних планів світового лідерства і закріплення геостратегічного домінування РФ на євразійському театрі.

Нинішня поведінка Росії у міждержавних взаєминах з Україною, підтверджує обґрунтованість подібного занепокоєння. Після брутального порушення норм міжнародного права та анексії Росією українського Криму, серед авторитетних представників світової політичної еліти дедалі частіше лунають заклики на адресу Європейського Союзу щодо запровадження потужних антиросійських фінансово-економічних санкцій. Сполучені Штати Америки, Канада, Австралія, Японія та багато інших країн єдині у своєму розумінні необхідності консолідації зусиль міжнародної спільноти у протистоянні агресивній політиці Кремля. Зокрема, офіційний Вашингтон проводив неодноразові консультації з провідними країнами Євросоюзу та на рівні інститутів ЄС на предмет спільного застосування відносно Кремля обмежень економічного характеру. Водночас, Х. Клінтон, екс-держсекретар адміністрації Б. Обама, оцінила сучасну російську економіку як низько диверсифіковану та відверто визнала санкції в енергетичній сфері найбільш доцільним і впливовим важелем тиску на РФ [12].

Втім у цьому сенсі існують певні побоювання та перестороги в стані європейських країн і серед впливових чиновників ЄС. Адже за невтішними прогнозами, у разі застосування санкцій в області заборони експорту російської нафти, економіка ЄС потребуватиме додатково щодня близько 6 млн. барелів нафти. Подібна зміна на глобальному ринку очікувано спровокує відчутний стрибок цін на енергопродукти. Стрімке зростання попиту на вуглеводні у Європі частково переорієнтує нафтовидобувну галузь держав-експортерів Перської затоки та Західної Африки із азійського на європейський ринок. У

свою чергу вивільнену ринкову нішу в Азії, з великою мірою імовірності через певний час зможе зайняти Росія (до речі, певні кроки у вказаному напрямі Кремль вже зробив, уклавши у травні 2014 р. контракт на поставку газу до Китаю). Водночас, різке зростання цін на нафту в Європі неминуче обумовить зростання вартості газу, оскільки за контрактами «Газпрому» вона вираховується за певною формулою, що корелюється з вартістю нафти. Подібний розвиток ситуації у подальшому спровокує так званий «ефект доміно»: зростання вартості логістичних послуг, здороження продуктів легкої та харчової промисловості, а також ціновий стрибок на послуги, де присутня паливно-енергетична складова. Зрештою сукупні наслідки відмови європейської економіки від російської нафти, за обставин відсутності достатніх технічних потужностей, відпрацьованих логістичних схем і заздалегідь обумовлених джерел заміщення та альтернативних поставок сировини, заглублять ЄС у новий виток рецесії. Традиційно обумовлена мета санкцій – створити серйозні економічні труднощі урядам держав, відносно яких вони запроваджуються, аби вплинути на їх деструктивну внутрішню чи агресивну зовнішню політику. Проте, невідкладне запровадження нафтових санкцій відносно Росії за сучасних умов матиме тимчасовий ефект та обмежені наслідки, що суттєво відрізняється від очікуваного результату. Натомість спровокує суттєві економічні ускладнення та відчутні фінансові втрати країн Європейського Союзу. Тоді як Російська Федерація з плином часу спромігшись диверсифікувати нафтовий ринок за рахунок азійського напрямку експорту, поступово поновить доходи бюджету від продажу нафтопродуктів, а у майбутньому навіть зможе збільшити прибутковість енергетичного бізнесу за рахунок зростання вартості газу. Приблизно подібним чином розмірковують противники запровадження секторальних санкцій в енергетичній галузі відносно Росії зі стану «проросійських антискептиків» ЄС.

Поза всіляким сумнівом, термінове введення нафтових санкцій без кропіткого підготовчого етапу, належної науково-експертної оцінки і потужної підтримки міжнародного загалу видається малоімовірним та недостатньо ефективним. Позаяк досягти одностайності в позиції країн Євросоюзу та знайти розуміння і підтримку в означеному аспекті головних споживачів азійського енергетичного ринку, насамперед Китаю, ближчим часом наряд чи вдасться. Отже, запровадження євроспільнотою повномасштабних санкцій в енергетичній сфері на сьогодні залишається скоріше предметом політичної риторики та важелем психологічного тиску, а ніж реальним інструментом невідкладного ефективного впливу на РФ. Хоча ініціативи та наполегливі зусилля Великої Британії і Польщі щодо введення обмежень стосовно Росії в енергетичній галузі все ж знайшли своє практичне втілення у рішенні країн Євросоюзу на предмет застосування часткових санкцій у вказаному секторі економіки. Причину такої категоричної позиції Лондона у цьому питанні озвучив посол Великої Британії в Україні С. Сміт, котрий головною метою запровадження ЄС санкцій вбачає деескалацію конфлікту на Сході України. Зокрема очільник амбасад наголосив: «Ми не бачимо зі сторони Росії того, про що ми дуже просто і ясно просили, щоб Росія вжила конструктивних заходів відносно деескалації ситуації. Втім РФ навпаки докладає зусиль до дестабілізації ситуації в Україні» [20]. Найбільш повно і ємно, на наш погляд, нинішню ситуацію із запровадженням санкцій стосовно Росії, охарактеризував Б. Обама, у зробленій ним 25 липня 2014 р. заяві. «Немає жодного сумніву – економіки Росії та Європи переплетені, передусім в енергетичній галузі. Через це окремі держави більше непокояться, коли ідеться про рішучу реакцію щодо порушення Росією суверенітету і територіальної цілісності України. Добра новина полягає в тому, що попри окремі комерційні інтереси Європа підтримала нас. Не завжди так швидко, як би нам хотілося, але підтримала» [19], – наголосив президент США.

Команда В. Путіна добре розуміє вірогідність значних фінансових збитків для економік країн, котрі наважаться застосувати обмежувальні заходи відносно РФ в енергетичній галузі і вочевидь розраховувала на прагматизм і раціоналізм, притаманний європейцям у веденні справ. Після запровадження економічних санкцій стосовно Москви з боку Сполучених Штатів, президент Росії у своєму виступі зацентрував увагу широкого загалу саме на фінансово-економічних втратах, які понесе американська економіка разом з російською [17]. При цьому, виправдовуючи зовнішньополітичні прорахунки російського керівництва, окремі представники промислових кіл Росії поспішили звинуватити США у намаганнях через економічні інструменти тиску погіршити рівень життя пересічних росіян, аби у такий спосіб спровокувати соціальні потрясіння та невдоволення владою країни. Так, Генеральний директор державної енергетичної компанії «Роснафта» І. Сечін у своїй прес-конференції з приводу запровадження Вашингтоном санкцій відносно його компанії, котра є бюджетоутворюючою, відверто назвав подібний крок з боку Білого дому бажанням погіршити добробут російського населення та викликати недовіру народу до керівництва держави [18]. Проте переконавшись документально у спрямуванні лівової частки енергодоходів бюджету РФ на оборонні витрати, легко вгледіти спекуляції та усвідомити відсутність істини в словах посадовця. Вочевидь метою запровадження економічних обмежень, у тому числі в енергетичному секторі, слугує намагання світової спільноти вгамувати надмірні милітаристські устремління та агресивну політику Кремля. На підтвердження подібного бачення ситуації, доцільно навести слова посла США в Україні Дж. Пайєта, який дослівно сказав: «Ми не прагнемо санкцій заради санкцій, аби була зруйнована російська економіка. Ми хочемо, щоб Кремль змінив свої розрахунки. Ми хочемо підштовхнути Кремль почати приймати стратегічні політичні рішення і розпочати спілкування з Порошенком» [20]. Виходячи зі слів очільника російської енергетичної компанії, наведених вище уряд країни радше готовий піти на скорочення соціальних програм, котрі й без того фінансуються у обмеженому режимі, а ніж відмовитись від ідеї створення могутньої армії на континенті в умовах відсутності реальної військової загрози.

Вселяє надію на краще розуміння широким загалом неминучості та об'єктивної необхідності впровадження жорстких економічних обмежень у разі продовження територіальних зазіхань Москви на Сході Європи. Свідченням очікуваності адекватного реагування світової спільноти на агресивні дії Кремля слугує заява українського прем'єр-міністра А. Яценюка, який на відкритому засіданні уряду, коментуючи інформацію про запровадження Вашингтоном економічних санкцій проти Росії, заявив, що «всі спроби Кремля розколоти Європейський Союз, не дати можливості узгоджено діяти ЄС і США були приречені на поразку. Настав час платити, платити за порушення міжнародного права, за військову агресію, за постійне постачання зброї з боку Росії на територію України, за фінансування бандитів, які вбивають мирне населення і намагаються знищити Україну, і Росія заплатить за розв'язану війну проти України» [14]. Є усвідомлення безальтернативності і невідворотності жорстких дієвих заходів реагування і серед переважної більшості європейських країн. Саме у контексті угамування військового запалу Кремля, розглядали можливість запровадження широкого переліку економічних застережень на саміті Міністрів закордонних справ ЄС (2014 р.), де Р. Сікорський, очільник дипломатичного відомства Польщі, публічно виступив на користь запровадження секторальних санкцій в енергетичній сфері РФ у відповідь на розпочату в Україні війну. Втім, на жаль, однастайності в Євросоюзі щодо бачення обсягів і змісту обмежень досі не знайдено, хоча недавня заява канцлера Німеччини А. Меркель щодо доцільності запровад-

ження значних санкцій проти Росії вселяє оптимізм [15]. Разом з тим, заява очільника дипломатичного відомства Німеччини Ф. Штанмайера, оприлюднена ним у Польщі, з приводу недоцільності негайного запровадження санкцій в енергетичній сфері, позаяк подібний крок значно звузить площу для маневру у переговорах з Росією, – передрікає тривалий і нелегкий переговорний процес у пошуках розумного компромісу та виробленні узгодженого плану дій європейських країн [13]. Позиція єврокомісара з питань енергетики Г. Єтінгера, котрий категорично висловився «проти запровадження санкцій в секторі нафти і газу», не виключаючи при цьому доцільності запровадження значних економічних обмежень в інших галузях [16], є прямим підтвердженням нашого припущення. Втім, на сьогодні ситуація на політичному небосхилі є абсолютно неординарною і змінюється настільки динамічно, що спрогнозувати сценарій перебігу подій з високим ступенем достовірності доволі важко. Крім того, «гра» на енергетичному полі розвивається так стрімко і непередбачувано, що окремі дані та деякі відомості застарівають і втрачають актуальність ще в процесі обробки, потребуючи оперативного доопрацювання тематики та відслідковування стану речей в режимі реального часу.

Отже, з метою створення ефективної системи стримування агресивної енергетичної політики Кремля на європейському векторі вимушеною доцільністю є застосування широкого спектру політико-економічних інструментів тиску на Російську Федерацію в енергетичній сфері, але безпосередньо сфокусованих на російському паливно-енергетичному комплексі. До переліку означених інструментів фінансово-інвестиційного впливу можна віднести: обмеження доступу РФ на світові фінансові ринки, наприклад, лімітування або припинення кредитування західними банками чи заборона на розміщення акцій російських підприємств на світових біржах; відмова західних компаній від інвестувань у російський паливно-енергетичний комплекс, зокрема прямі інвестиції у підприємства різних галузей виробництва та російський фондовий ринок; запровадження торговельних санкцій та ембарго на постачання технічного обладнання, а також призупинення західними компаніями надання послуг у нафторозвідувальній, видобувній та логістичній галузях на території Росії тощо. Наведені заходи матимуть відчутні негативні наслідки для економіки на кшталт зростання вартості кредитів для російських компаній, посилення відтоку капіталу, падіння курсу національної валюти та міграції за кордон кваліфікованих спеціалістів нафтогазового сектору тощо. Власне, фінансова та інвестиційна ізоляція, відтік капіталу та інтелектуально-технічної еліти також несуть собою достатньо високий, у довгостроковій перспективі, ризик для економіки та національної безпеки РФ. Таким чином, вплив неенергетичних інструментів фінансово-економічного тиску на енергетичний сектор, в межах колективної протидії агресивним проявам та консолідованого протистояння імперським амбіціям Росії, за наявних умов відсутності диверсифікації європейського енергетичного ринку та обмеженого доступу країн ЄС до альтернативних джерел поставок енергоносіїв, може виявитись найбільш прийнятним та економічно доступним механізмом запровадження прямих обмежувальних заходів в енергетичному секторі для європейської спільноти у подальшому.

Разом з цим, незважаючи на певні побоювання з приводу неспроможності Європейського Союзу подолати міждержавні суперечності і протиріччя в частині застосування потужних енергетичних санкцій відносно Росії та невтішні прогнози окремих скептиків щодо поглиблення роздору в таборі країн ЄС на підґрунті впровадження секторальних обмежень в енергетичній сфері – колективне розуміння геополітичної доцільності отримало верх над небажанням деяких держав зазнати економічних втрат і прагненням зберегти наявні преференції та переваги поміж інших членів Євроспільноти в енергетичних

взаєминах з РФ. Втім, аби уникнути вірогідності розвитку подібних драматичних сценаріїв на перспективу, держави ЄС ближчим часом повинні розглянути можливість створення своєрідного резервного антикризового європейського фонду та прорахувати алгоритм обчислення і компенсації можливих втрат національних економік та мінімізації фінансових ризиків країн членів ЄС від запровадження економічних санкцій. Зокрема, країни Європейського Союзу невідкладно повинні розробити та запровадити механізм адекватного розподілу між собою тягаря економічно-фінансової відповідальності за запровадженні обмеження в енергетичній сфері. В тому числі, у разі введення санкцій повинні обраховуватись сумарні збитки, понесенні ЄС, враховуючи потенційні асиметричні кроки Росії у відповідь на енергетичні обмеження (у нашому конкретному випадку, санкції РФ щодо польських фруктів та овочів). Таким чином, у відшкодуванні цих втрат у рамках солідарної відповідальності держав ЄС за непопулярні економічні рішення повинні брати пропорційну участь всі країни Євроспільноти, наприклад, в залежності від розміру ВВП тощо. При цьому європейські політикум повинен винести невтішні уроки з прикрих реалій сьогодення та, насамперед, піддати ревізії надто громіздку та заформалізовану процедуру прийняття інституціями ЄС рішень в безпековій царині, що заважає оперативно впливати на ситуацію і швидко та адекватно відповідати на виклики у сучасному світі розвинутих комунікацій і «он-лайн рішень».

Разом з тим, в нинішніх умовах крайнього напруження ситуації на європейському театрі, незважаючи на можливі фінансові збитки та економічні негаразди для населення і економіки ЄС, секторальні санкції в енергетичній сфері можуть виявитись чи не єдиним реальним важелем ефективної протидії агресивним проявам РФ на сході європейського регіону. Настійне небажання євроспільноти нести економічні втрати та відчувати обмеження заради спонукання Кремля повернутись в міжнародне правове поле, у майбутньому може обернутись прикрими політичними наслідками, поглибленням кризи в системі міжнародної безпеки та подальшою дестабілізацією ситуації на європросторі. Таким чином, у разі подальшої ескалації подій на східних кордонах Європи та наростанні агресивної риторики Росії, економічні санкції мають стати тією виправданою ціною, котру заплатять країни ЄС та їх населення заради свого спокою, безпеки та миру у ближчій перспективі.

Насамкінець у довгостроковій перспективі Європа не повинна відкидати можливість поступального, контрольованого і прогнозованого зниження ціни на нафту на світовому ринку, як чинника дієвого впливу на мілітаризовану економіку Кремля. За результатами проведеного нами дослідження, очевидним є висновок щодо надмірної чутливості російської економіки до коливання світових цін на енергоресурси. Зокрема, процес ціноутворення на експортовані РФ енергоносії безпосередньо прив'язаний до вартості нафти марки Brent на світовому ринку, що у свою чергу прямо впливає на розмір прибуткової частини федерального бюджету країни, який на дві третини складається з доходів отриманих від продажу нафти і газу. Так, математично прорахований економічний ефект, отриманий у разі падіння вартості нафти марки Brent до 80 дол./барель, за умови тривалості ситуації упродовж року, являтиме собою неминучу стагнацію та кризовий спад російської економіки [11]. Безумовно, подібна тенденція супроводжуватиметься критичним зростанням негативних явищ у всіх сферах соціального і політичного життя країни. Втім, стрімке неконтрольоване падіння цін на енергоносії очікувано призведе до розбалансування світової економіки, що разом із дестабілізацією соціально-економічної і політичної ситуації в Росії, котра володіє одним з найбільших ядерних потенціалів, матиме непередбачувані негативні наслідки на глобальному рівні та є вкрай небажаними для Європи. Загалом, різке падіння ціни на нафту також може безпосередньо зашкодити економічним інтересам

Сполучених Штатів, рентабельність проектів яких з видобутку сланцевої нафти і газу, котрі розглядаються в якості вірогідних джерел диверсифікації енергоринку Європи, втрачає економічний сенс. Разом з тим, поступове зниження світових цін на нафту є цілком прийнятним для економіки США. За прогнозами аналітиків вірогідність подібного розвитку подій постає об'єктивною реальністю, економічною першопричиною якої стане затяжна світова фінансова криза та спад промислового виробництва, а також стрімкий науково-технічний прогрес, спроможний запропонувати альтернативні ресурси енергії [6]. При цьому планомірне, втім відчутне зниження ціни на енергоносії дозволить Європі додатково стимулювати власну економіку, вгамувавши паралельно відносно безболісними економічними важелями агресивні мілітаристські устремління Кремля, де лівова частка прибутків від торгівлі енергосировиною спрямовується на військові потреби.

Висновки. Помірковане зниження цін на нафту відповідає економічним інтересам Європи та Сполучених Штатів і гратиме на користь зміцнення геополітичної стабільності та геостратегічної рівноваги у світі. Проте планомірна реалізація окресленого сценарію розвитку подій на енергоринку вимагатиме координованості дій глобальних гравців з державами-виробниками енергоносіїв, економічним інтересам яких суперечить суттєве падіння цін на нафту. Тобто Сполучені Штати та об'єднана Європа повинні представити країнам Перської затоки (насамперед Саудівській Аравії) та іншим членам «клубу енергетичних держав» прийнятний альтернативний компенсаційний механізм можливих збитків, запропонувавши навзаєм зниженню вартості нафти відповідне пропорційне збільшення обсягів її видобутку, нівелювавши у такий спосіб негативні наслідки для експортно-орієнтованих «енергетичних економік» близькосхідних держав. Також одним із важливих завдань у реалізації стратегічного курсу ЄС, спрямованого на позбавлення негативного впливу енергетичного чинника на монолітність позиції та вирівнювання економік країн Єврозони на ближчу перспективу може слугувати створення єдиного енергетичного європейського ринку. Зокрема, дієвим способом обмеження надмірного впливу на економіку та політику країн Євросоюзу з боку РФ стане збалансована диверсифікація джерел постачання енергоносіїв на терени Європи. Втім означені проблемні питання більше відносяться до безпекової сфери взаємодії ЄС з Російською Федерацією та в купі з вивченням механізмів впровадження змальованого вище сценарію розвитку подій на світовому та європейському енергетичних ринках мають бути предметом окремого ґрунтовного дослідження і виходить за рамки нашої публікації.

Список використаної літератури

1. Илларионов А. Нефтегазовые доходы превысили половину всех доходов федерального бюджета [Електронний ресурс] / А. Илларионов // Особистий блог А. Илларионова. – Режим доступу: <http://aillarionov.livejournal.com/452863.html>.
2. Oil & Natural Gas Sector in Russia: Fueling Growth [Електронний ресурс] // Thomas White International. – Режим доступу: <http://www.thomaswhite.com/global-perspectives/oil-natural-gas-sector-in-russia-fueling-growth/>.
3. Тищенко Т., Белев С. Федеральный бюджет: равнение на оборону // <http://ecpol.ru/macro-economics/2012-04-05-13-38-34/800-federalnyj-byudzh-et-ravnenie-na-oboronu.html>.
4. Зацепин В. Россия обгоняет США по доле оборонных расходов [Електронний ресурс] / В. Зацепин // Институт економічної політики імені Є. Т. Гайдара. – Режим доступу: <http://www.iep.ru/publikacii/showbib/6691.html>.

5. Минфин согласился нарастить расходы на национальную оборону на 63% [Електронний ресурс] // Погляд. Ділова газета. – Режим доступу: <http://vz.ru/news/2013/7/2/639680.html>.
6. BP Energy Outlook 2035. [Електронний ресурс] // BP Energy Outlook. – Режим доступу: http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/Energy-Outlook/Energy_Outlook_2035_booklet.pdf.
7. Woodhill L. It's Time To Drive Russia Bankrupt Again [Електронний ресурс] / Woodhill L. // Forbes. – Режим доступу: <http://www.forbes.com/sites/louiswoodhill/2014/03/03/its-time-to-drive-russia-bankrupt-again/>.
8. Aron L. The political economy of Russian oil and gas [Електронний ресурс] / Aron L. // U.S. Energy Information Administration. – Режим доступу: <http://www.aei.org/article/the-political-economy-of-russian-oil-and-gas/>.
9. Perlo-Freeman S. Trends in world military expenditure, 2013 [Електронний ресурс] / Perlo-Freeman S., Solmirano C. // Stockholm International Peace Research Institute. – Режим доступу: http://books.sipri.org/product_info?c_product_id=476.
10. Генсек НАТО: Скорочення витрат на оборону в Європі не має виправдання [Електронний ресурс] // Еспресо.ТВ. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/05/15/hensek_nato_skorochennya_vytrat_na_oboronu_v_yevropi_ne_maye_vypravdannya.
11. Партнерство между США и Россией. Новые времена. Новые начинания / Под ред. Курта Уэлдона; пер. на рус. American Foreign Policy Council. – Washington, D. C. : Franklin's Printing Company, 2003. – 78 с.
12. MH17 tragedy: Hillary Clinton calls for tougher sanctions on Russia [Електронний ресурс] // Firstpost. – Режим доступу: <http://www.firstpost.com/world/mh17-tragedy-hillary-clinton-calls-tougher-sanctions-russia-1628763.html>.
13. Сікорський і Штайнмайер розповіли про подальші санкції проти Росії [Електронний ресурс] // УкрІнформ. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/sikorskiy_i_shtaynmaey_r_rozpovili_pro_podalshi_sanktsiii_proti_rosiii_1957752.
14. Яценюк: рішення США та ЄС про запровадження санкцій проти РФ продемонстрували відданість цінностям демократії [Електронний ресурс] // Сайт новин. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/17jul2014/jazenuk.html>.
15. Меркель підтримала негайні санкції проти Росії [Електронний ресурс] // Електронне видання IPress.ua. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/merkel_pidtrymala_negayni_sanktsii_protu_rosii_76208.html.
16. Санкції проти енергетичного сектору РФ будуть у кінці списку ЄС, – Еттінгер [Електронний ресурс] // Електронне видання IPress.ua. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/sanktsii_protu_energetychnogo_sektoru_rf_budut_u_kintsi_spysku_yes_ettinger_70509.html.
17. Путин: Американские санкции заводят отношения в тупик [Електронний ресурс] // Press. TV. – Режим доступу: <http://russian.rt.com/inotv/2014-07-17/Putin-Amerikanskiye-sanktsii-zavodyat-otnosheniya>.
18. Сечин: санкции против «Роснефти» незаконны и необоснованны [Електронний ресурс] // ІТФР-ТАСС. – Режим доступу: <http://itar-tass.com/ekonomika/1322902>.
19. Європа підтримала США в питанні санкцій щодо Росії [Електронний ресурс] // Телевізійна служба новин. – Режим доступу: <http://tsn.ua/svit/yevropa-pidtrimala-ssha-v-pitanni-sanktsiy-schodo-rosiyi-obama-360668.html>.
20. Д. Пайєтт розповів, коли США введуть наступні санкції проти РФ [Електронний ресурс] // Українські національні новини. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1369261-d-payutt-rozpoviv-koli-ssha-vvedut-nastupni-sanktsiyi-proti-rf>.

21. Британия будет поддерживать решительные санкции против РФ – посол [Электронный ресурс] // Канал ICTV. – Режим доступа: <http://facty.info/britaniya-budet-podderzhivat-reshitelnye-sankcii-protiv-rf-posol/>.

ENERGY EXPANSIONISM OF THE RUSSIAN FEDERATION AS REGARDING THE STATES OF THE EUROPEAN UNION: CONFRONTATION THE CHALLENGES AND THREATS

Slobodian N. V.

PhD in history, Senior researcher officer, Department of military and international humanitarian law's problem Military Institute of Taras Shevchenko National University, Kyiv.

Abstract. *In the modern world of energy dependent economies the energy component acts as a determining factor in making strategic and political decisions in the geopolitical dimensions. The article's central thematic interest focuses on the economic origins and financial base of the energy component of Russia's aggressive foreign policy in the European space. It contains the qualitative and quantitative indicators of the structure of modern Russian energy market and presents the research of sources of economic basis of Russia's military overcapacity and correlation between the size of defense spending and state budget revenues of the Russian Federation in energy sector. Based on the findings of this study possible ways and measures can be modeled for creation of effective financial-economic and political-strategic system of the EU states to deter the current course of the Kremlin tight energy policy on the territory of European countries.*

Key words: *energy factor, energonomic, militarization of energy policy of the Russian Federation, sectoral sanctions, energy-dependent state.*

Referances

1. Illarionov A. Oil and gas revenues exceeded half of all Federal budget [Electronic resource] / A. Илларионов // Personal blog of A. Illarionov. – Rezhym dostupu: <http://aillarionov.livejournal.com/452863.html>.
2. Oil & Natural Gas Sector in Russia: Fueling Growth [Electronic resource] // Thomas White International. – Rezhym dostupu: <http://www.thomaswhite.com/global-perspectives/oil-natural-gas-sector-in-russia-fueling-growth/>.
3. Tischenko T. Federal budget: emulation of defense [Electronic resource] / T. Tischenko, S. Belyaev // – Rezhym dostupu: <http://ecpol.ru/macroeconomics/2012-04-05-13-38-34/800-federalnyj-byudzhnet-ravnenie-na-oboronu.html>.
4. Zascopin V. Russia is ahead of the United States by the share of defence spending [Electronic resource] / V. Zascopin // Indtyut ekonomichnoi polityky imeni A. T. Gajdara. – Rezhym dostupu: <http://www.iep.ru/publikacii/showbib/6691.html>.
5. The Finance Ministry has agreed to increase spending on national defense in 63%. – [Electronic resource] // View. Business newspaper. – Rezhym dostupu: <http://www.vz.ru/news/2013/7/2/639680.html>.
6. BP Energy Outlook 2035. [Electronic resource] // BP Energy Outlook. – Rezhym dostupu: http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/Energy-Outlook/Energy_Outlook_2035_booklet.pdf.
7. Woodhill L. It's Time To Drive Russia Bankrupt Again [Electronic resource] / Woodhill L. // Forbes. – Rezhym dostupu: <http://www.forbes.com/sites/louiswoodhill/2014/03/03/its-time-to-drive-russia-bankrupt-again/>.
8. Aron L. The political economy of Russian oil and gas [Electronic resource] / Aron L. // U.S. Energy Information Administration. – Rezhym dostupu: <http://www.aei.org/article/the-political-economy-of-russian-oil-and-gas>.
9. Perlo-Freeman S. Trends in world military expenditure, 2013 [Electronic resource] / Perlo-Freeman S., Solmirano C. // Stockholm International Peace Research Institute. – Rezhym dostupu: http://www.books.sipri.org/product_info?c_product_id=476.
10. NATO Secretary General: Reduction of defence spending in Europe has no excuse [Electronic resource] // Espresso. TV. – Rezhym dostupu: http://espresso.tv/news/2014/05/15/hensek_nato_skorochennya_vytrat_na_oboronu_v_yevropi_ne_maye_vypravdannya.

11. The partnership between the United States and Russia. New times. New beginnings / The ed. Of K. Walldlon; translate into Russian. American Foreign Policy Council. – Washington, D.C.: Franklin's Printing Company, 2003. – 78 с.
12. MH17 tragedy: Hillary Clinton calls for tougher sanctions on Russia [Electronic resource] // Firstpost. – Rezhym dostupu: <http://www.firstpost.com/world/mh17-tragedy-hillary-clinton-calls-tougher-sanctions-russia-1628763.html>.
13. Sikorski and Steinmeier told about further sanctions against Russia [Electronic resource] // Ukrinform. – Rezhym dostupu: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/sikorskiy_i_shtaynmaye_r_rozpovili_pro_podalshi_sanktsiii_proti_rosiii_1957752.
14. Yatseniuk: the decision by the US and EU to impose sanctions against the Russian Federation has demonstrated a commitment to democratic values [Electronic resource] // The news-site. – Rezhym dostupu: <http://www.newsru.ua/ukraine/17jul2014/jazenuk.html>.
15. Merkel supported the immediate sanctions against Russia [Electronic resource] // IPress.ua. – Rezhym dostupu: http://ipress.ua/news/merkel_pidtrymala_negayni_sanktsii_proty_rosii_76208.html.
16. Sanctions against the Russian energy sector will be at the end of the list of EU – Ettinger [Electronic resource] // IPress.ua. – Rezhym dostupu: http://www.ipress.ua/news/sanktsii_proty_energetychnogo_sektoru_rf_budut_u_kintsi_spysku_yes_ettinger_70509.html.
17. Putin: U.S. sanctions have relations to a deadlock [Electronic resource] // Press.TV. – Rezhym dostupu: <http://russian.rt.com/inotv/2014-07-17/Putin-Amerikanske-sankcii-zavodyat-otnosheniya>.
18. Sechin: sanctions against Rosneft illegal and unjustified [Electronic resource] // ITAR-TASS. – Rezhym dostupu: <http://itar-tass.com/ekonomika/1322902>.
19. Europe has supported the U.S. sanctions against Russia [Electronic resource] // TSN. – Rezhym dostupu: <http://tsn.ua/svit/yevropa-pidtrimala-ssha-v-pitanni-sankciy-schodo-rosiyi-obama-360668.html>.
20. G. Pyatt told, when the United States will impose sanctions against Russia [Electronic resource] // Ukrainian national news. – Rezhym dostupu: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1369261-d-payyett-rozpoviv-koli-ssha-vvedut-nastupni-sanktsiyi-proti-rf>.
21. Britain will support strong sanctions against Russia – Ambassador [Electronic resource] // ICTV. – Rezhym dostupu: <http://fcty.info/britaniya-budet-podderzivat-reshitelnye-sankcii-protiv-rf-posol/>.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ЭКСПАНСИОНИЗМ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ ОТНОСИТЕЛЬНО ГОСУДАРСТВ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: ПРОТИВОСТОЯНИЕ ВЫЗОВАМ И УГРОЗАМ

Слободян Н. В.

Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник отдела военного и международного гуманитарного права Военного института Киевского национального университета им. Т. Шевченко.

Аннотация. *В современном мире энергозависимых экономик ключевым фактором принятия стратегических решений в геополитическом измерении выступает энергетическая составляющая. В статье сфокусировано внимание на экономических истоках и энергетической составляющей агрессивного внешнеполитического курса России на европейском пространстве. Исследованы качественные и количественные показатели структуры современного российского энергетического рынка. Установлены основные источники экономического базиса избыточного военного потенциала Российской Федерации и выявлена зависимость между расходами на оборонный комплекс и доходами государственного бюджета РФ в энергетической сфере. По итогам исследования смоделированы возможные пути и предложен комплекс мер эффективной финансово-экономической и политико-стратегической системы сдерживания государствами ЕС нынешнего курса жесткой энергетической политики Кремля на территории европейских стран.*

Ключевые слова: *энергетический фактор, энергоэкономика, милитаризация энергетической политики Российской Федерации, секторальные санкции, энергетически зависимые государства.*

УДК 330.341.1

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УЧАСТІ УКРАЇНИ В СНД

Кузьмяк В. В.

Аспірант кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: професор Філіпенко А. С.

Анотація. *Стаття присвячена аналізу економічної ефективності присутності України на регіональному ринку першого інтеграційного утворення на теренах колишнього СРСР – Співдружності Незалежних Держав (далі СНД). У статті розглядаються основні напрями економічної взаємодії вітчизняного національного господарства та економік держав СНД у перші дві декади функціонування утворення.*

Економічне партнерство України з державами-членами, учасниками та спостерігачами СНД має комплексний характер. Співтовариство значною мірою присутнє у зовнішньоекономічній стратегії нашої країни в сучасних умовах – не лише завдяки потужному торговельному сегменту співробітництва, але й у напрямі інвестиційної та науково-технологічної взаємодії. Дедалі більш вагомою ролі набуває такий підрозділ вітчизняної експортної діяльності на ринку СНД як торгівля послугами у вказаному гео економічному вимірі, у якому Україна виступає чітко вираженим експортером, попит на послуги котрого характеризується високою стабільністю.

Економічна платформа СНД є традиційним центром стратегічної економічної присутності України та вагомим майданчиком реалізації національних економічних інтересів нашої держави. Головним чином, конкурентоздатність продукції (у формі товарів і послуг), виробленої Україною, забезпечується, в умовах наявних нині економічних реалій СНД, подібним рівнем технологічного укладу національних господарств держав на окресленому економічному просторі, або ж ендемічним характером продукції товарів і послуг, експортованих Україною до ринку угруповання.

Ключові слова: *економічна платформа СНД, зовнішньоторговельне співробітництво, інвестиційна атрактивність, національні економічні інтереси, субрегіональна економічна кооперація.*

Постановка проблеми. Незважаючи на обраний Україною магістральний курс економічної інтеграції до Європейського Союзу (далі ЄС), вагомими для нашої держави продовжують залишатись ринки країн та інтеграційних утворень, де глибока вітчизняна економічна присутність знаходиться на рівні аксіоматичного факту, а конкурентні характеристики української експортної номенклатури є порівняно високими. Поза жодним сумнівом, передові позиції серед окреслених ринків належать субрегіональному економічному простору СНД. Значною мірою, саме завдяки економічній присутності на теренах утворення, існують підстави говорити про збалансування рахунку поточних операцій України, оскільки характерною для нашої держави рисою на ринку Співтовариства продовжує залишатись статус експортно домінантної країни (в основному завдяки масштабному експорту послуг до ринку СНД). Разом з тим, сутнісний контекст економічної взаємодії України з державами-партнерами у рамках платформи СНД великою мірою наділений характеристиками другорядного за власним змістом явища для національного госпо-

дарства України, вплив якого на ефективність інноваційного еволюційного поступу нашої держави є далеким від прямого. Виходячи із зазначеного вище, постає неабияка необхідність виділення пріоритетних напрямів взаємодії України з державами СНД та окреслення основних напрямів оптимізації глибинного контексту економічної співпраці української економіки з власними аналогами на теренах СНД в рамках національних інтересів нашої держави.

Мета статті – проаналізувати економічну доцільність присутності України на ринку субрегіональної економічної платформи СНД, активну міжнародну діяльність у рамках якої провадять переважна більшість держав-колишніх суб'єктів Радянського Союзу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Головні економічні підсумки участі нашої держави у СНД значною мірою розкриті у працях вітчизняних науковців – Філіпенка А. С. [6], Пахомова Ю. М. [4], Шниркова О. І. [3], Рогача О. І. [3]. Помітний внесок у досліджувану нами проблематику внесено російським автором Цветковим В. А. [2]. Ґрунтовний статистичний базис визначення ролі СНД в економічному розвитку України новітнього періоду склали матеріали вітчизняних та зарубіжних інформаційно-аналітичних відомств. Серед українських статистичних установ провідної ролі набули публікації Державної служби статистики України [9; 10; 13; 14], в той час як матеріали Міждержавного статистичного комітету СНД [7; 12] займали передові позиції з-поміж відповідних науково-методологічних матеріалів на теренах Співтовариства. Стосовно зарубіжних статистичних джерел – до них, традиційно, увійшли матеріали Комісії ООН з Торгівлі та Розвитку (далі ЮНКТАД) [8], Світової Організації Торгівлі (далі СОТ) [11], а також Японської Зовнішньоторговельної Організації [1].

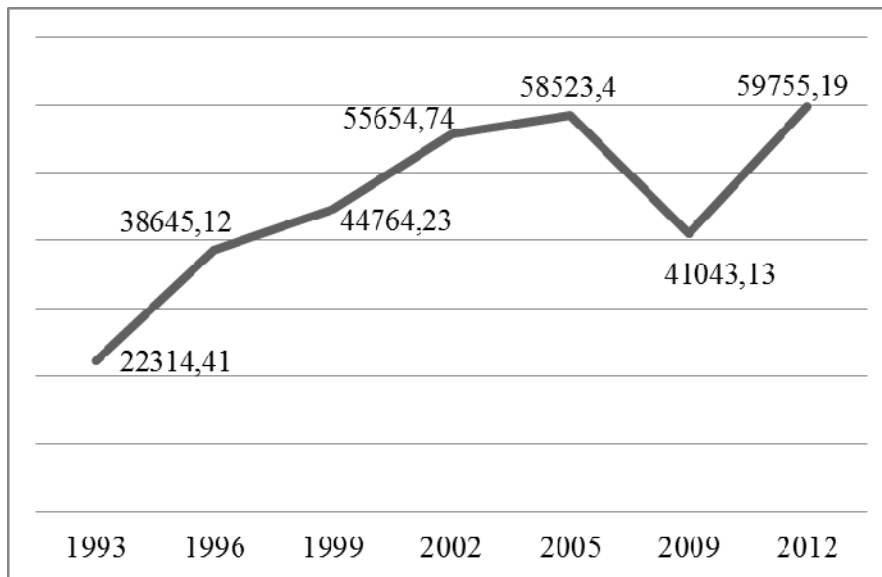
Основні результати дослідження. Міждержавні відносини на пострадянському просторі, учасниками яких виступає більшість держав колишнього СРСР, на сучасному етапі розвитку МЄВ представляють собою парадигму співпраці між країнами, що включає різні ступені взаємної кооперації та інтеграції. В основі таких зносин вказаних країн знаходиться економічний аспект співпраці, що є первісною багатонапрямого міжнародного діалогу. Динаміка та глибина економічного партнерства на просторах колишнього Радянського Союзу, виражені як абсолютними, так і відносними показниками, виступають мірилами взаємної інтегрованості та взаємозалежності сторін-партнерів, які визначаються системними договорами регіонального та субрегіонального характеру [1, с. 93-94; 2].

Найбільш повною за кількістю учасників, та першою, міжнародною домовленістю на теренах СРСР закономірно вважати Угоду «Про створення СНД» від 8 грудня 1991 року – основоположного міжнародного інституту на досліджуваному геоekonomічному просторі. Незважаючи на об'єктивну неефективність функціонування окремих економічних програм та політичних ініціатив Співдружності щодо поглиблення міжнародної економічної співпраці її членів та спостерігачів, організація загалом сприяла підтриманню консолідації економічних комплексів колишніх суб'єктів Радянського Союзу у їх спільних кроках переходу до ринкових стандартів економічного управління [3, с. 74; 4, с. 46; 5, с. 62]. Українська держава, як суверенний суб'єкт глобалізованих конкурентних МЄВ та країна-учасник СНД (зауважимо, 2014 рік є роком Головування України в СНД), визначає активну, економічно орієнтовану міжнародну позицію на пострадянському просторі як фундаментальну категорію власного перспективного економічного благополуччя. Зміст даного характеру власного позиціонування української зовнішньоекономічної політики полягає у наявності детермінуючих аспектів пріоритетності досліджуваного економічного регіону для вітчизняної міжнародної економічної діяльності. Перелічимо основні з-поміж них:

- а) подібність та структурно-ієрархічна відповідність народногосподарських комплексів колишніх держав-суб'єктів СРСР;
- б) високий ступінь технологічної спорідненості виробничих процесів країн-учасників МЕВ на просторах СНД;
- в) синхронність економічних циклів, що передусім полягає у високій кореляції темпів економічного зростання та прогнозованих змінах кон'юнктури внутрішнього ринку та його структурних перебудовах;
- г) відповідність рівнів диверсифікації виробництва та відкритості національних економік країн-членів і спостерігачів СНД до зовнішніх шоків;
- д) переважний субрегіональний характер економічної співпраці, тобто географічна дотичність більшості держав, що залучені до міжнародного економічного обміну у регіоні, що неодмінно сприяє скороченню матеріальних та часових затрат на операції ресурсного тощо характеру;
- е) порівняно високий показник культурно-освітньої кореляції України з окремими країнами на досліджуваному гео економічному просторі (який поступається власним значенням лише відповідним параметрам стосовно окремих держав ЄС);
- ж) наявна спільність у формуванні засад бізнесового та економічного планування на макрорівні (тобто рівні уряду, або компетентних органів виконавчої влади);
- з) взаємний стратегічний інтерес щодо сталої реалізації експортно-імпортних торговельних операцій країн колишнього СРСР як у матеріальному (товарному), так і нематеріальному (послуговому передусім) вираженнях, що склали єдиний виробничий комплекс Радянського Союзу та мають відлагоджену систему адміністративно-інфраструктурного забезпечення [6, с. 32-33; 7; 8; 9].

Міжнародна економічна співпраця України з державами СНД в умовах сучасності характеризується рядом характерних особливостей двонапрямної взаємодії, що детермінують подальші вектори її розвитку. Передусім мова йде про динамічність та позитивну висхідну тенденцію окресленої співпраці, підтримані прогнозованими параметрами перспективного партнерства та сталою, а отже високою стабільною структурною орієнтацією попиту ринків сторін-партнерів. На нашу думку, послідовність дослідження економічних підсумків участі України в СНД доцільно проілюструвати кризь призму наступних кількісних та якісних категорій:

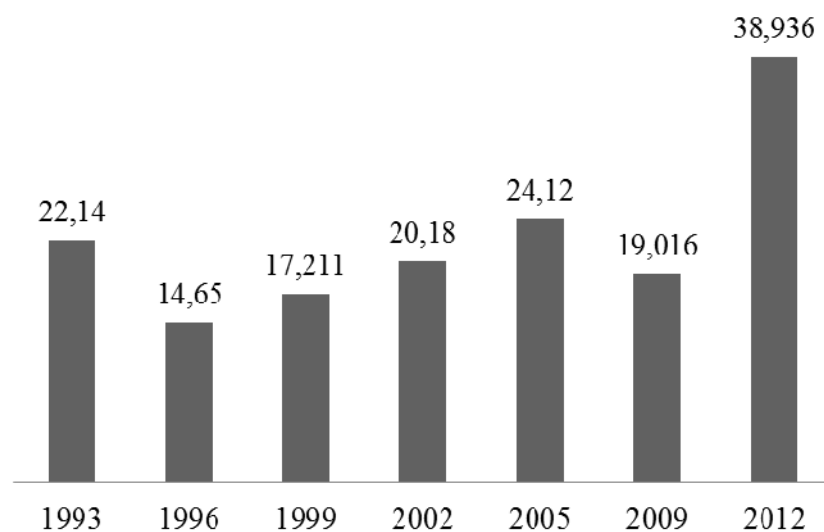
1. Обсяг зовнішньоторговельних операцій України з державами Співтовариства, який, беручи початок з 1993 року (коли було вперше проведено його кількісний підрахунок), демонструє чітку динаміку приросту в абсолютному вимірі, – з 22314,41 млн. дол. США у 1993 році до 59755,19 млн. дол. США у 2012 (рис. 1) [10, 11, 12]. При цьому, щорічні обсяги відсоткового приросту обсягів зовнішньої торгівлі України та держав СНД, сягаючи середньої розрахункової позначки у 7,464% за темпами власного зростання, поступаються лише відповідним показникам вітчизняного співробітництва з Митним Союзом (далі МС) [13]. Крім того, спостерігалася позитивна динаміка відновлення обсягів міжнародної торгівлі України з країнами-членами і спостерігачами СНД у перші роки після світової фінансової кризи, при перевищенні кількісними вимірами торговельних відносин держав максимальних показників передкризового рівня 2005 року. Маємо констатувати, що визначальними факторами сталого приросту кількісних показників зовнішньоторговельної співпраці України та країн СНД (членів і учасників), окрім перелічених вище, варто вважати сприятливу позитивну динаміку споживчого попиту на продукцію сторін-партнерів при сталому нарощенні темпів зовнішньоекономічної співпраці.

Рис. 1. Обсяг зовнішньоторговельних операцій (експорту та імпорту) України з державами СНД (млн. дол. США).

Джерело: авторська розробка на основі [10; 11; 12].

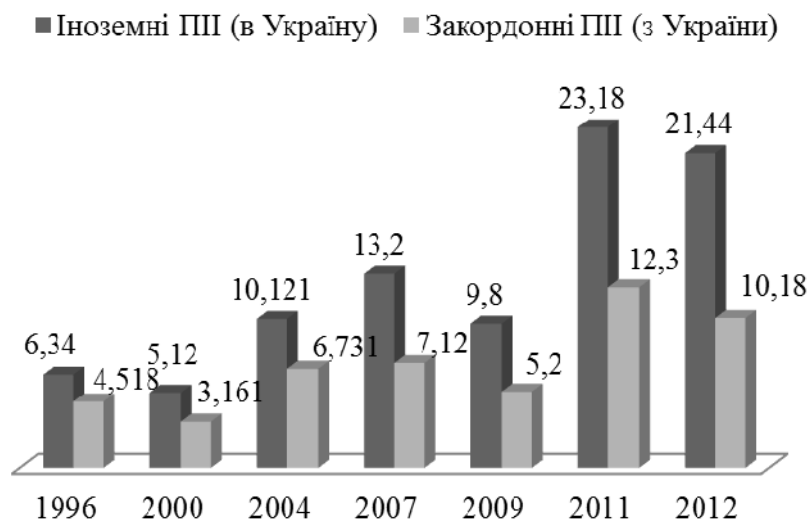
2. Частка СНД від загального обсягу зовнішньоторговельних операцій України. Зовнішньоторговельне співробітництво України з суб'єктами Співдружності посідає одну з чільних позицій у вітчизняній зовнішньоекономічній стратегії. На основі окреслених нами вище параметрів-категорій сприяння розвитку торговельних стосунків між Україною та країнами СНД можемо зауважити, що показник у 7,464% щорічного (починаючи з 1993 року, рис. 2) зростання експортно-імпортних операцій, середньорозрахований нами, є свідченням взаємного економічного інтересу у реалізації цільового партнерства [13]. Окремо відзначимо, що упродовж двох останніх десятиліть спостерігалася чітка висхідна динаміка присутності СНД у зовнішній торгівлі України: якщо у 1993 році даний показник був рівним 22,14%, то на кінець 2012 року його значення було рівним позначці 38,936% [10; 14]. Стабільний високий відсотковий рівень даного параметру свідчить про взаємний міжнародний торговельний інтерес окреслених держав в умовах МЕВ, що динамічно розвиваються.

Рис. 2. Частка СНД у загальному обсязі зовнішньоторговельних операцій України (%).

Джерело: авторська розробка на основі [10; 11; 13; 14].

3. Інвестиційна взаємодія України з державами-членами та учасниками досліджуваного інтеграційного угруповання. Економіка України, як об'єкт вкладання коштів іноземними інвесторами на просторах СНД, продовжує посідати чільні позиції серед інвестиційно привабливих центрів регіону. Підтвердимо зазначене фактологічно: щорічні інвестиційні надходження на балансові рахунки українських підприємств та компаній починаючи з 1996 року перевищували обсяги відповідних закордонних ПІІ резидентами України на середній арифметичний показник у 5,21% – що є найвищим значенням серед країн СНД (для порівняння для Азербайджану, що посідає другу за Україною позицію, вказаний показник є рівним 2,91%) [2; 14]. Крім того, інвестиційна привабливість України додатково визначається відмінно високими показниками річного приросту ПІІ з держав СНД, з максимальним значенням 23,18% у 2011 році (рис. 3) [2; 14]. Маємо зауважити, що перспективний приріст відсоткових показників масштабів взаємодії сфери ПІІ між Україною та суб'єктами СНД є показником взаємної зацікавленості сторін у підвищенні багатонапрямних вигод поглибленої економічної кооперації. Також констатуємо, що у 2012 році сукупний (накопичений) обсяг ПІІ з держав СНД до України склав 6618,3 млн. дол. США [13].

Рис. 3. Щорічні обсяги відсоткового приросту обсягів ПІІ між Україною та державами СНД (%).

Джерело: авторська розробка на основі [2; 10; 12].

Серед основних підсумків економічного партнерства України та СНД варто виділити наявний динамічний взаємний інтерес у розвитку економічного співробітництва між українською державою та країнами-членами і учасниками Співдружності. Високі показники присутності Співтовариства у міжнародній економічній діяльності України свідчать про комплексність економічних переваг, що їх набуває українська економіка від співпраці з економіко-господарськими комплексами держав СНД. Двосторонні економічні зносини України з окремими державами-членами і учасниками СНД мають ключове значення для зовнішньоекономічної діяльності сторін-партнерів і презентують високий ступінь взаємної зацікавленості держав у розвитку перспективного партнерства. Починаючи з 1991 року, тобто періоду суверинізації союзних республік СРСР, масштаби двостороннього економічного співробітництва української держави з окремими державами-колишніми членами Радянського Союзу (які входили і входять до складу членів та учасників СНД) зазнавали циклічного прогресивного зростання [4, с. 8; 12]. На нашу думку, аби більш повно проілюструвати перебіг сучасної міжнародної економічної кооперації України та суб'єктів СНД, доцільно окремо зазначити про наступні параметри:

а) Відсоткова частка кожної з країн-членів та учасників досліджуваного інтеграційного угруповання у структурі зовнішньої торгівлі України. За підсумками 2012 фінансового року, найбільш помітні зрушення спостерігались у кількісному зростанні зовнішньоторговельного партнерства України з трьома з-поміж вказаних нижче країнами – Республікою Молдова, Казахстаном та Азербайджаном (рис. 4). У перших двох випадках спостерігався приріст взаємних експортно-імпортних операцій на більш як 52,5%, що, тим не менше, не справило рішучого впливу на зміцнення позицій Молдови та Казахстану у якості стратегічних торговельних партнерів України [9; 10; 11; 12]. Незважаючи на стрімкі показники зростання обсягів українського зовнішньоекономічного партнерства з даними країнами, їх частки у вітчизняній структурі зовнішньої торгівлі складають відповідно 0,29% та 1,013% за підсумками 2012 року [14]. На відміну від відносно високих показників зростання обсягів взаємної торгівлі України з Молдовою та Казахстаном, українське експортно-імпортне партнерство з Азербайджаном зазнало кількісного збільшення на порівняно скромний показник у 10,73%; проте, за підсумками 2012 року, Азербайджаном було відновлено власний статус третього за значенням (вагомістю) зовнішньоторговельного партнера України на теренах СНД (після Росії і Білорусі), тимчасово втраченого у 2011 році [10]. Станом на 1 січня 2013 року, частка Азербайджану у зовнішній торгівлі України становила 1,18% [12]. Присутність України на ринках держав СНД, так як і присутність вказаних держав на ринку України за 2012 фінансовий рік зазнала приросту за середнім арифметичним показником у 3,64%, що є свідченням стабілізації взаємного довгострокового ринкового інтересу держав в умовах посткризового відновлення (рис. 4).

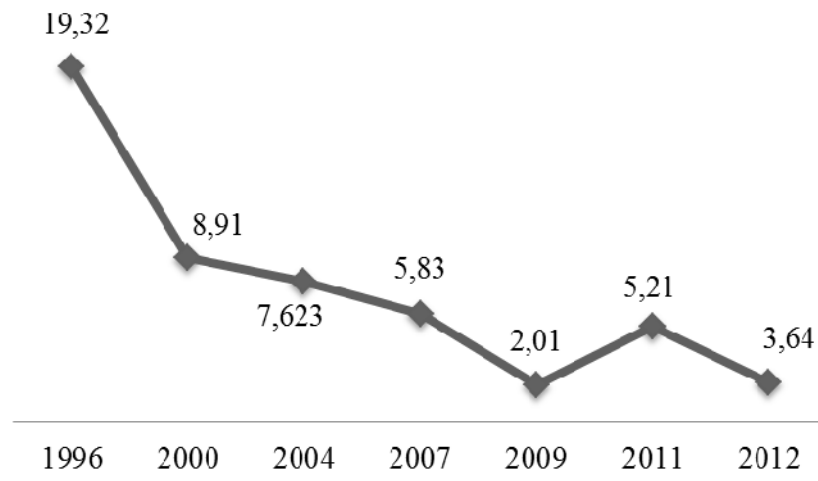

Рис. 4. Частка кожної з держав-членів і учасників СНД у зовнішній торгівлі України 2012 року (%).

Джерело: авторська розробка на основі [9; 11; 12; 14].

б) Динаміка приросту обсягів зовнішньої торгівлі України з державами-членами та учасниками досліджуваного угруповання. Зовнішньоторговельне співробітництво України з країнами СНД у формі перманентного обміну товарами і послугами на багатосторонній основі є динамічним параметром, кількісне (тобто грошове) вираження якого демонструвало стало висхідну тенденцію з часів утворення Співтовариства. Зауважимо, що найбільш відчутними темпами кооперація держав у окресленому напрямі зростала у першу декаду після розпаду СРСР, демонструючи максимальні значення у 1996 та 1999 роках, –

на рівні 19,32% і 8,91% відповідно (рис. 5) [11; 12; 13]. Подібні показники були першочергово зумовленими більш тісною інтеграцією ринків країн-колишніх суб'єктів єдиного економічного комплексу у процесі їх виходу на світовий ринок як самостійних акторів МЄВ. Відповідно, із розширенням ступеня міжнародності економічної орієнтації держав СНД, виключна зосередженість на регіональному ринку пострадянського простору дещо втратила власну актуальність. Крім того, необхідним є окреслення підвищення рівня конкуренції на зазначеному ринку, що першочергово забезпечився приходом на нього нових учасників іноземного, у відношенні СНД, резиденства. Підтвердженням даного факту варто вважати і зниження відсоткової частки щорічного зростання обсягів торгівлі України і країн СНД: з вищезазначеного показника 8,91% у 1999 році до 2,01% у першому посткризовому, 2009 році (рис. 5) [11; 12; 14]. З-поміж країн та регіонів-зовнішньоторговельних партнерів України, динаміка посткризового зростання обсягів двонапрямого співробітництва є максимально високою саме з державами досліджуваного угруповання. Як показано на рисунку 5, у 2011 році приріст обсягів вітчизняного торговельного партнерства з країнами СНД склав 5,21%, що на 2,24% перевищує відповідний показник для Європейського Союзу, та на більш як 3% для Китаю та Індії [11]. За підсумками 2012 року, кількісний вимір зовнішньої торгівлі України з країнами-членами та учасниками СНД зріс на 3,64%, що варто вважати закономірним з точки зору конфліктних ситуацій, які мали місце у стосунках України з провідними зовнішньоторговельними партнерами регіону у питаннях укладання угоди про лібералізацію режиму торгівлі послугами в СНД. Варто додати, що окреслений вище динамізм торговельної взаємодії України та суб'єктів СНД також проявляється середньорічним історичним (упродовж 1996-2012 років) відсотковим показником приросту у розмірі 7,464% [11; 12; 13].

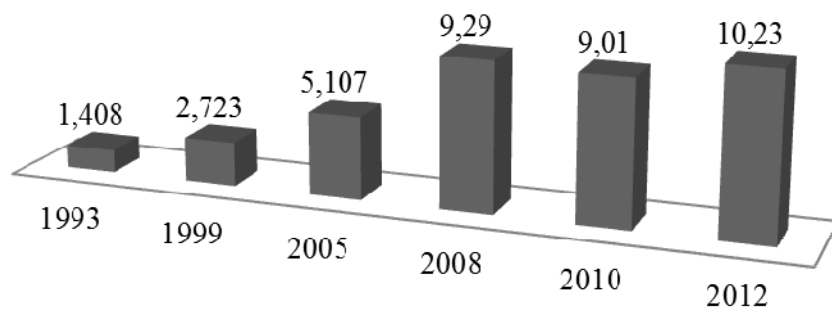

Рис. 5. Динаміка щорічного приросту обсягів зовнішньої торгівлі України з державами-членами та учасниками СНД (%).

Джерело: авторська розробка на основі [12; 13; 14].

в) Конкурентна присутність України на ринку послуг Співтовариства. Ринок інтеграційного простору СНД варто вважати основним ринком збуту послуг вітчизняного виробництва упродовж періоду існування Співдружності (окреслимо, що сальдо зовнішньої торгівлі послугами Україною, на відміну від товарного обміну, представляє собою яскраво виражений позитивний показник у понад 6,8 млрд. дол. США за підсумками 2012 року) [13]. Подібно до загального тренду експорту послуг Україною, на ринку СНД найбільш ліквідним попитом користуються транспортні послуги українського виробництва. Упро-

довж 1993-2012 років частка транспортних послуг від загального обсягу експортованих послуг Україною до СНД знаходилась у межах 55-71%, сягнувши власного максимального значення 79% у 2007 році [12; 14]. Кількісний (а надто грошовий) вимір торгівлі транспортними послугами Україною на ринку послуг СНД визначається двома параметрами – їх експортом та імпортом. Як зазначалося вище, відносно сталою тенденцією вітчизняної зовнішньої торгівлі є позитивне сальдо у торгівлі транспортними послугами, що означає переважання експорту над імпортом. Окреслимо, що упродовж останнього десятиліття спостерігалися наступні зрушення у грошовому вираженні торгівлі (експорту та імпорту) транспортними послугами України на ринку СНД: обсяги торгівлі транспортними послугами 2004 року на 37% перевищували відповідний показник 2003 року; у 2008 році зростання кількісного виміру торгівлі транспортними послугами на окресленому ринку склало 46% у порівнянні з 2007 роком; динамічне посткризове відновлення торгівлі транспортними послугами Україною на ринку СНД було вираженим підвищенням обсягів вказаної торгівлі на 23% у 2010 році до порівняльного рівня у першому посткризовому, 2009 році (рис. 6.) [10; 11; 12].

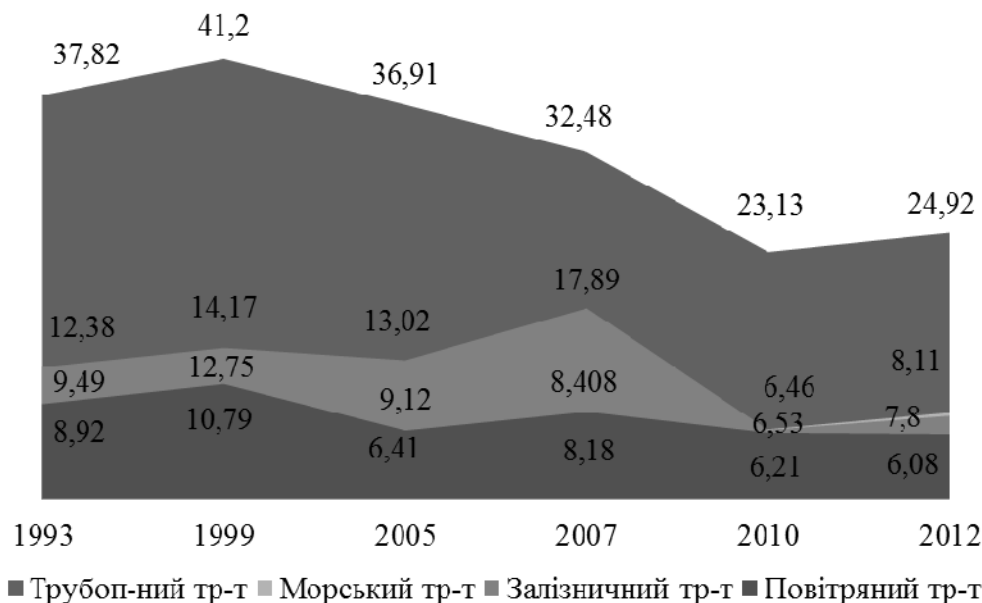
Рис. 6. Кількісний (грошовий) вимір торгівлі транспортними послугами Україною на ринку послуг СНД (млрд. дол. США).

Джерело: авторська розробка на основі [10; 11; 12; 13].

Окремо варто відзначити, що упродовж зазначеного періоду у останні десять років сальдо торгівлі (експорту та імпорту) транспортними послугами Україною на ринку послуг СНД було стало позитивним та знаходилось на середньому розрахунковому рівні у 2,84 млрд. дол. США. Провідними складовими елементами структури експорту транспортних послуг України на ринку СНД у 2012 році були наступні: трубопровідний транспорт (43% загальної структури експорту транспортних послуг на ринку послуг СНД), залізничний транспорт (близько 21%, з них майже 22% належить пасажирським перевезенням), повітряний транспорт (19,9%, з яких близько 67% належать пасажирським перевезенням) та морський транспорт (26% загального обсягу експорту вітчизняних транспортних послуг до ринку послуг СНД) [10; 12; 13].

Стосовно структури імпорту Україною транспортних послуг на ринку послуг угруповання, у даному сегменті вітчизняних операцій на ринку послуг СНД за 2012 рік наступні показники: частки імпорту послуг повітряного та залізничного транспорту знаходились на майже тотожному рівні 42% (при тому, що у випадку повітряних перевезень пасажирські склали менш як 24%, а у випадку залізничного – лише 21%), трубопровідного склали усього 0,57%, а морського транспорту були рівними 15,1% [13; 14]. У зв'язку з тим, що на досліджуваному ринку послуг Україна виступає чітко вираженим експортером означеної економічної категорії, зупинимось більш детально на вітчизняній

присутності у структурі експорту транспортних послуг на ринку СНД (рис. 7). Упродовж часового періоду, що тривав з 1993 до 2012 років, частка України у торгівлі транспортними послугами на ринку послуг СНД коливалась на рівні показника у 17-19%, сягнувши власного максимального значення 22,82% за підсумками 2007 фінансового року [12; 13; 14]. Великого негативного впливу показники експортної присутності України на ринку транспортних послуг СНД зазнали за підсумками першого посткризового, 2009 року, коли спостерігалось скорочення вітчизняної частки на вказаному сегменті ринку до 13%, що варто першочергово пов'язувати з різким падінням попиту на транспортні послуги транзитної України в умовах фінансової скрути [13]. За підсумками 2012 фінансового року у структурі експорту України до ринку послуг СНД домінували послуги трубопровідного (24,92% від обсягу експорту послуг трубопровідного транспорту на ринку послуг СНД) та залізничного транспорту (7,8%, з яких близько 3,7% припадає на пасажирські перевезення) [12; 13]. Дещо скоротилася у порівнянні з 2010-2011 роками частка експорту послуг повітряного транспорту України до ринку СНД – з 6,23% до 6,08%, що варто трактувати як наслідок скорочення попиту на пасажирські перевезення українськими компаніями через неекономічні фактори [10; 11]. Частка експорту послуг морського транспорту у загальній структурі експорту транспортних послуг на ринку послуг Співдружності залишалася на сталому рівні близько 8,11% [11; 12]. Графічне зображення відсоткової структури елементів експорту транспортних послуг України від загального обсягу експорту транспортних послуг на ринку послуг СНД наведено на рисунку 7.

Рис. 7. Відсоткова структура елементів експорту транспортних послуг України від загального обсягу експорту транспортних послуг на ринку послуг СНД.

Джерело: авторська розробка на основі [9; 10; 11; 12].

Висновки. Незважаючи на провідний політичний профіль функціонування СНД, дана організація сприяла підтриманню високих темпів економічного співробітництва України з державами колишнього СРСР у період переходу від планово-адміністративної до ринкової економіки. Головними підсумками вітчизняної участі у СНД, на нашу думку, варто вважати багатосторонню активізацію міжнародних взаємовигідних економічних контактів між країнами, які мали та продовжують поділяти деякі спільні підходи до міжнародної економічної політики. Ринок СНД продовжує залишатись основним центром

економічної присутності України міжнародно, – центром і геоекономічним простором, де українська продукція та послуги користуються сталим попитом і високою конкурентоспроможністю. Стале (хоч і порівняно не стрімке) зростання частки СНД у зовнішній торгівлі України в умовах сучасних конкурентних МEB є свідченням високого ступеня взаємного інтересу сторін до диверсифікації (у першу чергу товарної) власних економічних відносин.

Список використаної літератури

1. 2012 JETRO Global Trade and Investment Report. / Japan External Trade Organization (JETRO). Overseas Research Department, 2013. – 140 p.
2. Цветков В. А. Российско-украинские отношения между политикой и экономикой [Електронний ресурс] / В. А. Цветков // Журнал «Политические и социальные исследования». – 2012. – № 2. – Режим доступу: <http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=5083>.
3. Рогач О. І. Транснаціоналізація світового господарства та перехідні економіки: Навчальний посібник. / О. І. Рогач, О. І. Шнирков. – К.: ВЦ «Київський університет», 1999. – 302 с.
4. Згуровський М. З. Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: монографія / М. З. Згуровський, Ю. М. Пахомов, А. С. Філіпенко та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
5. Пузанов І. І. Формування умов зовнішньої торгівлі України / Ігор Іванович Пузанов. – К. : ВЦ «Київський університет», 2002. – 319 с.
6. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: історія. : Підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / Антон Сергійович Філіпенко. – К. : Либідь, 2006. – 392 с.
7. Міждержавний Статистичний Комітет СНД. Малоформатний короткий статистичний збірник «Співтовариство Незалежних Держав у 1995-2012 рр.». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cisstat.org/rus/kratkiy-sm2013.pdf>.
8. Комісія ООН з Торгівлі та Розвитку (ЮКТАД). Звіт «Про торгівлю та розвиток 2013». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2013_en.pdf.
9. Державна служба статистики України. Звіт «Про географічну структуру зовнішньої торгівлі України послугами за 2012 рік». К., 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Державна служба статистики України. Звіт «Про динаміку структури експорту-імпорту товарів України у 2012 році». К., 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Світова Організація Торгівлі. Аналітичний збірник «Статистика міжнародної торгівлі 2013». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://wto.org/english/res_e/statis_e/its2013_e/its13_toc_e.htm.
12. Міждержавний Статистичний Комітет СНД. Статистичний збірник «Зовнішня торгівля країн Співтовариства 2012». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cisstat.org/rus/extrd2013.pdf>.
13. Державна служба статистики України. Звіт «Про географічну структуру експорту-імпорту товарів України за 1996-2012 рр.». К., 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Державна служба статистики України. Звіт «Про географічну структуру експорту-імпорту послуг України за 1994-2012 рр.». К., 2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

MAIN RESULTS OF UKRAINE'S PARTICIPATION IN CIS – ECONOMIC ASPECT

Kuzmiak V. V

Post-graduate student of world economy and international economic relations department of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Scientific supervisor: professor Filipenko A. S.

Abstract. *The article is devoted to the analysis of economic efficiency of Ukrainian presence within the regional market of the first integrational entity on the shores of the former USSR – The Commonwealth of Independent States (hereinafter CIS). The article takes a look at the profound vectors of international economic cooperation between Ukrainian national economy and respective national economies of the rest of CIS states in first two decades of entity's functional existence.*

Economic partnership of Ukraine with CIS member states, participants, and observers possesses indeed complex nature. The Commonwealth is heavily present in contemporary external economic strategy of Ukraine – not only due to profound segment of trade partnership, but also by means of intensified technological and scientific cooperation. The ever growing segment of Ukraine's export activity on the CIS marketplace comes up to trade in commercial services, as long as our country enjoys a status of dominant exporter in the field. Moreover, the demand for Ukrainian commercial services continues to possess a generally stable character.

CIS economic platform is a fundamental center of Ukrainian presence, as well as a dominant space of realization of country's strategic economic interests. In its most, the level of Ukraine's export products' (whether in the form of goods or services) relative high competitiveness on the Commonwealth' market is being maintained by similar level of technological estate of national economies of its participants, and by the endemic nature of Ukrainian production, exported to it.

Key words: *CIS economic platform, external trade cooperation, investment attractiveness, national economic interests, subregional economic partnership.*

Referances

1. 2012 JETRO Global Trade and Investment Report. / Japan External Trade Organization (JETRO). Overseas Research Department, 2013. – 140 p.
2. Cvetkov V. A. Rossiysko-ukrainskie otnosheniya mezhdu politikoy i ekonomikoy [Electronic resource] / V. A. Cvetkov // Jurnal «Politiceskie i social'nye issledovaniya». – 2012. № 2. – Rezhym dostupu: <http://www.materik.ru/rubric/detail.php?ID=5083>.
3. Rogac O. I. Transnacionalizacia svitovoho hospodarstva ta perehidni ekonomicy: Navchal'nyi posibnyk. / O. I. Rogac, O. I. Shnyrkov. K. : VC «Kyivskiy Universytet», 1999. – 302 p.
4. Sgurovskiy M. Z. Heoekonomichni scenariy rozvytrku i Ukraina: monographia / M. Z. Sgurovskiy, U. M. Pahomov, A. S. Filipenko ta in. – K. : VC «Akademia», 2010. – 328 p.
5. Puzanov I. I. Formuvannia umov zovnishnyoi torhivli Ukrainy / Ihor Ivanovych Puzanov. – K. : VC «Kyivskiy Universytet», 2002. – 319 p.
6. Filipenko A. S. Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny: istoria. : Pidruch. dlia stud. ekonom. specil'nost. vysh. navch. zaklad. / Anton Serhiyovych Filipenko. – K. : Lybid', 2006. – 392 p.
7. Mizhderzhavnyi statystuchnyi komitet SND. Maloformatnyi korotkyi statystuchnyi zbirnyk «Spivtovarystvo Nezaleznykh Dergav u 1995-2012 rr.». [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.cisstat.org/rus/kratkiy-sm2013.pdf>.
8. Komisya OON za Torhivli ta Rozvytku (UNCTAD). Zvit «Pro torhivliu ta rozvytok 2013». [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/trd2013_en.pdf.
9. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainu. Zvit «Pro heohrafichnu strukturu zovnishnyoi torhivli Ukrainu posluhavy za 2012 rik». K., 2013 r. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainu. Zvit «Pro dunamicu struktury eksportu-importu tovariv Ukrainu u 2012 roci». K., 2013 r. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Svitiva Orhanizacia Torhivli. Analitychnyi zbirnyk «Statystyka mizhnarodnoi torhivli 2013». [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://wto.org/english/res_e/statis_e/its2013_e/its13_toc_e.htm.
12. Mizhderzhavnyi statystuchnyi komitet SND. Statystychnyi zbirnyk «Zovnishnia torgivlia krain Spivtovarystva 2012». [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.cisstat.org/rus/extrd2013.pdf>.
13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainu. Zvit «Pro heohrafichnu strukturu eksportu-importu tovariv Ukrainu za 1996-2012 rr.». K., 2013 r. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainu. Zvit «Pro heohrafichnu strukturu eksportu-importu poslug Ukrainu za 1994-2012 rr.». K., 2013 r. – [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ГЛАВНЫЕ ИТОГИ УЧАСТИЯ УКРАИНЫ В СНГ – ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Кузьмяк В. В.

Аспирант кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.
Научный руководитель: профессор Филипенко А.С.

Аннотация. *Статья посвящена анализу экономической эффективности присутствия Украины на региональном рынке первого постсоветского интеграционного института – Содружества Независимых Государств (далее СНГ). В статье рассматриваются основные направления международного экономического взаимодействия национального хозяйства Украины и экономик государств СНГ в первые два десятилетия работы Содружества.*

Экономическое партнерство Украины с государствами-членами, участниками и наблюдателями СНГ имеет комплексный характер. Содружество ощутимо присутствует во внешнеэкономической стратегии Украины современности – не только благодаря мощному сегменту торгового партнерства, но и в направлении инвестиционного и научно-технологического взаимодействия. Все более ощутимую роль в экспортной политике Украины на рынке СНГ играет экспорт услуг, так как спрос на данную экономическую категорию в рамках указанного геоэкономического пространства остается стабильно высоким.

Экономическая платформа СНГ представляет собой весомый центр традиционного присутствия Украины, а также неотъемлемую площадку реализации отечественных национальных интересов. Главным образом, конкурентность украинской продукции (будь то в форме товаров или услуг) на рынке СНГ обеспечивается подобным уровнем технологического уклада экономик государств Содружества, а также эндемическим характером производимых нашим государством товаров и услуг.

Ключевые слова: *экономическая платформа СНГ, внешнеторговое сотрудничество, инвестиционная привлекательность, национальные экономические интересы, субрегиональное экономическое взаимодействие.*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У ПОСТКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Андріяш М. М.

Здобувач кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент В. І. Мазуренко.

Анотація. У статті розглядаються основні напрями податкових трансформацій та динаміка міждержавного співробітництва у податковій сфері в рамках Європейського союзу в умовах посткризового періоду та поглиблення глобалізації світової економіки. Проаналізовані особливості гармонізації податкових систем та пріоритети оподаткування в країнах – «старих» і «нових» членах Європейського союзу. У проведеному дослідженні також проаналізовано важливий чинник формування податкової політики держави-члена ЄС – поглиблення процесів глобалізації та регіональної економічної інтеграції, систематизовано та досліджено механізми становлення спільної податкової системи країн ЄС. Виявлено та враховано уроки світової фінансової кризи 2008-2009 рр. та кризи суверенних боргів 2010-2011 рр. у ЄС, що змусили країни Союзу шукати нові політичні та економічні важелі впливу на податкову політику окремих країн-членів. Особливістю фіскальної сфери у більшості високо розвинутих країн ЄС залишалося встановлення високого рівня оподаткування та боротьба з «податковим демпінгом» нових країн-членів.

Ключові слова: податкова база, податкова пільга, спад ділової активності, фіскально-бюджетна консолідація, ставки оподаткування, боргове ухилення.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах проблематика проведення податкових реформ та трансформаційних процесів в податковій та економічній політиці країн-членів ЄС є надзвичайно важливою та актуальною, що зумовлено, на мій погляд, трьома головними чинниками.

По-перше, податки є одним з найефективніших інструментів державного регулювання як національної економіки, так і міжнародних економічних процесів.

По-друге, світова економічна криза та криза суверенних боргів наглядно продемонстрували прогалини у існуючій податковій системі та політиці країн ЄС, а наявного інструментарію на наднаціональному рівні виявилось недостатньо, для ефективного подолання кризи, що поставило перед країнами ЄС проблему визначення необхідних нових політичних та економічних важелів впливу на податкову політику окремих країн-членів, зокрема, запровадження системного механізму фіскального союзу зі спільною бюджетною та податковою політикою, що є необхідною умовою стабільного розвитку валютного союзу.

По-третє, податкова уніфікація та трансформація в ЄС в її сучасній інтерпретації – це важко вирішуване протиріччя між необхідністю зближення податкових систем із метою створення єдиного внутрішнього ринку та фінансування бюджету ЄС і необхідністю фіскальної гнучкості для регулювання економіки в масштабі окремих країн. Вищезазначені аспекти прямо пропорційно пов'язані з ризиком втрати або зниження рівня податкових надходжень внаслідок необмеженої та неконтрольованої податкової конкуренції та впли-

вають на рішення суб'єктів господарювання щодо розміщення бізнесу з огляду на податкові, а не реальні економічні фактори, та витрати на дотримання вимог податкового законодавства під час проведення господарської діяльності у країнах з різними системами оподаткування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні аспекти реалізації трансформаційних процесів податкової політики країн ЄС дістали належне висвітлення в численних публікаціях таких відомих зарубіжних вчених, як А. Афонсо, С. Буковецький, Р. Варсано, Д. Вілдасін, Д. Вілсон, І. Галі, У. Гейл Флет, З. Гіловська, Д. Даймонд, О. Ф. Кірєєва [6].

Варто також відзначити фундаментальні комплексні дослідження в галузі податкового реформування ЄС та визначення основних трендів податкової політики країн-членів, що проводяться систематично європейськими інституціями (Європейською комісією та Євростатом), а саме: періодичне видання «Податкові тенденції в Європейському союзі» [2; 8; 12] та робочі доповіді Єврокомісії «Податкові реформи країн-членів ЄС 2013» [3].

Проблематику реформування податкової системи країн-членів Європейського союзу предметно аналізували у своїх дослідженнях наступні вітчизняні науковці: В. Мельник [1], Т. В. Кошук [1; 14], В. Андрущенко, В. Геєць, О. Ю. Гусак [5], В. Вергун, В. М. Опарин [7], І. Педь, А. Філіпенко, А. Румянцев, О. Снігир [11], В. Мазуренко, О. Шнирков, та ін.

Віддаючи належне науковим розробкам вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, варто відзначити, що проблемам податкової політики держав в умовах посткризового відновлення, зокрема, формуванню спільної податкової системи країн ЄС не приділяється достатньої уваги. Так, недостатнім чином розкриті особливості функціонування спільних механізмів оподаткування ЄС на сучасному етапі інтеграційних процесів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Зважаючи на недостатню кількість наукових досліджень у цій сфері, ряд аспектів потребують більш детального та ґрунтовного вивчення й термінологічної та категоріальної ідентифікації. Європейський інтеграційний проект сьогодні перебуває у важливій фазі свого розвитку. Цілком ймовірно, що нещодавні кризи стали своєрідним стимулом для подальшого поглиблення політичної та економічної інтеграції, що в свою чергу ставить відповідальне завдання перед всіма країнами-членами – докласти максимум зусиль для створення комплексу дієвого інструментарію в галузі податкової політики, який міг би адекватно реагувати на можливі економічні виклики та фінансові потрясіння. Тому, саме на дослідження посткризового пакету економічних та політичних заходів щодо фіскально-бюджетної стабілізації та уникнення ризику втрати податкових надходжень, варто сьогодні звернути свій критичний погляд, як в даній статті, так і зарубіжним і вітчизняним вченим у власних дослідженнях.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є аналіз засад формування спільної податкової політики країн ЄС в умовах посткризового етапу поглиблення регіональної економічної інтеграції, а також визначення напрямів реструктуризації та трансформації податкової системи країн-членів ЄС. Виконання цього завдання дозволить, на наш погляд, сформулювати належне теоретичне підґрунтя для проведення подальших досліджень, зокрема й емпіричних.

Основні результати дослідження. Зважаючи на недостатню кількість наукових досліджень у цій сфері, ряд аспектів потребують більш детального та ґрунтовного вивчення й термінологічної та категоріальної ідентифікації. Європейський інтеграційний проект сьогодні перебуває у важливій фазі свого розвитку. Цілком ймовірно, що нещодавні кризи

стали своєрідним стимулом для подальшого поглиблення політичної та економічної інтеграції, що в свою чергу ставить відповідальне завдання перед всіма країнами-членами – докласти максимум зусиль для створення комплексу дієвого інструментарію в галузі податкової політики, який міг би адекватно реагувати на можливі економічні виклики та фінансові потрясіння. Тому, саме на дослідження посткризового пакету економічних та політичних заходів щодо фіскально-бюджетної стабілізації та уникнення ризику втрати податкових надходжень, варто сьогодні звернути свій критичний погляд, як в даній статті, так і зарубіжним і вітчизняним вченим у власних дослідженнях.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є аналіз засад формування спільної податкової політики країн ЄС в умовах посткризового етапу поглиблення регіональної економічної інтеграції, а також визначення напрямів реструктуризації та трансформації податкової системи країн-членів ЄС. Виконання цього завдання дозволить, на наш погляд, сформулювати належне теоретичне підґрунтя для проведення подальших досліджень, зокрема й емпіричних.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільша з часів Великої депресії фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. змусила країни ЄС-27, як і більшість держав світу, досить суттєво трансформувати оподаткування. Спад ділової активності (і отже, звуження податкової бази) «виллюся» у загострення ситуації з наповненням бюджету, а також зумовив необхідність у використанні адекватних податкових механізмів сприяння економічному зростанню, що, у свою чергу, збільшило дефіцит фіскальних ресурсів і ще більше актуалізувало пошуки резервів зростання податкових надходжень. Досягнута у 2010-2011 рр. хитка економічна рівновага дещо пом'якшила бюджетні проблеми, але не знизила актуальності використання «фіскально безпечних» податкових стимулів за принципом направлення максимуму фінансових ресурсів у «точки» зростання ВВП. Втім, незважаючи на схожість впливу зміни фаз економічного циклу на перерозподільні процеси у країнах Західної Європи, високо розвинутих країнам ЄС-15 з високим рівнем оподаткування і державам ЄС-27, які встановили відносно низький рівень перерозподілу ВВП, останнім часом доводиться вносити до своїх податкових систем різні за масштабами корективи [1, с. 73].

Рівень співвідношення податків до ВВП вперше перевищив докризовий рівень в 2012 році і продовжив своє зростання в 2013 році.

Загальне співвідношення податків до ВВП почало знижуватися з 2000 року і дана тенденція збереглася до 2004 року. В єврозоні та в країнах ЄС-27 загальне співвідношення податків збільшувалося до 2007 року, а потім податкові надходження скорочувалися аж до 2010 року і в зоні євро, і в ЄС-27.

Перші наслідки глобальної економічної кризи завдали удар по доходах вже в 2008 році, хоча в ЄС річне зростання виявилось негативним тільки наступного року – зростання істотно сповільнилося протягом третього кварталу 2008 року і стало негативним в останньому кварталі. Податкові надходження від основних податкових категорій чітко відобразили відповідну економічну модель, з відмінним фіскальним відставанням для прямих і непрямих податків, а також соціальних внесків. В основному заходи щодо збалансування видаткової частини бюджету були зроблені державами-членами тільки під тиском глибокої рецесії. Країни, які ввели податкові пільги, направили їх в основному на зниження податків на працю і, меншою мірою, на капітал. Загальне співвідношення податків до ВВП досягло свого найнижчого значення на початку 2010 року. Ініційовані заходи по консолідації і помірне відновлення економіки стабілізували податкові надходження до кінця 2010 року, а видаткова частина, майже в усіх країнах, відчула прямий вплив консолідації вже в 2011 і 2012 роках [2, с. 16].

Є багато причин, чому урядові податкові надходження коливаються з року в рік. В цілому, основними причинами є зміни в економічній активності (вплив рівня зайнятості, продажів товарів і послуг і т. д.) та в податковому законодавстві (включаючи податкові ставки, податкову базу, пільги, і т. д.), а як наслідок зміни в рівні ВВП. Криза – разом з прийнятими заходами фіскально-бюджетної політики – здійснили сильний вплив на рівень і склад податкових надходжень в 2009-2013 роках, хоча перші наслідки вже було видно в 2008 році (рис. 1).

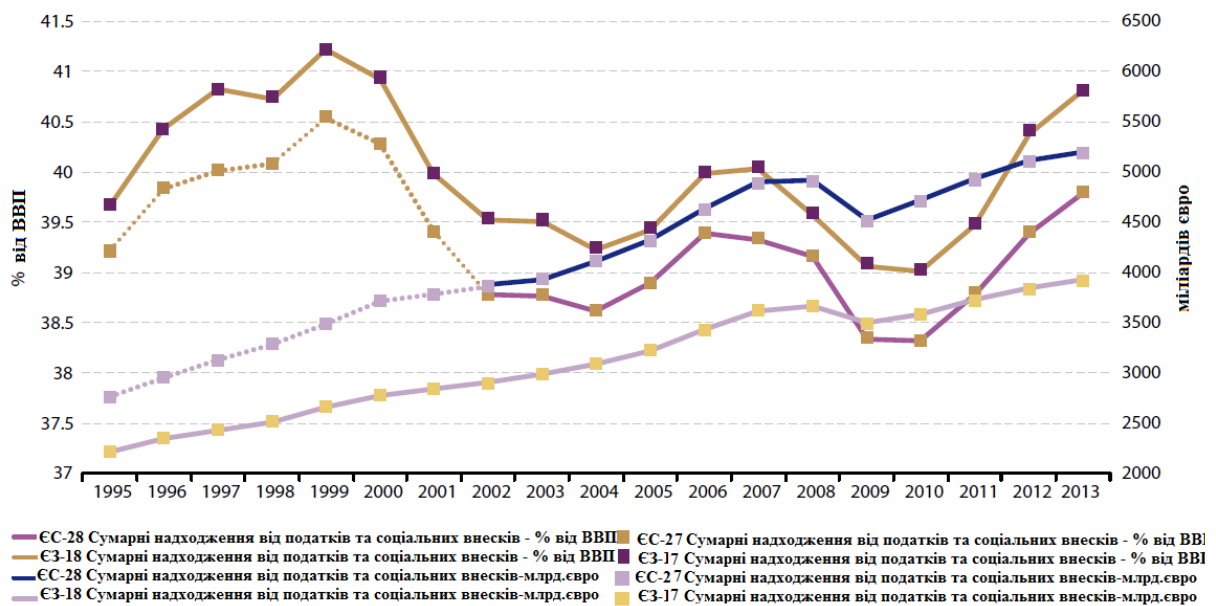

Рис. 1. Податкові надходження країн ЄС (включаючи соціальні внески), ЄС-28, ЄС-27 і ЄС-18, ЄС-17, 1995-2013 рр. (% від ВВП і млрд. євро).

Слід зазначити, що навіть при використанні методів нарахування, вплив змін в законодавстві або в господарській діяльності, як правило, схильний мати спізнюючий ефект на податкові надходження.

У 2012 році податкові надходження по відношенню до ВВП суттєво зросли третій рік поспіль і досягли найвищого рівня з 2001 року. У 2013 році доходи від податків у вигляді відсотка від ВВП продовжили своє зростання [2, с. 17].

Співвідношення податків до ВВП перевищило докризовий рівень і в площині ЄС-28 та в зоні євро (ЄС-18). Це відображає активний вплив податкових заходів, прийнятих державами-членами протягом останніх років, щоб скоригувати і усунути свої дефіцити, а також економічне відновлення і підйом у більшості держав-членів.

Податкові надходження зони євро в процентах від ВВП залишилися на трохи вищому рівні, ніж податкові надходження в цілому по країнах ЄС (39,4% ВВП в ЄС-27 і 40,4% ВВП в ЄС-18).

Відновлення високого рівня податкових надходжень частково можна пояснити застосуванням активних заходів по збільшенню дохідної частини бюджету в деяких державах-членах за рахунок збільшення ставки ПДВ і введення нових податків, таких як додаткові податки для фінансових установ (банківські збори, податкові надбавки, податки на фонд заробітної плати) та податок на нерухомість.

У 2012 році податкові надходження країн ЄС-27 (у тому числі соціальні внески) склали майже 90% від загального урядового доходу. Відношення податкових надходжень до ВВП було вище в Данії, Бельгії та Франції (48,1%, 45,4% і 45,0% відповідно); найнижчі

показники були зафіксовані в Литві (27,2% ВВП), Болгарії (27,9% ВВП) і Латвії (27,9% ВВП) (рис. 2).

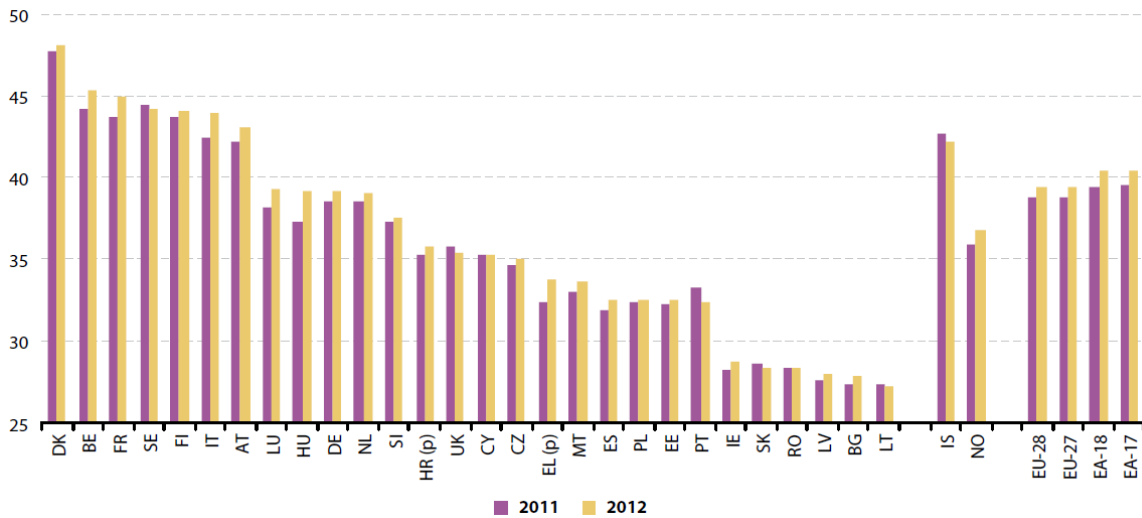

Рис. 2. Податкові надходження країн ЄС (включаючи соціальні внески), 2011-2012 рр. (% від ВВП).

Серед країн, що приєдналися до ЄС з 2004 року, Угорщина та Словенія мали найвищі податкові надходження по відношенню до ВВП – 39,2% і 35,7% від ВВП відповідно. Тим не менш, податкові надходження в обох країнах залишаються нижчими, ніж в середньому по ЄС. Цікаво відзначити, що середнє арифметичне з 28 країн ЄС дещо нижче (на 36,3%) ніж ВВП, зважене в середньому по ЄС (39,4%), у зв'язку з відносно низьким рівнем ВВП деяких з країн, які мають також низький рівень податкових надходжень.

Скрутне фінансове становище багатьох держав-членів ЄС призвело до загального збільшення податкового тягара. Враховуючи постійну потребу в фінансово-бюджетній консолідації, багато держав-членів останнім часом збільшили оподаткування за прогресивною шкалою, імплементуючи заходи, що охоплюють прямі і непрямі податки, а також внески по соціальному забезпеченню [3, с. 10].

У період 2012-2013 років, багато держав-членів ЄС внесли зміни до ПДФО, часто шляхом збільшення офіційних податкових ставок. Багато країн фактично збільшили свої верхні граничні ставки, а також ввели додатковий збір або збільшили податкову базу. Незважаючи на загальне збільшення прибуткового податку, була помічена зростаюча тенденція до зниження податкового навантаження на людей з низьким рівнем доходів, збільшуючи податковий тягар для платників з більш високими доходами, в спробі зробити систему оподаткування більш прогресивною. В корпоративному оподаткуванні прибутку, більшість реформ були спрямовані на звуження податкової бази у відповідь на затяжний вплив кризи на інвестиції в приватному секторі. Кілька країн також змінили свої основні фінансові ставки корпоративного податку.

Але, на жаль, видиме збільшення непрямих податків часто не супроводжувалося відповідним зниженням оподаткування в галузі праці з метою зниження відносно високої вартості робочої сили. Таким чином це являє собою «відносне» податкове зрушення, тобто зміщення в податковій структурі від прямого до непрямого оподаткування, із збільшенням загального податкового навантаження. Аналіз необхідності та можливості для даного податкового зсуву, доводить його стійкість до використання різних методів раціоналізації господарської діяльності. Крім того, є ще деякі нюанси, беручи до уваги такі чинники: (I) високе податкове навантаження на низькооплачуваних працівників тільки на 50% або 67% від середньої заробітної плати, (II) реальна ефективність функціонування ринку праці в

країнах, де оподаткування в області праці є дуже високим, і (III) відносний розмір податкової бази, до якої може бути зсунуто оподаткування в сфері праці. При цьому податки, які як правило, вважаються менш пагубними для економічного зростання, такі як податок на споживання, оподаткування нерухомості та екологічні податки, здебільшого були збільшені в багатьох країнах ЄС. Податки на споживання і, в набагато меншій мірі, екологічні податки були збільшені по усіх напрямках в переважній більшості країн [3, с. 10].

Протягом останніх років в ЄС спостерігається тенденція зростання частки податків на споживання в структурі загальних податкових надходжень. Передумовою таких змін можна вважати високі частки податків на споживання нових держав ЄС, де податкові надходження від них є традиційно вищими: з перших 11 держав рейтингу лише Португалія представляє ЄС-15 [4, с. 9]. Основними причинами такої статистики є традиційно нижчі ставки оподаткування капіталу, а часто й робочої сили в державах ЄС-12, що відповідно збільшує частку податків на споживання в загальній структурі оподаткування. Крім того, такий розподіл спричиняється деякими структурними факторами: нові держави ЄС мають порівняно більш енергоємні економіки, а оподаткування нафтопродуктів складає суттєву частину податків на споживання. Зазвичай і податки на тютюнові та алкогольні вироби також мають більшу питому вагу в цих країнах [5, с. 28].

Кілька держав-членів реформували оподаткування власності, зосередивши увагу на власності з високою доданою вартістю. Тим не менш, у той час як більше половини держав-членів активно проводили за останні два роки реформи ПДВ, більшість з цих реформ були спрямовані на підвищення офіційних податкових ставок, а не на розширення податкової бази з ПДВ (таб. 1).

Таблиця 1.
Податкові трансформації здійснені країнами ЄС-28 в 2012-2013 рр.

Податок на доходи фізичних осіб		Збільшено	BG,EL,FR,CY, LU,PT,SI,SK,FI	BE,CZ,EL,ES,LU, NL,AT,PL,FI,UK,
		Зменшено	LV,MT	BE,DK,DE,IT,HU, NL,AT,SI,FI,SE,UK
Корпоративний податок на прибуток		Збільшено	EL,CY,LU,PT, SK,HU	EL,ES,LU,AT,FI,PT, BE,FR
		Зменшено	DK,EE,SI,FI, SE,UK	IE,EL,ES,FR,HR,IT,LU,H U,NL,RO,UK
Соціальні внески		Збільшено	CY,HU,NL,AT	CZ,EE,IE,AT,SK
		Зменшено	EE,HR	BE,HU,PT
Податок на додану вартість		Збільшено	CZ,ES,FR,HR, IT,CY,NL,SI,FI	BE,ES,LV,LU,PL,PT
		Зменшено	EL,HR,LV	LT,LU,SE
Акциз	Енергоносії та електрика	Збільшено	BG,EE,EL,ES,HR, IT,CY,LT,LU,HU, MT,PL,PT	BG,CZ,ES,LV,AT
		Зменшено		SE
	Тютюн, алкоголь і цукор	Збільшено	EE,IE,EL,ES,HR, CY,LT,LU,HU,MT, NL,AT,PL,RO,UK	
		Зменшено		DK
Екологічне оподаткування		Збільшено	DK,IE,ES,HU,IT, HR,MT,NL,RO,SK	IT,LU,HR,NL,UK
		Зменшено	AT,MT,DK	
Оподаткування власності		Збільшено	CZ,IE,IT,CY,FI,SI	LV,LT,RO,SI,PT
		Зменшено	EE,PT,SE	

Нарешті, більшість держав-членів прийняли заходи щодо посилення боротьби проти податкового шахрайства та ухилення від сплати податків, а також щодо поліпшення власне самої податкової дисципліни.

Держави-члени ЄС збирають податкові надходження по ПДВ значно нижче того рівня, якого можна було б теоретично досягти, якби всі предмети споживання були оподатковані за стандартною ставкою. Широке застосування пільг по ПДВ і зменшення ставки ПДВ, а також високий розрив у рівні збору податків є одними з основних чинників такого розриву, рівень якого також залежить від структури економіки. Деякі держави-члени мають особливо низький рівень надходжень від ПДВ порівняно з можливим теоретичним рівнем [3, с. 11].

Ще в 2008 році Єврокомісія почала створення спеціальної інформаційної мережі Eurofisc для боротьби зі зростаючими схемами шахрайства з ПДВ. За пропозицією Єврокомісії, усунення податкового шахрайства з ПДВ в ЄС може підвищити кількість зібраних податків на 12%, в деяких країнах – до 20%. У зв'язку з цим механізм нарахування ПДВ і його коригування на сьогоднішній день є основним напрямком діяльності наднаціональних органів по уніфікації і гармонізації податкового режиму [6, с. 60].

Однак держави-члени активно противляться установленню єдиної ставки ПДВ, активно використовуючи диференціацію ставок як інструмент внутрішньофінансової політики.

Характерною рисою податкових систем країн-членів ЄС є значна частка відрахувань на соціальне страхування. Така ситуація зумовлена значною увагою до проблем соціального страхування у разі втрати працездатності та у зв'язку з безробіттям, а також відповідною ідеологією податкової політики. Відрахування на соціальне страхування мають цільове призначення і залежать від суми внесків, які визначаються розмірами заробітної плати. Отже, підвищення частки внесків на соціальне страхування можна вважати ознакою підвищення ролі принципу розподілу вартості ВВП відповідно до внеску кожної особи [7, с. 79].

Відповідно до проведеного всередині ЄС економічному скринінгу, тільки обмежена кількість держав-членів могла, зокрема, розглянути питання про використання оподаткування – на додаток до контролю за витратами – консолідувати свої державні фінанси і роблячи їх більш стійкими. Дані країни знаходяться обличчям до обличчя з особливими проблемами консолідації і, в той же час, мають певний вільний простір для підвищення податків.

Також не всі держави-члени ЄС поділяють думку щодо так званого «боргового ухилення» в області корпоративного оподаткування, при цьому більшість з країн ЄС дозволяють знижувати податки на сплачені відсотки за короткостроковими та довгостроковими кредитами, в той час як немає аналогічного зниження для витрат по акціям без фіксованого дивіденду. Розрив між ефективними граничними податковими ставками на позикові кошти і акції без фіксованого дивіденду коливається між державами-членами і особливо високий в майже п'ятій частині держав-членів [3, с. 12].

Останні дії Європейської комісії спрямовані на вирішення питань оподаткування фізичних осіб і підприємців, що здійснюють свою діяльність в межах Спільного ринку, і зосереджені на усуненні проблем оподаткування при транскордонній економічній діяльності. Європейська комісія також виступає з ініціативою щодо введення нових видів податків як на рівні ЄС, так і у всіх розвинених країнах. Пропозиція обумовлена необхідністю пом'якшення наслідків фінансової кризи за рахунок поповнення бюджетів і, як наслідок, зменшення боргів країн-членів ЄС. Пропозиція Європейської комісії полягає

у введенні двох типів податків. Перший із них вводиться на рівні ЄС і стягується за фінансову діяльність фінансового сектору ЄС, а другий податок повинен стати загальносвітовим і стягуватися за здійснення фінансових операцій. До того ж фінансування вимагають ріст і розвиток загальних сегментів економіки, а також питання зміни клімату та захисту навколишнього середовища, які ЄС окреслює як один із пріоритетних в процесі виконання стратегії «Європа 2020» [6, с. 62].

Що стосується екологічного оподаткування, то однією всеосяжною проблемою є необхідність введення ефективної політики для досягнення та реалізації вже поставлених екологічних цілей. Така політика може переважно включати ринкові інструменти, в тому числі, наприклад, і фіскальні важелі оподаткування. Близько однієї третини держав-членів, здається, стикаються з труднощами в цьому просторі, хоча й різною мірою. З цим пов'язане питання, як поліпшити існуюче оподаткування в областях пов'язаних з навколишнім середовищем, а також як скасувати або зменшити деякі податкові відрахування, що шкідливі для економічного росту з огляду на зміцнення екологічної безпеки.

Деякі держави-члени стикаються з проблемою переходу від існуючих трансакцій з нерухомості до повторних податків на нерухоме майно. Співіснування відносно високих податків на операції з передачі майна і відносно низький повторний податок на майно припускають нові можливості для реформ, що підвищують, як наслідок, економічну ефективність. Крім того, оподаткування житла продовжує сприяти накопиченню боргу у багатьох країнах ЄС, у зв'язку з відсотками по іпотечних кредитах в поєднанні з надмірно низьким податком на орендну плату. Більш ніж одна третина держав-членів стикаються з проблемою житлової податкової системи, хоча і в різній мірі.

Переважна більшість держав-членів також стикаються з проблемами, пов'язаними з адмініструванням податків. Такі проблеми можуть бути пов'язані з необхідністю в (I) поліпшенні суворого дотримання податкового законодавства, як наслідок значної тінізації економіки і високого рівня неофіційного працевлаштування, зокрема, чи (I) в (II), поліпшенні функціонування податкового адміністрування, на що вказують високі показники по збору податків або дотриманню витрат, високий рівень безспірного податкового боргу, або низький рівень використання електронного подання документів і відсутність попереднього заповнення податкових декларацій. Відносно велика кількість держав-членів могли б розглянути негайні заходи щодо поліпшення податкової дисципліни та податкового адміністрування.

Детальніше простежити основні тенденції оподаткування в країнах ЄС можна за допомогою аналізу структури податкових надходжень. Розглядаючи розподіл податків на прямі, непрямі та соціальні, можна стверджувати, що в країнах Євросоюзу найбільшу частку займають непрямі податки [8, с. 237].

У країнах ЄС спостерігається значна диференціація у структурі податкових надходжень. Найбільш вираженою є тенденція переважання прямих податків у так званих старих державах-членах ЄС, зокрема в Данії, Фінляндії та Великобританії. Нові держави-члени ЄС, навпаки, характерні переважанням непрямих податків у структурі своїх податкових систем. Ще більша різниця серед аналізованих держав виявляється стосовно частки соціальних податків у загальних податкових надходженнях.

Питання конвергенції податків у ЄС залишається гострим та політично дискусійним. Податкова суверенність – основна складова національного суверенітету. Хоча члени Євросоюзу погодили напрям кооперації у фіскальній сфері шляхом підписання Маастрихтського договору та Пакту Стабільності й Розвитку, прийняття основних рішень у галузі податкової політики залишається прерогативою національних урядів. Оподатку-

вання стає найбільш важливим інструментом національної економічної і соціальної політики. З його допомогою перерозподіляється прибуток, заохочуються інвестиції та заощадження, стримується споживання і використання окремих товарів тощо. Оскільки податкова політика провадиться відповідно до пріоритетів розвитку національних економік, в ЄС відмовились від побудови окремої фіскальної системи, а пішли шляхом адаптації законодавства кожної країни-учасниці з метою підпорядкувати національні фіскальні моделі спільним завданням загальноєвропейської інтеграції [4, с. 7].

Податкова уніфікація в ЄС в її сучасній інтерпретації – це важко вирішуване протиріччя між необхідністю зближення податкових систем із метою створення єдиного внутрішнього ринку та фінансування бюджету ЄС і необхідністю фіскальної гнучкості для регулювання економіки в масштабі окремих країн [9, с. 57]. Тобто, протиріччя виникає між зацікавленням інтеграційного угруповання в досягненні максимального ступеня гармонізації податків та іноді прямо протилежними цьому інтересами країн-членів.

Ліквідація неефективних елементів податкових систем і відмова від номінального податкового суверенітету країн-членів ЄС була реалізована при затвердженні наступних документів: Директива про злиття, Директива про взаємини між материнськими й дочірніми компаніями, Арбітражна конвенція, Кодекс податкової конкуренції та інші документи «пакета Монті».

Країнам ЄС вже вдалося досягти такого зближення параметрів соціально-економічного розвитку, за якого стала можливою синхронізація змін (звуження чи розширення) їх податкової експансії.

Отже, під час останньої рецесії та у період посткризового відновлення відбулись і далі тривають чи не найбільші з початку XXI ст. зміни у податковій політиці країн ЄС-28. Необхідність розширення сфери втручання держави у соціально-економічні процеси змусила їх відповідно оптимізувати використання фіскально-регулятивного потенціалу оподаткування. Причому серйозні проблеми із збалансуванням бюджету

і загострення боргової ситуації спонукали країни (і не тільки європейські) з розвинутою ринковою економікою, які до погіршення світової кон'юнктури дотримувалися ліберальної фіскальної моделі, докладати особливих зусиль для збільшення податкових надходжень і перегляду податкових механізмів заохочення підприємництва. Інакше кажучи, є підстави говорити про кризу теорії лібералізму. Простежуються, з одного боку, тенденція до зменшення диференціації країн ЄС-28 за рівнем оподаткування, а з другого – прагнення цих країн здійснювати податкові трансформації відповідно до національного економіко-інституційного середовища і в межах фіскальних традицій (щоб не «зашкодити» радикальними змінами зростанню ВВП) [1, с. 85].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. В існуючих сьогодні економічних реаліях податкова політика Європейського союзу може розглядатися як система заходів, які проводяться інститутами та органами ЄС, а також його державами-членами з метою:

- гармонізації податкового законодавства держав-членів ЄС;
- усунення податкових бар'єрів та податкової дискримінації на внутрішньому ринку ЄС;
- забезпечення реалізації основних свобод, передбачених Договором про ЄС (свободи переміщення товарів, осіб, послуг, капіталів);
- неприпустимості недобросовісної податкової конкуренції юрисдикцій держав-членів ЄС;
- розробки нових принципів та механізмів усунення подвійного оподаткування;

- узгоджених дій у боротьбі з податковими правопорушеннями.
- Особливістю фіскальної сфери у більшості високорозвинутих країн ЄС є встановлення високого рівня оподаткування. Ці країни, з одного боку, використовують потенціал досить ефективного (у них) ринкового саморегулювання і регуляторні можливості податків, а з другого – прагнуть поліпшити динаміку та якість соціально-економічного розвитку шляхом формування надійної фінансової бази для усунення державою «провалів ринку» і структурних диспропорцій. Причому дедалі більше ускладнення соціально-економічної системи вимагає постійного розширення сфери втручання держави у відтворювальні процеси за рахунок оптимізації видатків бюджету в умовах обмежень щодо розширення експансії фіску.

Світова фінансова криза 2008-2009 рр. та криза суверенних боргів 2010-2011 рр. у ЄС змусила країни Союзу шукати нові політичні та економічні важелі впливу на податкову політику окремих країн-членів. Аналіз цих процесів дозволив сформулювати положення про те, що посилення ролі наднаціонального регулювання у сферах бюджетної та боргової політики, включаючи формування «фіскального союзу», є необхідним для забезпечення життєздатності валютного союзу ЄС. На сьогодні, враховуючи специфіку бюджетно-податкової політики та систем оподаткування кожної країни, в ЄС відмовились від створення єдиної податкової системи. Замість цього було вирішено привести законодавства країн-членів ЄС з питань оподаткування у відповідність до Договору про ЄС.

Один важливий урок нинішньої кризи полягає в тому, що держави-члени ЄС не тільки мають відмінні економічні структури, рівень конкурентоздатності (на прикладі Греції та Іспанії) та географічну орієнтацію, але, більш важливо, вони мають доволі різні рівні можливостей соціального регулювання, бажання та толерантності (знову ж таки на прикладах різного соціального сприйняття кризового управління в Греції та країнах Балтії) [10, с. 56].

Криза в ЄС не завершена. Хоча перші хвилі фінансової та економічної кризи були доволі успішно подолані (якщо «управління ціною кризового менеджменту» буде мати довгострокові наслідки), деякі важливі питання залишаються нерозв'язаними.

Останнім часом спостерігається конвергенція підходів до застосування інструментів податкового регулювання у країнах – «старожилах» Об'єднаної Європи. Відбуваються:

- 1) зміцнення позицій непрямого оподаткування (насамперед, у тих країнах, які відчувають найбільший дефіцит фіскальних ресурсів і до рецесії встановили відносно низькі стандартні ставки ПДВ);

- 2) перекладання основного навантаження прибуткового оподаткування на фінансово забезпечені групи населення (переважно за рахунок корекції прогресивного механізму справляння податку з доходів фізичних осіб);

- 3) оптимізація використання регулятивних можливостей корпоративного податку (зниження базових ставок оподаткування в окремих країнах і адаптація системи податкових пільг до нових економічних умов).

У рамках дослідження даної проблематики слід виділити деякі напрями подальшого удосконалення наших результатів та висновків. Головним з них є, на наш погляд, саме напрям емпіричного моделювання економічних ефектів від поглиблення гармонізації та уніфікації податкової політики в країнах – «старих» і «нових» членах Європейського Союзу. У цьому зв'язку все ж виявляється цікавим аспект порівняння напрямів адаптації вітчизняної податкової системи до загальноприйнятих норм і правил Європейської практики. Окрім того, актуальним залишається дослідження впливу саме кризи суверенних боргів на трансформаційні процеси у податковій політиці країн-членів ЄС.

Список використаної літератури

1. Мельник В. Сучасна податкова політика у країнах ЄС-15 / В. Мельник, Т. Кошук // Економіка зарубіжних країн. – 2012. – С. 73-85.
2. Taxation trends in the European Union / [Data for the EU Member States, Iceland and Norway] // Eurostat Statistical books – 2014 edition – Taxation and Customs Union – Luxembourg: Publications Office of the European Union – 2014. – P. 1-308.
3. Tax reforms in EU Member States / Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability – 2013 report – Luxembourg: Publications Office of the European Union – 2013. – P. 1-118.
4. Фільо М. М. Гармонізація оподаткування у країнах Євросоюзу / М. М. Фільо // Наукова робота – Тернопіль – 2009. – С. 4-15.
5. Гусак О. Ю. Особливості застосування податків на споживання в країнах Європейського союзу / О. Ю. Гусак // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 12. – С. 26-31.
6. Киреева Е. Ф. Налоговая политика стран-членов Европейского союза и государств-членов Таможенного союза: проблемы конкурентоспособности и гармонизации / Е. Ф. Киреева // Белорусский экономический журнал. 2012 № 4. С. 57-73.
7. Опарин В. М. Проблемы гармонизации налоговой системы Украины / В. М. Опарин // Налогообложение: проблемы науки и практики: Монография. – Х. : ИНЖЭК, 2006. – 232 с.
8. Taxation trends in the European Union, 2008 edition: Data for the EU Member States and Norway/ European Commission, Taxation and customs union, Eurostat. – Luxembourg: office for official publications of the European communities. – 2007. – 237 p.
9. Русакова И. Г. Налоги в развитых странах / И. Г. Русакова, В. А. Кашин, И. А. Кравченко и др.; под ред. И. Г. Русаковой. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 288 с.
10. Коломієць О. В. Оцінка та перспективи трансформації ЄС: стратегічні пріоритети для Центрально-Східної Європи та України / О. В. Коломієць // Центр європейських та трансатлантичних студій [Slovak Agency for International Development Cooperation]. – 2013. – С. 105.
11. Снігир О. В. Трансформація Європейського союзу під впливом кризи єврозони. Висновки для України. / О. В. Снігир // Національний інститут стратегічних досліджень – Київ – 2012. – С. 63.
12. Taxation trends in the European Union / [Data for the EU Member States, Iceland and Norway] // Eurostat Statistical books – 2013 edition – Taxation and Customs Union – Luxembourg: Publications Office of the European Union – 2013. – P. 1-311.
13. Шинкаренко І. В. Формування спільної податкової політики країн ЄС / автореферат до дисертації: І. В. Шинкаренко // спеціальність 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини – Київ – 2011 – С.20.
14. Крисоватий А. І. Вплив поглиблення інтеграції на податкову політику країн-учасниць ЄС / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 31-43.

**THE TRANSFORMATION OF THE TAX POLICY OF EUROPEAN UNION
IN THE POST-CRISIS PERIOD****Andriiash M. M.**

Ph.D. Student of the Department of World Economy and International Economic Relations of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific Supervisor: Ph. D., Doctor of Economics, Ap. Valeriy I. Mazurenko.

Abstract. *In this article have been analysed the main directions of tax transformation and dynamics of inter-state cooperation in the tax area within the European Union in the post-crisis period and the deepening globalization of the world economy. Explored the features of the harmonization of tax systems and tax priorities in the countries – the «old» and «new» member states of the European Union. The study also analyzed an important factor in the formation of tax policy of a member state – the deepening of globalization and regional economic integration, systematized and investigated the mechanisms of formation of the overall tax system in the EU. Identified and taken into account the lessons of the global financial crisis of 2008-2009 and the sovereign debt crisis of 2010-2011 in the EU, which made the countries of the Union to seek new political and economic levers of influence on the tax policies of individual member countries. Feature of the fiscal sphere, in most advanced countries of the EU, had to establish a high level of taxation and the fight against «tax dumping» in the new member states.*

Key words: *tax base, tax relief, downtrend, fiscal and budgetary consolidation, statutory tax rates, debt evasion.*

Referances

1. Melnyk V. Suchasna podatkova politika v krayinah ES-15 / V. Melnyk, T. Koschuk // *Ekonomika zarubizhnykh krayin.* – 2012. – S. 73-85.
2. Taxation trends in the European Union / [Data for the EU Member States, Iceland and Norway] // Eurostat Statistical books – 2014 edition – Taxation and Customs Union – Luxembourg: Publications Office of the European Union – 2014. – P. 1-308.
3. Tax reforms in EU Member States / Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability – 2013 report – Luxembourg: Publications Office of the European Union – 2013. – P. 1-118.
4. Filo M. M. Garmonizatsiya opodatkovannya v krayinah Evrosoyuzu / M. M. Filo // *Naukova robota – Ternopil* – 2009. – S. 4-15.
5. Husak O.Y. Osoblivosti zastosovannya podatkov na spozhivannya v krayinah Evropeyskogo Soyuzu / O. Y. Husak // *Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini.* – 2008. – № 12. – S. 26-31.
6. Kireeva E. F. Nalohovaya politika stran-chlenov Evropeyskoho soyuza i stran - chlenov tamozhennogo soyuza: problemi konkurentosposobnosti i harmonyzatsyy / E. F. Kireeva // *Belorusskiy ekonomicheskyy zhurnal.* 2012 № 4. s. 57-73.
7. Oparin V. N. Problemy harmonyzatsyy nalohovoy systemy Ukrainy / V. N. Oparin // *Nalogooblazheniye: problemy nayki i praktiki: Monohrafiya.* – H. : INZHEK, 2006. – 232 s.
8. Taxation trends in the European Union, 2008 edition: Data for the EU Member States and Norway/ European Commission, Taxation and customs union, Eurostat. – Luxembourg: office for official publications of the European communities. – 2007. – 237 p.
9. Y. H. Rusakova. Nalogy v razvytykh stranah / Y. H. Rusakova, V. A. Kashyn, Y. A. Kravchenko i dr.; pod.red. Y. H. Rusakovoy. – M. : Financy i statystyka, 1991. – 288 s.
10. Kolomiets O. V. Otsinka ta perspektivy transformatsii ES: strategichni prioriteti dlya Tsentralno-Shidnoyi Evropy ta Ukrainy / O. V. Kolomiets // *Tsenter evropeyskikh ta transatlantichnykh studiy [Slovak Agency for International Development Cooperation].* – 2013. – S. 105.
11. Snigir O. V. Transformatsiya Evropeyskogo soyuzu pid vplyvom Krysy evrozony. Visnovki dlya Ukrainy. / O. V. Snigir // *Natsionalny institut strategichnykh doslidzhen – Kyiv* – 2012. – S. 63.
12. Taxation trends in the European Union / [Data for the EU Member States, Iceland and Norway] // Eurostat Statistical books – 2013 edition – Taxation and Customs Union – Luxembourg: Publications Office of the European Union – 2013. – P. 1-311.
13. Shinkarenko I. V. Formuvannya spilnoyi podatkovoyi politiki krayin ES / avtoreferat do disertatsiyi: I. V. Shinkarenko // *spetsialnist 08.00.02 - Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosini – Kyiv* – 2011 – S. 20.
14. Krisovaty A. I. Vplyv pogliblennoyi integratsiyi na podatkovu politiku krayin-uchasnyts ES / A. I. Krisovaty, T. V. Koschuk // *Finansi Ukrainy.* – 2009. – № 2. – S. 31-43.

ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ СТРАН ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА У ПОСТКРИЗИСНЫЙ ПЕРИОД

Андрияш Н. М.

Соискатель кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор экономических наук, доцент В. И. Мазуренко.

Аннотация. *В статье рассматриваются основные направления налоговых трансформаций и динамика межгосударственного сотрудничества в налоговой сфере в рамках Европейского союза в условиях посткризисного периода и углубления глобализации мировой экономики. Проанализированы особенности гармонизации налоговых систем и приоритеты налогообложения в странах – «старых» и «новых» членах Европейского союза. В проведенном исследовании также проанализировано важный фактор формирования налоговой политики государства-члена ЕС – углубление процессов глобализации и региональной экономической интеграции, систематизированы и исследованы механизмы становления общей налоговой системы стран ЕС. Выявлены и учтены уроки мирового финансового кризиса 2008-2009 гг. и кризиса суверенных долгов 2010-2011 гг. в ЕС, которые заставили страны Союза искать новые политические и экономические рычаги влияния на налоговую политику отдельных стран-членов. Особенностью фискальной сферы в большинстве высокоразвитых стран ЕС оставалось установление высокого уровня налогообложения и борьба с «налоговым демпингом» новых стран-членов.*

Ключевые слова: *налоговая база, налоговая льгота, спад деловой активности, фискально-бюджетная консолидация, ставки налогообложения, долговое уклонение.*

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Andrzej Szeptycki Poland's membership in the European Union and the Polish-Ukrainian relations	4
Козлітін В. Д. Відносини Республіки Сербія і Європейського Союзу в 2006-2009 рр.	13
Савойська С. В. Мовна політика: закордонний досвід для України	30
Кондратенко О. Ю. Інститут міжнародних санкцій у врегулюванні російсько-українського конфлікту	41
Маковський С. О. Особливості регіоналізації, децентралізації і деволюції влади у Французькій Республіці	53
Зарембо К. В. До питання про послідовність трансформаційних процесів у державах пострадянського простору (на прикладі України)	64

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Polivanova O. M. Rules and policies adopted at national level in EU member states relevant to the intra-EU mobility of third-country nationals	72
Найдич М. А. Нормативно-правова база молодіжної політики Європейського Союзу	90
Шершньова О. А. До питання про правову природу зобов'язань з утримання	98
Смолин Я. В. Перспективи надання фактором посередницьких послуг за договором факторингу	108

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Вергун В. А., Ступницький О. І. Моделі венчурного фінансування нанотехнологічних проєктів: іноземний досвід і можливості його адаптації в Україні	121
---	-----

Прокопов О. А. Механізми запобігання кризовим явищам та стратегії забезпечення стійкого економічного зростання в ЄС	133
Фліссак К. А., Рожко А. О. Диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності України: потенціал азійського вектора	141
Слободян Н. В. Енергетичний експансіонізм Російської Федерації щодо держав Європейського Союзу: протистояння викликам та загрозам	151
Кузьмяк В. В. Економічні аспекти участі України в СНД	164
Андріяш М. М. Трансформація податкової політики країн Європейського союзу у посткризовий період	176

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

**ВИПУСК 120
(частина II)**

Заснований в 1996 році.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 2 від 30 вересня 2014 року.**

Підписано до друку 02. 10. 2014 року.
Наклад 1000 прим.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483-11-25
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>